STUDII ȘI CERCETĂRI DE
ISTORIE VECHE

3

TOMUL 20

1969

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Prețul unui abonament anual este de 100 de lei. În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Comenzile și abonamentele din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135 sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite Comitetului de redacție, pe adresa: Str. I. C. Frimu, nr. 11, București.

APARE DE 4 ORI PE AN

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

TOMUL 20 Nr. 3 1969

SUMAR

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE

TOME 20 Nº 3 1969

SOMMAIRE

DIN ACTIVITATEA ARHEOLOGIEI ROMÂNEŞTI LA UN SFERT DE VEAC DE LA ELIBERARE

În istoria ţării noastre, ziua de 23 August este o piatră de hotar. Cu ea se încheie un capitol trist, în care regimul fascist care a împins ţara în odiosul război antisovietic este zdrobit de către insurecţia armată a poporului, sub conducerea încercatului Partid Comunist Român, şi tot cu ea se deschid zorile unui nou şi luminos capitol al istoriei noastre, în care poporul, clasa muncitoare, sub îndrumarea aceluiaşi partid, şi-a luat soarta în propriile-i mîini.

Cu toate greutăţile pe care le-au întîmpinat, proletariatul şi ţărănimea muncitoare din România, luptînd împotriva forţelor reacţionare din interiorul şi din afara ţării, precum şi împotriva haosului economic în care se găsea ţara, şi-au adus contribuţia la zdrobirea Germaniei hitleriste, la eliberarea popoarelor aflate sub apăsătoarea dominaţie a acesteia.

Au urmat apoi ani de încordate şi de prelungite eforturi cărora poporul nostru a trebuit să le facă faţă. Datorită politicii clarvăzătoare şi profund patriotice a partidului, întemeiată pe o analiză ştiinţifică multilaterală a realităţilor din ţara noastră, succesele n-au întîrziat să se arate. Reforma agrară, proclamarea Republicii Populare Române, naţionalizarea principalelor mijloace de producţie, primele planuri de dezvoltare a economiei naţionale constituie şi marchează începutul unor momente importante din viaţa poporului nostru. Ele au pregătit etapa marilor înfăptuiri din epoca desăvîrşirii construcţiei socialiste.

Atenţia conducerii de partid şi de stat era îndreptată nu numai spre problemele refacerii şi dezvoltării mai departe a economiei naţionale, ci şi spre propăşirea ştiinţei româneşti, care a ocupat un loc important şi continuă să-l ocupe în politica partidului.

★

În acest climat favorabil, arheologia românească a cunoscut în primul sfert de veac o impetuoasă dezvoltare. Pentru ca drumul parcurs şi progresele realizate să fie mai pregnant reliefate, vom prezenta în mod succint etapele anterioare. Rădăcinile cercetărilor ştiinţifice în domeniul

SCIV, tomul 20, nr. 3, p. 357–367, Bucureşti, 1969

arheologiei pot fi urmărite cu cel puţin trei generaţii înapoi, care constituie, la rîndul lor, tot atîtea etape de dezvoltare a acestei ştiinţe în ţara noastră. Ele vor fi amintite prin menţionarea personalităţilor proeminente pentru fiecare epocă în parte : Alexandru Odobescu pentru primele trei decenii ale celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea, Grigore Tocilescu pentru ultimele două decenii ale aceluiaşi secol şi primul deceniu al secolului nostru şi apoi etapa Vasile Pârvan, 1911—1927. Primele două personalităţi, unul fin literat şi arheolog clasic, cel de-al doilea epigrafist şi arheolog clasic, ne-au lăsat preţioase lucrări de specialitate, apreciate de contemporani şi, într-o anumită măsură, utilizabile încă şi astăzi.

O dată cu venirea lui Vasile Pârvan se întocmeşte un prim şi vast plan de explorare arheologică a ţării şi se formează un mare număr de tineri şi entuziaşti colaboratori, care, călăuziţi de marele lor maestru, vor desfăşura o activitate rodnică.

Împrejurările au făcut ca Vasile Pârvan, după ce a ajuns profesor de istorie antică la Universitatea din Bucureşti, să cumuleze şi funcţia de director al Muzeului naţional de antichităţi. În această dublă calitate el a putut forma la universitate colaboratorii de care am amintit, iar pe linia Muzeului naţional de antichităţi, care în acea vreme dirija cercetarea arheologică în România, putea aplica pe teren vastul şi îndrăzneţul său plan de explorare arheologică a ţării, urmat cu abnegaţie şi cu entuziasm de tinerii săi ucenici. Obiectivul urmărit, sau, mai precis, unul dintre obiectivele urmărite, a fost sinteza protoistoriei României, expusă în monumentala sa operă *Getica*.

Fără să aibă un institut, dar cu obiective precise şi măreţe, secundat de harnici şi credincioşi ucenici, care deveneau din ce în ce mai numeroşi, şi colaborînd cu toate forţele de la cele cîteva muzee din provincie, acelaşi mare învăţat a găsit că forma cea mai nimerită pentru a aduce la cunoştinţa învăţaţilor din alte ţări rezultatul cercetărilor arheologice din România este publicarea lor într-un periodic redactat în limba franceză. Acest periodic a fost numit *Dacia*, evocînd discret, dar ferm, un întreg program de cercetare, la care erau chemate să colaboreze toate forţele capabile, fără nici o distincţie.

La moartea sa prematură survenită în 1927, Vasile Pârvan lăsa ştiinţei româneşti o mare sinteză a protoistoriei României, *Getica*, în care rezultatele săpăturilor efectuate de el şi de colaboratorii lui sînt puse în lumină cu multă competenţă, alături de documentarea literară păstrată la scriitorii antici, un periodic, *Dacia*, bine apreciat în lumea oamenilor de ştiinţă, şi, fapt de o deosebită însemnătate, un grup de tineri entuziaşti şi bine pregătiţi, care aveau să-i continue opera.

Spre deosebire de predecesorii săi, Vasile Pârvan a pus la baza întregii sale activităţi arheologice un vast plan de săpături, la capătul că-

ruia rezultatele obținute în diferite sectoare aveau să îmbine armonios și să constituie o nouă istorie străveche și veche a patriei noastre. În acest plan erau incluse principalele obiective dacice, fondul autohton, care a fost investigat atît în cetățile dacice din Munții Orăștiei, cît și în Cîmpia Română sau în Moldova.

Cetățile grecești de pe malul românesc al Pontului Euxin, alături de cele romane din Dobrogea, Oltenia și Transilvania, au format unul dintre obiectivele principale ale cercetării lui V. Pârvan, spre care îl îndreptau nu numai pregătirea, pasiunea și cultura sa de fin și subtil clasicist, dar și convingerea fermă că fiecare dintre aceste componente au avut un rol în formarea culturii geto-dace și apoi a romanizării acestei populații.

Cercetările arheologice n-au fost limitate numai la cultura materială a geto-dacilor, ci ele au fost îndrumate, coborînd în timp, pînă la neolitic și chiar la paleolitic.

Epocile care urmează după retragerea aureliană erau rezervate în concepția lui Vasile Pârvan unei tratări aparte, care îl preocupa îndeaproape, dar pe care moartea-i prematură nu i-a mai îngăduit s-o ducă la îndeplinire.

În lipsa unui institut de arheologie pe care marele învățat îl dorea și care a rămas doar un vis de viitor — devenit o realitate abia în anii puterii populare —, institut care să coordoneze, să organizeze și să urmărească activitatea arheologică pe întreaga țară, V. Pârvan a reușit să obțină colaborarea tuturor forțelor arheologice disponibile pe atunci la cele patru universități, precum și a forțelor capabile de la puținele muzee din țară. În acest fel se pune în lumină o altă latură a puternicei personalități a învățatului român : aceea de organizator și de animator al unei munci colective, în care principalul și aproape singurul element care lega și dirija această muncă și oamenii între ei era geniul său, care se impunea spontan, neforțat.

Moștenirea lăsată de același mare învățat, un capitol de primă importanță, e ocupată de școala sa, de elevii săi. Aceștia, în cea mai mare parte, sînt activi și astăzi ; ei au dus și mai departe și au dezvoltat în mod creator toate marile idei ale maestrului lor.

*

Activitatea arheologică românească a continuat să se dezvolte în etapa dintre cele două războaie mondiale pe drumul trasat de către Vasile Pârvan, avînd însă de luptat cu lipsa de fonduri pentru săpături, cercetări și publicații. Munca totuși nu s-a întrerupt ; ea a continuat în ritm lent, dar unele rezultate pozitive și noi au fost obținute, periodicul *Dacia* a continuat să apară, dar cu întreruperi și la ani distanță...

Şi munca de cercetare şi săpăturile arheologice au continuat pe aceeaşi direcţie şi în primii patru ani ai puterii populare, cu deosebirea că fondurile şi în general mijloacele de cercetare puse la dispoziţie au început să sporească în mod tot mai substanţial pînă în 1948, cînd în domeniul de cercetare se face o reformă structurală. La data de mai sus, cercetarea ştiinţifică este încredinţată noii Academii, restructurată şi ea; la baza cercetării şi a studiilor de tot felul se pune materialismul dialectic şi istoric, care a îngăduit cercetătorilor din domeniul arheologiei şi istoriei vechi — grupaţi, cei din Bucureşti, în jurul Muzeului naţional de antichităţi — să desfăşoare o rodnică activitate în acest domeniu de cercetare, să ajungă la noi concluzii, să extindă, să adîncească şi să îmbogăţească cunoştinţele referitoare la istoria străveche, veche şi feudală-timpurie a ţării noastre.

În urma acestei reforme începe propriu-zis o nouă etapă în cercetarea arheologică românească: se alcătuieşte pentru prima oară un plan de săpături şi de cercetări care cuprinde întreg teritoriul ţării şi îmbrăţişează toate orînduirile, de la comuna primitivă şi pînă la feudalismul dezvoltat.

Potrivit noii concepţii de abordare a săpăturilor arheologice, urmau să fie studiate toate orînduirile, prin cîte unul sau chiar prin mai multe şantiere arheologice din diferite puncte geografice ale ţării, conform tendinţei de a le săpa şi cerceta în mod exhaustiv. Mijloacele materiale masive puse la dispoziţie pentru fiecare şantier în parte au necesitat o corespunzătoare concentrare de forţe, lucrînd în colectiv, cu scopul de a explora obiectivul propus, iar apoi în final urma ca valorificarea rezultatelor să se facă printr-o monografie, tot în colectiv.

Fără intenţia de a epuiza, ci doar pentru a ilustra prin cîteva exemple, vom menţiona mai jos unele dintre obiectivele mai importante care au stat în atenţia cercetării arheologice româneşti din această etapă.

Cercetările paleolitice din ţara noastră din perioada de după primul război mondial sînt strîns legate de activitatea lui C.S. Nicolăescu-Plopşor, iar din 1955 şi a colaboratorilor lui mai tineri, crescuţi şi îndrumaţi de regretatul dispărut, în cadrul Institutului de arheologie. Obiective mai vechi au fost reluate, altele mai noi s-au adăugat pe parcurs, încît pentru staţiunile paleolitice, începînd din valea Prutului pînă în valea Cernei şi la Porţile de Fier, de la Dunărea giurgiuveană şi pînă în Munţii Lăpuşului, cercetările au adus noi documentări care au permis o mai adîncă cunoaştere a acestei îndepărtate faze din istoria omenirii şi o integrare a ei în cadrul culturilor similare sau corepunzătoare din Europa. O descoperire importantă pare a fi aceea din valea Dîrjovului şi a afluenţilor lui şi care se referă la paleoliticul inferior, cultura de prund.

Pentru neolitic, în care cercetările anterioare nu lipseau, s-a trecut la o fază superioară de cercetare, urmărindu-se săparea exhaustivă a unor obiective arheologice, ca cele de la Hăbăşeşti, de la Truşeşti, Traian şi altele în Moldova sau Hamangia, în Dobrogea şi Boian-Vărăşti, Radovanu, Cernica, Căscioarele, spre a menţiona doar cîteva de pe teritoriul Munteniei.

Tot în domeniul preocupărilor majore este demnă de menţionat reluarea săpăturilor din centrele eponime ale ceramicii pictate : Cucuteni, Ariuşd, Petreşti şi Lumea Nouă (Alba-Iulia), care sînt reinvestigate în lumina nivelului actual al cercetării şi cunoştinţelor respective.

Dintre rezultatele obţinte merită să fie pomenită în primul rînd precizarea mai nuanţată a diferitelor faze ale culturilor materiale din această etapă, cu individualizarea conţinutului fiecăreia, precum şi cu propuneri de încadrare cronologică. Vrednică de remarcat pentru neolitic este noutatea culturii Hamangia pe teritoriul ţării noastre, precum şi importanţa necropolei de la Cernica, una dintre cele mai mari din această vreme.

Pentru epoca bronzului au fost continuate săpăturile la Sărata-Monteoru şi au fost reluate cercetările la Otomani, Socodor, Vîrşand, care au adus preţioase contribuţii la studiul periodizării acestei culturi. Printre noile cuceriri putem aminti unele noi faze ale epocii bronzului, sesizate la Cernavoda (fază de început), Verbicioara şi Costişa, care şi-au primit numele după localităţile unde au fost descoperite.

Sînt demne de semnalat şi cele privind prima epocă a fierului. Săpăturile de la Babadag, Stoicani, Bîrseşti, Ferigile, Balta Verde, Mediaş, Moreşti, Reci şi multe altele au contribuit toate la o mai adîncă cunoaştere a acestei epoci, constituind în acelaşi timp o contribuţie românească la problemele hallstattului european.

De o atenţie deosebită s-a bucurat cercetarea aşezărilor şi a cetăţilor geto-dacilor, populaţii care au locuit întreg teritoriul ţării noastre şi care constituie una dintre componentele de bază ale formării poporului român. În această privinţă se cuvine a menţiona în primul rînd cercetările si săpăturile de la cetăţile dacice din Munţii Orăştiei, începute încă de D.M. Teodorescu, dar reluate pe plan mare cu multe decenii în urmă de către acad. Constantin Daicoviciu şi şcoala sa. Rezultatele obţinute ne-au prilejuit o adîncire a cunoştinţelor noastre atît în domeniul culturii materiale, unelte de tot felul, construcţii, tehnică, cît şi în viaţa spirituală, sanctuarele de la Grădiştea Muncelului etc. Pe parcurs au venit să li se adauge alte noi cetăţi dacice, ca cele de la Piatra Craivii, Tilişca (Sibiu), Băniţa etc.

Acelaşi obiectiv a fost urmărit în Muntenia prin săparea cetăţii getice de la Zimnicea şi a necropolei din apropiere. Cetatea getică de la Popeşti, pe Argeş, avea menirea să completeze cunoştinţele noastre în

acest domeniu pentru zona de cîmpie, iar săpăturile de la Cetăţeni şi Ocniţa ilustrează cultura materială şi spirituală a aceloraşi geto-daci, dar în regiunea de munte.

Pentru Moldova, un obiectiv similar a fost ales la Poiana (Adjud). În ultimii ani s-au mai adăugat şi cele de la Bîtca Doamnei (Piatra-Neamţ), Barboşi, lîngă Galaţi, şi multe altele.

Geto-dacii au fost sesizaţi şi s-au întreprins cercetări şi pe teritoriul Dobrogii. Pentru moment posedăm date mai numeroase despre ei din cimitirele de la Cernavoda, Murighiol, Satu Nou, Viile (fost Beilic) şi Ostrov.

De o solicitudine specială în cercetarea arheologică românească s-au bucurat întotdeauna cetăţile greceşti de pe ţărmul românesc al Mării Negre. Histria, care actualmente nu e suprapusă de nici o aşezare modernă, a beneficiat din plin de climatul favorabil cercetării arheologice şi a înregistrat rezultate remarcabile. Ne limităm deocamdată să amintim că inscripţiile descoperite aici îmbogăţesc galeria „regilor" geto-daci. Pe lîngă Remaxos, cunoscut de noi înainte, se mai adaugă în ultimii ani un Zalmodegikos. Dar sînt şi alte numeroase rezultate care întregesc cunoştinţele noastre referitoare la legătura dintre geto-daci şi greci. Tomisul s-a făcut cunoscut în lume prin tezaurul de sculpturi în condiţii excepţionale de păstrare, prin clădirea cu mozaic şi prin muzeul său arheologic.

La Mangalia, vechiul Callatis este scos parţial din propriile-i ruine şi convieţuieşte cu demnitate în societatea blocurilor moderne.

Orînduirea sclavagistă deplin constituită pe teritoriul ţării noastre a fost investigată cu precădere prin săparea castrelor romane şi a aşezărilor civile ce s-au dezvoltat în apropierea celor dintîi. Au fost executate săpături în castrul de la Micia (jud. Hunedoara), de la Bologa (jud. Cluj), de la Buciumeni (jud. Sălaj), de la Berzovia-Reşiţa (jud. Caraş-Severin) etc. La sud de Carpaţi, dintre castrele înşirate de-a lungul limes-ului alutan au reţinut atenţia cel de la Slăveni (jud. Olt), precum şi cele de la Stolniceni şi Călimăneşti (jud. Vîlcea). Din cele aflate pe limes-ul transalutan s-au efectuat săpături în castrul de la Jidava (jud. Argeş). De pe urma investigaţiilor întreprinse, documentarea şi informarea noastră a sporit simţitor şi ne-a permis noi concluzii istorice mai nuanţate.

Villae rusticae, conace ale proprietarilor romani, descoperite în diferite puncte, au format şi ele obiectul unor cercetări aparte atunci cînd a fost cazul. Convieţuirea populaţiei autohtone geto-dace cu cea romană, colonizată, a fost studiată prin săpăturile întreprinse în aşezarea şi necropola de la Obreja (jud. Alba). Documentele de natură materială, ceramica tipic dacică, precum şi cele de natură spirituală, cum este ritul funerar al incineraţiei, caracteristic pentru daci, ne dau putinţa de a urmări procesul de romanizare al populaţiei locale.

Nici cetățile romane din Oltenia și din Dobrogea n-au rămas în afara atenției cercetătorilor. Astfel, în Oltenia, săpăturile au continuat la Celeiu atît în cetățuia romano-bizantină, în orașul antic, cît și în necropolă.

De pe teritoriul Dobrogii amintim mai întîi întinsele săpături de la măreţul edificiu roman cu mozaic, de proporții monumentale. Pe de altă parte, în obiectivul cercetărilor arheologice au intrat atît *Monumentul de la Adamclisi*, cît și marile cetăți romano-bizantine de la Jurilovca și Noviodunum (Isaccea).

Un domeniu în care cercetarea arheologică românească și-a adus în ultimul sfert de secol o remarcabilă contribuție este acela al perioadei de trecere la feudalism, la care am adăuga mai ales cea a etapei feudale timpurii, legată intim de numeroase și esențiale probleme ale istoriei noastre vechi, în care locul proeminent este ocupat de formarea limbii și a poporului român.

Perioada aceasta începe o dată cu părăsirea Daciei de către Aurelian și se va sfîrși o dată cu formarea poporului român. Pentru acest răstimp, arheologiei i-a revenit sarcina să cerceteze modul de viață, cultura materială și spirituală a populației romane rămase în Dacia după Aurelian, apoi modul de viață și cultura materială și spirituală a dacilor liberi, care n-au intrat sub stăpînirea romană. În aceeași etapă, pe teritoriul țării noastre s-au așezat, regional și vremelnic, unele populații în migrațiune, una dintre ele, slavii, constituind o componentă în formarea limbii și a poporului român. Cu toate greutățile ivite în cercetarea acestor aspecte s-au realizat progrese în toate direcțiile, deși — în amănunt, dar nu pe probleme neesențiale —, discuțiile continuă încă. Vom aminti totuși unele rezultate obținute și în acest domeniu de cercetare.

Mai întîi elementul autohton daco-roman a fost sesizat pentru secolul al IV-lea prin cercetările de la Alba-Iulia. Populația dacilor liberi din Transilvania, din afara hotarelor provinciei romane, și cea de pe teritoriul Munteniei și Moldovei (aceștia din urmă fiind cunoscuți mai ales sub numele de carpi) au fost investigate pe cale arheologică, iar rezultatele obținute sînt demne de relevat. Astfel populația dacică din Muntenia din secolul al III-lea ne este cunoscută prin cultura București-Militari și Chilia, iar cea a carpilor din Moldova prin cultura Poienești.

S-au făcut progrese și s-a delimitat geografic și precizat arheologic spațiul ocupat, durata în timp a acestei locuiri, cultura materială și spirituală și rolul jucat de unele populații, care în mod vremelnic au trăit și pe pămîntul țării noastre alături și uneori împreună cu populația locală.

Ne vom opri spre a da doar cîteva exemple.

În categoria populațiilor aflate în migrațiune, un loc important îl ocupă goții. Cercetările întreprinse în ultimii 25 de ani au reușit să stabilească spațiul geografic pe care s-au așezat, limitat la o anumită parte a țării și între anumite date cronologice.

Pentru secolele V—VI s-a precizat că în Transilvania avem așezarea de la Bratei, care face parte dintr-un complex cultural mai întins, denumit Bratei-Morești, căruia îi corespunde la sud de Carpați cel cunoscut sub denumirea de Ipotești-Cîndești.

În legătură cu problema slavă și cu complicatul proces de etnogeneză a poporului român, cercetările arheologice au investigat prin săpături atît necropole, cît și așezări. Cu titlul de exemplu vom aminti necropolele de la Sărata-Monteoru, Suceava, Nușfalău, Someșeni și altele, precum și așezările de la Sălașuri, Bezid, Filiași și Dăbîca. Tot pentru această perioadă, dar pe trepte cronologice care urmează să fie precizate, mai putem cita necropolele de la Izvorul, Sultana, Păuleasca, precum și așezările de la Dridu, Bucov, Slon, toate din Muntenia. Lor li se adaugă cetățile de la Dinogetia, Capidava, Păcuiul lui Soare și necropolele de la Satu Nou, Histria-Capul Viilor, Castelul, toate de pe teritoriul Dobrogii. Adîncirea studiului datelor puse la dispoziție de săpăturile menționate ne va da posibilitatea să precizăm etapele cronologice, pe componentele culturale ale acestui lung și important proces. Premisele existînd, rezultatele nu vor întîrzia să se manifeste.

Un alt domeniu de cercetare, care poate fi considerat de asemenea o creație a regimului nostru, este cel al arheologiei feudale. În această ramură, totul a fost luat de la început, iar rezultatele obținute ne dau dreptul să privim cu încredere spre viitor. Vom menționa doar cîteva obiective esențiale : Cetatea de Scaun a Sucevii, cetatea de la Scheia, cetatea de la Roman, Curtea Domnească de la Tîrgoviște, cea de la Iași, Curtea Veche de la București, completate în ultima vreme cu săpăturile de la Curtea de Argeș. Problemele orașului și satului românesc feudal, incluse și ele în preocupările arheologilor, au dat rezultate pozitive.

*

Numărul mare de săpături care se execută anual în România și care depășește în fiecare campanie cifra de 100 de puncte nu ar fi posibil fără existența unor centre care conduc și dirijează activitatea arheologică de pe întreg cuprinsul țării. În această privință amintim mai întîi Institutul de arheologie din București, întemeiat în 1956, căruia i s-au adăugat mai apoi cele de la Cluj și Iași. Centrele universitare și institutele amintite au creat o serie de tineri cercetători, care activează acum din plin, fie în cadrul institutelor, fie în cadrul muzeelor județene, aducîndu-și prețioasa lor contribuție la studiul trecutului țării noastre.

Activitatea arheologică a fost prezentă, supunînd unei minuţioase cercetări şi anumite puncte în care se execută mari lucrări de interes naţional, cum a fost hidrocentrala de la Bicaz şi cum este în prezent, cu rezultate mai mult decît importante, cea de la Porţile de Fier, sau în pregătire la lucrările pentru cea viitoare de pe Olt.

Rezultatul efortului depus de imensul colectiv de arheologi este adus la cunoştinţa publicului prin studii apărute în reviste sau monografii. Pe această linie de preocupare, nu mai puţin esenţială, ne îngăduim să amintim cîteva dintre publicaţiile care oficializează studiile de specialitate. Vom aminti în primul rînd revista *Studii şi cercetări de istorie veche*, care este la al 20-lea tom şi la care colaborează cercetători din toată ţara, iar pentru informarea străinătăţii mai ales menţionăm revista *Dacia. Nouvelle Série*, care reapare din 1957. Revista *Materiale şi cercetări arheologice*, din care volumul al IX-lea se află sub tipar, are ca scop prezentarea rapoartelor preliminare cu rezultatele principale obţinute în cursul săpăturilor.

Pe lîngă aceste publicaţii centrale mai sînt de amintit, printre altele, periodicele de specialitate ale instituţiilor respective din Cluj, *Acta Musei Napocensis*, unde arheologia este bogat reprezentată, şi *Arheologia Moldovei*, publicaţia şcolii de la Iaşi.

O preocupare mai veche, dar reluată în forme şi cu metode noi, cercetarea numismatică, îşi are un periodic propriu *Studii şi cercetări de numismatică*, ajuns la tomul al IV-lea. La aceste publicaţii centrale trebuie să amintim numeroasele lucrări valoroase ale diferitelor muzee judeţene din ţară. La cele mai vechi, ca *Sargetia*, *Apulm* ş.a., s-au adăugat numeroase altele noi, ca *Pontica*, a Muzeului de arheologie din Constanţa, *Carpica* de la Bacău, *Danubius* de la Galaţi, apoi cele ale muzeelor din Bucureşti, Piteşti, Ploieşti, Sibiu, Satu-Mare şi multe altele.

Rezultatul cercetărilor întreprinse de către colectivele de arheologi pe teren au fost de multe ori valorificate prin monografii publicate de Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Pe linia colaborării internaţionale, ştiinţa arheologică românească este prezentă la toate congresele, consfătuirile şi reuniunile, participînd efectiv şi constructiv. Pe această linie putem aminti colaborarea cu organismele internaţionale de specialitate la publicaţia *Inventaria Archaeologica*, la *Corpus Vasorum* (din care au apărut deja două volume), la *Tabula Imperii* şi la multe alte organisme internaţionale, din care *Fasti Archaeologici* de la Roma, *Numismatic Literature* de la New York constituie doar cîte un exemplu reflectînd activitatea arheologiei româneşti în publicaţiile de peste hotare.

Printre realizările de ordin major ale arheologiei româneşti în ultimul sfert de secol, un loc de cinste este ocupat de *Istoria României*, vol. I,

apărut în 1960 sub redacţia acad. Constantin Daicoviciu, ajutat de acad. Em. Condurachi, Ion Nestor şi Gh. Ştefan, precum şi de numeroşi alţi colaboratori. Această lucrare este prima sinteză a trecutului ţării noastre, scrisă de pe poziţiile învăţăturii marxist-leniniste. La întocmirea ei şi-au dat contribuţia toţi cercetătorii de la toate centrele universitare din ţară : Bucureşti, Cluj şi Iaşi, precum şi de la institutele de specialitate din aceleaşi oraşe. *Istoria României*, sinteza la care ne referim, oglindeşte cuceririle cele mai recente ale arheologiei româneşti, privite prin prisma materialismului dialectic şi istoric.

Un pas mai departe în studierea trecutului poporului nostru s-a făcut prin publicarea volumului *Izvoare privind istoria României*, I, 1964, întocmit de către un grup de erudiţi sub conducerea prof. Gh. Ştefan.

Pe aceeaşi linie se mai înscrie lucrarea acad. C. Daicoviciu, E. Petrovici şi Gh. Ştefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, 1963, precum şi sinteza acad. Em. Condurachi *L'archéologie roumaine au XXe siècle*, 1963.

Mai sînt de semnalat publicaţiile monografice sau sintezele istorice, fruct al unor îndelungate investigaţii pe teren mai întîi şi în laborator şi biblioteci mai apoi. Din numărul monografiilor, care începe să fie destul de mare, vom aminti doar unele tot cu caracter ilustrativ.

Astfel, Vladimir Dumitrescu a publicat monografiile *Hăbăşeşti*, Bucureşti, 1954, şi *Necropola de incineraţie din epoca bronzului de la Cîrna*, Bucureşti, 1961 ; D. Berciu, *Contribuţii la problemele neoliticului în România în lumina ultimelor cercetări*, Bucureşti, 1961 ; acelaşi, *Cultura Hamangia*, I, Bucureşti, 1966 ; V. Leahu, *Cultura Tei*, 1967 ; Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, Bucureşti, 1967.

Referitor la cultura materială a dacilor putem semnala monografia acad. C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roşie*, publicată în 1954.

Cît priveşte rezultatele obţinute de pe urma săpăturilor din colonia mileziană de pe malul lacului Sinoe, ele au fost materializate în două volume *Histria*, apărute în 1954 şi 1966 sub redacţia acad. Em. Condurachi.

O privire sintetică asupra culturii materiale romane din Dacia o găsim la D. Tudor, *Oraşe, tîrguri şi sate în Dacia romană*, 1968.

Problema continuităţii în Dacia în lumina arheologiei şi numismaticii a fost tratată monografic de către D. Protase în 1966.

Şi alte obiective din etapele următoare s-au bucurat de o tratare monografică. Dintre ele amintim : Gh. Diaconu, *Tîrgşor, Necropola din secolele III—IV*, 1964 ; B. Mitrea şi C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea în Muntenia*, 1966.

Pentru etapa bizantină şi problemele formării poporului român semnalăm monografiile *Capidava*, 1958, de Grigore Florescu, R. Florescu şi P. Diaconu ; *Dinogetia*, 1967, întocmită de un colectiv format din Gh.

Ştefan, I. Barnea, M. Comşa şi E. Comşa, precum şi monografia Eugeniei Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, 1967. În toate aceste lucrări sînt expuse rezultatele unor îndelungate investigaţii arheologice, precum şi consideraţiile şi interpretările pe care autorii au crezut de cuviinţă să le deducă în legătură cu problemele dezbătute.

Şirul publicaţiilor continuă şi pentru orînduirea feudală. Pentru aceasta putem pomeni două monografii: cea a lui Gh. Diaconu şi N. Constantinescu, *Cetatea Scheia*, 1960, şi cea a lui Mircea D. Matei, *Contribuţii arheologice la istoria oraşului Suceava*, 1963. Lucrărilor de mai sus li se mai pot adăuga monografia *Tomitana* de Iorgu Stoian şi *Din istoria Dobrogei*, din care au apărut pînă acum două volume: primul semnat de D. M. Pippidi şi D. Berciu, iar cel de-al doilea de R. Vulpe şi I. Barnea.

Nu putem încheia aceste rînduri fără a menţiona o lucrare de sinteză asupra trecutului ţării noastre publicată în străinătate: D. Berciu, *Romania before Burebista*, Londra, 1967, republicată simultan şi în S.U.A. Altele multe ar mai fi de relevat, mai ales acelea care se află în curs de tipărire.

*

Toată această clocotitoare activitate arheologică, pe care n-am putut decît s-o schiţăm sumar, se datoreşte politicii înţelepte a partidului, de cercetare a trecutului şi de valorificarea lui, de sprijinul substanţial de care se bucură cercetarea ştiinţifică, care continuă să-şi dea roadele şi în acest domeniu.

Bucur Mitrea

IZVOARELE GRECO-LATINE ASUPRA ETNOGENEZEI VECHILOR POPULAȚII BALCANICE

DE

Acad. EM. CONDURACHI

Considerată din punct de vedere al izvoarelor, problema vechilor populații ale Peninsulei balcanice apare la prima vedere destul de limpede. Într-adevăr, peste un strat de populații foarte vechi, pelasgi, lelegi — locuitori ai Greciei continentale, ai insulelor și ai coastei occidentale a Asiei Mici, s-au suprapus la un moment dat triburile grecești aheene. Acestea din urmă vor fi la rîndul lor cucerite și parțial asimilate de alte triburi grecești, semnalate în izvoare sub numele de dorieni. Cît despre popoarele din centrul și nordul Peninsulei balcanice, este vorba în primul rînd de triburile trace și paioniene — acestea sînt menționate în poemele homerice ca fiind aliați ai troienilor. În acea supremă frămîntare a popoarelor egeene care a fost războiul Troiei, tracii din Balcani și Asia Mică vor juca un rol destul de însemnat. În sfîrșit, în ceea ce privește știrile pe care le avem despre triburile ilirice (termen destul de vag prin care unii autori antici desemnau diversele triburi din zona de sud-vest a Peninsulei balcanice), acestea datează dintr-o perioadă mai recentă, adică de la sfîrșitul secolului al VI-lea î. e. n. Un mic număr de informații privind triburile din Moesia, geții și dacii instalați în nordul Balcanilor, datează și ele din epoca arhaică, adică începînd cu secolul al VI-lea î. e. n. Aceste izvoare, ale căror fire s-au înlănțuit de mai multe ori pînă în cele mai fine nervuri, nu sînt totuși decît *membra disjecta* ale unui tezaur de cunoștințe acumulate de lumea greacă de-a lungul secolelor.

Prima întrebare care se pune, deci, atît istoricilor cît și lingviștilor, este de a preciza dacă aceste cunoștințe au un filon comun sau dacă (și această ipoteză este mai demnă de luat în seamă) ne găsim în fața a două realități : una, tradițională, care reflectă geografia homerică și cealaltă, infinit mai amplă și mai aproape de adevăr, oglindind geografia greacă din epoca arhaică. În acest tablou avînd mai multe părți umbrite decît luminoase, cercetările lingvistice și arheologice au venit de mai multe ori în ajutor ca să confirme — cel puțin în parte — ecourile și informațiile disparate furnizate de literatura greacă.

În acest fel, întunericul care învăluia istoria Greciei înainte şi după sosirea grecilor a început să se destrame. Descifrarea numeroaselor tablete scrise în alfabetul liniar B a permis, acum cîţiva ani, stabilirea unui punct de reper extrem de însemnat. Este totuşi adevărat că aceste documente redactate în limba greacă şi descoperite în special la Cnossos şi Pylos nu ne oferă detalii de ordin geografic sau istoric propriu-zis [1]. Faţă de informaţiile

Fig. 1. — Harta răspîndirii populaţiilor antice din regiunea sud-est europeană.

deosebit de preţioase pe care tabletele scrise în alfabetul liniar B ni le oferă în ceea ce priveşte pe greci — istoria limbii, a structurii social-economice şi a culturii lor — pentru moment trebuie să ne mărginim la textele homerice, singurele izvoare scrise care pot da în oarecare măsură informaţii asupra etnogenezei popoarelor balcanice şi sud-est europene.

Cu tot caracterul lor poetic, analiza riguroasă a acestor informaţii poate duce la o valorificare a lor fructuoasă, cîteodată chiar la confirmarea

[1] M. G. Ventris şi Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge, 1956. Cf. Frank M. Stubbings, în *CAH*, I (VI: *The Aegean bronze Age*), Cambridge, 1964, p. 69.

rezultatelor obținute în ultima vreme de lingviști și arheologi. Prezentarea, chiar sumară, a celor mai importante date privind vechile populații care au locuit odinioară în Peninsula balcanică se dovedește a fi extrem de necesară. În imposibilitatea de a preciza, fie și în mod relativ, izvoarele orale sau scrise din care aceste texte literare și-au cules informațiile, este necesar să recurgem, o dată mai mult la prezentarea lor cronologică.

Primele informații scrise privind popoarele care locuiau în vechime în Grecia continentală și insulară vorbesc de prezența în această insulă a pelasgilor și a lelegilor. Cele două nume pre-elenice fără îndoială, subliniază anterioritatea și caracterul autohton al acestor grupuri de populații. Pelasgii sînt amintiți de mai multe ori în *Iliada*, ca aliați ai troienilor. Grupați în lista alianțelor troiene, ei sînt indicați ca locuitori ai Larissei și avînd drept conducători pe Hippothoos și Pylaios. Textul pare să indice faptul că aici nu este vorba de cetatea tesaliană, ci de o altă Larissa, micro-asiatică, situată — urmînd ordinea acestei enumerări — undeva între tracii din Hellespont și alți aliați din împrejurimile Troiei [2]. Alte pasaje ale epopeei homerice inseră numele acestei populații într-o listă care îi face probabilă prezența și în insule și în Grecia continentală [3]. Zeus din Dodona poartă și denumirea de pelasgic [4]. Argos în Tesalia, este de asemenea calificat drept pelasgic [5]. Nu este deci de mirare că izvoarele ulterioare adaugă termenul de „autohtoni" la numele pelasgilor, cu toate că această noțiune a apărut mai tîrziu, în epoca arhaică, desemnînd nu o populație străină, ci chiar pe strămoșii grecilor. Este adevărat că istoriografia greacă, începînd cu Hecateu din Milet, va reveni asupra acestei interpretări, subliniind caracterul străin, pre-elenic, al pelasgilor. Hecateu afirmă chiar că pelasgii au fost odinioară împinși de atenieni către insula Lemnos [6]. Herodot va adopta același punct de vedere, amplificînd însă datele problemei. Într-adevăr, dacă pe de o parte îi consideră pe pelasgi ca reprezentînd toate populațiile non-grecești, pe de altă parte el adaugă — ceea ce este departe de a simplifica lucrurile — că vechii atenieni, arcadieni și eolieni făceau și ei parte din popoarele anterioare grecilor propriu-ziși [7]. În ciuda unor reticențe semănate ici-colo în text, poziția sa rămîne fermă : pelasgii vorbeau o altă limbă decît grecii și ocupau un spațiu geografic care îngloba cele două țărmuri ale Mării Egee, precum și insulele Arhipelagului. Tucidide va merge și el în aceeași direcție luîndu-i pe pelasgi drept element autohton și apropiindu-i de tirenieni [8] — problemă pusă și rezolvată destul de arbitrar și de către Hellanicos [9].

Lelegii, cel de-al doilea element autohton, joacă un rol analog în literatura istorică greacă. Ca și pelasgii, ei nu erau o populație greacă ci, înrudiți cu carienii, se dedau ca și aceștia pirateriei. După unele izvoare mai tîrzii cel mai important centru al lelegilor ar fi fost Miletul [10]; după

[2] II, 840 și urm.

[3] II, 681, XVII, 288, 301 ; X, 429.

[4] XVI, 233. Hera poartă același epitet în Thessalia și în Samos ; Apoll. Rhod. I 14 ; Eustath, Dion. *Per.* 534, Cf. I. Schmidt, în *RE*, XIX, 1938, col. 251.

[5] Paus. II, 22,1.

[6] *FGH*, I, 133 ; cf. și fr. 119 = Strab. VII, 321 și 127 = Her. VI, 137.

[7] II, 56 ; VIII, 44 ; I, 146 ; VII, 94—95 ; I, 57.

[8] I, 3, 2 ; IV, 109, 4.

[9] *FGH*, 4, 4 și 91. Cf. Fr. Schachermeyr, în *RE*, XXX, 1938, col. 252—5.

[10] *FGH*, I, 98 (Pherekydes, 111) ; Strab. VII, 321 ; XIV, 635 ; St. Byz. *s.v.*

Herodot ei ar fi locuit și în insulele Ciclade[11]. La rîndul său, Aristotel afirmă că prezența lor ar fi fost de asemenea atestată în Etolia și Acarnania[12]. Această ultimă informație se bazează probabil, pe o veche tradiție, căci Hesiod[13] menționează și el prezența lelegilor în Locrida. Pe de altă parte, prezența lor ar fi fost constatată și în sudul Peloponezului[14]. Și izvoarele consultate de către Ștefan din Bizanț oferă date despre prezența lelegilor în nordul Greciei, ca vecini ai moloșilor[15]. În sfîrșit, o informație ulterioară îi prezintă ca fiind descendenți ai pelasgilor din Tesalia[16].

Nu este oportun să discutăm aici originea acestei tradiții a literaturii, care subliniază caracterul autohton — respectiv non-grec — al pelasgilor și al lelegilor. O tradiție care durează de-a lungul atîtor secole, de la apariția primelor triburi aheene și pînă în momentul constituirii definitive a poemelor homerice, este binevenită pentru a susține ipoteza potrivit căreia în anumite zone și grație anumitor împrejurări de ordin istoric o populație prehelenică a putut să se mențină cu o tenacitate suficientă pentru ca poetul homeric, în primul rînd și primii istorici greci, în al doilea rînd, să-i poată păstra amintirea. Vestita inscripție de la Lemnos, descoperită acum o jumătate de secol, confirmă de asemenea, prezența unei populații prehelenice în secolul al VII-lea î. e. n.[17].

Cercetările arheologice au precizat în bună măsură elementele caracteristice ale civilizației egeene (termen general care cuprinde insulele și Grecia continentală), civilizație care a precedat cea mai veche perioadă a civilizației grecești (civilizația mileniilor IV — III î. e. n., în toate fazele sale succesive: M. A. I, II, III, respectiv H. A., I, II, III; M. M., I, II, III respectiv H. M. I, II, III). Uneori, această cronologie relativă, mult mai articulată în cea de-a treia fază a sa (M. R. I, II, III) este susceptibilă de a deveni o cronologie absolută, în urma confruntării sale cu unele documente mesopotamice și egiptene, descoperite în Creta[18]. Descifrarea tabletelor descrise în alfabetul liniar A ar face fără îndoială posibile unele precizări de ordin lingvistic și istoric cu privire la populația care a precedat instalarea triburilor aheene (H. A. I, II, III), permițînd poate în același timp considerarea populațiilor egeene din mileniile IV—III î. e. n. ca făcînd parte fie din triburile micro-asiatice, fie din populațiile de limbă indoeuropeană care au coborît în Grecia și în insule cu mult înainte de sfîrșitul celui de-al III-lea mileniu.

O altă populație non-greacă din Balcani este cea a tracilor, de asemenea aliați ai troienilor[19]. Poemele homerice amintesc de prezența lor pe coasta de nord a Mării Egee — de unde termenul de „mare tracică" aplicat părții sale septentrionale. Din lectura poemelor se constată că la Homer tracii sînt prezentați într-o lumină extrem de favorabilă. Vitezele și boga-

---

[11] I, 175.

[12] Citat de Strab. VII, 322.

[13] Fr. 115. Cf. Strab. VII, 322.

[14] Paus. III, 1,1; 12,5; St. Byz. *s.v.*

[15] *Ibidem.*

[16] Dion Hal., *Hist. Rom.*, *I*, 17. Cf. Geyer, în *RE*, XII, 1925, col. 1890—1893.

[17] Cf. A. Torp, *Die vorgriechischen Inschriften von Lemnos* (*Christiania Videnskabs-Selskabs Skriften. Hist.-phil. Klasse*), 1903, nr. 4, p. 5 și urm.; P. Kretschmer, *Die tyrrhenischen Inschriften von Lemnos*, în *Donum Natalicium Schrijeen Nymègue*, 1929, p. 277 și urm.

[18] Cf. J. L. Caskey, *Greece, Crete and the Aegean islands in the early bronze age*, în *CAH*, I, 26 a, Cambridge, 1965 și Frank M. Stubbings, *op. cit.*

[19] *Il.*, I, 594; *Od*, *IX*, 39.

tele lor căpetenii — un Acamas sau un Rhesos — se puteau compara cu Diomede şi Ulise [20]. Alt rege trac, Licurg — al cărui nume îl anunţă pe viitorul reformator spartan — a îndrăznit să se măsoare cu însuşi Dionysos [21]. Ulise, la rîndul său, înapoindu-se după sfîrşitul războiului troian, va poposi la ciconii traci; aici va primi din mîinile lui Maron, preot al lui Apolon, vinul greu şi înmiresmat graţie căruia îl va învinge pe Polifem [22]. Poemele homerice îi menţionează pe traci nu numai în Chersones, în Tracia, ci şi în insule, îndeosebi la Lemnos şi în Asia Mică [23]. În sfîrşit o serie de teme mitologice legate de cultul lui Apolon, al lui Ares, al Afroditei, al lui Hefaistos şi Dionysos lasă impresia vagă, ca de altfel numeroase alte impresii homerice, că grecii şi tracii, la fel de bogaţi şi de îndrăzneţi, îşi purtau o stimă reciprocă chiar atunci cînd soarta îi situa în tabere opuse. Ei nu erau încă barbari, aşa cum au fost denumiţi carienii, o altă populaţie autohtonă din Asia Mică; ei nu erau încă „barbarii" din ţara zăpezilor şi a ceţurilor [24].

În mod evident, este necesar ca acest tablou să fie analizat atît în contextul criticii poemelor homerice, cît şi din punctul de vedere al realităţilor proprii civilizaţiilor balcanice, aşa cum sînt dezvăluite acestea în urma descoperirilor şi investigaţiilor arheologice: O astfel de analiză nu este întotdeauna uşoară. Cu toate acestea, un lucru este clar, în special în lumina ultimelor cercetări arheologice tracii lui Homer aparţin epocii bronzului, al cărei fast şi opulenţă corespunde unui anumit moment al civilizaţiei balcanice şi anume sfîrşitului mileniului al II-lea. Această imagine contrastează cu cea a primelor secole din mileniul următor, caracterizate printr-o civilizaţie mult mai simplă dacă nu chiar primitivă, proprie începuturilor primei epoci a fierului [25]. Acest fapt ar putea explica înlocuirea numelor tradiţionale acordate de poemele homerice unor triburi trace prin altele noi, consemnate de istoriografia arhaică. Aceasta în sensul că, la sfîrşitul epocii bronzului şi la începutul epocii fierului, peste vechile triburi, denumite tracice de poemele homerice, s-au suprapus altele noi, a căror civilizaţie nu o continua direct pe aceea anterioară epocii bronzului.

Cu toate acestea, geografia istorică a poemelor lui Homer este suficient de bogată pentru a afirma că, în ciuda contrastului dintre realităţile arheologice menţionate mai sus, autorul lor a înmănunchiat un mare număr de informaţii cu privire la traci şi paionieni. Nu e cazul să insistăm aici asupra amănuntelor acestei geografii istorice a regiunilor extra-elenice.

---

[20] *Il.*, X, 434, 559.

[21] *Il.*, VI, 130.

[22] *Od.*, IX, 163, 204.

[23] *Il.*, I, 594.

[24] *Il.*, XIII, 577; XXIII 808; *Od.*, VIII, 39.

[25] Cf. A. Severyns, *Homère et l'histoire*, în *Ant. Class.*, *33*, 1964, p. 327. Acest fapt ar putea explica înlocuirea vechilor nume atribuite în poemele homerice triburilor tracice, prin alte nume atestate de istoriografia greacă din epoca arhaică. Acest fenomen ne permite să formulăm ipoteza potrivit căreia o mişcare de triburi ar fi avut loc la sfîrşitul epocii bronzului. Noi triburi tracice, aparţinînd din punct de vedere al gradului lor de civilizaţie primei epoci a fierului (Hallstatt A), au asimilat sau înlocuit, probabil, vechile triburi considerate drept tracice în poemele homerice. Din punct de vedere arheologic se pune problema dacă se poate considera perioada de tranziţie între epoca bronzului şi epoca fierului drept o cezură sau o transformare a unor forme proprii epocii bronzului în forme caracteristice Hallstatt-ului. Cf. Cristo Danov, *Social and economic evolution of the ancient Thracians in Homeric, archaic and classical times*, în *Etudes historiques à l'occasion du XIe congrès international des sciences historiques*, Sofia, 1960, p. 7 şi nota 7.

Totuşi, ni se pare util să ne oprim asupra unei probleme de care trebuie să se ţină seama pentru a obţine unele precizări cu privire la etnogeneza triburilor balcanice şi anume : este posibil sau nu să se precizeze momentul constituirii geografiei homerice a Balcanilor? Cele mai recente studii referitoare la adevăratul moment al constituirii definitive a acestor poeme au subliniat faptul că detaliile care reflectă perioada tîrzie a lumii egeene — aşa cum este schiţată în cele două epopei — sînt extrem de rare [26]. Cu alte cuvinte, am fi înclinaţi să credem că realităţile balcanice consemnate în cele două poeme aparţineau unei epoci anterioare secolului al XII-lea î. e. n. — perioadă în care sînt localizate profundele transformări cunoscute în istoria greacă sub numele de invazia dorică. Este greu să se stabilească etapele parcurse de geografia homerică în procesul său de îmbogăţire. Pare totuşi verosimil ca această acumulare de informaţii să se fi prelungit pînă la începutul, dacă nu chiar pînă la sfîrşitul secolului al VII-lea, dată mai mult sau mai puţin aproximativă la care epopeele homerice au ajuns la forma lor clasică [27]. Arheologia poate aduce în sprijinul acestor afirmaţii cîteva documente de o valoare excepţională. Într-adevăr epoca bronzului îşi atinge în Balcani perioada de maximă înflorire tocmai între secolele XII—IX î. e. n. [28]. Dacă ne putem opri asupra acestei concluzii de ordin general, pe de altă parte nu putem găsi nici o fundamentare literară sau istorică ce ne-ar permite să urcăm în timp pînă la faza iniţială a apariţiei triburilor trace pe teritoriul menţionat mai sus. Domeniul acestei probleme este rezervat cercetărilor lingvistice şi arheologice, singurele capabile să aducă o serie de precizări în ceea ce priveşte sosirea primelor triburi de grai indo-european în sud-estul Europei.

Pe de altă parte, textele homerice nu fac nici o aluzie la o altă problemă care se impune cu toate acestea atenţiei noastre şi anume deplasarea anumitor triburi trace din spaţiul balcanic în spaţiul microasiatic. Este vorba de originea traco-balcanică a frigienilor şi a bitinienilor. Unele informaţii de ordin literar ca şi unele documente epigrafice datînd dintr-o perioadă ulterioară, descoperite în Asia Mică, nu lasă nici o îndoială asupra caracterului străin al acestor popoare în raport cu populaţia care locuia în regiunea respectivă [29]. Deplasarea ar fi putut avea loc în cursul marilor migraţii de triburi constatate de-a lungul mileniului al XIII-lea, înainte şi după perioadele în care geografia istorică a Greciei continentale şi insulare era pe cale de a suferi schimbări importante.

Expansiunea lumii miceniene a făcut posibilă constituirea unei adevărate geografii homerice, războiul troian sintetizînd în chip strălucit experienţa istorică a pătrunderii miceniene în Asia Mică. Pe de altă parte ne este mult mai greu să reconstituim bagajul cunoştinţelor acumulate de greci, fie în ceea ce priveşte noile lor realităţi, fie în privinţa realităţilor extra-greceşti şi balcanice de după contralovitura invaziilor dorice. Este posibil ca, o dată restabilit echilibrul intern al lumii greceşti, anumite aspecte noi ale acestor realităţi extra-greceşti să fi pătruns în cîntecele homerice defi-

---

[26] Cf. G.S. Krik, *The Homeric pöems as history*, în *CAH*, II, 396, Cambridge, 1965, p. 25 şi urm.

[27] Cf. M. I. Finley, *The world of Odysseus*, New-York, 1965.

[28] C. V. Mikov, *Zlatnoto skrovite ot Vălcitran*, Sofia, 1958, p. 6 şi urm.

[29] Cf. Otto Haas. *Die phrygischen Sprachdenkmäler* (*Ac. Bulg. des sciences, Linguistique balkanique*, X), Sofia, 1966, p. 7 şi urm.

nitiv cristalizate în lumea ionică. Un exemplu în această privinţă ne este oferit de pasajul din cartea a IX-a a Odiseei unde este vorba de rolul jucat de Maron, preot al lui Apolon din Ismaros. Aşa cum s-a demonstrat pe bună dreptate, toate aceste nume anunţă viitoarea colonie greacă Maroneea, întemeiată de coloniştii din Chios [30].

Informaţiile scrise de care dispunem în prezent cu privire la deplasările tribale ce au avut loc în cursul ultimelor secole ale mileniului al II-lea sînt de dată mai recentă. Săpăturile şi cercetările efectuate după cel de-al doilea război mondial, în special în Tesalia, au schimbat substanţial perspectiva noastră asupra istoriei egeene de la începutul secolului al XII-lea. Un nou element a intrat în joc şi anume „popoarele mării". Această coaliţie maritimă (filistini, aheeni (?), lidieni, tirenieni etc.) ale cărei atacuri au fost respinse de către Ramses al III-lea şi Mernephtah, pare să fi jucat un rol deosebit în prăbuşirea oraşelor şi palatelor miceniene. Dorienii, de asemenea triburi de origină elenă, care locuiseră timp de cîteva secole în munţii iliro-albanezi, au coborît către sud abia în urma acestor evenimente. Ignorînd analele egiptene şi hitite care ne dau informaţii asupra ravagiilor rezultate în urma atacurilor triburilor egeene, tradiţia greacă subliniază rolul exclusiv al heraclizilor. Ea n-a reţinut deci decît epilogul unui şir de catastrofe care zguduiseră „imperiul" micenian [31].

Este deci evident faptul că Herodot ca şi Tucidide au folosit, fie o tradiţie locală relativă la dorieni, fie izvoare mai vechi, bazate pe o tradiţie analogă. Tucidide [32] ne oferă un tablou destul de limpede al migraţiilor care s-au revărsat asupra Greciei după războiul troian. Tesalienii i-au împins pe beoţienii din sud-vestul Tesaliei către regiunea care le va purta mai apoi numele după 60 de ani de la căderea Troiei: „dorienii şi heraclizii au cucerit Peloponezul după 80 de ani de la căderea Troiei". Marele istoric însuşi vorbeşte de o lungă perioadă de invazii. În orice caz este vorba de trei mari etape ale cuceririlor dorice. Aşa cum s-a mai observat pe bună dreptate, tradiţia de care se folosise Tucidide era de origine miceniană. Într-adevăr, punctul de plecare al cronologiei sale îl constituie războiul troian, eveniment micenian şi nu doric.

Alte izvoare — lingvistice şi arheologice — oferă unele precizări cu privire la calea parcursă de triburile „dorice". În ceea ce priveşte originea numelui lor, cercetările recente par să opteze pentru concluzia propusă de Herodot [33], după care grupurile de triburi plecate din Ftiotida şi care s-au oprit la Dryopis, în Dorida, ar fi luat numele regiunii în care s-au fixat. Astfel termenul de macedonean ar aminti şederea lor în munţii Pindului (acesta este sensul ce pare să-l aibă cuvîntul *makednos* = „highland" [34]) şi cel de dorian în Dorida. Cele două nume par să fi fost date dorienilor de populaţiile din vecinătate, adică de către populaţiile miceniene invadate.

---

[30] IX, 202—203.

[31] Cf. Fr. Schachermeyr, în *Der Kleine Paully*, II, Stuttgart, 1967, col. 145—147; Vl. Milojčić, *Die dorische Wanderung im Lichte der vorgeschichtlichen Funde*, în *AA*, 1948, col. 12—36; G. Vitalis, *Die Entwicklung der Sage von der Rückkehr der Herakliden*, Greifswald, 1930.

[32] I, 12.

[33] I, 56,2.

[34] A. P. Daskalakis, *The Hellenism of the ancient Macedonians*, Salonic, 1965, p. 12; cf. N. G. L. Hammond, *The end of the Mycenaean civilization and the dark age*, în *CAH*, 1964, p. 30.

Numele celor trei triburi dorice tradiţionale — Hylleis, Pamphylis şi Dimanes — par însă a fi originale, rămînînd neschimbate în tot cursul emigraţiei. Sistemul de trei triburi, caracteristic structurii lumii dorice, era deja cunoscut [35].

Independent însă de anumite tradiţii homerice sau post-homerice cu privire la geografia istorică greacă, un lucru apare evident ; în secolul al VI-lea, epocă din care datează primele informaţii sigure referitoare la această problemă, zonele în care această geografie se putea constitui erau doar două la număr : mai întîi Grecia ionică şi insulară, ilustrată de Anaximandru, Hecateu din Milet şi Hellanicos din Mitilene ; în al doilea rînd Grecia continentală, în special Attica şi Beoţia, ilustrată de Pindar şi Phe-recide din Atena. *Istoriile* lui Herodot reprezintă sinteza acestor două curente de informaţii geografice.

Nu e locul să stăruim aici asupra realităţilor geografice şi istorice amintite de aceste două izvoare de informaţie referitoare la Grecia continentală şi insulară. În fond, în afară de cele care menţionează prezenţa în acele locuri a vechilor populaţii — pelasgi şi lelegi — despre care am vorbit mai sus, toate celelalte date ne oferă informaţii asupra unor realităţi devenite clasice. Totuşi, citind cu atenţie aceste izvoare, tabloul apare mai complicat datorită amestecurilor care au avut loc în nord, între triburile elenice din cel de-al doilea val migrator şi iliri, sau între heraclizi şi populaţiile autohtone ce locuiau pe pămîntul Helladei cu mult timp înainte de coborîrea aheenilor. Acesta este, pentru a da numai un singur exemplu, cazul etolienilor, instalaţi în partea apuseană a Greciei centrale. Consideraţi de către Euripide [36] drept „mixobarbaroi", vorbind după Tucidide o limbă „foarte puţin cunoscută"[37], etolienii par să se fi amestecat cu ilirii într-o perioadă îndepărtată a locuirii lor în Balcani. Polibius [38] i-a considerat chiar „non-greci" ; cauza acestei exagerări ne este însă cunoscută, fiind numeroase motivele care îl îndemnau la aceasta pe marele istoric grec. Din nefericire dialectul lor primitiv nu poate fi reconstituit în mod sigur, cele mai vechi documente epigrafice cunoscute prezentînd deja o puternică influenţă a limbii comune greceşti [39].

Procesul de geneză al lumii greceşti ce popula coasta occidentală a Asiei Mici se dovedeşte a fi încă şi mai complex. Ne interesează aici însă mai ales zona balcanică propriu-zisă, care va ocupa un loc din ce în ce mai important în geografia istorică, pe măsură ce datele sale economice şi politice vor pătrunde, împreună cu întemeierea primelor colonii greceşti, în orizontul economic şi politic grec. Să ne îndreptăm mai întîi privirile asupra hărţii geografice şi etnografice a zonei de sud-vest a Balcanilor, locuită în epoca istorică de către triburile ilirice. Acest fapt nu e menţionat în poemele homerice, primele informaţii scrise aparţinînd unei epoci ulterioare. În această privinţă, cercetările arheologice şi lingvistice şi-au adus aportul o dată mai mult, oferind date noi graţie cărora tabloul etnic al zonei ilirice propriu-zise poate fi reprezentat cu o oarecare precizie. În cadrul geografiei storice a epocii arhaice — geografie la a cărei alcătuire rolul cel mai impor-

[35] Herodot I, 56,2 ; Cf. N. G. L. Hammond, *op. cit.*, p. 30. Încă la Homer apare termenul de τριχαΐκες, διὰ τρίχα la dorienii din Creta şi Rhodos (*Il.*, II 655—6).

[36] *Phen.*, 138.

[37] 3, 94, 5.

[38] 18, 5, 8.

[39] Cf. Thumb-Kiekers, *Handbuch der gr. Dialekten*, 1932, p. 298.

tant îi revine lui Hecateu din Milet — populaţiile de pe ţărmul oriental al Adriaticii nu puteau să nu suscite un anumit interes, cu atît mai mult cu cît spre sfîrşitul secolului a fost întemeiată colonia Epidamnos (627 î. e. n.), iar cu cîteva decenii mai tîrziu Apollonia (588 î. e. n.). Totuşi, aceste informaţii reluate de Herodot nu fac nici o distincţie între diferitele triburi care locuiau în această zonă. Foarte probabil, atît pentru Hecateu cît şi pentru Herodot, termenul de iliri desemna în mod special triburile care locuiau în sud-estul zonei adrio-balcanice. Termenul este cu toate acestea mult mai vechi, fiind reţinut de mitologia greacă alcătuită într-o epocă precedentă. Într-adevăr, mitologia greacă s-a îmbogăţit cu unele contribuţii beoţiene privitoare la Illyrios. Avînd forma unui şarpe binefăcător, acest erou eponim ar fi fost fiul lui Cadmos şi al Armoniei[40]. După o redactare tîrzie a acestei legende, cele două personaje ar fi trecut de frontierele Macedoniei ca să pătrundă într-o regiune care va primi mai tîrziu numele fiului lor, Illyrios, înălţat la rangul de erou. Ei s-au instalat în vecinătatea enheleienilor, la rîndul lor numiţi, tot după o tradiţie beoţiană „poporul ţiparilor''. Ei locuiau în Epir, nu departe de teritoriile aparţinînd triplului Geryonen[41]. Euripide[42] va porni la rîndul său pe urmele acestor iliri mitici, atunci cînd îi va prezenta pe Cadmos şi pe Armonia conducînd lupta împotriva oraşelor greceşti. Puţin mai tîrziu, Apollodor[43] îmbină izvoarele şi legendele diferite care îl prezintă pe Cadmos oferind, potrivit hotărîrii unui oracol, ajutorul său enheleienilor în război cu illyri, al căror rege va fi proclamat după victorie. Potrivit unui ciclu mitic foarte răspîndit la greci, cei doi soţi vor sfîrşi prin a se transforma în şerpi.

Dacă am încerca să căutăm sîmburele de adevăr din sensul general al acestei „saga'' beoţiene, ar trebui să alegem între următoarele două posibilităţi: fie o reminiscenţă tîrzie a unei epoci în care beoţienii, ca de altfel şi ceilalţi dorieni, au coborît din Epir pentru a-şi lua în stăpînire viitoarea lor patrie, fie efectul unor contacte ulterioare stabilite de grecii din nord cu zona ilirică, de-a lungul străvechii căi de comunicaţie existentă din totdeauna pe valea Vardarului. Într-adevăr, cercetările arheologice recente par să precizeze cîteva jaloane ale istoriei balcanice a triburilor dorice, înainte de coborîrea lor spre zonele unde vorbirea lor se va înrădăcina pentru totdeauna. Nu este deci imposibil ca beoţenii să fi păstrat o amintire îndepărtată — transformată, o dată cu trecerea timpului, în mit — a contactului lor cu triburile cunoscute mai tîrziu sub denumirea generală de iliri. Cealaltă cale era cea folosită de unele produse greceşti arhaice ce vor pătrunde pentru prima dată în centrul regiunilor ilirice. Tot aceasta este şi calea pe care a luat-o menada din Tetovo şi mai ales craterele şi trepiedele, hidriile şi căştile de bronz cu aplice de aur, descoperite în necropolele din Trebenište şi Radolište din apropierea lacului Ochrida[44]. Cu cîţiva ani în urmă, într-un studiu foarte minuţios al izvoarelor istorice greceşti din epoca arhaică, a

---

[40] Steph. Byz. s.v. 'Ιλλυρία ; Cf. H. F. Tozer, *A history of ancient geography*, ed. II, Cambridge 1936, p. 71.

[41] *Schol. Ver. Aen.*, I, 243; Cf. Hesiod, *Teogonia*, 287 şi urm.

[42] *Bacc.* 1354 şi urm.

[43] III, 39.

[44] Cf. Em. Condurachi, *Influences grecques et romaines dans les Balkans, en Hongrie et en Pologne*, în *Les Actes du VIIIe Congrès intern. d'arch. classique*, Paris, 1965, p. 321.

fost formulată ipoteza unui contact reînnoit dintre beoţieni şi iliri după instalarea acestor triburi în zonele lor geografice respective [45].

Cu toate acestea, în raport cu datele referitoare la celelalte zone balcanice, informaţiile privind regiunile şi populaţiile ilirice sînt destul de modeste. Este vorba în primul rînd de numele cîtorva triburi expuse într-o ordine nu întotdeauna riguroasă. Aceleaşi triburi vor constitui mai tîrziu, în secolul al II-lea î. e. n., regatul iliric al lui Genthius, pe care Pliniu cel Bătrîn [46] îl va numi apoi „Illyrii proprie dicti" [47]. Acest concept de iliri fusese deja lărgit de Tucidide, Scylax, Pseudo Skymnos, Polibiu etc. Izvoarele latine, Varro, Cesar, Cicero, Salustius, Titus Livius şi mai ales Pomponius Mela şi Pliniu cel Bătrîn, vor îmbogăţi tezaurul acestor informaţii graţie contactului direct al romanilor cu zona occidentală a Balcanilor şi cu realităţile politice pe care le vor înfrunta cu începere din secolul al III-lea î. e. n.

Iliri şi Iliria — la început vagi noţiuni etnografice — vor cîştiga de-a lungul a trei secole de contacte economice şi politice, un conţinut pe cît de bogat pe atît de variat. Aceşti termeni generali înglobează un mare număr de triburi, desigur înrudite, însă adeseori diferite din punct de vedere al structurii lor sociale, economice şi politice. Numărul acestor triburi este relativ important, izvoarele antice menţionînd cu aproximaţie 80, număr la care s-ar cuveni să mai adăugăm încă vreo 20, al căror nume nu este de origine ilirică [48]. Unele dintre aceste triburi au avut un oarecare rol istoric, de exemplu, *Ardiaei*, *Autariatae*, *Breuci*, *Daestiales*, *Delmatae*, *Iapudes*, *Lebectae*, *Liburni*, *Maezei*, *Pirustae*, *Taulenti*, îndeosebi în cadrul luptei istorice îndreptate împotriva invaziei şi cuceririi romane.

Cum era de aşteptat, epoca greacă arhaică a manifestat un interes crescînd faţă de populaţiile tracice din Balcani. În această privinţă există două categorii importante de informaţii. Este vorba în primul rînd de cele, relativ precise, ale geografilor şi istoricilor greci. Începînd cu Hecateu din Milet, ei introduc, în afara zonei aflate la sud de Munţii Haemus, realităţi ale Dunării de jos, considerată nu numai ca o limită a lumii tracice, dar chiar a întregii lumi cunoscute [49]. Această cale va fi adoptată mai tîrziu nu numai de Herodot, dar şi de Hellanicos din Mitilene şi de alţi istorici de mai mică importanţă. Se cuvine să adăugăm că aproximativ în aceeaşi perioadă sciţii au intrat în orizontul istoriografiei greceşti. Precum se ştie un loc important le este acordat în Cartea a IV-a a *Istoriilor* lui Herodot. Vom da atenţie

---

[45] M. B. Sakellariou, *La migration grecque en Ionie*, *Coll. de l'Inst. fr. d'Athènes*, *Ionie*, 1, Athènes, 1958, p. 374 şi n. 4.

[46] Titus Livius, 40, 42, 3, 43, 19, 14.

[47] *N.H.*, 3, 144. Cf. H. Kronasser, *Zum Stand der Illyristik*, în *Linguistique balkanique*, 4, 1962, p. 15 şi urm. Acest mod de a considera cea mai veche regiune ilirică este confirmat de către noile cercetări arheologice. Cf. în această privinţă, B. Čović, *Traits caractéristiques essentiels de la culture matérielle des Illyriens — région centrale*, în actele, *Simpozijum o teritorijalnom i kronoloskom razgramičenju ilira u praistorijsko doba*, Sarajevo, 1964, p. 112 şi urm. Chiar între aceste limite restrînse etnogeneza ilirilor pune, din punct de vedere arheologic, probleme care sînt departe de a fi simple. Cf. în legătură cu aceasta, J. Harmatta, *Zum Illyrischen*, în *ActaAnt*, XV, 1—4, Budapesta, 1967, p. 234.

[48] Poate acestea trebuie considerate drept nume ale unor populaţii alogene, stabilite mai tîrziu în Dalmaţia.

[49] Cf. William Arthur Heidel, *The frame of the ancient Greek maps*, în *Am. geogr. soc.*, *research series*, nr. 20, New-York, 1937, p. 20 şi urm. Aceeaşi părere la Pindar, *Olympica* III, 14—18 şi *Isthmia*, VI, 23.

acestor informaţii numai în măsura în care aceştia vor avea un rol în cadrul realităţilor istorice ale Daciei transilvane. Acesta a fost, se pare, cazul agatirşilor, a căror prezenţă şi origine rămîne o problemă deschisă pentru arheologie.

Cea de-a doua categorie de informaţii care trebuie studiate comportă date de ordin mitologic. Sînt oare acestea anterioare sfîrşitului secolului al VI-lea î. e. n? Este desigur o problemă ce merită a fi luată în consideraţie. Într-adevăr, frecvenţa temelor mitologice în care tracii joacă un oarecare rol ne obligă să urcăm în timp pînă la o epocă timpurie în care între aceste două populaţii există un contact relativ strîns. Este vorba în mod evident de tracii din sudul Peninsulei balcanice, adică de cei stabiliţi în zona de contact (Pangeea, Calcidica şi Hellespont), în care schimburile de tradiţii se puteau face cu uşurinţă. Amintim astfel, spre a da numai cîteva exemple, numele lui Acamas, ce pe de o parte desemnează un şef trac din epopeea homerică, dar pe de altă parte pe unul dintre fiii lui Tezeu [50]. Nimfa greacă Argiopé părăsită de iubitul ei Philamon, caută găzduire printre tracii odrizi [51]. Dacă cele două mituri amintite dovedesc interesul atenienilor faţă de regiunile tracice, alte mituri au drept punct de plecare Teba. Agave, fiica lui Cadmos şi a Armoniei, sora Semelei, este personajul principal al unei legende tebane ce pare să reflecte o opoziţie locală faţă de cultul lui Dionysos [52]. Din ea Euripide va face un personaj tragic [53]. Din aceeaşi „saga" beoţiană a luat naştere mitul privighetorii (aedon). Soţia regelui Zethos, geloasă pe copiii cumnatei sale Niobe, îşi va ucide fără voie propriul său copil; ea va fi apoi metamorfozată în pasăre. Versiunea atică a aceleiaşi legende o arată ca fiică a regelui Pandion şi soţie a regelui trac Tereu, îndrăgostit de cumnata sa Philomela [54]. În sfîrşit, Abderos, fiu al lui Hermes sau al lui Poseidon şi favorit al lui Heracle, va fi devorat de iepele antropofage furate lui Diomede, rege al tracilor bistoni. Legenda spune că, pe mormîntul său Heracle va întemeia oraşul Abdera, pe coasta tracă a Mării Egee [55].

Majoritatea legendelor şi miturilor reflectînd vechile contacte dintre greci şi traci au fost deja studiate. Pînă la ce punct însă unele dintre aceste mituri greceşti sînt fructul unui contact direct între greci şi traci? Este de asemenea posibil ca, fiind de origine tracă, ele să fi urmat totuşi o filieră dublă: tracă propriu-zisă şi micro-asiatică. Acesta pare a fi cazul mitului şi cultului lui Dionysos [56]. Cît despre alte mituri, provenienţa lor sud-tracică este indiscutabilă. Mitul lui Boreu, zeu al vîntului, locuitor al ţării

---

[50] *Il.* 6, 7. Un alt Akamas, fiul lui Antenor şi al lui Theano, conducător al dardanienilor, apare tot la Homer, Il. 16, 342. Fiul lui Teseu şi al Phedrei, purtînd acelaşi nume şi luînd parte la căderea Troiei este amintit de Plutarh, Teseu 35 şi Pausanias, 1, 17, 6.

[51] Apoll. 1, 16; Pausanias, 4, 44, 3, Soţia lui Orfeu poartă acelaşi nume (Athenaios, 13, 597), de asemenea şi fiica lui Teuthras, rege al mysienilor şi soţia lui Telephos (Diodor, 4, 33).

[52] Ovidiu, *Met.*, 3, 701.

[53] Cf. şi H. von Geisau, în *Der kleine Pauly*, I, 1964, col. 122.

[54] *Od.* XIX, 518. Cf. J. Cazzaniga, *La saga di Itis*, Milano. 1951; G. Mihailov, *La légende de Térée*, în *Annuaire de l'Université de Sofia, Faculté des Lettres*, vol. 50, 2, 1955, p. 75—208.

[55] Apoll., 2, 97.

[56] Cf. Marin P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion*, München, 1955, p. 564 şi urm.

tracilor şi îndeosebi mitul lui Orfeu, constituie o dovadă grăitoare în această privinţă [57]. Oricare ar fi vechimea lor, aceste mituri pun o problemă de un interes deosebit. Este limpede că tracii ce locuiau coasta septentrională a Mării Egee, intraţi în orizontul literaturii greceşti cel puţin din secolul al VII-lea î. e. n., n-au pierdut niciodată din interesul pe care-l suscitaseră de la început în lumea elenă. Mitografii şi istoriografii greci au fost cei care au dat pentru prima dată un nume comun populaţiilor situate la sud de Haemus.

Traci sau *Tracia* reprezintă noţiuni etnice şi geografice avînd sfere şi accepţiuni ce variază în raport cu epocile istorice [58]. Grecii înglobau sub această denumire colectivă marele grup de triburi înrudite prin limbă şi civilizaţie, ce populau un teritoriu întins aflat în nord-estul Peninsulei balcanice, delimitat de Marea Egee şi Balcani, precum şi regiunile învecinate. Pontul Euxin pe de o parte, Carpaţii şi Dunărea pe de altă parte, constituiau graniţele sale naturale [59]. În afara acestui spaţiu, tracii se întindeau pînă la capătul Macedoniei şi al Iliriei la apus, ca şi către insulele Mării Egee (Thasos, Samotrake, Lemnos, Imbros, Tenedos etc.) şi o întinsă zonă din partea vestică a Asiei Mici. Limitele geografice ale teritoriului etnic trac nu pot, prin urmare, să fie fixate cu exactitate, din lipsă de precizie în informaţiile privitoare la habitatul primitiv al tuturor triburilor care aparţineau acestui mare grup. Fuziunea tracilor cu alte populaţii (iliri, celţi, iranieni, greci etc.) intervenită mai ales cu începere din secolul al XII-lea face să apară ca extrem de dificilă o delimitare precisă a frontierelor în zona contactelor respective.

Denumirea etnică de *Thrax*, *Thraex*, ce apăruse încă în epopeile homerice, nu pare totuşi să aparţină limbii tracilor, cu toate că a devenit un nume etnic acordat triburilor cuprinse între Marea Egee şi Dunăre [60]. Triburile trace au ajuns destul de tîrziu la o unitate politică relativă [61]. Această stare de lucruri explică binecunoscuta remarcă a lui Herodot : ,,Neamul tracilor este cel mai numeros din lume, după cel al inzilor. Dacă ar avea un singur cîrmuitor sau dacă tracii s-ar înţelege între ei, el ar fi de nebiruit şi cu mult mai puternic decît toate neamurile, după socotinţa mea. Dar acest lucru este cu neputinţă şi niciodată nu se va înfăptui. De aceea sînt aceştia slabi. Tracii au mai multe nume, după regiuni, dar obiceiurile lor sînt cam aceleaşi la toţi, afară de geţi, trausi şi de acei care locuiesc la nord de Crestonai [62] ". Cîteva triburi mai puternice au putut realiza o oarecare expansiune extinzîndu-şi influenţa asupra teritoriilor vecine. Triburile tracice erau foarte numeroase. Lista numelor lor depăşeşte o sută, cu toate că unele dintre ele sînt cunoscute numai printr-o simplă menţiune literară sau epigrafică [63].

O problemă şi mai complexă se dovedeşte a fi cea a graniţelor occidentale şi septentrionale ale teritoriului ocupat de către triburile tracice.

---

[57] Ps. Aristot, 973 a. Cf. R. Böker, în *Der kleine Pauly*, I, 1964, col. 910.

[58] G. I. Katzarov, *RE*, VI, A, 1936, col. 393—551 ne prezintă o expunere exhaustivă. Cf. şi I. Wiesner, *Die Thraker*, Stuttgart, 1963.

[59] Cf. în special Chr. Danov, în *RE*, *s.v.*, *Pontos Euxeinos*.

[60] I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Bucureşti, 1959, p. 4—5.

[61] Denumirea colectivă de *Thraikes* pare să fi fost acordată la început cîtorva triburi meridionale aflate în contact direct cu grecii. Puţin cîte puţin acest nume pare să fi înglobat toate triburile care locuiau între Marea Egee şi Dunăre.

[62] V, 3.

[63] Cf. N. Jokl, în *Ebert*, *RL*, col. 278—280 şi Lenk, în *RE*, VI A, col. 404—407.

Către apus se pare că tracii au înaintat pînă la Marea Adriatică, într-o zonă ce depăşeşte cu mult amplasarea indicată de geografii secolelor VI—V î.e.n. Brigii, de exemplu, înrudiţi probabil cu frigienii, par să fi locuit o zonă situată între coasta adriatică şi Macedonia şi să se fi interpus triburilor trace şi ilirice. Între cursul inferior al rîului Axios şi rîul Nestos se întindea ţinutul triburilor migdono-edoniene, ale căror eroi eponimi erau cei doi fii ai lui Ares, Mygdonos şi Edonos [64]. Migdonienilor şi crestonilor — aceştia din urmă înrudiţi cu ei — li se adăugau triburile ce locuiau în Calcidica, dintre care sitonii, care au dat numele peninsulei Sitonia [65]. În regiunea de coastă de la răsărit de Strymon, trăiau pierii, al căror nume aminteşte de Pieria şi de muntele Pieros din Macedonia. Ţara lor învecinîndu-se cu Pangeea, bogată în aur, pierii exploatau acest minereu, ca şi edonienii şi odomanţii [66]. Bizalţii care, ca urmare a contactului lor străvechi cu grecii erau denumiţi „cei ce vorbesc două limbi", ocupau un loc foarte important în acest sector. Aici, ei exploatau filoanele metalifere din muntele Dysoron, lucru pe care-l făceau deja din antichitatea îndepărtată, continuînd pînă în momentul în care regiunea a căzut sub stăpînirea regelui macedonean Alexandru al V-lea [67]. În sfîrşit, unele informaţii par să ateste prezenţa tracilor în Grecia. Tereu, fiu al lui Ares, apare ca rege al Daulidei, în Phocida ; mormîntul său se afla — spune legenda — la Megara [68].

La nord de acest ţinut, se întindea teritoriul locuit de tracii munteni : bessi, satri, dieri şi diobesi, pentru a nu aminti decît triburile cunoscute pentru devoţiunea cu care practicau cultul lui Dionysos [69]. Expansiunea acestor triburi de munteni a exercitat o presiune foarte puternică asupra triburilor stabilite pe coasta septentrională a Mării Egee. Satrii, de exemplu, au pus stăpînire la un moment dat pe minele din regiunea muntelui Pangeu. Sappaei-ii şi Corpilii au pătruns în valea Hebrului, venind dinspre coastă [70]. Mai spre apus trăiau maizii şi denteleţii. Graniţele lor traversau regiunea izvoarelor rîului Strymon [71]. Potrivit unei tradiţii mitice, Seuthes şi Rhomakes, din tribul maizilor, ar fi inventat fluierul păstorilor [72]. Mai către est se întindea ţara odrizilor, situată între Hebru şi litoralul Mării Negre [73]. Erau fărîmiţaţi în numeroase triburi, printre care îi vom semnala pe beni, pe kaini, pe oşci şi pe koilaleţi. Tot în această zonă de-a lungul secolelor IX—VI î. e. n. triburile s-au suprapus în mai multe straturi. Misienii, frigienii şi tinii par să fi constituit stratul cel mai timpuriu. Modul în care acest proces de fuziune etnică a continuat, chiar după secolul al VI-lea, ne este cunoscut destul de sumar.

La capătul unei expuneri care în mod fatal trebuia să omită detalii de ordin pur geografic sau legendar, ne vom opri un moment asupra unei

---

[64] Strabo, VII, 328 ; cf. K. Bittel, *Grundzüge der Vor-und Frühgeschichte Kleinasiens*, Tübingen, 1945, p. 58 şi urm.

[65] Cf. D. W. Bradeen, *The Chalcidians in Thrace*, în *AJPh*, 73, 1952, p. 356—380.

[66] C. Stanley Casson, *Macedonia, Thrace and Illyria*, p. 39 şi urm.

[67] Herodot, VIII, 116.

[68] Homer, Il, 2, 520 ; V Herodot, VIII, 35, 1 ; Tucidide, II, 29.

[69] Herodot, VII, 110 ; Cf. G. J. Kazarov, *Trakijskite Besi*, în *Bull.* Soc. Hist. Bulg., VI, 1924, p. 31—47.

[70] Herodot, *ibidem* ; Strabo, VII, 331.

[71] Tucidide, II, 98 ; Strabo, VII, 316 ; Plutarh, Alex., 9.

[72] Athenaios, IV, 184.

[73] Herodot, IV, 92 ; VII, 137 ; Tucidide, II, 29.

probleme fundamentale şi anume felul în care putem aprecia calitatea informaţiilor de care dispunem cu privire la popoarele balcanice şi fixa momentul în care aceste informaţii au putut deveni un bun comun al geografiei istorice greceşti. Această problemă conţine un îndoit aspect : moştenirea homerică pe de o parte şi informaţiile mai recente pe de altă parte.

Nu se poate nega faptul că marii istorici greci de la sfîrşitul secolului al VI-lea şi din secolul al V-lea au cunoscut şi apreciat cele două mari epopei homerice perfect cristalizate în forma lor actuală, încă de pe vremea lor. Totuşi, în afara cîtorva excepţii, geografia istorică greacă a epocii arhaice nu reproduce întrutotul tradiţia homerică. Chiar în ceea ce priveşte lumea greacă propriu-zisă, deci acolo unde această tradiţie şi-ar fi găsit cel mai bun loc, informaţiile şi tradiţiile culese de către noua istoriografie sînt diferite. Informaţiile menţionate mai sus cu privire la pelasgi şi lelegi sînt special de grăitoare din acest punct de vedere. Această concluzie se confirmă o dată mai mult cînd este vorba de popoare elene, contemporane cu Anaximandru, Hecateu din Milet şi Pherecide din Atena, cu Herodot originar din Halicarnas, devenit mai apoi, ca şi succesorul lui Tucidide, adevăratul purtător de cuvînt al lumii atice. Mărginit mai întîi — în timpul primelor secole ale mileniului I — la orizontul grec propriu-zis, interesul istoriografiei arhaice s-a lărgit într-un fel cu totul excepţional cu începere de la sfîrşitul secolului al VII-lea, odată cu marea colonizare greacă. Lumea cunoscută — *oikumene* — era considerată ca fiind limitată la sud de izvoarele Nilului, iar la nord de apele Dunării [74].

Într-adevăr, de-a lungul unui singur secol, coasta septentrională a Mării Egee, locuită ca şi cîteva insule mari (Thasos, Samotrake şi Lemnos) de triburi trace, coasta orientală a Adriaticei şi ţinutul care se întindea în spatele ei, unde stăpîneau nestingherite triburile ilirice, precum şi ţărmul de apus al Pontului Euxin se deschid ca nişte uriaşe porţi în faţa marinarilor şi colonilor greci, puşi din nou faţă în faţă cu realităţile balcanice — aşa cum acestea se cristalizează în cursul secolelor X—VII î. e. n.

Era colonizării greceşti a început în cea de-a doua jumătate a secolului al VII-lea. Condiţiile geografice favorizau schimburile stimulate de bogăţiile locale — grîne şi turme de vite, aur şi oameni — de care economia greacă simţea o nevoie din ce în ce mai imperioasă. Tracia, larg deschisă influenţelor greceşti prin litoralul său meridional şi valea Ebrului, a fost supusă începînd cu secolul al VI-lea unor presiuni sporite prin intermediul coloniilor întemeiate pe coasta de apus a Pontului Euxin. Cu două secole mai înainte, Chalcis din Eubeea dăduse semnalul acestei activităţi colonizatoare, pe care Miletul, Corintul şi Megara o vor continua cu tenacitate şi strălucire. Factoriile din Abdera şi Maroneea, din Enos la vărsarea Ebrului şi, mai tîrziu colonia de la Amphipolis, la vărsarea rîului Strymon, au pregătit terenul pentru pătrunderea neguţătorilor şi a produselor greceşti spre interiorul ţării. Mai spre răsărit, Chersonesul şi Propontida au lărgit această primă zonă de contact : Cardia, Gallipolis, Sestos şi Eleont pe de o parte, Perinth, Selimbria şi Bizanţul pe de altă parte, au deschis noi căi de acces către Tracia. La sfîrşitul secolului al VII-lea,

[74] Cf. J. Oliver Thompson, *History of ancient geography*, Cambridge, 1948, p. 47 şi urm. Nu putem însă fi de acord cu autorul cînd consideră (p.21) că prezentarea homerică a tracilor este rezultatul unei tendinţe — fireşte pentru o epocă mult mai tîrzie — de a idealiza pe „barbari".

greutăţile de care se loveau navigatorii greci în Pontul Euxin deveniseră mai puţin grave. La rîndul său, Pontul Euxin va deveni aproape un lac grecesc. Punctul de plecare al acestei cuceriri l-a constituit întemeierea, de către coloniştii veniţi din Megara, a celor două oraşe situate pe malul Bosforului. Calcedon mai întîi şi apoi Bizanţul, cheia a două mări şi două continente. Cu toate acestea, Miletul — centru al Ioniei, în care elenismul a ajuns, începînd cu secolul al VII-lea la cel mai înalt grad de civilizaţie — a fost cel ce a luat-o înaintea rivalei sale dorice. Tradiţia antică îi atribuia întemeierea a 90 de colonii pontice. Cifră, fără îndoială, exagerată, dar importanţa Miletului în cadrul acestei opere menite să schimbe în întregime condiţiile economice şi sociale, politice şi culturale ale populaţiei riverane Mării Negre nu a fost mai mică. Graţie colonilor săi, de la un capăt la altul al Pontului Euxin, începînd cu coasta meridională — de-a lungul căreia au fost întemeiate Sinope, Amysos şi Trebizonda — şi pînă la ţinutul hiperboreenilor cufundat în nesfîrşitele nopţi de iarnă, limba greacă a sfîrşit prin a deveni o limbă internaţională.

Precedată de o scurtă pericadă de descoperiri şi contacte, colonizarea greacă a Pontului Euxin a făcut, în mai puţin de o jumătate de secol, progrese considerabile. Apollonia şi Odessos, pe ţărmul bulgar; Istros, la gurile Dunării, pe litoralul romănesc, Olbia la vărsarea comună a Niprului şi a Bugului; Tyras, la gurile Nistrului, Panticapeea şi Phanagoria, ce făceau de strajă la intrarea în Marea de Azov; Theodosia şi Hermonassa, pe ţărmul sovietic, iată unele dintre cele mai importante oraşe pontice întemeiate de Milet. Megarienii instalaţi la Heracleea, pe coasta meridională a Mării Negre, au contribuit şi ei în mare măsură la înflorirea elenismului pontic. Mesembria şi Callatis—pe coasta occidentală — Chersonesul tauric — în Crimeea, au transferat la rîndul lor dialectul şi instituţiile dorice[75].

Al doilea moment de o mare însemnătate în aprofundarea cunoştinţelor greceşti în ceea ce priveşte geografia şi istoria triburilor balcanice (a tracilor în special) a fost cel determinat de politica ateniană faţă de populaţiile de pe coasta septentrională a Mării Egee şi de interesul său tot mai sporit pentru o alianţă cu regii traci. Preludiul acestui interes se trădează prin grija arătată de Herodot în strîngerea tuturor informaţiilor relative la atitudinea tracilor faţă de expediţiile persane. Pe de altă parte, nu poate fi uitat faptul, vizibil încă în opera lui Hecateu, că imensele bogăţii ale acestor regiuni nu puteau lăsa indiferentă economia greacă — cea a atenienilor în special. Un ecou direct al acestui interes purtat bogăţiilor naturale ale regiunilor trace poate fi găsit în opera lui Herodot[76], care relatează textul raportului prezentat lui Xerxes asupra minelor de argint şi abundenţei lemnului de construcţie, de către Megabaze, satrap al Traciei recent cucerite.

De fapt interesul arătat de Herodot ţinuturilor tracice se opreşte la Dunărea de Jos. Dincolo de această principală arteră a Europei centrale şi sud-estice — considerată ca limită a lumii cunoscute — informaţiile sale sînt extrem de vagi. Faptul nu se explică numai prin sărăcia de informaţii de care dispunea el. Este vorba de asemenea de programul său

[75] Cf. Em. Condurachi, *op. cit.*, p. 323.
[76] V, 23, 25.

de lucru, al cărui scop principal era studierea regiunilor implicate, direct sau indirect, în conflictul ce a pus față în față lumea greacă și cea persană. Astfel, dacă vorbește de Zamolxis, în același timp profet și zeu al geților, el o face deoarece, în timpul expediției sale împotriva sciților, Darius s-a lovit de rezistența geților din Dobrogea. Credincios deci concepției geografiei arhaice despre *oikumene* și credincios programului său, Herodot îi va face pe sciți să apară în Cartea a IV-a a *Istoriilor* sale, în care le rezervă locul cel mai important, aceștia fiind nu numai primii ce i-au opus rezistență vestitului rege, dar și cei care l-au obligat să se întoarcă în Asia Mică fără vreun rezultat militar sau politic. Tot datorită fidelității față de același program, Cartea a V-a a fost consacrată Traciei meridionale, deoarece zona situată între Balcani și Marea Egee — transformată de Megabaze în satrapie — a intrat direct în planurile de campanie ale regilor perși[77].

Ținuturile de la nord de Dunăre — cu excepția celui locuit de agatirși, considerați drept sciți și interesanți deci ca atare — reprezentau o zonă „pustie" avînd o întindere nesfîrșită[78]. Ignorarea realităților norddunărene se datora în primul rînd faptului că orizontul geografic al lumii grecești arhaice și orizontul politic al conflictului greco-persan nu îngloba această regiune. Interesul istoriografiei grecești față de sud-estul european se oprea astfel la Dunăre — în timp ce acela rezervat sciților — cunoscuți probabil datorită colonilor greci stabiliți la nordul Mării Negre — continua să ocupe primul loc. Numeroase dovezi vin în sprijinul acestor afirmații. În primul rînd, este vorba de lucrarea intitulată *Persica* a lui Ctesias, medic al regelui Artaxerxes Memnon, care reia preocupările predecesorilor lui Herodot[79]. Hippocrate din Cos, în al doilea rînd, își manifestă interesul pentru existența populațiilor hiperboreene, interes care în fond nu-i viza decît pe sciți[80]. Firește că în toată această perioadă, interesul purtat tracilor din sudul Peninsulei balcanice nu slăbește nici o clipă. Aristofan[81] și Theopomp[82]; Xenofon[83] și Platon[84] vor continua tradiția vechii istoriografii grecești al cărei interes creștea în urma politicii duse de atenieni în Balcani. Din acest punct de vedere nimic nu-i deosebește de înaintașii lor pe istoricii și geografii secolului al IV lea î.e.n. Androtion[85], Theopomp din Chios[86], Clearh din Soloi[87], Pseudo-Calisthene[88], Heraclid din Pont[89], Scylax din Carianda[90]. Același orizont limitat la zona balcano-dunăreană este atestat în literatura propriu-zisă; mai larg la Menandru[91],

[77] V, 2.
[78] V, 9.
[79] *Ctesiae Cnidii fragmenta*, ed. C. Müller, Firmin Didot, Paris, 1872, fr. 17.
[80] *Opera*, ed. Kuehlwein, Teubner, Leipzig, 1895, I, 17.
[81] *Achar.*, 134 și urm.
[82] *Tisamenos*, fr. 1.
[83] *Anabasis*, VI, 1, 5; VII, 3, 21.
[84] *Charm.*, 156 d.
[85] *FGH*, III B, fr. 54.
[86] *FGH*, II, B, fr. 45.
[87] *FGH*, II, fr. 8.
[88] I, 23.
[89] fr. XXVIII (ed. W. Rose, Teubner, Leipzig, 1870, p. 370).
[90] *GGM*, I, 67.
[91] *Menandri quae supersunt* (ed. A. Koerte, Teubner, 1953, fr. 794—95).

mai mărginit la Lycofron[92], ambii avînd drept succesor la începutul secolului al III-lea pe Apolonios din Rhodos[93].

Cum era de aşteptat, întreaga literatură istorică şi geografică a secolului al III-lea a păstrat acelaşi interes pentru zona balcano-dunăreană — cel puţin în limitele sale tradiţionale, adică pînă la Dunăre. În sprijinul acestei afirmaţii vin operele lui Filarh[94], Nicandru[95], Satyros[96] şi Mnaseas[97]. Fără să depăşească spaţiul orizontului balcanic, aşa cum îl delimita în periegheza lui Skymnos din Chios, Polibiu va îmbogăţi substanţial conţinutul istoric al realităţilor balcanice, subliniind elementele noi intervenite în compoziţia etnică a peninsulei. Politica greacă faţă de această zonă, care se resimte de pe urma invaziei celţilor, deveniţi un factor permanent în urma instaurării regatului din Tyle, ocupă un loc important în opera lui Polibiu[98]. Faptul acesta trebuie subliniat mai ales dacă ne gîndim la pierderea unui mare număr de lucrări de geografie redactate în acea perioadă, foarte valoroase nu numai pentru lumea greacă, dar şi pentru triburile traco-ilire şi geto-dace, cu atît mai importante cu cît ţinem seama de componenţa balcanică a politicii greceşti în secolul al IV-lea î.e.n. Într-adevăr, interesul politic al regatului macedonean faţă de zona balcanică n-a încetat niciodată să se manifeste, durînd pînă la sfîrşitul acestuia ca stat independent. Începînd cu Filip al II-lea, regii macedoneni vor relua, la rîndul lor, vechea sferă de influenţă ateniană, extinzînd-o pînă la Dunăre. Acest fapt explică interesul crescînd acordat realităţilor balcanice. Pentru Filip al II-lea şi Alexandru cel Mare, „hinterland"-ul trac şi iliric constituia o realitate cu atît mai vie cu cît era mai apropiată. Campaniile lui Filip, în 339 şi cele ale lui Alexandru în 335 au marcat începuturile acestei noi faze. Partea de sud a Traciei şi a Iliriei a fost integrată în limitele regatului macedonean, a cărui forţă de expansiune va deschide în faţa lumii greceşti imensul orizont al Orientului. Cu toate că de acum înainte comerţul elen se va îndrepta cu precădere spre Orient, aceasta nu înseamnă că regiunile balcanice nu au simţit efectele acestei unificări pe scară mondială.

În zadar am încerca să schiţăm un tablou sumar al profundelor transformări de ordin economic şi social, politic şi cultural suferite de lumea veche începînd din momentul în care marele cuceritor macedonean a deschis, cu arma în mînă, porţile Orientului. Faptele sale de arme au constituit subiect de legendă pînă în străfundurile Asiei. Ca şi Filip al II-lea, Alexandru a fost nevoit, înainte de a începe marşul spre Orient, să întreprindă o campanie rapidă prin părţile Dunării. Cu cîţiva ani în urmă, oraşele pontice de la Bizanţ şi pînă la gurile Dunării, solicitaseră protecţia regelui macedonean pentru a face faţă unei noi înaintări a sciţilor, conduşi de regele Atheas. Cu toate acestea nici cei mai avizaţi dintre greci nu puteau bănui cît de importante vor fi urmările acestor fapte de arme. Rămasă în afara marilor bătălii prin care tînărul rege macedonean îşi

---

[92] *Alexandre*, 186—189 (ed. Kinkel, Teubner, Leipzig, 1880).
[93] *Argon*, IV, 282—293. 298—328.
[94] *FGH*, II, A, 20, 83.
[95] *Met.* fr. 58 (ed. Schneider, Teubner, Leipzig, 1856).
[96] *FGH*, III, fr. 5.
[97] *FGH*, III, fr. 23 şi 36.
[98] IV, 45, 10; 46, 1. Cf. H. F. Tozer, *op. cit.*, p. 248— 9.

croia drumul care îl va purta de la Granic pînă la Indus, regiunii balcanice i-au parvenit totuşi ecouri îndepărtate. Dubla presiune economică şi socială, care sfărîmase cadrul prea îngust al vechilor *poleis* greceşti, a avut într-o măsură mai mică, e drept, repercusiuni dizolvante şi asupra oraşelor pontice.

O dată cu deschiderea porţilor Orientului pentru economia greacă, şi lărgirea orizontului geografic şi cultural pînă la dimensiuni la care elenismul clasic nici măcar nu visase vreodată, bazinul pontic a devenit mai activ ca niciodată. Sciţi, sarmaţi, geto-daci şi traci, regi pe jumătate elenizaţi şi şefi de triburi au intrat, graţie comerţului de grîne, de peşte, de vin şi de sclavi, practicat de neguţătorii şi armatorii greci, în orbita marii frămîntări economice şi politice a Mediteranei. Monumentele de artă, bijuteriile şi vasele de aur, vasele de argint aurit şi armele de paradă reflectă ca o adevărată şi fidelă oglindă intensitatea acestor schimburi, ale căror ecouri se vor repercuta uneori pînă departe în Carpaţi sau în interiorul stepelor sarmatice. Monedele greceşti şi mai ales minunaţii stateri de aur ai lui Filip al II-lea şi ai urmaşilor săi, tezaurizaţi la început de pătura aristocratică a triburilor locale, îşi vor îndeplini în scurt timp adevăratul lor rol economic pe piaţa pontică. Monedele barbare, imitate puţin mai tîrziu după tetradrahmele macedonene, reflectă la rîndul lor înflorirea economică a triburilor autohtone, în mijlocul cărora oraşele pontice desfăşurau de mai bine de trei secole o activitate rodnică şi tenace în acelaşi timp. În acest climat, uşor febril, au fost importate şi executate în Balcani ca şi în nordul şi estul Mării Negre, opere de artă care se numără, pe bună dreptate, printre capodoperele artiştilor şi meşterilor greci: citâm, de exemplu, tezaurul de aur din Paragiurişte sau celebrele picturi murale din mormîntul regal dela Kazanlîk, în Bulgaria, tezaurul de argint de la Hagighiol, în România[99] şi altele.

Ca urmare directă a acestei noi stări de lucruri, istoria şi geografia greacă din această perioadă au înregistrat nu numai noile realităţi cărora politica regilor macedoneni era chemată să le facă faţă în Balcani, dar şi deplasările anumitor triburi trace sau ilire. Este adevărat că acest din urmă aspect — dinamica triburilor traco-ilirice a fost sesizat cu mai multă claritate de istoriografia şi geografia greacă către sfîrşitul epocii elenistice. *Biblioteca istorică* a lui Diodor din Sicilia[100] şi îndeosebi *Geografia* lui Strabon constituie un strălucit exemplu în această privinţă. Nu este locul să insistăm aici asupra numeroaselor amănunte precizate în opera celui din urmă. Nu ne împiedică însă să constatăm că, excelent cunoscător al izvoarelor greceşti începînd cu Homer şi pînă la Eratostene, Strabon încearcă şi reuşeşte uneori să ia în consideraţie în mod critic tradiţiile vechi de secole ale istoriografiei greceşti, pe care o compară cu realităţile contemporane ale propriei sale epoci. Aceasta explică felul în care, pentru prima dată în istoriografia greacă, apare subliniată veridicitatea tradiţiei privitoare la înrudirea frigienilor cu brigii, ca şi cea dintre mizienii din Asia Mică şi moesii de la Dunăre. Aceasta explică de asemenea faptul că limitele lumii balcano-dunărene vor fi acum împinse pentru întîia

---

99 Em. Condurachi, *op. cit.*, p. 324.

100 II, 43, 4; IV, 56, 7; XII, 50,1; XVIII, 8, 1.

dată pînă la zona codrilor hercinici[101], unde, potrivit informaţiilor eruditului nostru geograf — informaţii confirmate de altfel şi de Cezar — se afla frontiera care îi despărţea pe geţi de suebi[102].

Textul lui Strabon scoate în evidenţă faptul că interesul purtat geto-dacilor, consideraţi ca fiind o ramură septentrională a tracilor, era de dată mai veche. El a găsit informaţii privitoare la aceştia la Menandru, care îi identifica în mod categoric pe geţi cu traci[103]. Potrivit de asemenea părerii lui Strabon, mocsii de la Dunăre erau şi traci[104]. Lui Strabon i se datorează de asemenea primele informaţii exacte relative la dacii din epoca lui Burebista, ale cărui expediţii războinice au contribuit la stabilirea unei adevărate hegemonii dace în zona cuprinsă între Carpaţii Păduroşi şi Balcani[105].

Istoriografia şi geografia epocii elenistice folosind din plin izvoarele astăzi dispărute (avem dreptul să regretăm în special pierderea lucrării geografului Demetrios din Callatis) au realizat cea de-a treia mare perioadă de informaţii privind realităţile etnice din sud-estul Europei.

Lumea balcanică intrase de multă vreme în orbita civilizaţiei greceşti şi italice, atunci cînd pentru prima dată a venit în contact direct cu Roma. Adeseori — şi fără să subestimăm pentru aceasta importanţa acţiunii sale civilizatoare — rolul acesteia din urmă s-a limitat la desăvîrşirea a ceea ce Grecia şi Italia preromană începuseră de multă vreme. Dimpotrivă, în bazinul mijlociu al Dunării, ca şi în nordul Carpaţilor, în Pannonia ca şi în Dacia, influenţa sa a fost extrem de puternică. Cu începere din secolul al III-lea, influenţa romană se face simţită şi dincolo de Carpaţi, pe teritoriul Poloniei de azi. Vechiului drum al chihlimbarului — Aquileea, Vindobona, Carnuntum — i s-a adăugat, după cucerirea Daciei, un nou drum care a accentuat ritmul pătrunderii monedelor şi a produselor meşteşugăreşti romane pînă în interiorul Pomeraniei, prin trecătorile Carpaţilor.

Roma se infiltrase în Balcani de la sfîrşitul secolului al III-lea î.e.n. Timp de două secole ea a înaintat către Macedonia, pe de o parte şi către Dunărea de jos, pe de altă parte. Cît despre Dalmaţia, repede romanizată, ea va deveni în cursul secolului I î.e.n. o adevărată platformă de romanizare în nord-estul Balcanilor. Către sud-est Roma se va găsi însă în prezenţa unei lumi ilirice şi trace atît de puternic angrenată în orbita influenţelor greceşti că , în ciuda transformării acestei regiuni în provincie romană, caracterul general al civilizaţiei sale materiale şi spirituale nu va fi niciodată schimbat. Singurul efect al prezenţei romane în această regiune, efect de un interes indiscutabil, va fi crearea unor condiţii politice şi economice susceptibile de a netezi o cale mai rapidă şi mai sigură influenţelor greceşti.

---

[101] VII, 1, 1.

[102] *Bell. gall.*, VI, 25, 1.

[103] VII, 3, 4.

[104] VII, 3, 10.

[105] VII, 3, 11. Nu poate fi de acord cu părerile lui E. H. Warmington, *Greek geography*, London-Toronto, 1934, p. XIX după care „ideile geografice ale grecilor asupra Balcanilor erau foarte greşite pînă la sosirea cuceritorilor romani". Din contra, se poate vorbi, împreună cu H. F. Tozer, *op. cit.*, p. 264, despre caracterul static al geografilor şi al enciclopediştilor romani, în contrast cu atenţia extraordinară acordată aceloraşi probleme de contemporanii lor greci.

Alta va fi situaţia în nord-vestul Balcanilor. Influenţată insuficient de lumea greacă, populaţia locală (ilirică, celtică şi geto-dacă) se va dovedi susceptibilă unei romanizări rapide, în special după cucerirea Pannoniei şi transformarea regatelor trace şi geto-dace în provincii romane. Începînd cu secolul I e.n., între Marea Adriatică şi Dunăre apar numeroase centre orăşeneşti, adevărate focare de romanizare. După cucerirea Daciei de către Traian, acelaşi proces se va repeta în arcul intracarpatic. Dacia, ancorată în inima lumii barbare, va suferi, ca urmare a unei politici îndreptate sistematic în acest sens, o romanizare rapidă, a cărei urme dăinuie aproape pe întreg teritoriul său. Ca o urmare firească a acestei politici, romanizarea va cuprinde şi zona situată între Carpaţi şi Dunăre, pe toată întinderea Moesiei Inferioare, a cărei parte integrantă a fost multă vreme Dobrogea. Ruinele monumentale ale numeroaselor oraşe romane întemeiate între secolele I—II e.n. fac dovada intensităţii procesului istoric care a antrenat după sine modificarea aspectului general, politic, economic şi cultural al Peninsulei balcanice, al Daciei şi al Pannoniei.

Contribuţia istoriografiei şi geografiei romane la cunoaşterea realităţilor balcanice este direct legată de progresul politicii romane în această regiune. Fireşte, în etapa iniţială, primul loc le revine ţinuturilor ilirice şi Macedoniei. Abia într-o fază ulterioară, atenţia istoricilor va fi solicitată de traci şi geto-daci. Titus Livius oferă exemplul cel mai sugestiv pentru prima dintre aceste două etape[106]. Cu toate acestea, anumite opere literare — în special cele ale lui Virgiliu[107], Horaţiu[108] şi Ovidiu[109] — atestă faptul că limitele orizontului roman în ceea ce priveşte această zonă erau de fapt mult mai largi. Acest fapt explică interesul pe care Trogus Pompeius[110], Pomponius Mella[111], Pliniu cel Bătrîn[112], marele enciclopedist al secolului I, Tacitus[113] şi Florus[114], îl manifestă faţă de întreaga zonă balcanică. Istoriografia şi geografia greacă au merite excepţionale din acest punct de vedere. Dion Chrysostomos[115] şi Plutarch[116], Criton[117] şi Memnon[118], Dionysos Periegetul[119] şi Ptolomeu[120], Appian[121], Arrian[122] şi în special Dion Cassius[123] au îmbogăţit în mod extraordinar tezaurul de informaţii privitoare la istoria şi geografia Balcanilor în primele secole ale erei noastre. Operele lor, ca de altfel şi cele ale istoricilor şi geografilor

---

106 XXXIX, 35, 4; XL, 57, 2; 58, 1; XLI, 19, 4; 23, 12; XLIV, 26, 2.

107 *Georg.*, II, 495—497; III, 349—383.

108 *Sat.*, II, 6, 51—53; *Od.*, I, 35,9; II, 20, 7—19; III, 6, 13—16; III, 8,17—24, 9—24.

109 *Trist.*, I, 2, 81—86; I, 5, 61—62; I, 10, 13—14; I, 11, 31—42; etc. *Ep. ex. Ponto*, I, 1, 1—2; I, 2, 73—94, 108; I, 5, 67, I, 7, 1—14 etc.

110 IX, 2, 1; 3, 1 şi în special XXXII, 3, 16.

111 *De chorographia*, II, 2, 16.

112 *NH*, IV, 11, 41; 112, 78.

113 *Hist.*, III, 46, 2; 53, 3; An. II, 64, 1; 67, 2; IV, 46, 1; 47, 1; IV, 48, 1.

114 I, 39; II, 21; II, 26, 27, 28.

115 XII, 16; LXXII, 3.

116 *Aem. Paul.*, 13, 18.

117 *FGH*, II B, fr. 2.

118 *FGH*, III B, fr. 13, 27.

119 *GGM*, II, p. 118—122.

120 *Geogr.* III, 8, 1—4; III, 9, 3; III, 10, 1—9; III, 11, 1.

121 *Hist. Rom.*, 3, 8; 18, 1 etc.

122 *Anab.*, I, 1, 4—13; I, 2, 1—3 etc.

123 *Hist. Rom.*, XII, 50; LI, 22, 6—7; LI, 25, 1—5; LI, 26, 1—6; LI, 27. 1—3 etc.

latini meționați mai sus au constituit cea de-a patra și ultima perioadă de acumulare a informațiilor antice asupra etnogenezei popoarelor balcanice Grație lor, putem urmări astăzi nu numai schimbările intervenite în spațiul geografic care ne interesează, dar și pătrunderea elementelor noi care au făcut și mai complex și variat mozaicul etnic al regiunii sud-est europene din timpul stăpînirii romanilor.

★

S-au scurs cinci secole de la intervenția Romei în Balcani. Grav preocupată de problemele politice și economice apărute în vremea cuceririi Orientului și Occidentului, ea a lăsat pe planul al doilea provinciile situate între Adriatica și Marea Neagră, inclusiv Grecia. Însă, mai ales după grava criză din secolul al III-lea, regiunea balcanică va apărea în prim plan, atît prin poziția sa centrală într-o lume supusă unor tendințe centrifuge din ce în ce mai accentuate cît și prin valoarea soldaților săi, al căror efort tenace de a apăra unitatea imperiului a fost subliniat de nenumărate ori. Aurelian și Probus, Diocletian și Galerius, Constantin, Valentinian și Iustinian sînt tot atîția ofițeri de origine balcanică datorită cărora imperiul a supraviețuit în urma asaltului triburilor barbare, ce profitau de slăbiciunea internă a celui mai puternic stat al antichității. Alături de ei luptau numeroși legionari și detașamente auxiliare, recrutați tot din aceste provincii, ale căror fapte de arme sînt menționate de majoritatea izvoarelor istorice. Deopotrivă soldați și oameni de stat, împărații de origine ilirică au avut meritul de a fi consolidat vechiul edificiu al imperiului amenințat de ruină și de a fi pus bazele imperiului bizantin, moștenitor al celor mai bune tradiții grecești și romane, care, astăzi încă, stau la baza civilizației europene.

Din punctul nostru de vedere, rolul jucat de locuitorii provinciilor balcano-dunărene în epoca imperială tîrzie este mult mai important decît se crede. Într-adevăr, integrate de multă vreme în viața economică mediteraneană, aceste populații au păstrat, în ciuda vicisitudinilor ce le-au suferit din cauza invaziilor barbare, o puternică tradiție romană, cu atît mai puternică cu cît un nou element unificator, creștinismul, venea să accentueze această tendință către o unitate culturală a imperiului. Dincolo de frontierele romane — cazul populației daco-romane rămase, după 271 fără apărare militară — este deosebit de semnificativ în această privință. Civilizația romano-bizantină a continuat să exercite de-a lungul secolelor o influență cu atît mai puternică cu cît era propagată de statul însuși, ce urmărea o politică de mare amploare. Întemeierea, în 330, a noii capitale a imperiului, Constantinopol, întărise poziția și importanța

provinciilor balcanice. *Limes*-ul dunărean, fortificat de Constantin, Anastasiu şi Iustinian a devenit un element esenţial al apărării imperiului. În spatele lanţului de *castra* şi *valla*, oraşele şi satele provinciilor balcanice au cunoscut o mare şi ultimă înflorire. Într-adevăr, săpăturile iugoslave de la Stobi şi Iustiniana Prima, cele de la Abrittus, Novae şi Nicopolis ad Istrum, efectuate de arheologii bulgari, săpăturile româneşti de la Histria, Callatis şi în special de la Tomis şi Tropaeum Traiani, prezintă imaginea unui mod de viaţă orăşenesc. *Villae rusticae* şi satele, a căror frecvenţă presupune o densitate demografică neîntîlnită pînă la acea perioadă, dovedesc cît de înaintat era procesul integrărilor în modul de viaţă al imperiului. Tot în această epocă au dispărut şi ultimele urme ale dialectelor locale, înlocuite de limba latină în provinciile din nord şi de cea greacă mai ales în cele din sudul Balcanilor[124].

Cu toate acestea, în ciuda uriaşului efort desfăşurat de Imperiul bizantin pentru a apăra aceste provincii balcanice, devenite în cursul secolelor IV-VII e.n. scutul defensiv al capitalei însăşi, năvala triburilor migratoare s-a intensificat. Puţin cîte puţin, aspectul demografic al provinciilor balcano-dunărene s-a schimbat în favoarea noilor veniţi. Totuşi, vechea tradiţie romano-bizantină, reprezentată de populaţiile locale, nu s-a stins. Cîteva regiuni, cărora marele istoric român Nicolae Iorga le-a dat sugestivul nume de *Romaniae*, au păstrat multă vreme unele tradiţii care explică geneza anumitor popoare din zilele noastre; acesta este cazul, de exemplu al poporului român şi al populaţiilor româneşti din sudul Dunării. De altfel, tocmai această continuitate de populaţii şi tradiţii romane explică şi unele trăsături ale culturii materiale şi spirituale a triburilor slave instalate la sud de Dunăre.

Sfîrşitul acestei perioade a fost martor nu numai a prăbuşirii edificiului politic roman, dar şi a profundelor transformări suferite de structurile economice şi sociale, politice şi culturale ale populaţiilor din Balcani, transformări ce au caracterizat zorile evului mediu. Începea o nouă experienţă istorică. Ea va avea drept rod etnogeneza popoarelor balcanice, aşa cum le cunoaştem în zilele noastre. Nu este totuşi mai puţin adevărat că, la baza acestei noi experienţe există o alta, care a precedat-o, cea pe care am încercat să o precizăm aici, cu ajutorul izvoarelor scrise greco-latine. Această primă experienţă istorică se dovedeşte a fi de o complexitate şi de o bogăţie extraordinare, nu numai fiindcă a durat mai mult de două milenii dar şi fiindcă în cursul desfăşurării sale a avut loc cristalizarea completă a elementelor chemate să constituie, la sfîrşitul Antichităţii, substratul popoarelor balcanice actuale.

---

[124] Cf. Em. Condurachi, *op. cit.*, p. 327.

L'ETHNOGENÈSE DES PEUPLES BALKANIQUES : LES SOURCES ÉCRITES

RÉSUMÉ

Cette étude a été présentée au colloque international organisé par l'Association Internationale des Etudes du Sud-Est Européen et l'Académie bulgare des sciences qui a eu lieu du 23—27 avril 1969, à Plovdiv (Bulgarie), sur le thème : L'Ethnogenèse des anciens peuples balkaniques. Les actes du colloque seront publiés par l'Académie bulgare des sciences. Vu que deux rapports de base présentés par MM. M. Garašanin (Belgrade) et Vl. Georgiev (Sofia) ont abordé le premier les données archéologiques, le second les données linguistiques, notre texte a laissé forcément de côté tous les renseignements d'ordre archéologique ou linguistique qui pourraient confirmer ou infirmer les sources écrites.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1 — Carte de la diffusion des populations antiques dans la région sud-est européenne.

UN NOU GRUP HALLSTATTIAN TIMPURIU ÎN SUD-VESTUL ROMÂNIEI — INSULA BANULUI

DE

SEBASTIAN MORINTZ şi PETRE ROMAN

Informaţiile noastre asupra Hallstattului timpuriu din sud-vestul României erau, pînă în ultimii ani, prea puţine[1] pentru a ne putea da o imagine limpede asupra intervalului de timp cuprins între grupul cultural Žuto Brdo-Gîrla Mare, din bronzul mijlociu şi tîrziu şi cultura Basarabi, din Hallstattul mijlociu. Cercetările de amploare desfăşurate în ultimii ani pentru salvarea monumentelor arheologice aflate în zona viitorului lac de acumulare de la Porţile de Fier[2] au dus printre altele şi la documentarea, în aceste părţi ale ţării, a unui grup hallstattian mai bine ilustrat prin descoperirile de pe Insula Banului, de lîngă Gura Văii (fig. 1). Materiale de acest tip nu erau cu totul necunoscute. Încă din 1921, cercetările lui Al. Bărcăcilă de pe Ostrovul Corbului au dat la iveală asemenea materiale, dar ele n-au reţinut pînă în prezent atenţia cercetătorilor noştri, rămînînd inedite[3]. În lucrarea de faţă vom prezenta materialele hallstattiene descoperite pe Insula Banului şi vom încerca să arătăm semnificaţia lor.

Insula Banului (numită de localnici şi Ostrovul Golu) se află la 1 km în aval de barajul hidrocentralei (fig. 2). Pentru necesităţile lucrărilor hidrocentralei insula a fost transformată într-o vastă carieră de nisip, fapt ce a impus săpături de salvare, care au fost efectuate în lunile iunie-

---

[1] D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 150—153, fig. 189—194, 197, prezintă inventarul mormintelor hallstattiene timpurii, de incineraţie în morminte plane, de la Balta Verde, p. 155—159, fig. 199—200, inventarul mormintelor tumulare de incineraţie de la Vîrtop şi la fig. 180/8, 10, 12, fragmente de vase cu ornament imprimat de la Ostrovul Corbului. Pentru cîmpul de urne de la Balta Verde a se vedea şi D. Berciu şi Eugen Comşa, *Săpăturile arheologice de la Balta Verde şi Gogoşu (1949—1950)*, în *Materiale*, II 1956, p. 307 şi urm.; iar pentru mormintele tumulare de la Vîrtop de asemenea D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre*, Bucureşti, 1966, p. 232, pl. XVII. Pentru materiale hallstattiene timpurii de la Ostrovul Mare, idem, *Catalogul Muzeului arheologic din Turnu-Severin*, în *Materiale*, I, pl. XXXVI.

[2] C. S. Nicolăescu- Plopşor şi colab., *Rezultatele arheologice din zona „Porţile de Fier"*, Comunicări, seria arheologică, IV, Craiova, 1968.

[3] Aceste materiale se află în depozitul M.N.A. Au fost publicate doar trei fragmente ceramice (vezi nota 1).

SCIV, tomul 20, nr. 3, p. 393—423, Bucureşti, 1969

octombrie 1966 şi martie 1967[4]. Insula Banului este orientată NV — SE; are lungimea de peste 1 km şi lăţimea maximă de 350 m. La capătul NV se află o cetate romano-bizantină şi un castel medieval, care suprapun un şanţ adînc ale cărui capete se află în malul dinspre Iugoslavia. Atribuirea acestui şanţ unei anume culturi sau epoci este dificilă, deoarece n-a fost cercetat prin săpături. Cert este doar faptul că săpăturile efectuate de M. Davidescu în anul 1966, în incinta cetăţii romano-bizantine, au dat la

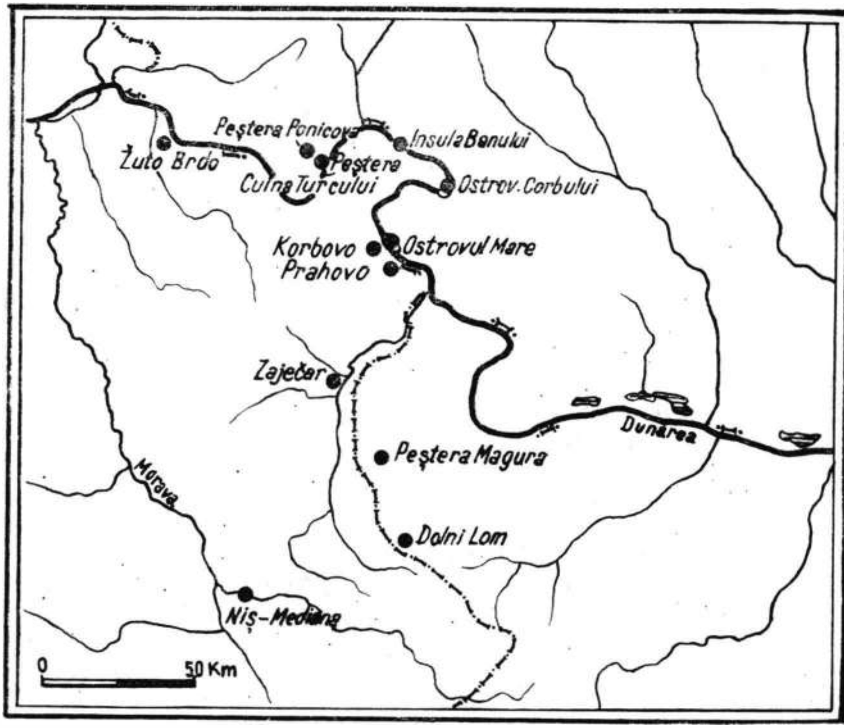

Fig. 1. — Harta descoperirilor de tip Insula Banului.

iveală şi resturi hallstattiene. Zona cetăţii n-a fost afectată de lucrările hidrocentralei. În rest, insula a fost împărţită în mod convenţional de la NV spre SE în patru sectoare notate A — D. Resturi de locuiri hallstattiene s-au găsit în sectoarele A, B şi D. În sectorul A ele suprapun o aşezare de tip Criş-Starčevo, iar în sectorul D resturi de locuire Criş şi o aşezare epipaleolitică. Cercetările noastre, efectuate prin secţiuni lungi pînă la 100 m, au arătat că nu avem de-a face cu un strat hallstattian continuu, nici chiar în sectorul A, în apropierea cetăţii romano-bizantine, unde am înregistrat cea mai intensă locuire. Este vorba de locuinţe distanţate unele de altele, în jurul cărora s-a format un strat de cultură, mai gros sau mai subţire (maximum 0,20 m grosime, cu excepţia unor albieri mai vechi

[4] La cercetări au participat în afară de autorii acestui articol: M. Nica, V. Boroneanţ, Ştefan Roman, P. Diaconu şi Gh. Popilian.

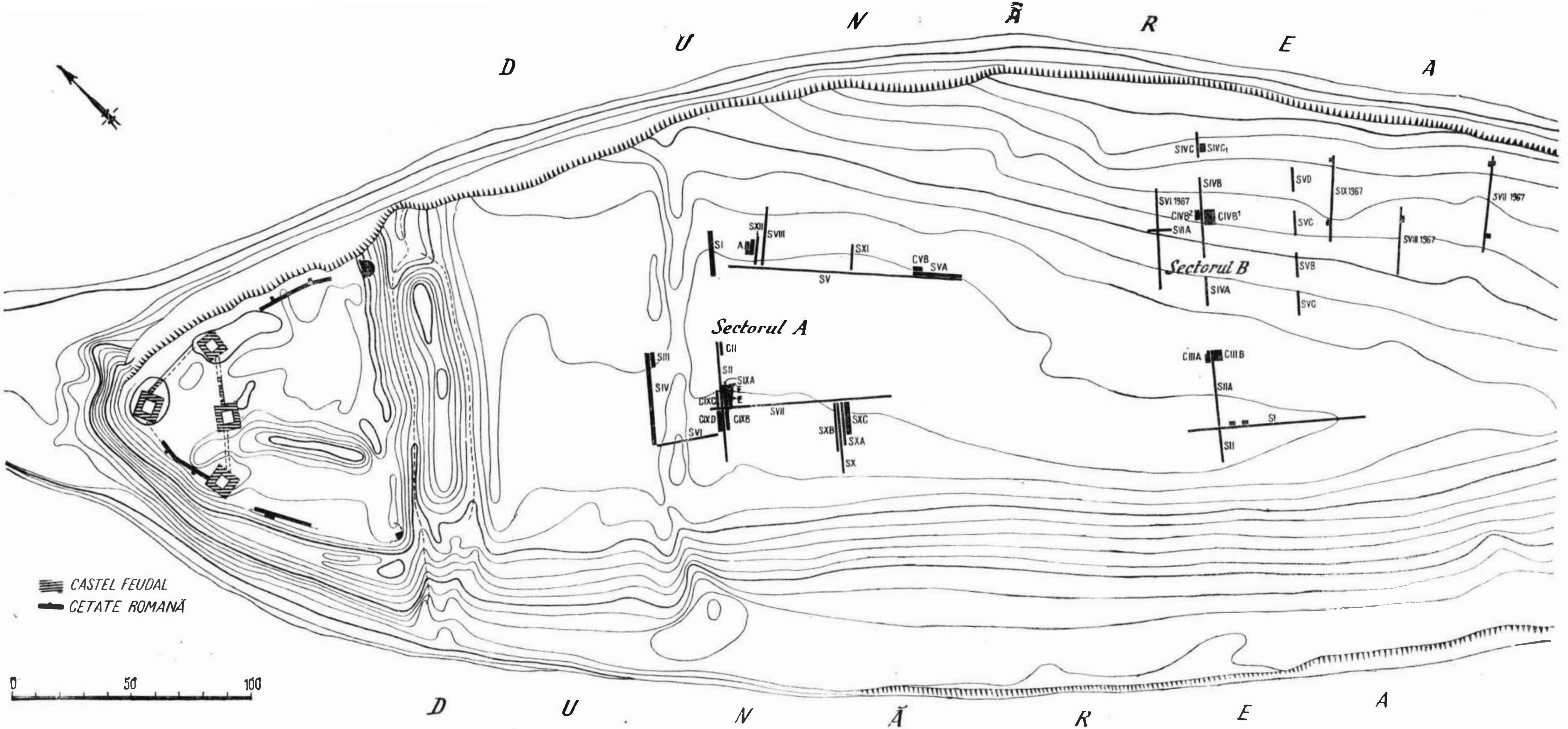

Fig. 2. — Insula Banului. Planul săpăturilor din sectoarele A şi B.

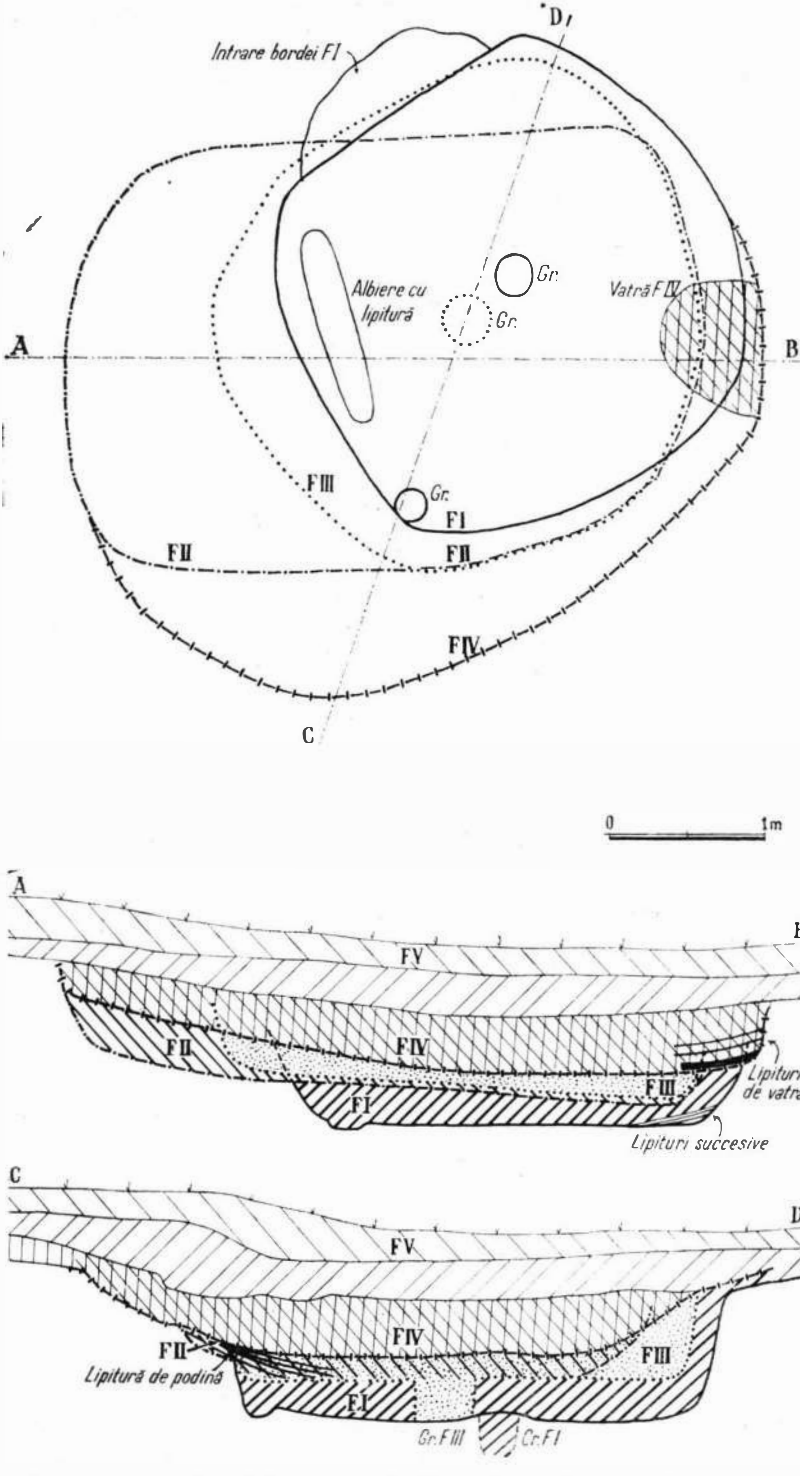

Fig. 3. — Insula Banului. Sectorul A. Planul locuinţelor succesive din S.X.

unde depunerile atingeau 0,70 m grosime), pe o întindere mai mică sau mai mare, în funcţie de durata locuirii. În sectorul A s-au găsit complexe hallstattiene pe întreaga suprafaţă cercetată; în sectorul B acestea se grupează pe panta estică (spre malul românesc); stratul de cultură, păstrat pe alocuri, are grosimea de 0,20 m, în alte locuri fiind cu totul spălat; în

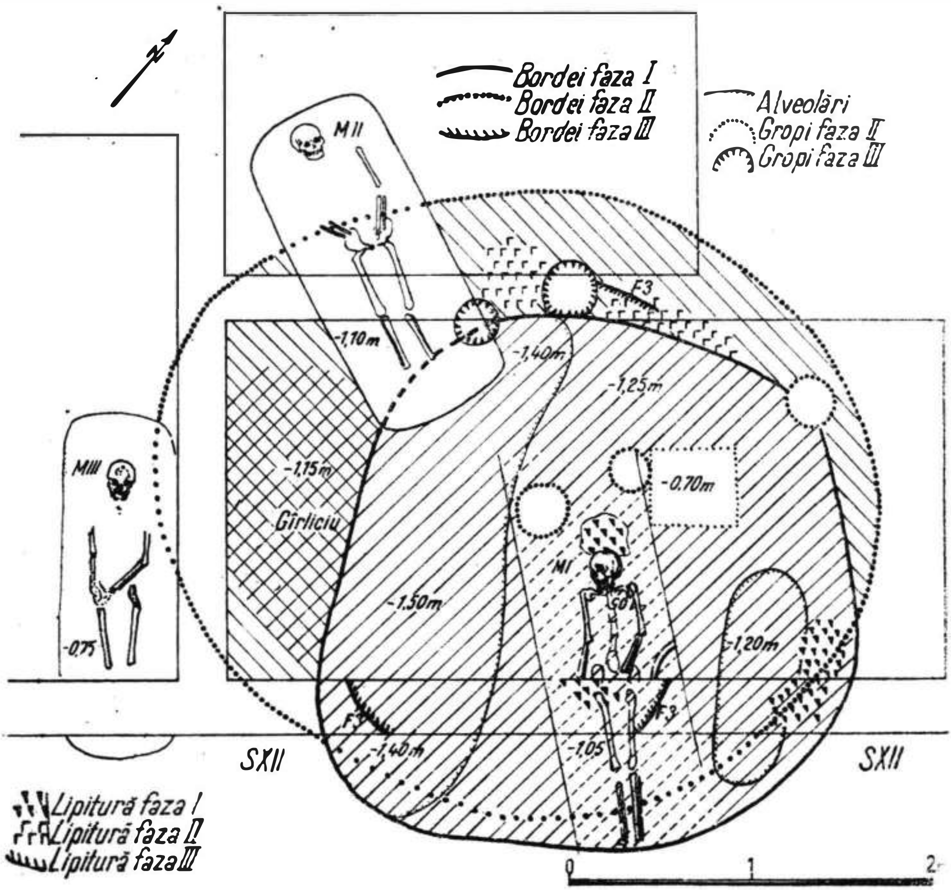

Fig. 4. — Insula Banului. Sectorul A. Planul unor locuinţe succesive din S. XII, tăiate de morminte din perioada romano-bizantină.

sectorul D, datorită spălării repetate a depunerilor arheologice, nu putem avea o imagine reală a situaţiei din trecut.

Locuinţele sînt în mod constant semibordeie, puţin adîncite în solul nisipos, cu fundul şi marginile lutuite (fig. 3—6). Nu putem preciza dacă o vatră din sectorul A, amenajată pe un pat de cioburi şi situată la 0,05 m de la suprafaţa solului actual, era o vatră în aer liber sau una în interiorul unei locuinţe de suprafaţă. În sectoarele A şi B unde au putut fi dezvelite, în întregime sau parţial, mai multe complexe hallstattiene, înregistrăm două tipuri de semibordeie: unele, de formă circulară, specifice

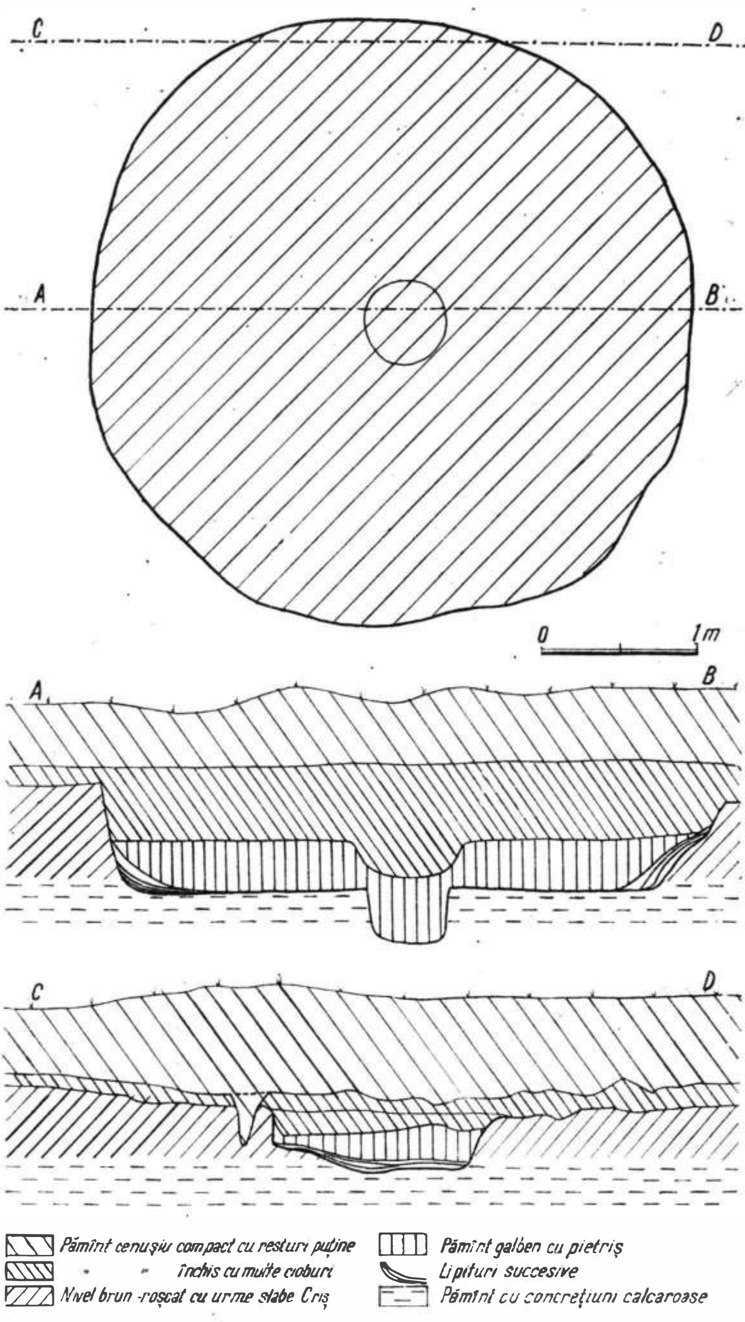

Fig. 5. — Insula Banului. Sectorul B. Planul locuințelor din S. II—III.

aşezării din sectorul B (fig. 5—6) şi altele, cu mai multe faze de construcţie — iniţial patrulatere — în sectorul A (fig. 3—4). Aceasta ne determină a face o descriere mai amănunţită a celor mai caracteristice complexe aparţinînd celor două tipuri.

În sectorul A întîlnim frecvent locuinţe de formă aproximativ patrulateră (colţurile rotunjite, laturile curbate), cu lungimea laturilor între 2,80—3 m. Sînt adîncite circa 0,70—0,80 m în nisip sau pietriş, avînd fundul şi pereţii bine lutuiţi. În centru au o groapă de par pentru susţinerea acoperişului. Intrarea era pe latura vestică. În interior apare, în mod frecvent, lîngă un perete, o albiere lutuită al cărei rost nu-l putem preciza. Asemenea adîncituri în interiorul bordeielor sînt cunoscute şi în alte epoci, fiind interpretate ca cenuşare. Nu s-au găsit urme de vatră *in situ*, deşi din umplutură nu lipsesc bucăţi de vatră făţuite. Într-o etapă ulterioară, în urma ruinării sau incendierii, are loc o reconstrucţie. Groapa locuinţei vechi este umplută parţial pe o grosime de circa 0,25 m cu pietriş, iar prin tăierea unei laturi groapa se lărgeşte luînd, în unele cazuri, o formă dreptunghiulară (cu dimensiunile de 4 × 2,70 m), iar, în altele, ovală (4 × 3,50 m). O altă etapă de reconstruire aduce o restrîngere a spaţiului de locuit prin umplerea unei părţi cu pămînt tare, după care se lutuiesc pereţii şi fundul. Forma devine aproximativ circulară, cu diametrul de 3 m. Într-un caz s-au surprins încă două faze de reconstrucţie, care au lărgit spaţiul locuibil iniţial, în faza a patra descoperindu-se şi o vatră *in situ*. Prin aceste reconstrucţii succesive, baza locuinţelor iese treptat la suprafaţa solului.

Locuinţele din sectorul B sînt în mod constant circulare, cu diametrul variabil între 3 şi 3,80 m şi prezintă, în toate cazurile, o singură fază de construcţie. Se adîncesc 0,60—0,70 m într-un sol brun-roşcat, iar pereţii şi fundul prezintă mai multe lipituri cu humă, respectiv reparaţii succesive. În centru au o groapă de par pentru susţinerea acoperişului. Nu s-au surprins nici în aceste gropi urme de vetre *in situ*. Avînd în vedere bucăţile de chirpic din umplutura gropilor de bordeie, suprastructura acestora se compunea dintr-o construcţie de pari şi crengi, lutuită.

În sectorul D au putut fi observate de asemenea locuinţe cu podini lutuite. Nu ne putem pronunţa asupra formei lor, deoarece repetate inundaţii le-au distrus în cea mai mare măsură.

Avînd în vedere faptul că în succesiunea de construcţii sau reconstrucţii din sectorul A forma circulară a gropilor locuinţelor reprezintă o etapă mai nouă în raport cu forma dreptunghiulară, obţinem astfel un criteriu pentru aprecierea cronologică a descoperirilor. Acest rezultat concordă cu datele obţinute prin studierea materialului arheologic din complexele cercetate. În afara gropilor de locuinţe, în jurul acestora, au fost întîlnite numeroase alte gropi de mici dimensiuni care conţineau un bogat material arheologic.

Cercetările efectuate în sectoarele amintite din Insula Banului au dat la iveală o mare cantitate de ceramică, cîteva obiecte de bronz şi de fier (fig. 7), precum şi oase de animale.

Pentru definirea aspectului cultural hallstattian al descoperirilor din Insula Banului, materialul cel mai semnificativ este ceramica (fig. 8—20). Aceasta este în general unitară şi de aceea o vom trata în ansam-

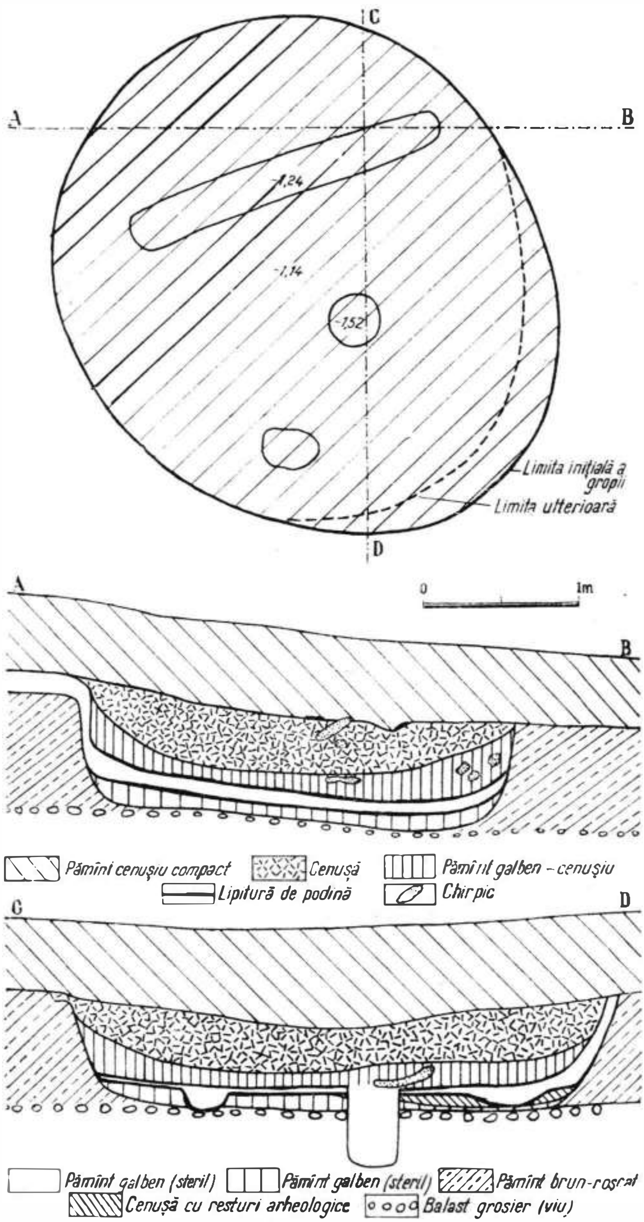

Fig. 6. — Insula Banului. Sectorul B. Planul locuinței din S. IVc.

blu, urmînd ca apoi să urmărim unele trăsături tipologice, deosebite dela un complex la altul.

Sub aspect tehnic ceramica este îngrijit lucrată, din pastă bine frămîntată, mai rar cu cioburi pisate şi mai frecvent cu nisip sau chiar cu

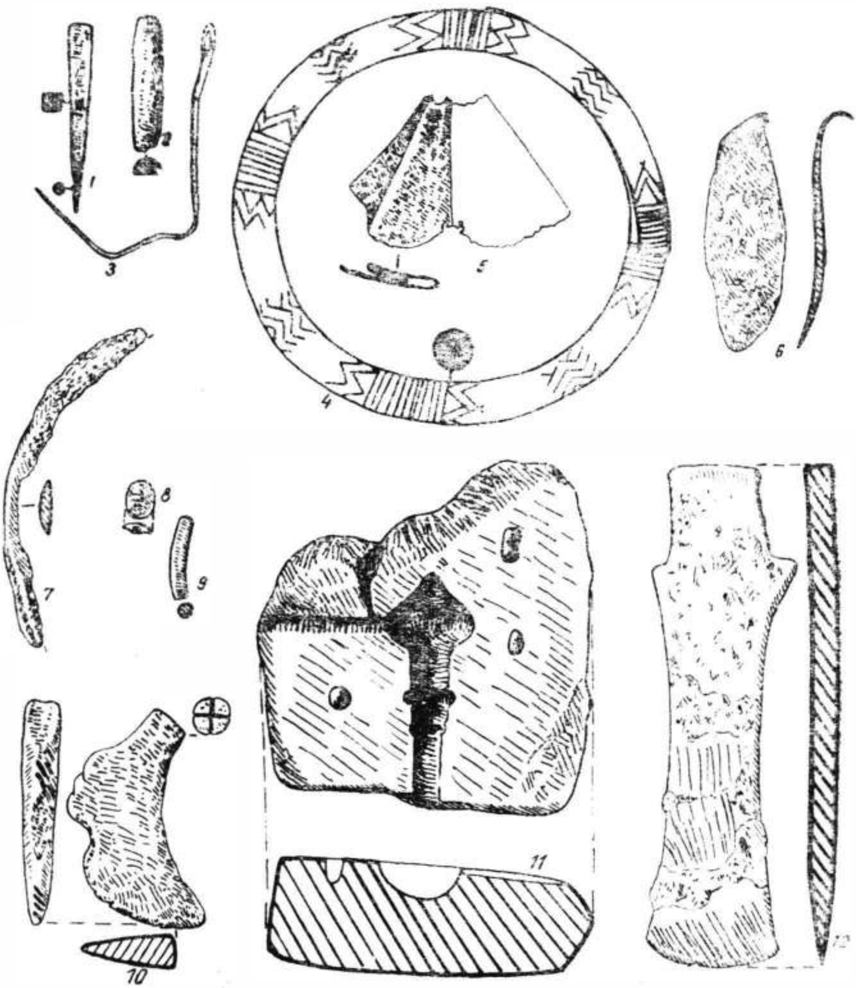

Fig. 7. — Insula Banului, Obiecte de bronz (*1—9*, din sectorul B); *10*, obiect de lut ars pentru ornamentarea ceramicii (din sectorul A); *11*, valvă de gresie a unui tipar de turnat ace de bronz (din sectorul A); *12*, topor de fier (sectorul B).

pietricele. Lutul este compact, bine ars, rezistent, avînd în spărtură culoarea neagră-cenuşie, castaniu-cenuşie, cărămiziu-cenuşie sau cărămizie. La numeroase fragmente de vase şi în mod special la cele provenite din urne mari bitronconice se observă, datorită unui mod special de ardere, trecerea treptată de la cărămiziul (mai rar castaniul) suprafeţei in-

Fig. 8. — Insula Banului. Fragmente ceramice din sectorul A.

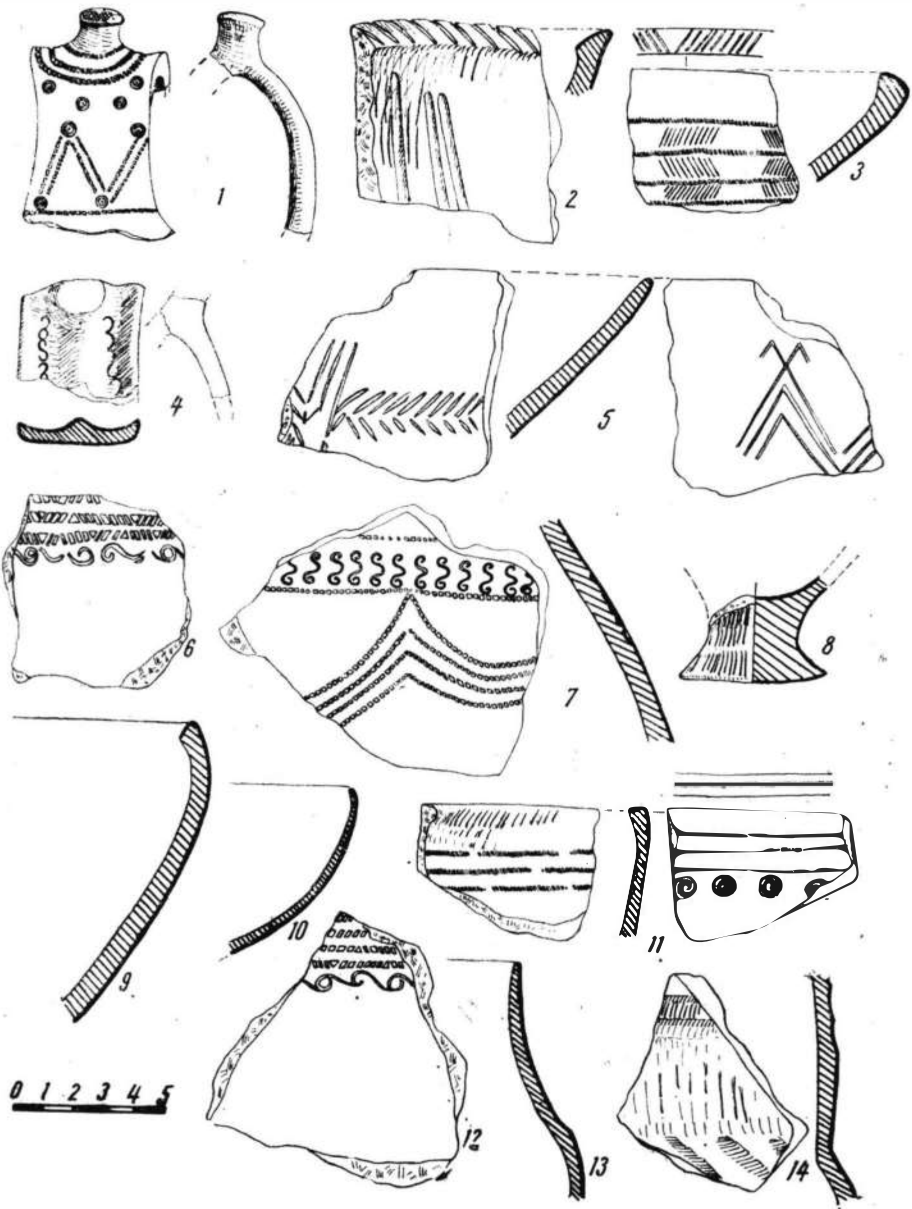

Fig. 9. — Insula Banului. Fragmente ceramice din sectorul A.

terioare spre negrul suprafeţei exterioare. Fără a generaliza în mod absolut, constatăm că atît compoziţia pastei cît şi tratarea sa sînt strîns legate de forma, dimensiunile şi, respectiv, funcţia vasului. La vasele mai mari s-a folosit ca degresant nisip cu bobul mare şi pietricele, indiferent dacă suprafaţa vasului are luciu metalic sau este numai netezită. Vasele mici, cu suprafaţa lustruită, au fost lucrate dintr-o pastă fină sau chiar foarte fină. Datorită condiţiilor în care a zăcut, ceramica prezintă grade diferite de corodare. O bună parte păstrează suprafaţa bine lustruită, adesea cu aspect metalic, de culoare neagră, neagră-castanie, neagră-cenuşie, cenuşiu-cărămizie sau cărămizie, Cantitativ, predomină ceramica de culoare închisă, dar neuniformă, cu pete de nuanţe diferite. O culoare în general uniformă, neagră (neagră-cenuşie sau neagră-castanie) la exterior şi cărămizie la interior au urnele mari bitronconice. Ceramica cu suprafaţa netezită, fără luciu, destul de rar poroasă, este de culoare cărămizie — mai mult sau mai puţin uniformă — pe ambele feţe.

Prezentarea formelor este destul de dificilă, datorită stării aproape exclusiv fragmentare a ceramicii. Principalele forme sînt: 1) vase-urnă relativ bitronconice, 2) castroane şi străchini, 3) căni şi ceşti, 4) borcane.

1. *Vasele-urnă* relativ bitronconice (fig. 8/1, 8; 9/7; 11/1 = 18/1; 12/1,2; 13/1, 3; 18/3; 19/1,9;) sînt de dimensiuni mari, mai rar mijlocii; au corpul mai mult sau mai puţin bombat şi marginea evazată. Această formă prezintă o multitudine de variante, în funcţie de raportul dintre înălţime şi diametrul zonei mijlocii bombate, de profilul convex sau concav al jumătăţii superioare şi de aspectul marginii. Prin profilul său bombat zona mijlocie iese în evidenţă, ca o parte distinctă, mai ales atunci cînd — şi aceasta se întîmplă în majoritatea cazurilor — această zonă este ornamentată. La limita superioară a zonei mijlocii apar patru proeminenţe dispuse în cruce, mai mult sau mai puţin masive (fig. 8/1; 11/2; 12/9; 14/15, 18; 15/9; 16/3, 11; 17/14, 18; 18/6), cu vîrful în sus, realizate prin împingerea peretelui vasului din interior, înainte de ardere (fig. 8/14; 10/12; 15/9,) sau prin aplicare pe suprafaţa vasului (8/1; 10/17; 11/20; 12/9; 14/18). În mod cu totul excepţional, pe zona maximei rotunjiri a vasului apar, dispuse de asemenea în cruce, cîte două proeminenţe: una sub alta, paralele, alungite orizontal. În ceea ce priveşte marginea urnelor, distingem trei variante caracteristice: margini arcuite spre exterior (fig, 11/1; 12/1,3; 13/1,3); margini late, oblice, frînte brusc în afară din zona gîtului (fig. 16/16); margini late, orizontale (fig. 12/2).

2. *Castroane şi străchini* (fig. 8/4, 9, 11, 20; 9/9, 10; 10/15; 11/5,13; 14/1,12; 15/1,2; 16/2;17/1—2,7) de dimensiuni mijlocii şi mici. Apar două forme principale: castroane-bol cu profilul moderat, arcuit de la fund pînă la bază (fig. 8/4, 5, 11, 17; 9/10), şi străchini cu peretele mult înclinat, puţin sau de loc arcuit şi cu marginea îndoită spre interior (fig. 8/9,16; 11/5; 14/1; 17/2). În mai puţine cazuri marginea este puţin lăţită orizontal spre interior (fig. 9/2; 16/8; 17/1,13).

3. Mai greu este de prezentat, pe baza materialului de care dispunem, aspectul *cănilor* şi *ceştilor*. Numeroase fragmente indică forma unor căni de dimensiuni mijlocii şi mici, cu corpul bombat şi cu gîtul cilindric, sau cu profilul uşor arcuit spre exterior (fig. 11/11; 13/2; 16/1; 17/3,19).

Torţile cu secţiunea lată se plasează cu o extremitate sub buză şi cu cealaltă la partea superioară a corpului bombat. În unele cazuri, torţile late pornesc din buză fiind uşor supraînălţate. Asemenea torţi au adesea, la

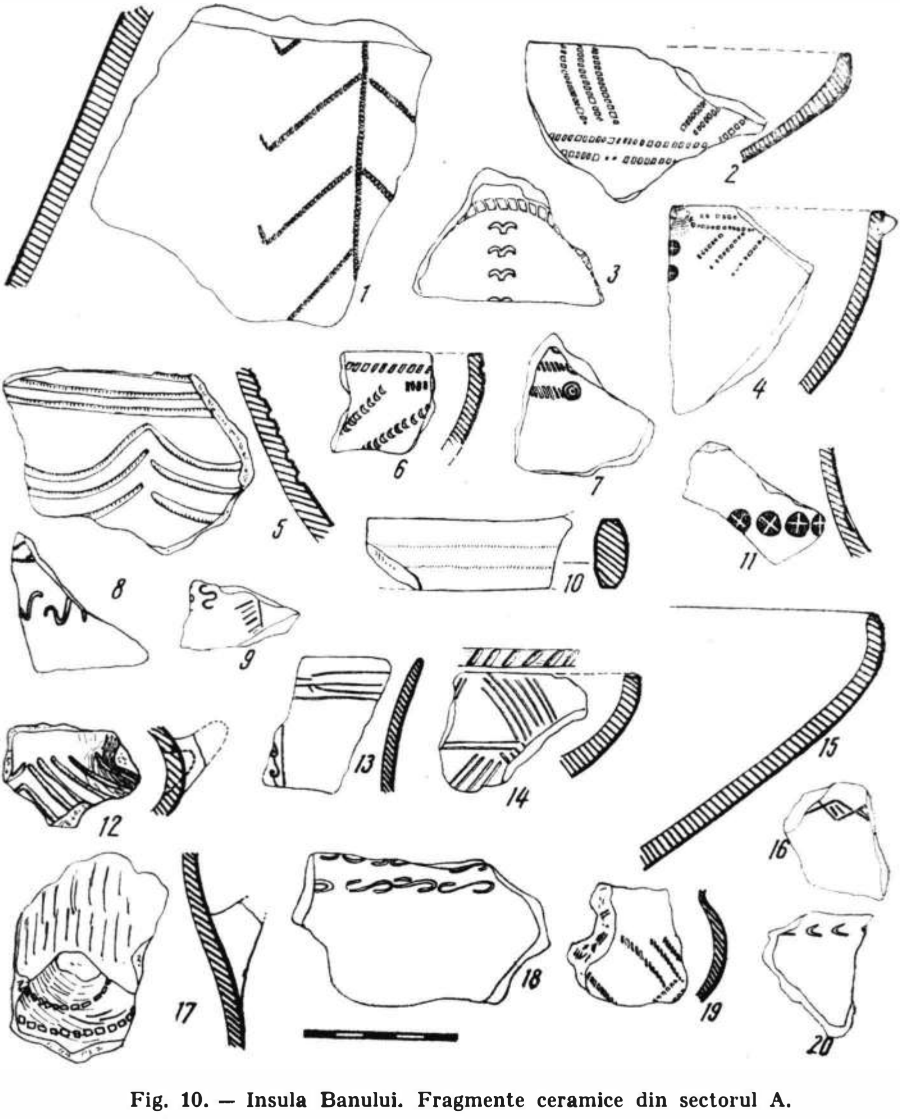

Fig. 10. — Insula Banului. Fragmente ceramice din sectorul A.

partea superioară, un buton de formă cilindrică (fig. 9/1,4 ; 12/6 ; 14/11). O serie de torţi supraînălţate, provenind de la ceşti a căror formă n-o putem preciza, sînt de tipul „ansa cornuta" (fig. 12/8) şi mai rar „ansa lunata". Destul de rar, apare ceaşca în formă de căuc, cu o torţiţă mult supraînălţată pornind din buză şi avînd secţiunea lată (fig. 12/4 ; 14/6).

4. O formă destul de frecventă este aceea a *vasului-borcan* (fig. 20/1—8) de dimensiuni variabile, cu suprafața netezită, de culoare cărămizie sau castanie-negricioasă. Variantele acestei forme se înscriu între cea relativ cilindrică și cea cu peretele bombat, în special în zona mijlo-

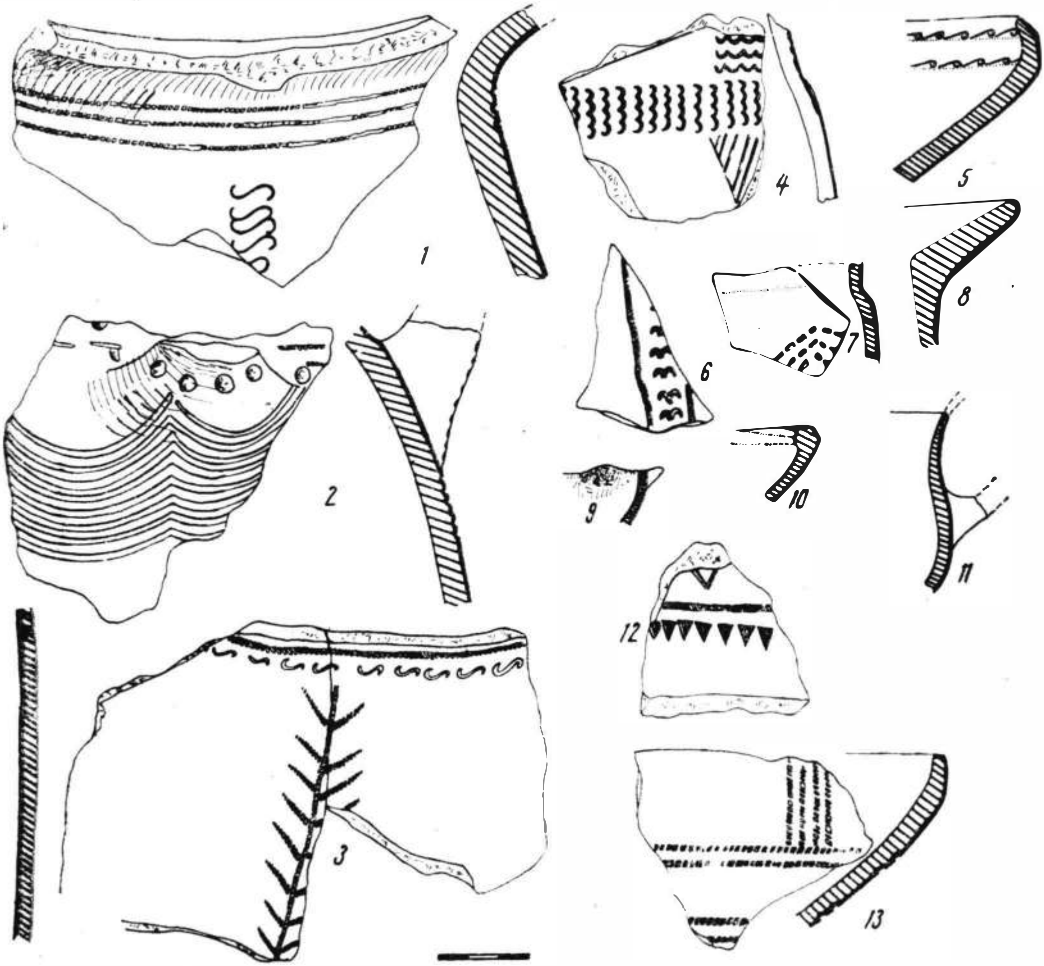

Fig. 11. — Insula Banului. Fragmente ceramice *1—3*, sectorul B; *4—13*, sectorul A.

cie și inferioară, avînd în consecință fundul mai mic decît gura. Aceste vase de factură mediocră sînt ornamentate cu un brîu alveolar (fig. 20/1—2, 5, 8) sau, mai adesea, cu un șir orizontal de alveole ovale, executate chiar pe suprafața vasului (fig. 20/3—4, 6—7). Pe brîul în relief sau pe banda de alveole sînt plasate proeminențe-apucători, lățite orizontal, de obicei cîte două, plasate în puncte diametral opuse (fig. 20/6,8).

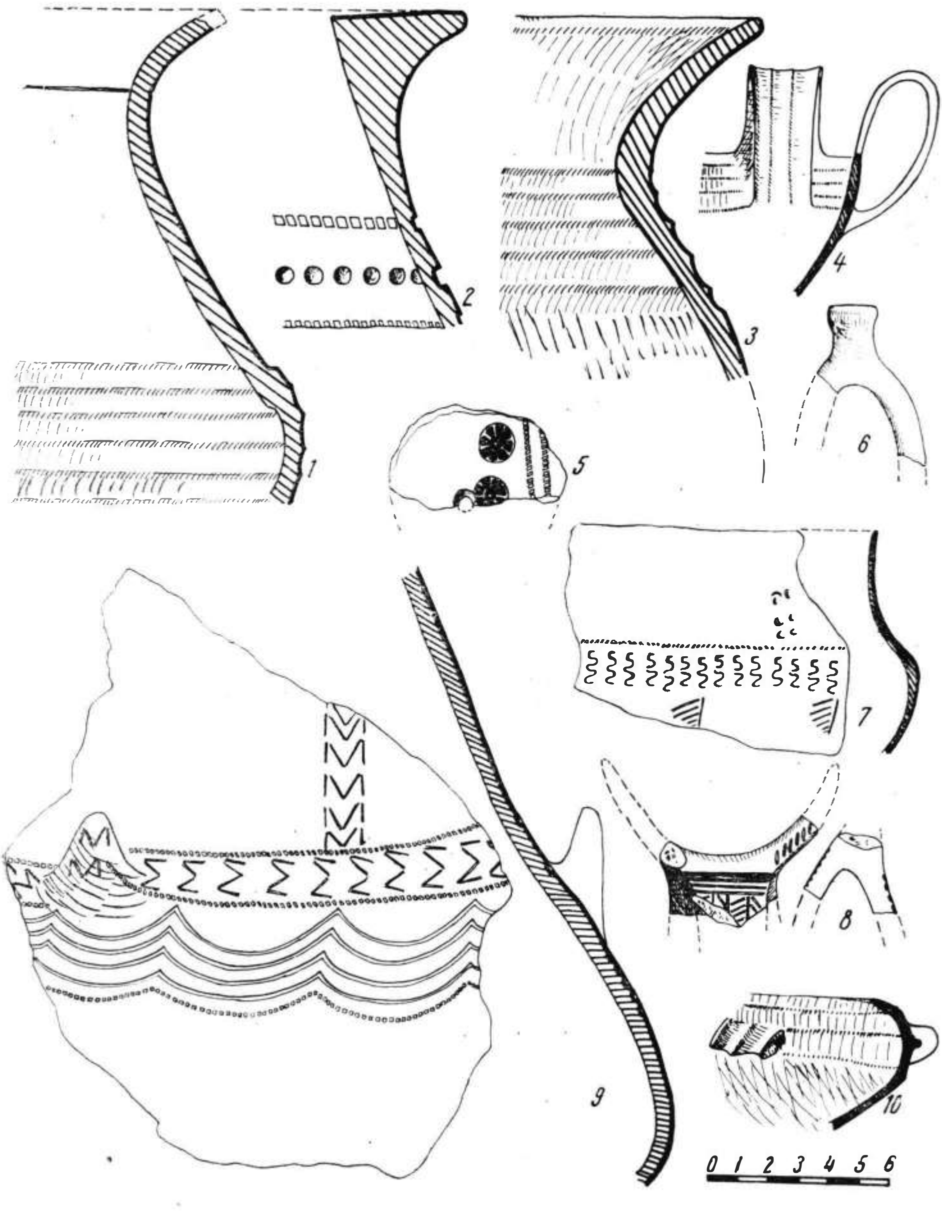

Fig. 12. — Insula Banului. Fragmente ceramice. *1, 2, 5, 8,* din sectorul A : *4, 9,* din sectorul B : *10,* de pe plajă (cultura Basarabi).

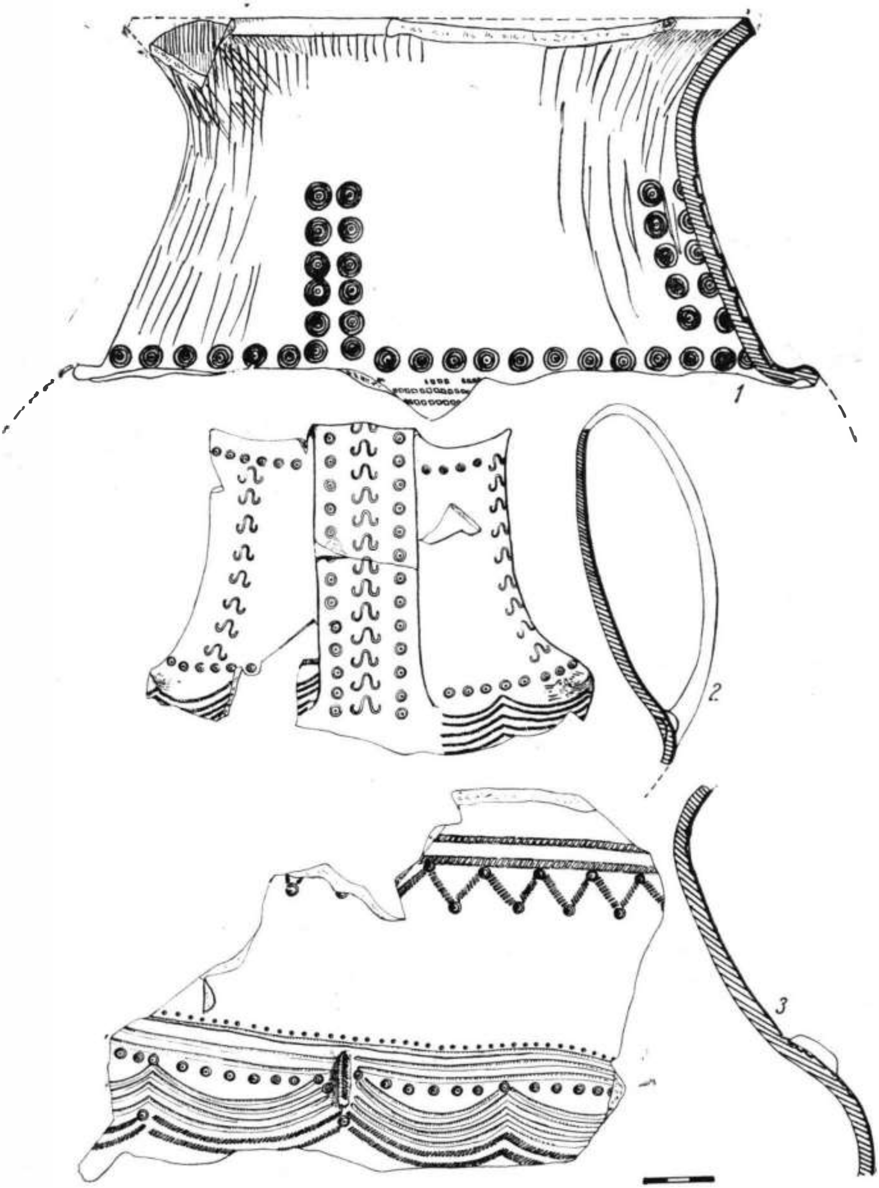

Fig. 13. — Insula Banului. Fragmente ceramice. *1, 3,* sector A ; *2,* sector B.

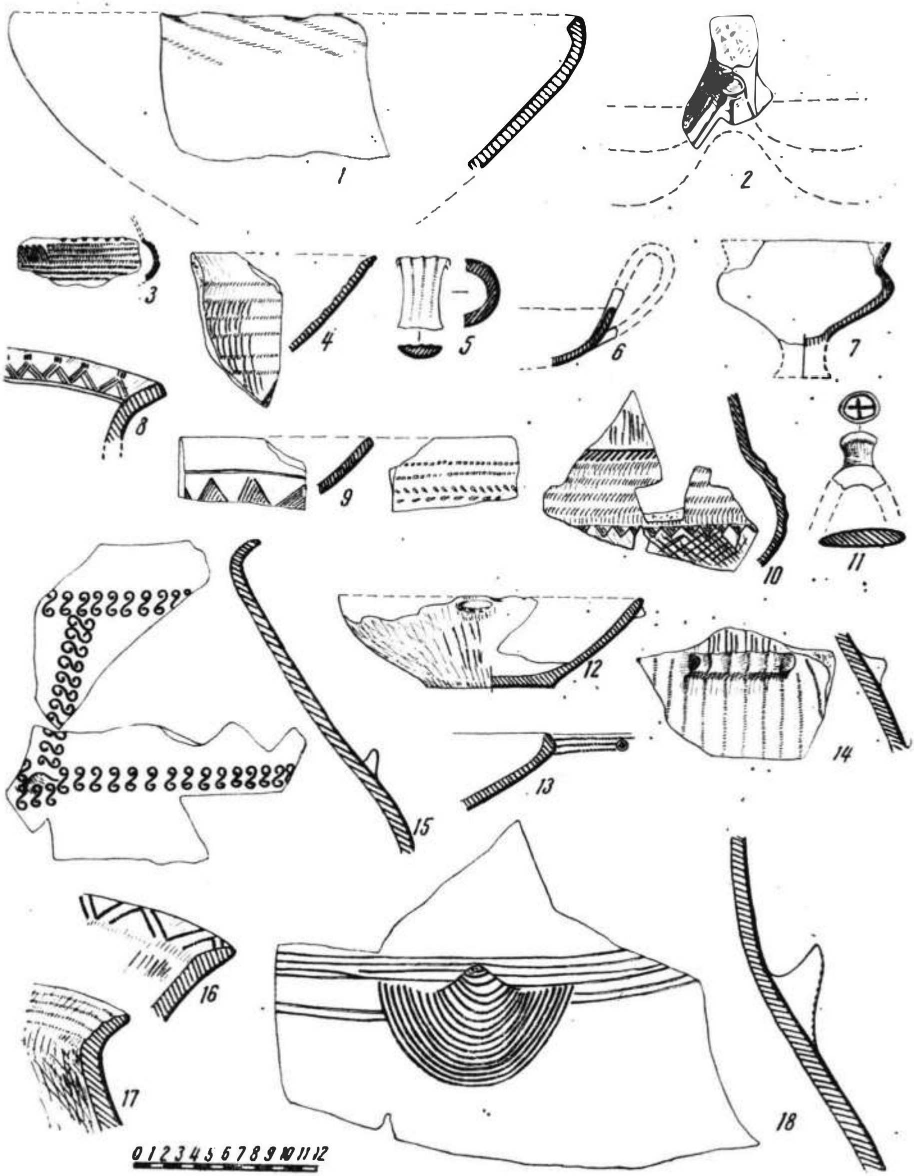

Fig. 14. — Insula Banului. Fragmente ceramice din sectorul B. *8*, cultura Gîrla Mare.

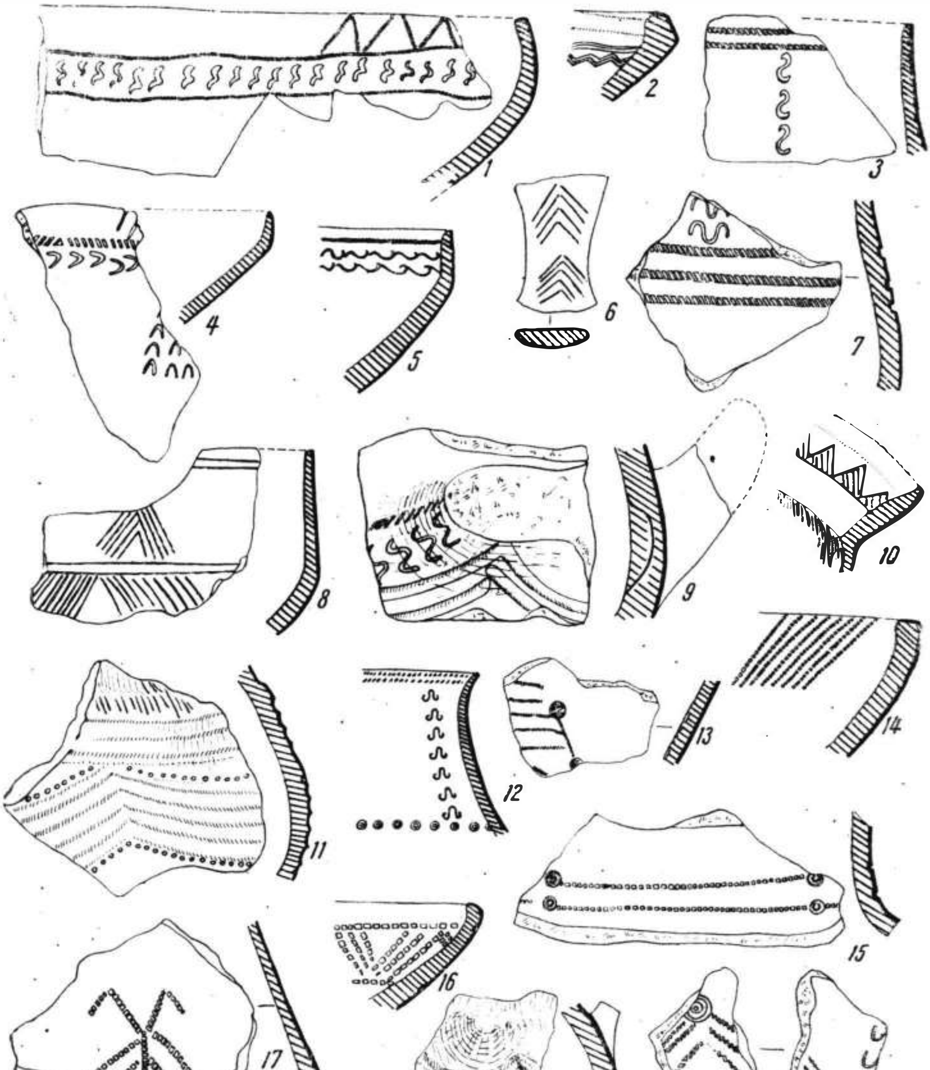

Fig. 15. — Insula Banului. Fragmente ceramice din sectorul B.

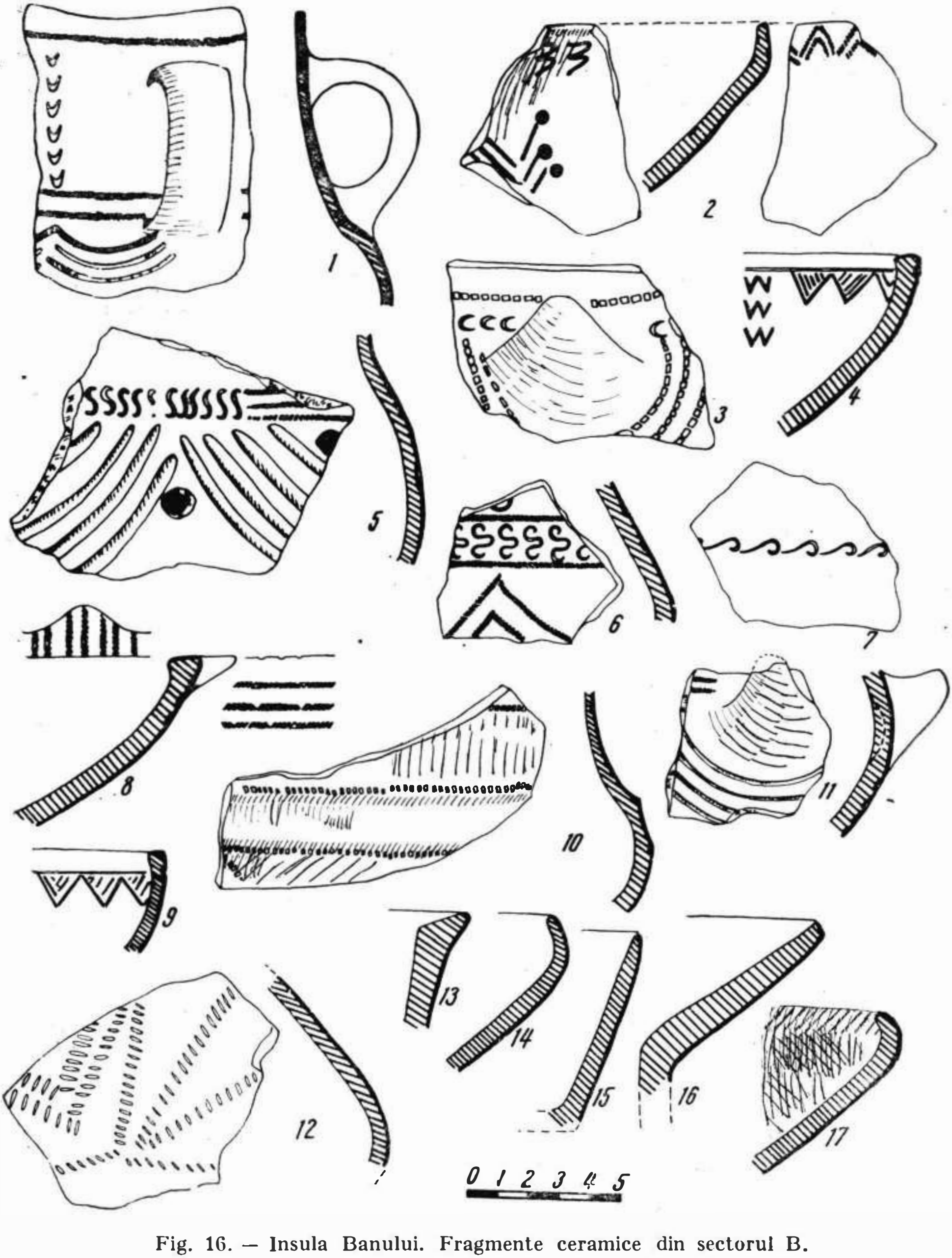

Fig. 16. — Insula Banului. Fragmente ceramice din sectorul B.

În afară de formele menţionate mai remarcăm, pe baza cîtorva fragmente, existenţa în mod cu totul excepţional a vasului-solniţă şi a vasului-cuptor.

O mare parte din fragmentele de vase descoperite sînt bogat ornamentate. Motivele ornamentale sînt deosebit de variate. Ca realizare tehnică s-au folosit trei metode : imprimarea, incizarea şi canelarea (faţetarea). Cantitativ, predomină ornamentarea prin imprimare. Elementele decorative, care se combină în diferite feluri, sînt foarte numeroase. Citām dintre acestea pe cele mai frecvente, benzi de linii haşurate sau şiruri de mici dreptunghiuri alăturate (fig. 8—18), avînd aspectul unor zimţi sau a unor amprente de şnur („torques"), executate în realitate cu un mic instrument de lut cu o muchie crestată (documentat la Insula Banului printr-un exemplar) (fig. 7/10) ; şiruri de cercuri mici concentrice sau de cerculeţe avînd în interior o cruciuliţă sau o rozetă (fig. 8/5,8 ; 9/1 ; 10/4,11 ; 12/5 ; 13/1—3 ; 17/12, 19 ; 18/7), de spirale mici, mai rar şiruri de triunghiuri sau romburi (fig. 8/1 ; 11/2 ; 16/5,19/4) ; şiruri de S-uri alăturate sau cu capetele îmbinate (fig. 8—11 ; 14—18) ; şiruri de paranteze sau de mici „potcoave" (fig. 10/20 ; 15/4, 19 ; 16/3) ; şiruri de W-uri, uneori cîte două alăturate, avînd în alte cazuri aspectul unei scurte linii în val (fig. 8/12 ; 11/4 = 18/4 ; 12/7 ; 18/4) ; şiruri ale unui decor ce aminteşte coarnele îndoite în interior ale unui berbec (fig. 8/20 ; 10/3 ; 11/6 ; 13/2 ; 15/1,7 ,9 ; 16/6 ; 18/5).

Tehnica ornamentării prin incizii este rară şi a fost folosită pentru realizarea unor triunghiuri cu interiorul haşurat sau a unor benzi de linii paralele, drepte sau în val (fig. 8/7, 16, 19 ; 9/2,5 ; 10/13, 14 ; 14/9, 10, 18 ; 15/8).

Destul de larg folosită în ornamentarea vaselor este tehnica canelării şi mai rar a faţetării, înrudită cu prima în privinţa realizării şi aspectului. Canelurile, diferite ca aspect, variază între pliseurile largi ce apar ca o uşoară învăluire a suprafeţei vasului (fig. 8/7, 14, 18; 9/14; 12/1, 3, 4 ; 14/4, 10, 14 = 19/2 ; 19/8,9) şi şănţuirile înguste apropiate de încizii (fig. 8/11 ; 12/9 ; 13/3 ; 17/7, 17).

Principalele elemente componente ale ornamentării, adesea foarte complexe, sînt : şiruri de benzi drepte, singulare sau multiple, orizontale sau verticale, triunghiuri, ghirlande, zigzaguri, brăduţ (fig. 10/1 ; 11/3) etc. Numeroase vase sînt ornamentate numai prin imprimare. Pe unele vase se îmbină decorul canelat cu cel imprimat (fig. 13/3), iar altele sînt ornamentate exclusiv prin caneluri. Incizia apare pe puţine vase şi mai rar în combinaţie cu decoruri imprimate. Ornamentarea vaselor diferă de la formă la formă. Vasele-borcan sînt ornamentate exclusiv cu brîuri alveolare sau cu simple şiruri de alveole întrerupte de proeminenţe (fig. 20), Străchinile au pe marginea îndoită spre interior faţete oblice sau caneluri largi, oblice şi, foarte rar — la exemplarele mici —, caneluri înguste, adînci, verticale. În general, ornamentarea străchinilor se reduce la cele arătate mai sus. Totuşi, unele străchini şi castroane au interiorul decorat cu caneluri în ghirlande şi exteriorul cu decoruri imprimate (fig. 17/7). Cele cu marginea lăţită sînt de cele mai multe ori decorate prin imprimare. Ceştile, destul de slab documentate, erau ornamentate în special cu decoruri canelate. Mai bogat ornamentate sînt cănile. În acest caz ornamentarea este diferită de la vas la vas şi totuşi, în linii mari, asemă-

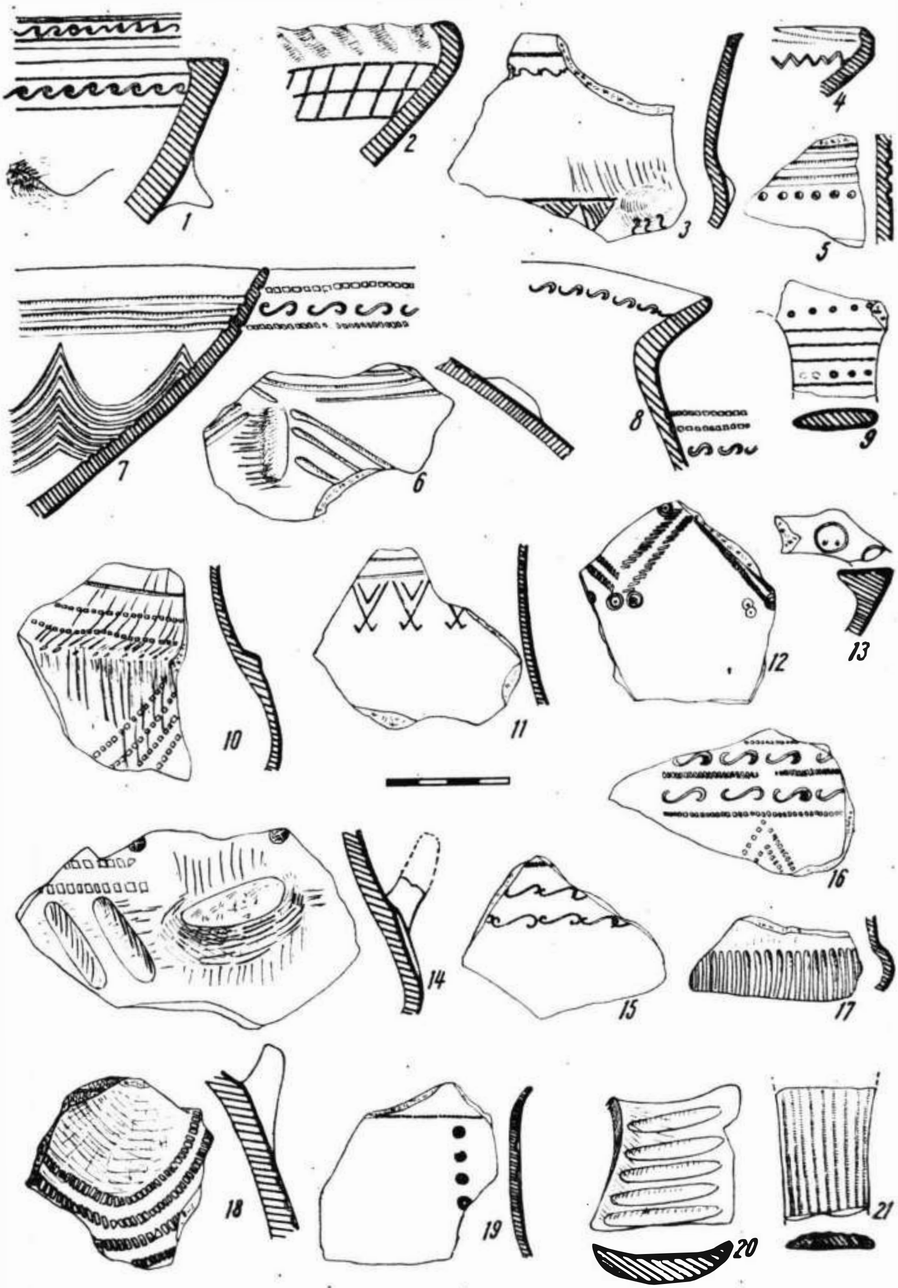

Fig. 17. — Insula Banului. Fragmente ceramice din sectorul B.

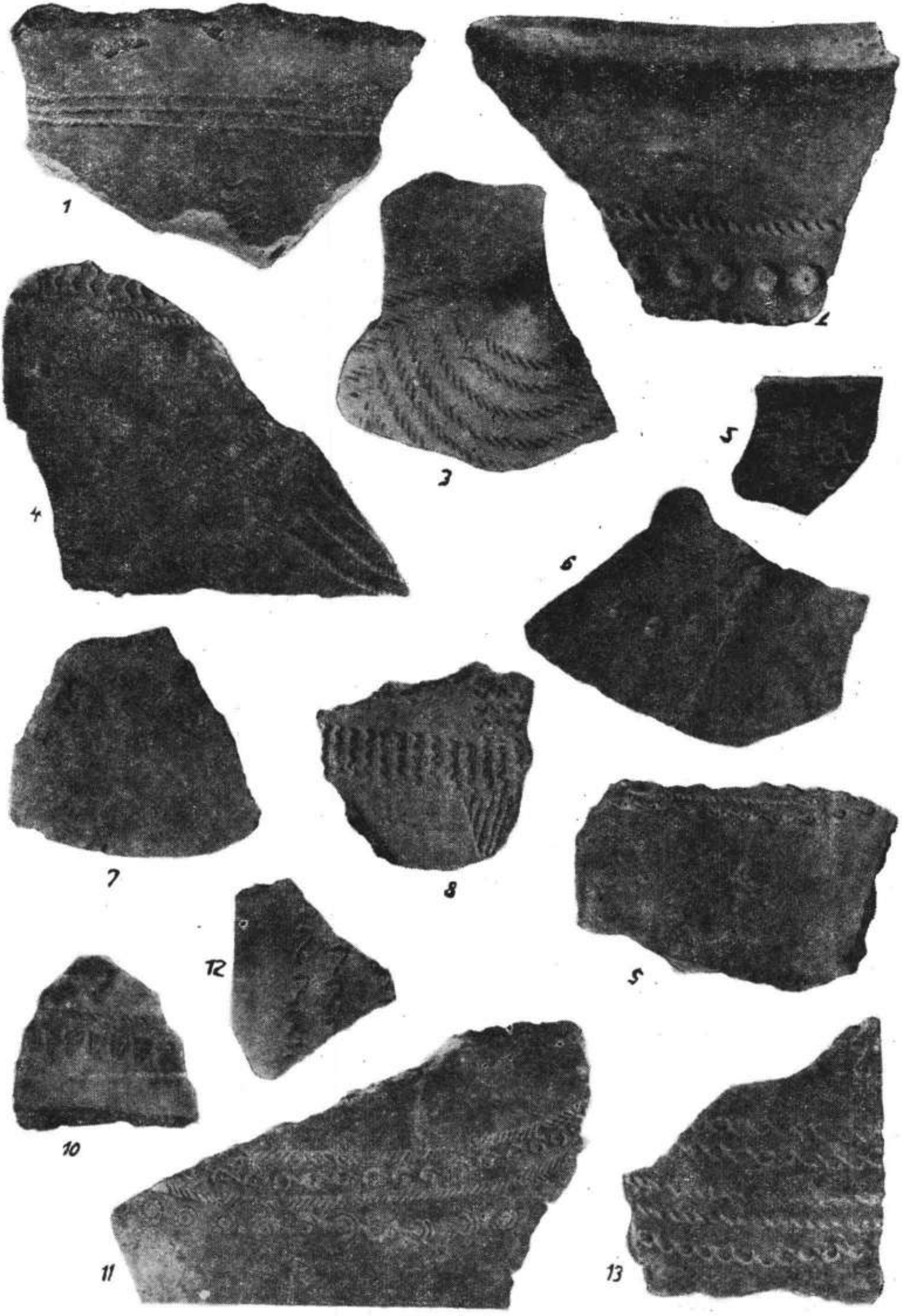

Fig. 18. — Insula Banului. Fragmente ceramice. *2, 4, 8, 10,* din sectorul A; *1, 3, 5—7, 11, 13,* din sectorul B.

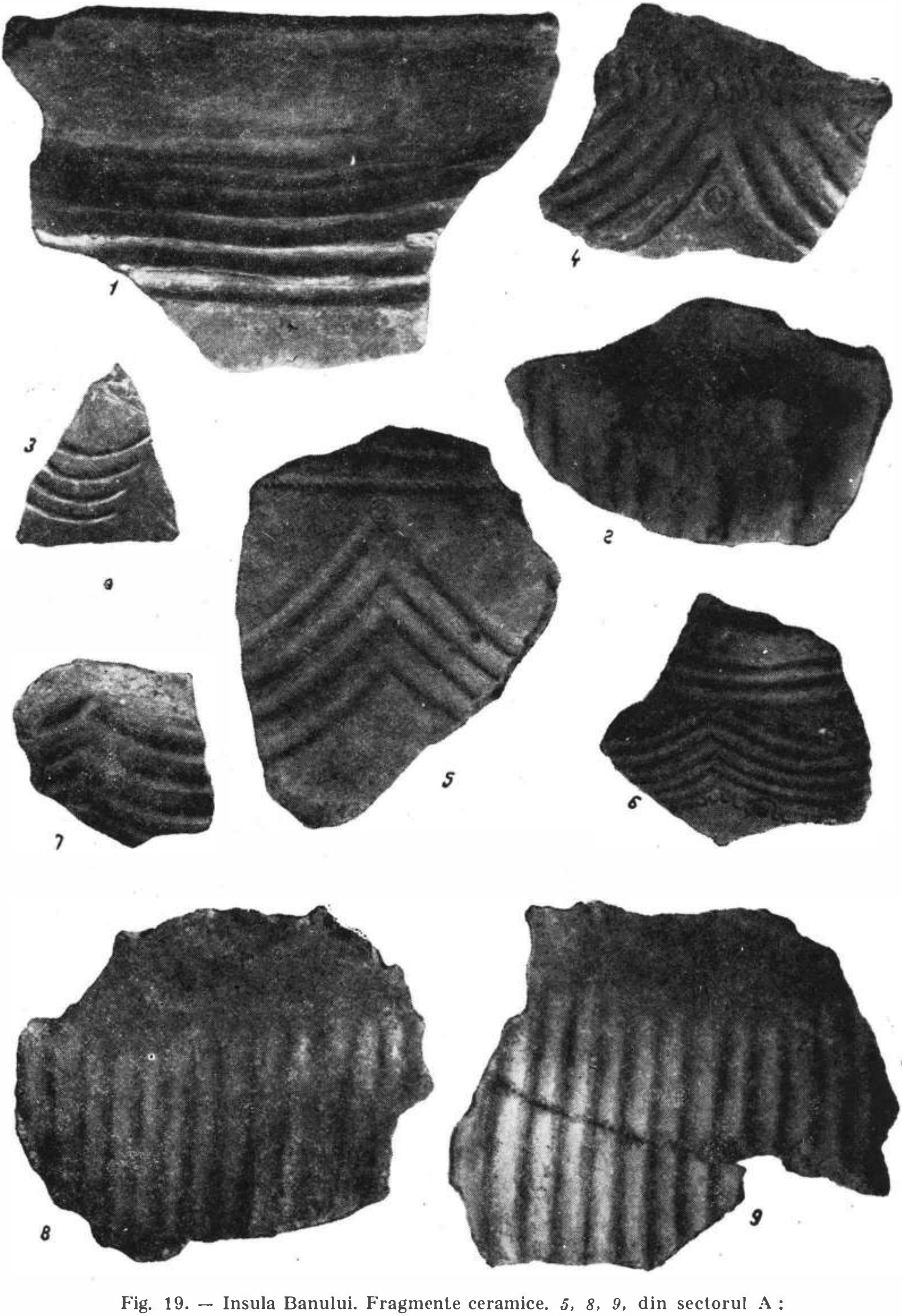

Fig. 19. — Insula Banului. Fragmente ceramice. *5, 8, 9,* din sectorul A : *1—4, 6, 7,* din sectorul B.

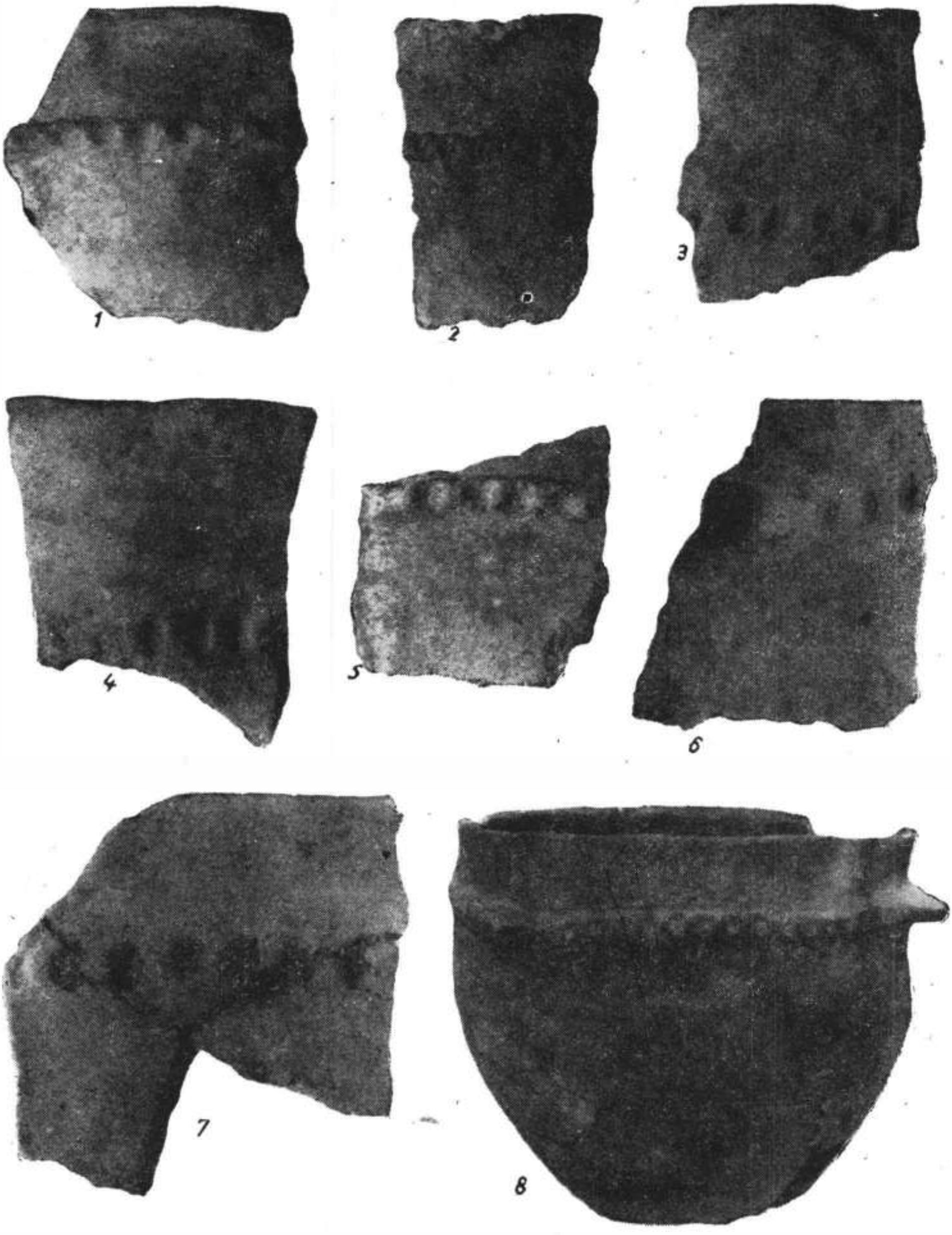

Fig. 20. — Insula Banului. Fragmente ceramice din sectorul B.

nătoare. Sub buză se află un șir de cerculețe sau o bandă zimțată (cu,, torques"-ul). Corpul bombat este decorat cu benzi de linii zimțate sau cu caneluri în ghirlandă. Șiruri de motive, din cele menționate mai sus, coboară vertical pe gît între buză și corpul vasului. Toarta este de asemenea ornamentată cu șiruri verticale. „Ansele cornute" sînt în mod frecvent decorate cu caneluri și mai rar prin decoruri imprimate.

Cele mai frumoase și mai complexe ornamente le observăm la vasele mari bitronconice. Ca și la căni, ornamentarea ține seama de părțile componente ale vasului : șiruri decorative sînt dispuse orizontal sub margine, benzi în ghirlande pe zona bombată, șiruri verticale pe gît. Un rol deosebit în realizarea ornamentului îl jucau proeminențele de la partea superioară a zonei bombate, constituind puncte centrale în suita de ghirlande de pe corpul vasului. Unele vase mari, bitronconice, au chiar și buza decorată in interior cu motive imprimate. Pe unele vase se îmbină ornamentarea imprimată cu cea canelată, pe altele cele două moduri de ornamentare sînt exclusive. Canelurile sînt dispuse orizontal pe gîtul vaselor și oblic sau vertical pe corpul bombat, care, foarte rar, e fațetat orizontal. Uneori și buza vaselor este fațetată în interior.

După această prezentare de ansamblu a ceramicii hallstattiene de la Insula Banului e necesar să facem unele precizări. Ceramica din sectorul A se remarcă prin bogata sa ornamentare cu decoruri imprimate. Ornamentarea prin caneluri nu lipsește, ea fiind în cea mai mare parte asociată cu cea imprimată. Vasele exclusiv canelate sînt rare. În acest sector s-a găsit instrumentul de lut ars cu o muchie crestată pentru imprimarea benzilor de linii scurte (zimți) (fig. 7/10), care erau atribuite în mod curent imprimării cu așa-zisul torques. Un capăt mai îngroșat al aceluiasi instrument, de formă aproximativ semilunară, servea pentru imprimarea cerculețelor cu cruciuliță în interior. Tot în sectorul A s-a găsit un fragment de tipar de gresie pentru turnatul unor ace de bronz cu capul bitronconic (fig. 7/11), precum și o brățară de bronz cu secțiunea rotundă, cu capetele groase, suprapuse și ornamentată cu linii incizate transversal și cu șiruri de W-uri (fig. 7/4).

În sectorul B proporția ceramicii ornamentate prin imprimare este mai mică în raport cu aceea din sectorul A, iar vasele exclusiv canelate sînt mai numeroase. Această ceramică canelată apare în mod sigur împreună cu cea ornamentată prin imprimare. Au fost surprinse însă două gropi în care există numai ceramică canelată. În privința tehnicii de lucru și a formelor, ceramica din aceste două gropi nu se deosebește totuși de aceea din celelalte complexe din sectorul B, în care ceramica ornamentată prin imprimare este destul de numeroasă. În acest sector s-au găsit următoarele obiecte de bronz : ac (de cusut ?) (fig. 7/3), sulă cu secțiunea pătrată (fig. 7/1), con de tablă (fig. 7/5), fragment de brățară (?) cu secțiunea plată (fig. 7/7) și un obiect în formă de frunză de salcie care amintește pandantivele, părți componente ale fibrelelor de tip „passementerie" (fig. 7/6). Tot în acest sector s-au găsit : un cuțitaș de fier, un toporaș de fier cu aripioare (fig. 7/12), care a apărut într-o groapă cu ceramică puțină, decorată exclusiv prin canelare, două segmente de brățări (fig. 7/2, 9) și un nasture (fig. 7/8), acestea fiind de bronz.

Resturile de locuire hallstattiană din sectorul D sînt mai puțin concludente. Complexele de locuire erau mai rău păstrate, ceramica mai

puţină şi puternic corodată. Totuşi, se pare că proporţia ceramicii decorate prin imprimare era mai mică.

Prin cele arătate, aspectul cultural hallstattian identificat în sud-vestul României, caracterizat prin ceramică ornamentată prin imprimare, este cel mai bine reprezentat de depunerile hallstattiene de pe *Insula Banului*. Materialele asemănătoare sau chiar identice au mai apărut, cu prilejul cercetărilor recente din zona Porţilor de Fier, în *Peştera Ponicova*[5] şi în adăpostul sub stîncă denumit *Cuina Turcului*[6] (ambele în comuna Dubova). Printre materialele ceramice hallstattiene de la Cuina Turcului, cele ornamentate prin imprimare sînt destul de rare, mult mai numeroase fiind cele cu ornament canelat. În schimb, ceramica hallstattiană descoperită în vechile săpături de la *Ostrovul Corbului* se caracterizează — pe baza materialului de care dispunem — în special prin ceramică bogat ornamentată prin imprimare, identică cu aceea din Insula Banului. Într-un punct neprecizat, materiale de acelaşi tip s-au găsit şi pe *Ostrovul Mare*[7]. În zona învecinată din nord-estul Iugoslaviei cunoaştem deocamdată numai cîteva fragmente ceramice izolate, ornamentate prin imprimare, asemănătoare sau, mai exact, identice celor descoperite în aşezările menţionate din România. În acest sens cităm : *Korbovo*[8], *Prahovo*[9], *Žuto-Brdo*[10], *Zaječar*[11] şi *Mediana*[12] (lîngă Niş). În Bulgaria de nord-vest asemenea materiale s-au descoperit în *Peştera Magura*[13] din apropierea satului Rabişa şi într-o peşteră din apropiere de *Dolni Lom*[14].

Materialul ceramic expus prezintă elemente specific hallstattiene. Sub aspect tehnic subliniem modul de ardere al unor vase cu suprafaţa cărămizie-castanie în interior şi neagră în exterior, trăsătură caracteristică unor culturi hallstattiene timpurii, precum şi suprafaţa exterioară cu luciu metalic. Remarcăm apoi frecvenţa formelor tipic hallstattiene : urna bitronconică cu proeminenţe şi strachina cu marginea arcuită spre interior ; iar în privinţa ornamentării, utilizarea, mai mult sau mai puţin frecventă, a ornamentelor canelate.

Dacă cele arătate constituie elemente generale hallstattiene şi în special hallstattiene timpurii, bogata ornamentare prin imprimare este specifică numai unor anumite grupuri hallstattiene. Vom încerca, pe baza

---

[5] Informaţie de la V. Boroneanţ, care a efectuat cercetările.

[6] În cercetările făcute de Al. Păunescu, care ne-a oferit pentru studiu materialul hallstattian.

[7] D. Berciu ne informează că asemenea materiale, provenind din vechi săpături de la Ostrovul Mare, se află în depozitul Muzeului Tr.-Severin. N-am avut posibilitatea să studiem aceste materiale.

[8] M. M. Vasič, în *Starinar*, V, 1910, Belgrad, 1912, pl. IX/74.

[9] *Ibidem*, pl. IX.

[10] *Ibidem*, pl. II/9 a, b.

[11] Fragment de vas expus în Muzeul Zaječar care, după informaţia primită de la Liubinka Vuković, directoarea muzeului, provine dintr-un loc neprecizat din Zaječar.

[12] Printre materialele din diverse culturi şi epoci aflate în depozitul Muzeului din Niş, pe care le-am putut vedea prin bunăvoinţa cercetătoarei Rada Ajdić, am remarcat un fragment de strachină provenind de la Mediana, cu profil arcuit spre interior, avînd marginea decorată în exterior cu o bandă formată din cerculeţe unite prin tangente (!) imprimate.

[13] Nicolai Djambazov şi Rumen Katinciarov, în *Археология*, III/3, Sofia, 1961, p. 56 şi urm., fig. 6/1, n ; 8/b, g, d. Pe lîngă fragmentele ceramice citate, aparţinînd sigur tipului Insula Banului, ar mai putea fi şi altele. În afară de acestea tot acolo au apărut şi cioburi de tip Basarabi.

[14] V. Mikov, în *Izvestiia-Bulletin*, VII, Sofia, 1933, p. 336, fig. 117.

materialului expus, să definim şi să încadrăm din punct de vedere cultural şi cronologic descoperirile noastre.

O serie de elemente dovedesc puternice tradiţii din cultura Žuto-Brdo-Gîrla Mare[15], şi anume: ornamentele ce folosesc şiruri de S-uri, şiruri de cerculeţe concentrice ştampilate, decorul imprimat în ghirlandă şi banda în zigzag cu cerculeţe concentrice la unghiuri; torţile de tip „ansa lunata" şi „ansa cornuta" şi, în cazuri mai rare, vasul-cuptor şi vasul-solniţă.

Frecvenţa ornamentului format din S-uri este proprie şi culturii Hallstattului mijlociu de tip Basarabi. În ansamblu însă, ceramica hallstattiană din Insula Banului se deosebeşte de aceea a culturii Basarabi. Menţionăm cîteva elemente caracteristice culturii Basarabi care sînt inexistente la Insula Banului: spiralele împreunate în chip de vîrtej, ornamentul excizat, ornamentul în formă de cruce avînd la mijloc un pătrat şi braţele triunghiulare, strachina evazată şi vasul cu picior înalt[16]. În acest fel constatăm că aspectul hallstattian cercetat în Insula Banului conţine elemente de tip Žuto Brdo-Gîrla Mare şi Basarabi, deosebindu-se însă în mod evident de acestea.

Zona Porţilor de Fier, în care se află Insula Banului, a făcut parte, în epoca bronzului mijlociu şi tîrziu, din aria de răspîndire a culturii Žuto-Brdo-Gîrla Mare, iar în Hallstattul mijlociu din aria culturii Basarabi. De o contemporaneitate între aspectul cultural cercetat de noi la Insula Banului şi una din cele două culturi menţionate nu poate fi vorba. În acest fel reiese ca evident faptul că aspectul de la Insula Banului urmează culturii ŽutoBrdo-Gîrla Mare şi precede cultura Basarabi, plasîndu-se în Hallstattul timpuriu. Numeroasele relaţii ce se stabilesc cu grupele Hallstattului timpuriu din regiunile înconjurătoare confirmă cronologia relativă a aspectului identificat în Insula Banului. Tehnica arderii vaselor, la roşu în interior şi negru în exterior, este cunoscută în grupa Gava-Lăpuş [17] ca şi în grupa Babadag. Proeminenţele mari de pe corpul vaselor-urnă, realizate prin împingerea din interior, încadrate de caneluri circulare, concentrice, sînt de asemenea cunoscute în grupele Lăpuş-Gava [18] şi Babadag [19]. Buza lăţită orizontal în exterior la vasele mari a existat în cultura Gîrla Mare, dar este caracteristică grupului hallstattian timpuriu de tip Reci [20]. Ornamentul canelat în ghirlande este specific grupelor culturale Reci şi Mediaş [21]. Remarcăm totuşi lipsa de pe gîtul vaselor mari de la Insula Banului a cane-

[15] Vladimir Dumitrescu, *Necropola de incineraţie din epoca bronzului de la Cîrna*, Bucureşti, 1961, pl. LXVI/109; LXIX/146; LXII/59; LXXXVI/370; CIX/178; CXIX/331, 479; CXXII/115; CXXII/315, 331; CXIV şi *passim*: D. Berciu şi Eugen Comşa, *op. cit.*, fig. 10, 12, 18, 38.

[16] Alexandru Vulpe, *Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien* (*Die Basarabi-Kultur*), în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 105 şi urm., fig. 1—6.

[17] K. Horedt, *Aşezarea fortificată din perioada tîrzie a bronzului de la Sighetul Marmaţiei*, Baia Mare, 1966, p. 13.

[18] *Ibidem*, unde K. Horedt dă şi harta cu răspîndirea celei mai caracteristice forme din cultura Gava-Lăpuş.

[19] Sebastian Morintz. *Quelques problèmes concernant la periode ancienne du Hallstatt au Bas-Danube à la lumière des fouilles de Babadag*, în *Dacia* N.S., VIII, 1964, p. 101 şi urm., fig. 6/6.

[20] Z. Székely, *Aşezări din prima vîrstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, Sf. Gheorghe, 1966, pl. II/3, 4.

[21] *Ibidem*, pl. II—IV; Eugenia Zaharia, *Remarques sur le Hallstatt ancien de Transylvanie. Fouilles et trouvailles de Mediaş, 1958*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, fig. 9 şi 10.

lurilor în ghirlandă, care apar însă la Reci, Babadag,Susani[22], Balta Verde[23] Vîrtop [24]. Relativ rare sînt străchinile canelate în interior ca cele de la Mediaş. Profilul unor vase mari, puternic bombate, cu umăr faţetat, aminteşte forme de la Mediaş [25]. Ceaşca, a cărei suprafaţă este decorată cu caneluri în ghirlande, foarte frecventă în grupa Susani-Bobda [26], apare la Insula Banului relativ rar (fig. 12/4). Nota caracteristică a ceramicii din Insula Banului o constituie bogata ornamentare executată prin imprimare, fapt care o apropie cel mai mult de ceramica de la Babadag. Asemănarea nu se reduce însă numai la tehnica ornamentării, ci şi la o serie de motive ornamentale. Astfel, motivele formate din combinaţii de benzi imprimate (cu aşa-zisul torques, în realitate cu un instrument de lut cu crestături) şi cerculeţe concentrice apar deopotrivă în ambele grupe culturale. Există însă şi deosebiri. Ornamentul cu S-uri imprimate este aproape inexistent la Babadag, în timp ce ornamentul din cercuri şi tangente, caracteristic grupului Babadag [27], este inexistent la Insula Banului [28]. Cele două feluri de ornamentare, cu cercuri tangente şi cu şiruri de S-uri, sînt înrudite, aspectul lor fiind uneori foarte asemănător. Desigur că unul poate fi uşor derivat din celălalt. Totuşi, deosebirea dintre ele constituie unul din elementele ce caracterizează — şi separă în acelaşi timp — grupul Babadag de grupul Insula Banului.

La Pşenicevo [29], în apropiere de Stara Zagora (Bulgaria), s-a identificat o aşezare hallstattiană timpurie unde întîlnim în mod frecvent asocierea uneori chiar pe acelaşi vas, a decorului din şiruri de S-uri cu acela din benzi de cercuri unite prin tangente, realizate prin imprimare.

În apropiere de Plovdiv, la Rascopaniţa [30], apar pe fragmente ceramice diferite şi cele două motive ornamentale. Tot acolo s-au găsit fragmente de vase ornamentale cu romburi şi triunghiuri de aspect asemănător sau chiar identic cu acela de la Insula Banului. Este clar că cele două aşezări menţionate ilustrează un grup hallstattian timpuriu înrudit cu cele de tip Insula Banului şi Babadag. Aceluiaşi grup cultural îi aparţin şi unele materiale descoperite la Mladinovo, în sud-estul Bulgariei [31].

În Moldova, descoperirile de la Stoicani[32], Pocreaca[33], Brad [34], Cozia [35] ilustrează un grup cultural strîns legat, în parte identic, cu grupul Babadag,

[22] Cercetări Alexandru Vulpe şi I. Stratan. Materialele se află în Muzeul din Lugoj.

[23] D. Berciu şi Eugen Comşa, *op. cit.*, fig. 41/1.

[24] D. Berciu, *Zorile istoriei...*, pl. XVII.

[25] Eugenia Zaharia, *op. cit.*, fig. 8/3.

[26] Materialul din cimitirul de la Bolda, cercetat de M. Moga, se află în Muzeul din Timişoara.

[27] Sebastian Morintz, *op. cit.*, fig. 5/1 ; 7/2, 5, 7, 10 ; 6/2, 3, 11, 13.

[28] Sporadic apare totuşi acest ornament şi în aria grupului Insula Banului la Dolni Lom şi Mediana (Niş).

[29] Din cercetările lui Mincio Dimitrov de la Muzeul Stara Zagora, care ne-a arătat, cu multă bunăvoinţă, materialele.

[30] Peter Detev, *Traces de la civilisation de Raskopanitza en Transylvanie*, în *Apulum*, VII/I, 1968, fig. 28.

[31] V. Mikov, în *Izvestiia-Bulletin*, XIX, *Сборник Гаврил Кацаров*, Sofia, 1955, p. 35, fig. 10.

[32] M. Petrescu-Dîmboviţa, *Cetăţuia de la Stoicani*, în *Materiale*, I, 1953, p. 153 şi urm., fig. 62.

[33] Ion Nestor şi colab., *Şantierul Valea Jijiei*, în *SCIV*, III, 1952, p. 45, fig. 5/5—7.

[34] Alexandru Vulpe, *op. cit.*, fig. 7/8.

[35] Informaţie A. László, care a efectuat cercetările de la Cozia şi ne-a arătat unele materiale, în decembrie 1967.

dar și cu trăsături deosebite. Remarcăm surprinzătoarea apariție la Brad [36] a cerculețelor imprimate, cu o cruciuliță, în interior identice cu cele de la Insula Banului și necunoscute la Babadag.

Elemente foarte asemănătoare cu cele din grupul cultural Stoicani-Brad întîlnim în cultura Ciornîiles [37] din zona Niprului mijlociu. Pe lîngă alte elemente remarcăm, din nou cu surprindere, asemănarea triunghiurilor imprimate de pe ceramica de tip Ciornîiles [38] cu acelea de pe vase de la Insula Banului și din valea Mariței de la Rascopanița [39].

În acest fel se schițează un mare complex cultural, format din mai multe grupe, caracterizat prin ceramică cu ornamente imprimate și cu decoruri asemănătoare.

Grupul de tip Insula Banului este cunoscut în sudul Banatului românesc, în vestul Olteniei, în estul Serbiei și în nord-vestul Bulgariei. În Banat, cu excepția sudului, și în Transilvania culturile hallstattiene timpurii se caracterizează, în privința ornamentării, aproape exclusiv prin ceramică canelată.

Legăturile arătate între *grupul Insula Banului* și cele de tip *Pșenicevo-Rascopanița*, *Babadag* (care cuprinde Dobrogea în întregime și o depășește), *Stoicani-Brad* (din Moldova) formează un mare complex cultural care difuzează anumite elemente către est pînă în interiorul ariei Ciornîiles.

Semnalarea unor elemente de tip Babadag (și anume din primul nivel din așezarea de la Babadag) în nivelul VII B_2 de la Troia [40] a pus problema pătrunderii acolo a unor elemente etnice străine, originare din Peninsula Balcanică. Ele nu se identifică însă cu nici unul din grupele schițate de noi în cadrul marelui complex hallstattian timpuriu. Presupunem existența în Peninsula Balcanică a unui orizont cultural mai timpuriu, încă neidentificat.

Grupul cultural pe care-l numim de tip Insula Banului ilustrează — pe un spațiu jalonat de descoperirile citate — perioada de timp dintre sfîrșitul culturii Žuto-Gîrla Mare și cultura Basarabi. Elementele de tradiție Gîrla Mare din cadrul aspectului nostru arată clar că această cultură a evoluat pînă în pragul Hallstattului. Pe de altă parte însă, materialele de tip Insula Banului cunoscute pînă acum documentează un aspect hallstattian timpuriu, relativ evoluat, care presupune etape de tranziție mai vechi de la Gîrla Mare pînă la aspectul cunoscut de noi. În cadrul locuirilor de pe Insula Banului, o parte din ceramica din sectorul A atestă cel mai bine moșteniri din cultura Gîrla Mare. Este tocmai sectorul în care a fost constatat tipul cel mai vechi de locuințe, de formă patrulateră, și ceramica canelată relativ puțină. Sectorul B, caracterizat prin locuințe circulare, cu mai multă ceramică canelată și prezența a două obiecte de fier, ilustrează un aspect mai evoluat. Sporirea cantitativă a ceramicii canelate, în cadrul grupului

---

[36] Alexandru Vulpe, *op. cit.*, fig. 7/8.

[37] A. I. Terenojkin, *Предскифский период на днепровском правобережье*, Kiev, 1961, p. 67, fig. 41.

[38] *Ibidem*, fig. 41/2.

[39] Peter Detev, *op. cit.*, fig. 28.

[40] Carl W. Blegen, Cedric G. Boutler, John L. Caskey, Marion Rawson, *Troy*, vol. IV/2, planșe, pl. 282/15, 17, 18; Carl W. Blegen, *Troy and the Trajans*, p. 67.

cultural Insula Banului, atestă legături cu grupele hallstattiene timpurii din regiunile învecinate spre nord. Așezările de tip Insula Banului din țara noastră (Cuina Turcului, Peștera Ponicova, Insula Banului, Ostrovul Corbului, Ostrovul Mare) se află la periferia nordică a ariei de răspîndire a acestui grup cultural, faptul explicînd proporția crescîndă a ceramicii canelate la Insula Banului. Nu putem preciza încă dacă zona cercetată de noi a intrat într-un anumit moment în aria marelui complex hallstattian caracterizat prin ceramica canelată. Nu este imposibil. Totuși, același grup cultural Insula Banului va transmite culturii Basarabi o serie de elemente care nu puteau fi preluate de la grupele ceramicii canelate.

Problema originii grupelor hallstattiene timpurii a preocupat și preocupă pe cercetători. Încă din 1933 I. Nestor a arătat rolul culturii Vatina în cadrul acestui proces de hallstattizare[41]. Descoperiri din estul Banatului (Cruceni)[42] și din Serbia de nord[43] (Surčin, Belgiš, Vîrșeț, Vatina) arată tranziția directă de la grupul Vatina tîrziu la forme tipic hallstattiene. Problema originii numeroaselor grupe hallstattiene timpurii din țara noastră necesită încă cercetări.

Descoperirile de la Insula Banului ne arată existența unui al doilea grup cultural, derivat direct dintr-o cultură a epocii bronzului — în speță Gîrla Mare —, grup care se încadrează larg, pe baza ceramicii și a obiectelor de metal, în fazele Hallstatt A și B. Deși n-avem încă veriga de tranziție, putem crede totuși că procesul de hallstattizare a avut loc aproximativ în același timp ca și în aria grupului Vatina.

În privința cronologiei absolute, se pare că lucrurile încep să devină din ce în ce mai clare. La începutul fazei Hallstatt A (P. Reinecke) procesul era relativ avansat. Constatăm că în aria culturilor Vatina și Gîrla Mare (— Zuto Brdo) formele tipice ale Hallstattului timpuriu apar încă din faza Bronz D (Reinecke)[44]. Aceste observații pun într-o nouă lumină concepția noastră cu privire la cronologia culturilor hallstattiene timpurii.

Definirea grupului cultural de tip Insula Banului are o deosebită importanță pentru înțelegerea Hallstattului timpuriu din spațiul balcano-dunărean. În timp ce grupul Insula Banului își dovedește rădăcini locale, celelalte grupe înrudite (Pșenicevo-Rascopanița, Babadag, Stoicani-Brad) nu pot fi explicate prin evoluție locală decît în mică măsură. O serie de ele-

---

[41] Ion Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *22. BerRGK*, 1932 (1933), p. 114—115; idem, *Istoria României*, I, 1960, p. 108.

[42] Unele vase din cimitirul de la Cruceni, cercetat de M. Moga, expuse în Muzeul din Timișoara, sînt tipic hallstattiene, deși, după părerea lui K. Horedt (*Problemele ceramicii din perioada bronzului evoluat din Transilvania, Muzeul Brukenthal, 1817—1967*, vol. 13, Sibiu, 1967, p. 148—149), cimitirul de la Cruceni nu depășește faza Bronz D.

[43] Materialele de la Surčin (localitate situată spre vest și nu departe de Belgrad) se află în depozitul Muzeului arheologic de la Zagreb. Am putut studia aceste materiale prin bunăvoința cercetătoarei Ksenia Vinski-Gasparini. Pentru descoperirile de la Belegiš, situată în aceeași zonă, a se vedea Vojislav Trbuhović, în *Starinar*, N.S., XI, Belgrad, 1960, p. 163 și urm., fig. 12, 33, 34, 36, 37, 39. Foarte multe materiale descoperite la Vîrșeț și Vatina, aflate în Muzeul din Vîrșeț, ne-au fost prezentate cu multă bunăvoință de Rastko Rašajski, directorul muzeului. Problema tranziției către formele ceramicii hallstattiene din aceeași zonă a preocupat pe S. Foltiny, în *Neue Angaben zur Kenntnis der urnenfelderzeitlichen Keramik im südlichen Teile des Karpatenbeckens*, în *Apulum*, VI, 1967, p. 49 și urm.

[44] Alexandru Vulpe ne-a atras atenția asupra situației de la Cornuțel (*SCIV*, 15, 1964, 4, p. 523 și urm., fig. 1—3), unde un depozit de bronzuri din faza Bronz D se afla într-un vas tipic hallstattian. Aceeași constatare ne-a comunicat-o verbal și M. Petrescu-Dîmbovița.

mente au fost transmise de o populaţie originară dintr-o regiune încă nedelimitată precis, dar care cuprinde aria de răspîndire a grupului cultural de tip Insula Banului [45].

În strînsă legătură cu această problemă este aceea a apariţiei unei populaţii balcanice în nord-vestul Anatoliei, documentată prin materialele străine din nivelul Troia VII B_2 datate în secolul al XII-lea, precum şi aceea a difuzării unor elemente de tip Insula Banului şi Babadag în cultura Ciornîiles din Ucraina, într-o perioadă mai tîrzie. Aceste probleme vor fi discutate cu alt prilej.

UN NOUVEAU GROUPE HALLSTATTIEN ANCIEN AU SUD-OUEST DE LA ROUMANIE — INSULA BANULUI

RÉSUMÉ

Les recherches de grande ampleur qui ont été effectuées ces dernières années afin de sauvegarder les objectifs archéologiques de la zone qui sera immergée par le lac d'accumulation de l'hydrocentrale de Porţile de Fier, de même que les endroits qui seront affectées aux différentes constructions appartenant au barrage, ont mené à la précision d'un nouveau groupe hallstattien ancien. Les fouilles ont été effectuées sur l'îlot « Insula Banului » que nous avons divisé en quatre secteurs : A, B, C, D.

A l'extrémité nord-ouest de l'îlot on a décelé les vestiges d'une cité romaine-byzantine et d'un château médiéval, mais on y a trouvé aussi des tessons hallstattiens.

Les secteurs A et B ont fourni un riche matériel archéologique hallstattien, tandis que dans le secteur D ces vestiges ont été trouvés en moindre pourcentage.

Les habitations hallstattiennes découvertes partiellement enfouies dans le sol sablonneux, sont de forme quadrilatère, dans la première étape d'habitat, et circulaire à la seconde.

A l'intérieur de ces habitations, tout comme dans les fosses attenantes et dans la couche d'habitat, on a mis au jour de la céramique en grande quantité et quelques objets en bronze et en fer (ceux-ci ayant été découverts seulement dans le secteur B), des os d'animaux et de poissons.

La céramique, presque exclusivement fragmentaire, est fortement individualisée par la riche variété des ornements imprimés. La céramique à caneluresest mieux représentée dans les secteurs B et D. Toute la céramique nous porte à définir un nouveau groupe culturel dont l'aire de diffusion est jalonnée, pour le moment, par des découvertes similaires, voire même identiques, telles celles de : Ostrovul Mare, Ostrovul Corbului, Peştera Ponicova, Cuina Turcului (en Roumanie), Žuto Brdo, Korbovo, Prahovo, Zaječar, Mediana — auprès de Niş — (en Yougoslavie), Peştera Magura et Dolni Lom (en Bulgarie).

---

[45] Ideea aceasta a fost exprimată cu prilejul publicării primelor cercetări de la Babadag şi înainte de descoperirile de pe Insula Banului, în *Dacia*, N.S., VIII, 1964, p. 111 şi urm.

Ce groupe culturel garde encore des éléments de tradition Žuto Brdo-Gîrla Mare, de l'âge du bronze, annonçant en même temps certains traits de la civilisation de Basarabi, du Hallstatt moyen, de sorte qu'il se place dans le Hallstatt ancien (phase A et B). Le groupe de type *Insula Banului* présente d'un côté certaines ressemblances avec le groupe *Babadag* de Dobroudja et de l'autre côté avec les découvertes similaires de Moldavie (le groupe Stoicani-Brad) et avec le groupe illustré par les découvertes de Psenicevo, Raskopanitsa et Mladinovo, en Bulgarie.

Le groupe de Insula Banului indique une évolution à partir d'un fonds local. Il a contribué à la formation des autres groupes dont l'existence ne saurait être expliquée seulement par leur fonds local à eux.

Tous ces groupes, considérés dans leur ensemble, forment un grand complexe culturel hallstattien ancien, dans la zone balkano-danubienne.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Carte des découvertes de type Insula Banului.

Fig. 2. — Insula Banului. Plan des fouilles dans les secteurs A et B.

Fig. 3. — Insula Banului. Secteur A. Plan des habitations successives de S.X.

Fig. 4. — Insula Banului. Secteur A. Plan des habitations successives de S.X., entrecoupées par des tombes de l'époque romaine-byzantine.

Fig. 5. — Insula Banului. Secteur B. Plan des habitations de S. II—III.

Fig. 6. — Insula Banului. Secteur B. Plan de l'habitation de S. IVc.

Fig. 7. — Insula Banului. Objets en bronze. 1—9, du secteur B ; 10, objet en terre cuite servant à l'ornementation de la céramique (du secteur A) ; 11, valve en grès d'un moule pour aiguilles en bronze (du secteur A) ; 12, hache en fer (secteur B).

Fig. 8. — Insula Banului. Tessons céramiques du secteur A.

Fig. 9. — Insula Banului. Tessons céramiques du secteur A.

Fig. 10. — Insula Banului. Tessons céramiques du secteur A.

Fig. 11. — Insula Banului. Tessons céramiques. 1—3, secteur B ; 4—13, secteur A.

Fig. 12. — Insula Banului. Tessons céramiques. 1, 2, 5, 8, du secteur A ; 4, 9, du secteur B ; 10, de la plage (civilisation de Basarabi).

Fig. 13. — Insula Banului. Tessons céramiques. 1, 3, du secteur A ; 2, du secteur B.

Fig. 14. — Insula Banului. Tessons céramiques du secteur B. 8, civilisation de Gîrla Mare.

Fig. 15. — Insula Banului. Tessons céramiques du secteur B.

Fig. 16. — Insula Banului. Tessons céramiques du secteur B.

Fig. 17. — Insula Banului. Tessons céramiques du secteur B.

Fig. 18. — Insula Banului. Tessons céramiques. 2, 4, 8, 10, du secteur A ; 1, 3, 5—7, 11, 13, du secteur B.

Fig. 19. — Insula Banului. Tessons céramiques. 5, 8, 9, du secteur A ; 1—4, 6, 7, du secteur B.

Fig. 20. — Insula Banului. Tessons céramiques du secteur. B.

DEPOZITUL DE UNELTE ŞI ARME DIN EPOCA FEUDALĂ TIMPURIE DESCOPERIT LA DRAGOSLOVENI (jud. Vrancea)

DE

MARIA COMŞA şi GH. CONSTANTINESCU (Focşani)

În toamna anului 1963, cu ocazia săpării unor gropi în vederea plantării de pomi pe teritoriul I.A.S. „Dragosloveni", pe terasa mijlocie a malului drept a pîrîului Rîmna, la punctul numit „La aguzi" sau „La cotul bumbacului", au ieşit la iveală unelte de fierărie, unelte agricole, arme şi numeroase alte obiecte de fier, însumînd un număr de *peste 60 de piese* — întregi sau fragmentare — toate aparţinînd epocii feudale timpurii [1]. Din relatările primite de la cei care cunoşteau condiţiile de descoperire, am aflat că toate aceste obiecte au fost găsite *grămadă* într-o groapă de pom, deci pe o suprafaţă de 1 m^2, la o adîncime de circa 0,50 — 0,60 m, de la nivelul actual al solului [2].

Pentru a se putea aduce noi precizări în legătură cu condiţiile de descoperire, în anii 1965 şi 1967 s-au efectuat în punctul amintit sondaje [3].

După ce prin cercetările de suprafaţă efectuate în prealabil am constatat că terasa mai sus amintită a fost locuită (mai ales către margine) atît în epoca feudalismului timpuriu (secolele IX—X), cît şi în epoca feudalismului dezvoltat (secolele XVI—XVIII), cu ocazia sondajelor s-a putut stabili că aceste obiecte, unelte şi arme nu au făcut parte din inventarul vreunui bordei sau atelier meşteşugăresc, ci ele formau un *depozit* aflat în cadrul aşezării feudale timpurii.

Locul *precis* unde a zăcut acest depozit a putut fi stabilit datorită indicaţiilor date de către cei care au fost de faţă în momentul descoperirii, iar cu ocazia sondajului din 1965, în preajma acestui loc au fost găsite în poziţie secundară încă o serie de obiecte care provin din acel complex, şi

---

[1] Descoperirea a fost semnalată Muzeului de istorie din Focşani de către Isac Ion de la I.A.S. — „Dragosloveni".

[2] Aceste date ne-au fost comunicate de brigadierul Ungureanu Niculae, care a fost de faţă în momentul descoperirii.

[3] În lucrarea de faţă nu ne vom referi la rezultatele acestor săpături în general, ci ne vom limita doar la studierea depozitului de unelte şi arme.

anume: o nicovală mai mică, două fragmente de cercuri şi un fragment de toartă de la găleţi de lemn, precum şi o piatră de ascuţit cu urme de rugină de care fusese lipit un hîrleţ fragmentar. La circa 2 m NE de locul unde s-a găsit depozitul (în şanţul nr. II, caroul nr. 2—0,50 m) a ieşit la iveală şi o lupă de fier izolată.

Cu toate că uneltele şi armele nu au apărut într-un bordei, aşa cum am arătat mai sus, totuşi în imediata apropiere a locului descoperirii lor există şi complexe din epoca feudală timpurie.

Din depozit fac parte următoarele unelte şi obiecte:

I. UNELTE DE FIERĂRIE

1. *Nicovală masivă* (fig. 1/12), pătrată în secţiune, de forma unui trunchi de piramidă avînd partea superioară mult trasă în afară. (Dimensiuni: lungimea 21,5 cm, baza 5 × 5 cm, iar partea superioară lucrătoare 10 × 10 cm.)

2. *Nicovală de dimensiuni mici* (fig. 1/11), ovală în secţiune, care în partea inferioară se aplatizează treptat descriind în secţiune un dreptunghi. În partea superioară, imediat sub suprafaţa lucrătoare ieşită în afară este puţin gîtuită. (Dimensiuni: lungimea 11,5 cm, baza 1 × 1,8 cm, iar diametrul părţii superioare lucrătoare 3,4 × 3 cm.)

3. *Două ciocane de fierar* (fig. 1/1,2), cu ambele capete lucrătoare, unul de dimensiuni mari (lung de 15 cm), iar celălalt de dimensiuni mai mici (lung de 9,5 cm).

4. *Şapte cleşti de fierar* de forme şi dimensiuni deosebite în funcţie de rostul pe care îl aveau la confecţionarea diferitelor unelte sau obiecte (fig. 1/3, 4, 7—10).

5. Printre uneltele de fierărie trebuie să menţionăm încă un fel de *ciocan* avînd partea inferioară mult alungită, dreptunghiulară în secţiune. Spre capăt, unealta se subţiază din ce în ce mai mult avînd o latură dreaptă, iar cealaltă curbă şi terminîndu-se într-un vîrf. Gaura pentru fixarea cozii are forma unui dreptunghi cu colţurile rotunjite. Părţile laterale ale găurii de fixare a cozii sînt inegale. De o parte ele prezintă numai o uşoară curbură spre exterior, în timp ce pe cealaltă parte sînt mai lăţite, formînd un triunghi cu baza foarte lată în raport cu înălţimea şi avînd vîrful spre exterior (fig. 1/5).

După cît se pare, această unealtă era folosită pentru zdrobirea minereului de fier, ştiut fiind că în epoca feudală timpurie meşteşugul reducerii fierului nu era încă separat de acela al prelucrării lui[4].

II. UNELTE AGRICOLE

1. *Două cuţite de plug* lucrate dintr-o bară de metal dreptunghiulară în secţiune în partea superioară, iar partea inferioară, care formează cuţitul propriu-zis, este puţin curbată, lăţită şi ascuţită pe o parte, descriind în secţiune un triunghi. Cele două cuţite aparţin aceluiaşi tip, dar prezintă variante deosebite.

a) Primul are tăişul lat şi scurt, reprezentînd circa o treime din lungimea sa totală (fig. 2/10). (Dimensiuni: lungimea totală 42,5 cm; lungimea tăişului 13,8 cm; lăţimea tăişului 7,3 cm.)

b) Al doilea, de dimensiuni mai mici, are tăişul mai îngust, dar mai lung, cuţitul propriu-zis reprezentînd mai bine de jumătate din lungimea sa totală (fig. 2/11). (Dimensiuni: lungimea totală 30,3 cm; lungimea tăişului 18 cm, lăţimea tăişului 5 cm.)

---

[4] M. Comşa, *Săpăturile de la Bucov*, în *Materiale*, VI, Bucureşti, 1959, p. 569.

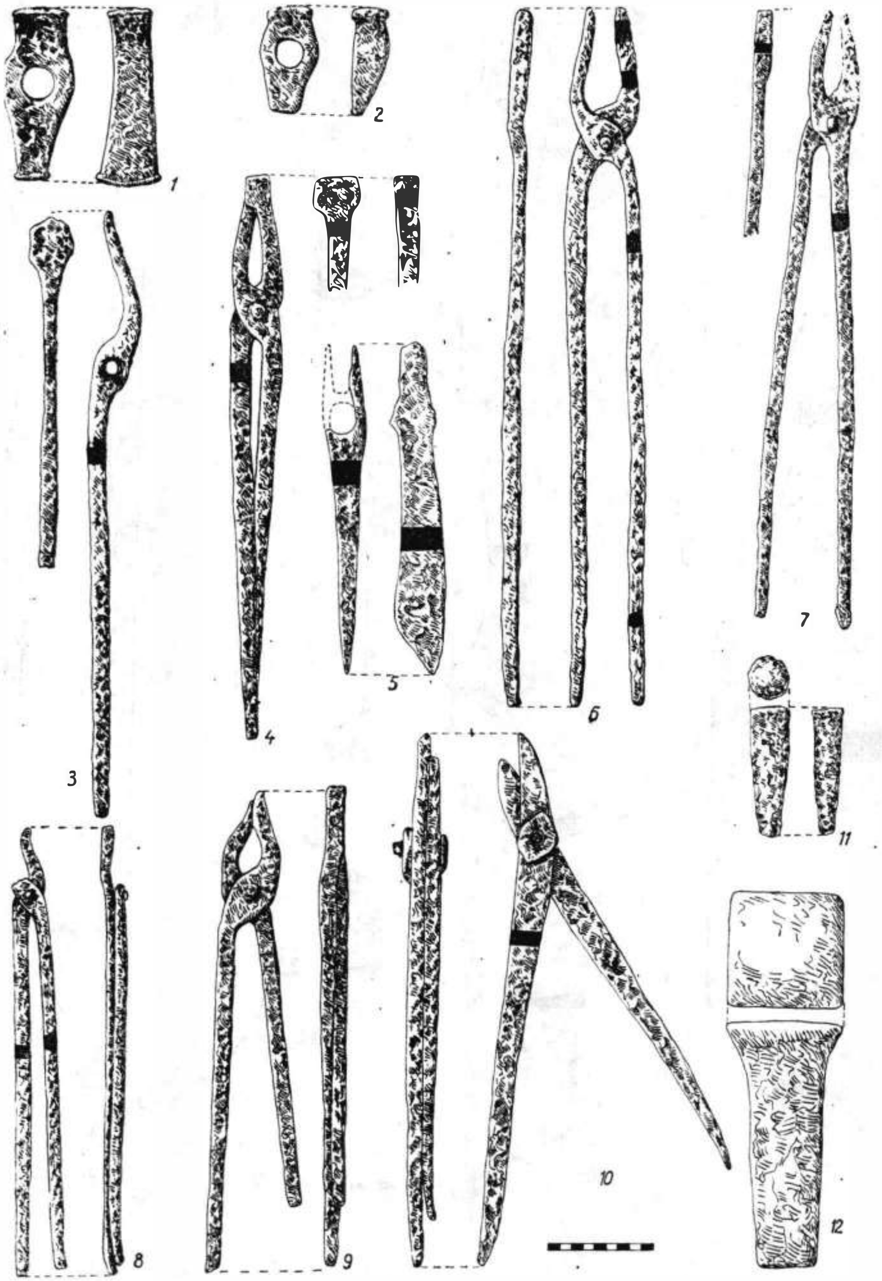

Fig. 1 .— *Dragosloveni*. Unelte de fierărie. *1*, *2*, ciocane de fierar; *3*, *4*, *6—10*, diferite tipuri de cleşti de fierar; *5*, ciocan folosit probabil pentru zdrobirea minereului de fier; *11*, *12*, nicovale.

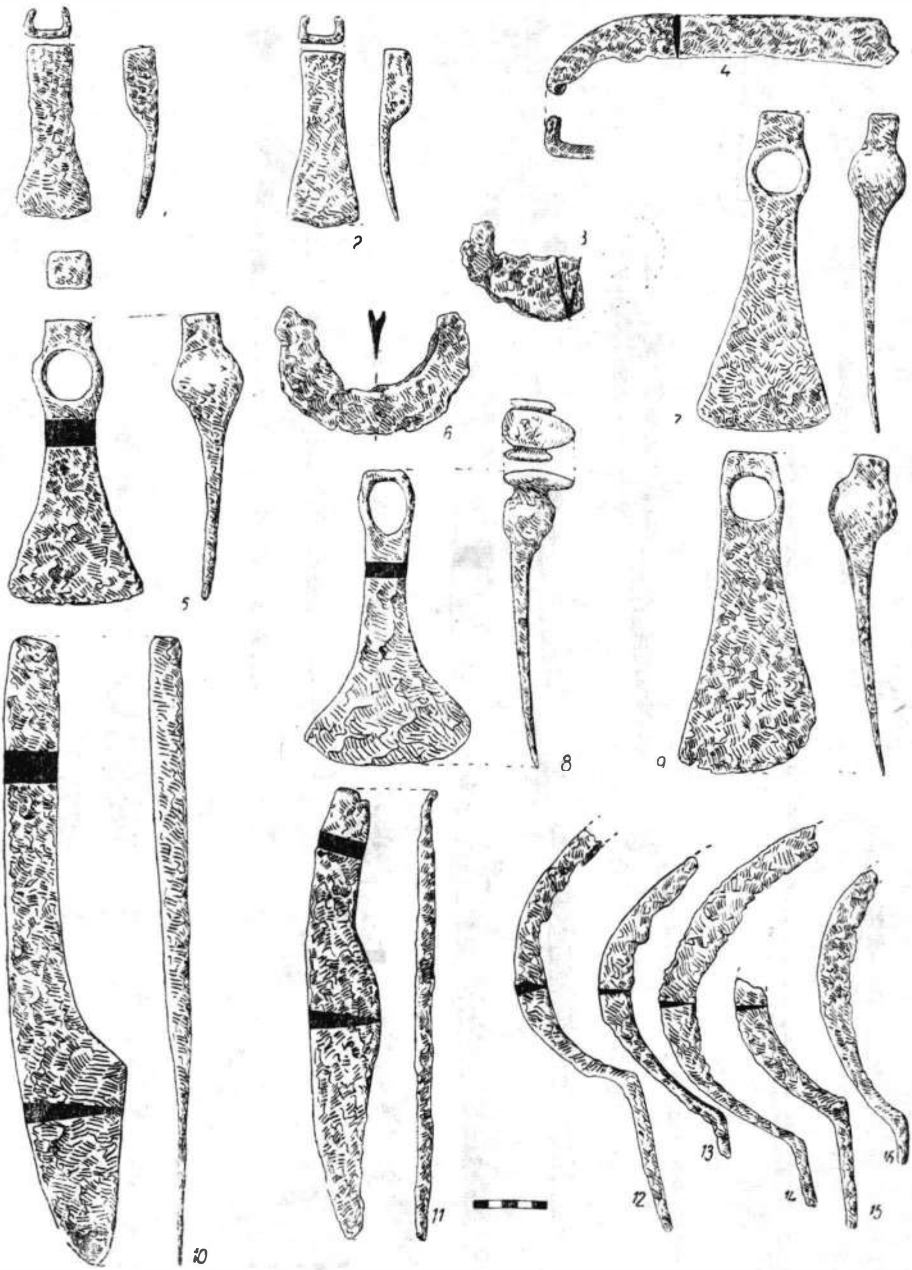

Fig. 2. — *Dragosloveni*. Unelte agricole. *1*, *2*, oticuri ; *3*, *6*, rame de hîrleţ ; *4*, coasă ; *5*, *7—9*, săpăligi ; *10*, *11*, cuţite de plug ; *12—16*, seceri.

2. *Şapte brăzdare de plug* de dimensiuni diferite (lungimea lor totală variind între 16,5 şi 22,5 cm). Partea anterioară, lucrătoare, care constituie brăzdarul propriu-zis, are forma unui triunghi cu laturile inegale avînd un tăiş în unghi, iar partea posterioară este prevăzută cu două urechi prin care brăzdarul propriu-zis, de fier, se fixa pe talpa de lemn a plugului. Partea de dedesubt a brăzdarului propriu-zis este netedă, pe cînd partea de deasupra a acestuia prezintă o ridicătură ca o muchie, triunghiulară în secţiune (triunghiul avînd baza foarte lată), ce porneşte de la mijlocul porţiunii unde încep urechile şi începe brăzdarul propriu-zis şi continuă pînă spre vîrful tăişului (fig. 2/4—10).

În funcţie de forma pe care o are această muchie la locul său de pornire putem distinge două variante.

La prima variantă capătul muchiei descrie în profil o linie curbă care se uneşte lin în partea posterioară, de fixare, a brăzdarului (fig. 2/5,7), în timp ce la varianta a doua capătul este proeminent, avînd forma unei piramide cu baza foarte lată (fig. 2/4,6).

Partea posterioară, de fixare, a brăzdarului, uneori este uşor curbată, alteori ea prezintă o faţetă în formă de triunghi care începe în vîrful piramidei şi coboară pînă la capătul urechilor.

În sfîrşit, unul din cele şapte brăzdare pare să fi avut tăişul detaşabil, urmele de prindere al acestuia putînd fi observate pe partea de deasupra a brăzdarului propriu-zis (fig. 3/10).

3. *Cinci săpăligi*, dintre care patru întregi şi una fragmentară. Ele sînt de două tipuri diferite.

a) Primul tip reprezentat printr-un singur exemplar are tăişul curb şi trunchiul destul de lung şi zvelt, dreptunghiular în secţiune. Părţile laterale ale găurii de fixare a cozii sînt lăţite în forma unui triunghi, iar partea de deasupra este lăţită şi ea mult lateral pe direcţia opusă tăişului, descriind un oval alungit. Această porţiune servea la fixarea cît mai bine a cozii (fig. 2/8).

b) Tipul al doilea este reprezentat prin patru exemplare (trei întregi şi unul fragmentar, din care s-a păstrat numai jumătatea inferioară). Ele au tăişul mai îngust decît primul tip drept sau puţin curbat, avînd partea de deasupra găurii de fixare a cozii masivă, descriind un dreptunghi în secţiune. În dreptul găurii de fixare a cozii, în cele două părţi opuse tăişului, se află un fel de prelungiri care descriu de o parte şi de alta cîte un semicerc (fig. 2/5, 7, 9).

4. *Două oticuri* de dimensiuni egale (fig. 2/1, 2), cu tăişul lat, avînd în partea superioară nişte urechi pentru fixarea cozii. (Dimensiuni : lungimea lor totală este de 11,8 cm.)

5. *Trei rame de hîrleţ* (una întreagă şi două fragmentare), de dimensiuni diferite (fig. 2/3, 6).

6. *Cinci seceri* care pot fi încadrate în două tipuri, ambele avînd la rîndul lor cîte două variante :

Secerile aparţinînd tipului I cu tăişul numai puţin curbat şi scurt. Prima variantă a acestui tip avînd tăişul pînă lîngă coadă (fig. 2/15), în timp ce a doua variantă are lîngă coadă o anumită porţiune rotundă în secţiune şi abia după aceea începe tăişul (fig. 2/16).

Tipul II are tăişul puternic curbat, descriind un semicerc, acest tip prezentînd aceleaşi variante ca şi primul (fig. 2/12—14).

7. *O coasă* fragmentată (fig. 2/4). (Dimensiuni : lungimea păstrată 23,5 cm, lăţimea tăişului 3 cm.)

8. *Fier pentru curăţat plugul* (fig. 3/1). (Dimensiuni : lungimea totală 22,5 cm.)

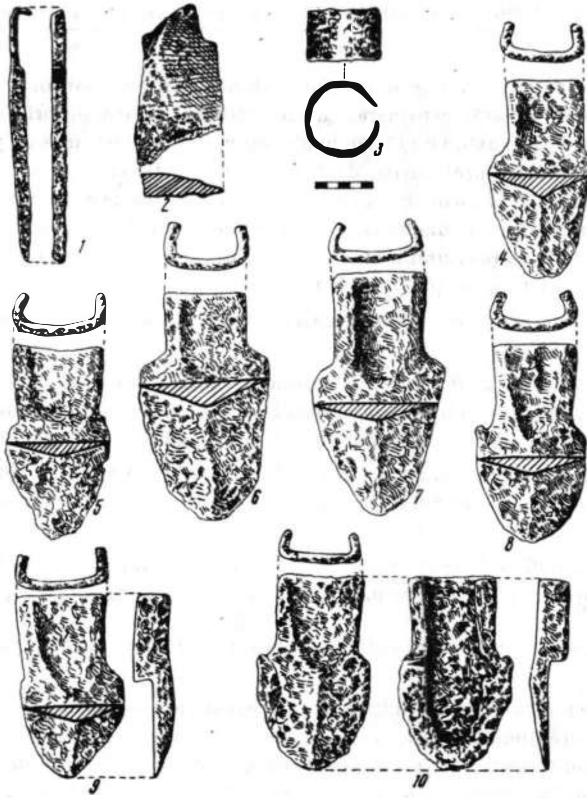

Fig. 3. — *Dragosloveni*. Unelte agricole. *1*, fier pentru curățat plugul ; *2*, piatră de ascuțit ; *3*, verigă pentru fixarea cozii la o unealtă ; *4—10*, brăzdare.

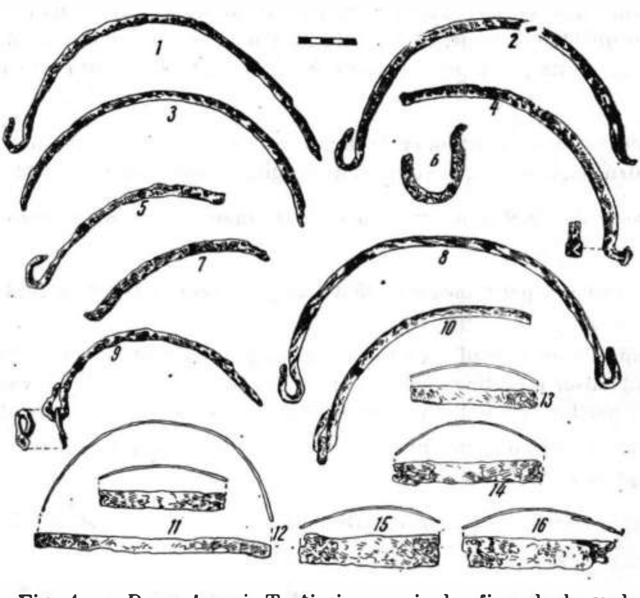

Fig. 4. — *Dragosloveni*. Torți și cercuri de fier de la vedre de lemn.

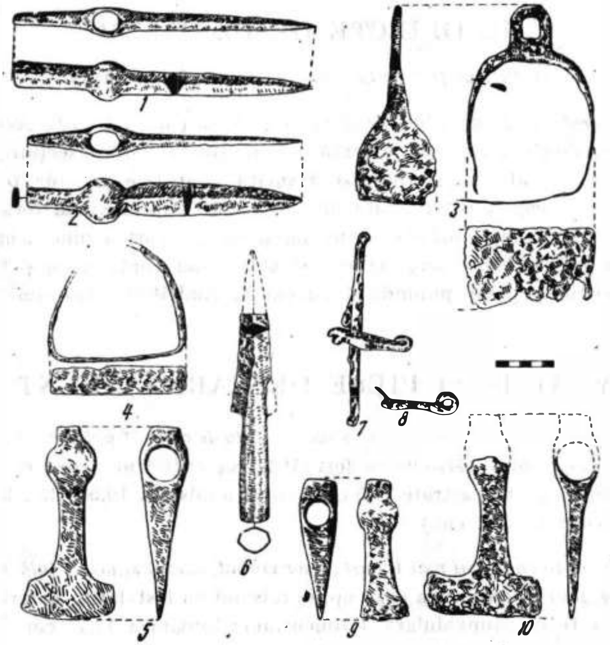

Fig. 5. — *Dragosloveni*. Arme şi piese de harnaşament. *1*, *2*, *5*, *9*, *10*, topoare de luptă; *3*, *4*, scăriţe de şa; *6*, vîrf de lance; *7*, *8*, zăbale.

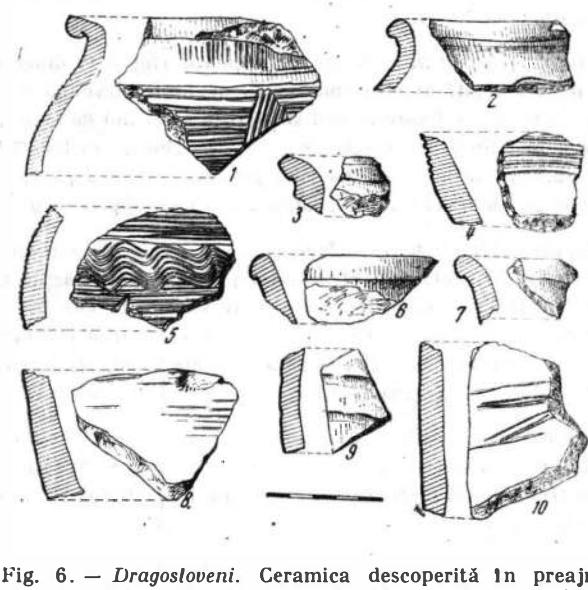

Fig. 6. — *Dragosloveni*. Ceramica descoperită în preajma depozitului de unelte şi arme. *1*—*5*, *8*, fragmente arse oxidant (gălbui şi roşii) cu decor incizat; *6*, *7*, *9*, fragmente arse inoxidant (cenuşii); *10*, fragment de ulcior amforoidal din pastă fină roz.

III. OBIECTE DE UZ CASNIC

1. *Fragmente de cercuri de fier de la vedre de lemn* (fig. 4/11—16).

2. *Torţi întregi sau fragmentare de la vedre de lemn* (fig. 4/1—10). Acestea sînt confecţionate dintr-o bară de metal rotundă, pătrată sau dreptunghiulară în secţiune, sau altele dintr-o bară de metal pătrată în secţiune şi răsucită. Capetele acestor torţi de asemenea sînt variate; unele au capetele terminate într-un fel de butoni avînd forma unei piramide turtite, altele au capete simple îndoite în sus, iar altele au partea îndoită în sus a capetelor lăţită, formînd un fel de figuri care serveau şi utilul, dar contribuiau şi la înfrumuseţarea acestor piese, artistul popular punîndu-şi adesea la contribuţie fantezia în executarea lor (fig. 4/8—10).

IV. ARME ŞI PIESE DE HARNAŞAMENT

1. *Topor de luptă cu tăişul lat dispus asimetric faţă de corp* (fig. 5/10). Părţile laterale ale găurii de fixare a cozii opuse tăişului au fost lăţite, descriind un semicerc. Muchia lipseşte. (Dimensiuni: lungimea părţii păstrate 13,5 cm; lăţimea tăişului 10,50 cm; înălţimea tăişului 3,3 cm; lăţimea corpului 2,2 cm.)

2. *Topor de luptă cu tăişul mai îngust, uşor curbat, aşezat simetric faţă de corp* (fig. 5/5). Părţile laterale ale găurii de fixare a cozii opuse tăişului au fost lăţite descriind un semicerc. Muchia toporului este dreptunghiulară. (Dimensiuni: lungimea 17,2 cm; lăţimea tăişului 8 cm; înălţimea tăişului 3 cm; lăţimea corpului 2,2 cm; lungimea muchiei 2,6 cm şi lăţimea ei 2 cm.)

3. *Topor de luptă cu tăişul îngust* (fig. 5/9), avînd părţile laterale opuse tăişului de lîngă gaura de fixare a cozii prelungite, descriind un semicerc. Muchia este masivă dreptunghiulară. (Dimensiuni: lungimea 12,5 cm; lăţimea tăişului 4,2 cm; lăţimea corpului 1,9 cm; marginea muchiei 2,6 cm şi lăţimea ei 1,8 cm.)

4. *Topor de luptă cu tăişul în formă de vîrf de suliţă* (fig. 5/1), descriind în secţiune un romb. Muchia este mult alungită avînd forma unui trunchi de piramidă aplatisat, cu capătul puţin curbat. Părţile laterale de fixare a cozii sînt lăţite descriind de o parte şi de alta cîte un semicerc. (Dimensiuni: lungimea totală 26,5 cm; lungimea muchiei 7,5 cm; lăţimea ei lîngă gaura de fixare 2,2 cm, iar la capăt 2,4 cm; grosimea ei lîngă gaura de fixare 1,7 cm, iar la capăt 0,9 cm; lungimea lamei 16,2 cm; lăţimea ei 1,6 cm şi grosimea sa de 1,3 cm.)

5. *Topor de luptă cu tăişul în formă de lance* (fig. 5/2), avînd muchia mult alungită de forma unui trunchi de piramidă aplatisat, cu capătul puţin curbat. Părţile laterale ale găurii de fixare a cozii sînt şi ele lăţite, descriind de o parte şi de alta cîte un semicerc. (Dimensiuni: lungimea totală 24,6 cm; lungimea muchiei 5,5 cm; lăţimea ei lîngă gaura de fixare 1,6 cm, iar la capăt 1,8 cm; grosimea ei lîngă gaura de fixare 2 cm, iar la capăt 0,5 cm; lungimea lamei 15,5 cm şi lăţimea ei maximă 2,7 cm.)

6. *Vîrf de lance fragmentar cu lama în formă de triunghi alungit* (fig. 5/6), descriind în secţiune un romb, cu tub pentru fixarea cozii conic la vîrf şi octogonal spre bază (lungimea păstrată 18,2 cm, diametrul tubului de fixare a cozii în partea inferioară 2,8 cm, lăţimea maximă a lamei 2,7 cm).

7. *Două fragmente de zăbale*, una fiind fixată pe psalia de fier respectivă (fig. 5/7—8).

8. *Două scăriţe de şa din fier* de tipuri şi dimensiuni diferite. Prima are forma unui dreptunghi cu colţurile rotunjite (fig. 5/3). Ochiul este lucrat prin ciocănire şi are forma unui

pentagon cu colţurile rotunjite, bara din care este format descriind un dreptunghi în secţiune. Arcul scăriţei în partea superioară este semicircular în secţiune, iar de la mijloc în jos se lăţeşte treptat, ajungînd la lăţimea maximă în partea inferioară unde începe talpa sau placa de sprijin a piciorului călăreţului. (Dimensiuni: înălţimea 17,5 cm; distanţa între cele două arcuri (braţe) ale scăriţei 10,5 cm; lăţimea (tălpii) plăcii de sprijin 7,3 cm.)

A doua scăriţă, de dimensiuni mult mai mici decît prima, are forma unui triunghi cu colţurile rotunjite (fig. 5/4). Ochiul şi o parte din arcuri lipsesc. Pe baza porţiunii păstrate din cele două arcuri (unul fiind păstrat pînă aproape de ochi) putem constata că acestea sînt rotunde în secţiune. În partea inferioară începe placa de sprijin mult mai îngustă decît la prima scăriţă. (Dimensiuni: înălţimea păstrată 10 cm — probabilă iniţială 13 cm; distanţa între arcuri (braţe) în partea inferioară 12 cm; lăţimea plăcii de sprijin 2,4 cm.)

V. ALTE OBIECTE

1. *O verigă* pentru fixarea cozii la o unealtă (fig. 3/3).

2. Din acelaşi complex cu uneltele de fier mai provine, după cum am văzut mai sus, o *piatră de ascuţit* (fig. 3/2), verzuie.

*

Uneltele şi armele de la Dragosloveni îşi găsesc analogii peste tot în complexele din epoca feudală timpurie, atît pe teritoriul ţării noastre[5] cît şi în afara graniţelor ţării[6], încît apartenenţa lor acestei epoci nu poate fi pusă la îndoială.

O încadrare cronologică mai exactă a depozitului în cadrul epocii feudale timpurii ne pot da armele şi piesele de harnaşament, care în general sînt caracteristice pentru o durată de timp mai scurtă în comparaţie cu celelalte obiecte care au o persistenţă mai îndelungată. Astfel toporul cu tăişul lat dispus asimetric faţă de trunchi are analogii apropiate în unele din cimitirele Moraviei datate în secolele IX—X[7]. Toporul cu tăişul îngust îşi găseşte analogii într-un mormînt peceneg din a doua jumătate a secolului al X-lea, descoperit pe teritoriul oraşului Bucureşti[8] şi la Iakimovo[9] (în R. P. Bulgaria) într-un depozit de unelte şi arme din secolele IX—X. Exemplare asemănătoare se întîlnesc şi în Rusia Kieviană[10].

---

[5] V. Canarache, *Unelte agricole pe teritoriul Republicii Populare Române în epoca veche*, în *SCIV*, 1, 1950, 2, p. 83 — 109; Gh. Ştefan şi colab., *Şantierul Garvăn (Dinogetia)*, în *SCIV*, III, 1952, p. 359, fig. 11/1; idem, în *SCIV*, IV, 1953, 1—2, p. 242; idem, în *Materiale*, VII, 1961, p. 691; Gh. Florescu, R. Florescu şi P. Diaconu, *Capidava*, Bucureşti, 1958, p. 234, fig. 117/1—2; P. Diaconu, R. Popa, N. Anghelescu, *Şantierul arheologic Păcuiul lui Soare*, în *Materiale*, VIII, p. 719, fig. 8/3.

[6] B. A. Kolcin, *Черная металлургия и металообработка в древней Руси*, în MIA, 33, Moscova, 1955; G. B. Feodorov, *Rezultatele şi problemele principale ale cercetărilor arheologice din sud-vestul U.R.S.S. referitoare la primul mileniu al e. n.*, în *SCIV*, X, 1959, 26, p. 396; Atanas Milcev, *Проучвания на раннославянската култура в България и на Плиска през последните двадесет години*, în *Археология*, Sofia, VI, 1964, p. 25, fig. 2; Jaroslav Kudrnač, *Cîteva date noi despre agricultura la slavi*, în *Arheologia Moldovei*, 1, Bucureşti, 1961, p. 225 — 243; Józef Kostrzewski, *Kultura Prapolska*, Warszawa, 1962, p. 245, fig. 212.

[7] Josef Poulik, *Staroslovanska Morava*, Praga, 1948, pl. LXXVII/9 şi pl. LXXVIII/1 — 4.

[8] *Istoria oraşului Bucureşti*, I, 1965, p. 67/5.

[9] Atanas Milcev, *op. cit.*, p. 25, fig. 2.

[10] B. A. Kolcin, *op. cit.*, p. 146, fig. 115.

Topoarele de luptă cu tăişuri în forma de lance sau de suliţă au fost descoperite deocamdată numai pe teritoriul ţării noastre, toate exemplarele cunoscute pînă acum aparţinînd secolului al X-lea.

Vîrful de lance, în ceea ce priveşte sistemul de fixare pe coadă, are analogii în Rusia Kieviană [11], dar se deosebeşte de exemplarele cunoscute acolo prin detaliile formei lamei şi a tubului de înmănuşare.

Zăbalele şi scăriţele de şa au analogii apropiate, dar nu identice, printre piesele de harnaşament caracteristice Rusiei Kieviene [12], cît şi în mormintele sau complexele pecenege de la noi şi din regiunea nord-pontică [13].

Pentru o datare mai exactă ne vine în sprijin şi ceramica descoperită în aşezarea feudală timpurie din punctul „La aguzi". Într-adevăr, atît din cercetările de suprafaţă cît şi din sondajul efectuat provin cioburi ornamentate cu linii orizontale şi în val (fig. 6/2 —4, 5, 8), ori cu linii orizontale asociate cu grupuri de linii verticale sau oblice dispuse din loc în loc pe umărul vasului (fig. 6/1), sau fragmente din vase de culoare cenuşie cu decor executat prin lustruire (fig. 6/6, 7, 9), caracteristice secolului al X-lea, iar în unele cazuri şi începutului secolului al XI-lea. Prezenţa însă pe pavajul aflat în imediata apropiere a depozitului a unor fragmente de ulcioare amforoidale lucrate din pastă fină de culoare roz (fig. 6/10) ne obligă să restrîngem datarea aşezării şi implicit a depozitului numai la secolul al X-lea, deoarece acest tip de vas nu apare în complexele din secolul al XI-lea. Această datare în secolul al X-lea este confirmată în general şi de analogiile citate mai sus. Noi cercetări vor putea aduce desigur precizări în ceea ce priveşte restrîngerea datării acestui depozit în cadrul secolului al X-lea.

Uneltele şi armele de la Dragosloveni reprezintă, după cît se pare, inventarul unui bogat atelier de fierărie ce fusese situat undeva în cuprinsul aşezării din epoca feudală timpurie, aflată, după cum am văzut mai sus, în preajma locului lor de descoperire. Împreună cu uneltele de fierărie se aflau şi variatele produse (unelte agricole, obiecte de uz casnic, arme, piese de harnaşament etc.) făurite de meşterul fierar. Toate aceste obiecte au fost ascunse cu ocazia unor tulburări [14], care posibil să fi provocat chiar încetarea vieţii în aşezarea din epoca feudală timpurie din punctul „La aguzi". Continuarea cercetărilor în cadrul aşezării va putea elucida desigur atît momentul cît şi împrejurările istorice care au determinat ascunderea acestui depozit.

Analizînd cu atenţie diferitele piese care compun depozitul de la Dragosloveni, putem trage o serie de concluzii, deosebit de importante, referitoare la gradul de dezvoltare la care ajunsese meşteşugul prelucrării fierului şi agricultura în secolul al X-lea pe teritoriul ţării noastre în general şi în zona cuprinsă între Munţii Vrancei şi Siret în special. Existenţa în această zonă a unor ateliere de fierărie de proporţiile celui de la Drago-

[11] *Ibidem*, p. 141, fig. 110.

[12] *Ibidem*, p. 167, fig. 143 dreapta sus.

[13] *Istoria oraşului Bucureşti*, I, p. 67, fig. 3; S. A. Pletneva, *Печенеги, торки и половцы в южнорусских степях* in *MIA*, 62, Moscova, 1958, p. 157, fig. 3 şi p. 158, fig. 4.

[14] Este vorba foarte probabil de tulburări provocate de invazia pecenegilor în sudul Moldovei şi nord-estul Munteniei.

sloveni[15] presupune şi existenţa mineritului undeva în munţii din apropiere. În ceea ce priveşte meşteşugul prelucrării fierului observăm că el nu era încă specializat pe diferite ramuri. Acelaşi meşteşugar făureşte deopotrivă unelte agricole, arme, piese de harnaşament, obiecte necesare uzului casnic. Separarea între diferitele categorii de meşteşugari care prelucrau fierul în făuritori de unelte, armurieri etc. se va produce abia mai tîrziu, în cadrul oraşelor din epoca feudalismului dezvoltat.

Numeroasele unelte agricole care fac parte din depozitul de la Dragosloveni ne dovedesc că în zona respectivă în secolul al X-lea agricultura se practica intens. De asemenea, prezenţa lamelor de hîrleţ şi a săpăligilor documentează şi grădinăritul.

Într-un cuvînt, se poate afirma că locuitorii din zona cuprinsă între Munţii Vrancei şi Siret duceau în secolul al X-lea o viaţă prosperă de agricultori, păstori, meşteşugari fierari, fiecare din aceste ocupaţii predominînd în funcţie de condiţiile economice şi geografice ale fiecărei microregiuni în parte din această zonă.

În sfîrşit, o ultimă concluzie care se impune este aceea a stabilirii locului pe care îl ocupa agricultura şi meşteşugul prelucrării fierului la noi în raport cu teritoriile învecinate cu ţara noastră.

În ceea ce priveşte agricultura putem afirma, pe baza datelor de care dispunem, că ea se situa din punctul de vedere al perfecţionării uneltelor la nivelul regiunilor avansate din centrul, estul şi sud-estul european. La acelaşi nivel putem spune că se situează şi meşteşugul prelucrării fierului. Avînd în vedere varietatea produselor meşteşugarilor, putem afirma chiar că reducerea şi prelucrarea fierului la Dragosloveni se situează la nivelul celor mai avansate regiuni.

DÉPÔT D'OUTILS ET D'ARMES DE LA HAUTE ÉPOQUE FÉODALE DÉCOUVERT À DRAGOSLOVENI, DÉPARTEMENT DE VRANCEA

RÉSUMÉ

A l'automne 1963, lors de certains travaux agricoles, on a découvert sur la terrasse moyenne de la rive droite de la Rîmna, au lieu-dit « La aguzi », un dépôt d'objets en fer, entre autres, des outils de forgeron (enclumes, marteaux, tenailles), des outils agricoles (coutres, versoirs, binettes, bêches, etc.), des armes et pièces d'harnachement (haches de lutte, de différents types, pointes de lance, mors, étriers) ainsi que d'autres objets datant de Xe siècle.

---

[15] Depozitul de la Dragosloveni nu este izolat în regiunea respectivă. De curînd, cu ocazia unor lucrări de terasare, au ieşit la iveală unelte de fierărie şi arme la Cîmpineanca, comună suburbană a oraşului Focşani. O parte din obiecte s-au pierdut, dar o nicovală de proporţii ceva mai mari decît cea de la Dragosloveni şi un topor de luptă au fost salvate prin grija lui Gh. Constantinescu. Din spusele celor care au fost de faţă în momentul descoperirii Gh. Constantinescu a aflat că printre obiectele descoperite se afla şi o sabie, care însă din păcate nu a putut fi recuperată.

Sur la foi des objets du dépôt on peut tirer des conclusions intéressantes quant au niveau de développement atteint par la métallurgie du fer et par l'agriculture, au Xe siècle, sur le territoire de notre pays, en général, et tout particulièrement dans la zone s'étendant entre les monts de Vrancea et le Siret.

Suivant les données dont on dispose nous constatons que la métallurgie du fer n'était pas alors différenciée en diverses spécialités, le même artisan fabriquant aussi bien les outils agricoles que les armes et les pièces d'harnachement. La séparation des artisans travaillant le fer, en diverses catégories, forgerons, armuriers, etc. aura lieu plus tard dans les villes de l'époque féodale.

Analysant comparativement la situation de chez nous et celle des territoires avoisinants nous pouvons affirmer, aussi bien en ce qui concerne la métallurgie du fer que pour l'agriculture, que le degré de perfection des outils était au Xe siècle le même que celui atteint dans les régions avancées de l'Europe centrale, de l'est et du sud-est.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Dragosloveni*. Outils de forgeron. 1, 2, marteaux de forgeron ; 3, 4, 6—10, différents types de tenailles ; 5, marteau utilisé probablement pour broyer le minerai de fer ; 11, 12, enclumes.

Fig. 2. — *Dragosloveni*. Outils agricoles. 1, 2, pelle pour nettoyer le coutre de la charrue ; 3, 6, bêches ; 4, faux ; 5, 7—9, serfouettes ; 10, 11, coutres de charrue ; 12—16, faucilles.

Fig. 3. — *Dragosloveni*. Outils agricoles. 1, outil pour nettoyer la charrue ; 2, fusil à aiguiser ; 3, anneau servant à fixer le manche d'un outil ; 4—10, versoirs.

Fig. 4. — *Dragosloveni*. Anses et cercles en fer, seaux en bois.

Fig. 5. — *Dragosloveni*. Armes et pièces d'harnachement. 1, 2, 5, 9, 10, haches de combat ; 3, 4, étriers ; 6, pointe de lance ; 7, 8, mors.

Fig. 6. — *Dragosloveni*. Céramique découverte dans les parages du dépôt d'outils et d'armes. 1—5, 8, tessons à cuisson oxydante (jaunâtres et rouges) au décor incisé ; 6, 7, 9, tessons à cuisson inoxydante (gris) ; 10, fragment de cruche amphoroïdale en pâte fine rose.

VASILE APOKAPES ŞI NIKIPHOR BOTANEIATES — KATEPANI LA DUNĂREA DE JOS

DE

PETRE DIACONU

Capitolul din cronica lui Attaleiates referitor la invazia uzilor din 1064 debutează cu următoarea frază: „τῆς γ' ἰνδικτιῶνος ἐνστάσης ἐπάρχοντος τῶν κατὰ τὸν Ἴστρον πόλεων τοῦ τε μαγίστρου Βασιλέως τοῦ Ἀποκάπης καὶ τοῦ Νικηφόρου τοῦ περιβοήτου Βοτανειάτου"[1] (Cînd a venit al treilea indiction, conducător al oraşelor de la Dunăre era magistrul Vasile Apokapes şi vestitul Nikiphor Botaneiates).

Ştirea că în momentul invaziei uzilor Paradunavon-ul (Paristrion) era condus de Vasile Apokapes şi Nikiphor Botaneiates este consemnată şi-n alte două cronici: o dată în cronica lui Skylitzes-Cedren, iar altă dată în aceea a lui Zonaras.

Continuatorul lui Skylitzes notează: „ἐν δὲ τῇ δύσει κατὰ τὴν τρίτην ἰνδικτιῶνα, ἀρχόντων τῶν περὶ τὸν Ἴστρον ποταμὸν [πόλεων] τοῦ μαγίστρου Βασιλείου τοῦ Ἀποκάπου καὶ τοῦ μαγίστρου Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου"[2]. (către al treilea indiction, cînd la apus în oraşele de la Dunăre erau cîrmuitori magistrul Vasile Apokapes şi magistrul Nikiphor Botaneiates); iar Zonaras: "οἱ τῶν παριστρίων πόλεων ἄρχοντες, ἦσαν δ'οὗτοι ὁ μάγιστρος Νικήφορος ὁ Βοτανειάτης καὶ ὁ μάγιστρος Βασίλειος ὁ Ἀποκάπης"[3] (conducătorii oraşelor de la Dunăre erau magistrul Nikiphor Botaneiates şi magistrul Vasile Apokapes).

Precizările cronicarilor Attaleiates, Skylitzes Cont. şi Zonaras au fost interpretate de istorici în diferite chipuri. Astfel N. Skabalanovič, plecînd de la presupunerea că prin „oraşele de la Dunăre" sînt desemnate două provincii: thema Paradunavon-ului (de la Dunărea de jos) cu capitala la Dorostolon şi thema Sirmium-ului (de la Dunărea de mijloc), opinează că Vasile Apokapes ar fi fost conducătorul provinciei de la Dunărea de

[1] Attaleiates, *Historia*, Bonn, 1853, p. 83, 10—12.
[2] Cedren, *Hist. Comp.*, II, Bonn, 1839, p. 654, 10—13.
[3] Zonaras, *Epitome historiarum*, IV, Leipzig, 1871, p. 199, 27—29.

jos, iar Nikiphor Botaneiates conducătorul themei de la Dunărea de mijloc [4].

Învăţatul polonez Tadeusz Wassilewski, admiţînd existenţa a două regiuni a *oraşelor de la Dunăre*, se deosebeşte totuşi de N. Skabalanovič prin aceea că inversează ordinea comandanţilor [5]; după opinia sa, Vasile Apokapes ar fi fost conducătorul aşa-numitei theme a Paristrion-ului din Serbia, iar Nikiphor Botaneiates ar fi fost conducătorul themei Paristrion-ului de la Dunărea de jos [6].

N. Bănescu înţelege prin „oraşele de la Dunăre" provincia Paradunavon (Paristrion) şi o parte a themei Bulgaria [7]. Potrivit părerii lui, în 1064 Vasile Apokapes era conducătorul Paristrion-ului, iar Nikiphor Botaneiates conducătorul Bulgariei. Pentru cea de-a doua parte a afirmaţiei sale, N. Bănescu aducea drept mărturie menţiunea lui Skylitzes Cont. cum că uzii, trecînd în anul 1064 fluviul, au învins oştile de *bulgari* şi de *romei*. „Il est plus qu'évident — notează savantul român — que par Bulgares en opposition avec Rhomées, l'historien entend les forces du thème de Bulgarie" [8]. Cu alte cuvinte, N. Bănescu vroia să sugereze că etnicul ostaşilor care au luptat împotriva uzilor constituie un criteriu pentru determinarea regiunilor conduse de Vasile Apokapes şi Nikiphor Botaneiates. De aici şi concluzia că Vasile Apokapes — stînd în fruntea romeilor — nu putea fi decît strategul Paradunavon-ului, în timp ce Nikiphor Botaneiates — aflîndu-se în fruntea bulgarilor — trebuie să fi fost conducătorul themei Bulgaria [9]. Această themă, susţine N. Bănescu, se întindea în anul 1064 pînă la Dunăre [10] şi de aceea cronicarul a putut îngloba pe cei doi comandanţi în expresia abreviată: „ἀρχόντων τῶν περὶ τὸν Ἴστρον [πόλεων] ποταμὸν τοῦ μαγίστρου Βασιλείου etc. (Cedren) sau τῶν παριστρίων πόλεων

---

[4] N. Skabalanovič, *Византiиловское государство и церков в XI вѣкѣ* S. Petersburg, 1884, p. 228, nota 2. Asupra complicatei probleme a themelor Sirmium şi Serbia vezi şi opiniile lui P. Mutafciev, *Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens*, Sofia, 1932, p. 345—346; idem, *История на български народ*, II, Sofia, 1944, p. 1—10; cf. G. Ostrogorsky, *Histoire de l'Etat byzantin*, Paris, 1956 p. 338, nota 1.

[5] Tadeusz Wassilewski. *Le thème byzantin de Sirmium-Srem aux XI*[e] — *XII*[e] *siècles*, în *Зборник радова византилотког института*, VIII, 2 (*Mélanges Georges Ostrogorsky*) II, Belgrad, 1964, p. 479—480. Acest punct de vedere şi l-a însuşit şi Eug. Stănescu într-o şedinţă de comunicări prezentată în anul 1968 la Institutul de studii sud-est europene.

[6] T. Wassilewski, reluînd o idee a lui N. Skabalanovič, ne lasă să înţelegem că denumirile „Paristrion Occidental" şi „Paristrion Oriental", recte „Oraşele dunărene occidentale" şi „Oraşele dunărene orientale", erau oficiale. Vezi în această privinţă surprinzătoarea afirmaţie a învăţatului polonez (*op. cit.*, p. 473) cum că „ces terrains (adică ţinuturile de la Dunărea de mijloc) s'étendaient sur le territoire appelé *plus tard Paristrion Occidental*" (s.*n*.), în pofida faptului că asemenea denumiri (necunoscute izvoarelor bizantine) au un caracter convenţional în istoriografia modernă.

[7] N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion* (*Paradounavon*) *et de Bulgarie*, Bucureşti, 1946, p. 28—30, 89—90 (tot acolo şi restul bibliografiei).

[8] *Ibidem*, p. 34.

[9] *Ibidem*, p. 143.

[10] Că thema Bulgaria nu se întindea pînă la Dunăre reiese şi din interpretarea informaţiilor lui Skylitzes-Cedren, II, p. 585 privind un episod petrecut cu puţin înainte de invazia pecenegilor din iarna lui 1048—1049. În preziua năvălirii, împăratul a sfătuit prin scrisori pe Mihail, fiul lui Anastasie — arhontele „oraşelor dunărene" — şi pe patriciul Kegen, conducătorul celor trei triburi pecenege trecute în imperiu, ca amîndoi să se îngrijească de paza malurilor fluviului şi în măsura în care s-ar apropia hoardele lui Tyrach să-l înştiinţeze degrabă pentru ca astfel să le trimită ajutoare. De la sine înţeles că dacă thema Bulgaria s-ar fi întins pînă la Dunăre, împăratul ar fi dat aceleaşi sfaturi şi katepanului Vasile Monahul.

ἄρχοντες (Zonaras)". Aşadar, încheierea învăţatului român este că şi „unul şi celălalt îşi exercitau autoritatea asupra oraşelor de la Dunăre: Apokapes la est [ca strateg al Paradunavon-ului], Botaneiates la apus [ca strateg al themei Bulgaria] [11].

V. N. Zlatarski vedea în „oraşele de la Dunăre" numai thema Paradunavon-ului, condusă în momentul năvălirii uzilor de către Vasile Apokapes [12]. După părerea istoricului bulgar, Nikiphor Botaneiates nu era în 1064 katepan ci un simplu general — un conducător de oşti — trimis la Dunăre spre a-l ajuta pe Vasile Apokapes [13]. Asemenea situaţii, subliniază Zlatarski, ar mai fi existat la Dunăre în secolul al XI-lea [14] şi, spre exemplificare, citează cazul lui Vasile Monahul, highemonul Bulgariei, care a venit în iarna lui 1048—1049 în sprijinul arhontelui oraşelor dunărene, Mihail Akolouthos (citeşte Mihail, fiul lui Anastasie [15]), ca şi pe acela al lui Constantin Arianites care, în 1049, a sărit în ajutorul lui Mihail Akolouthos. După părerea lui Zlatarski [16], Attaleiates, avînd o deosebită simpatie pentru Nikiphor Botaneiates, l-ar fi citat întîi pe acesta şi nu pe Vasile Apokapes, în eventualitatea că amîndoi ar fi fost (în acelaşi timp) cîrmuitorii „oraşelor de la Dunăre"[17]. Un alt argument în sprijinul afirmaţiei că conducătorul themei Paradunavon ar fi fost Vasile Apokapes este găsit de istoricul bulgar în aceea că ἐπάρχοντος din fraza lui Attaleiates este la singular, ceea ce ar însemna că expresia se referă la primul dintre amintiţii comandanţi, adică la Vasile Apokapes [18]. Faptul că în fraza lui Skylitzes Cont. este consemnat pluralul ἀρχόντων n-ar avea mare importanţă, de vreme ce — subliniază istoricul bulgar — izvorul lui Skilitzes Cont. pentru epoca respectivă, îl constituie opera lui Attaleiates [19].

Zlatarski ne lasă să înţelegem că Zonaras, care de asemenea foloseşte un plural (ἄρχοντες), iar, pe deasupra, inversează ordinea comandanţilor, prezintă un interes şi mai mic, deoarece el este şi mai depărtat în timp de evenimentele pe care le relatează [20]. Prin urmare, potrivit opiniei lui V. N. Zlatarski, singurul izvor literar care trebuie luat în seamă — în problema definirii conducătorului *oraşe lor de la Dunăre*, în 1064 — este cronica lui Attaleiates.

Fireşte, un asemenea punct de vedere, care pleacă de la ideea că Skylitzes Cont. şi Zonaras, fiind mai depărtaţi în timp decît Attaleiates de evenimentele relatate, trebuie să se bucure de mai puţină încredere, are o oarecare nuanţă de subiectivism. Este de prisos să adăugăm că precizările lui Skylitzes Cont. ca şi acelea ale lui Zonaras nu pot fi escamotate numai pentru simplul motiv că primul constituie izvorul celuilalt şi că, în ultimă instanţă, amîndoi îl reproduc pe Attaleiates; iar aceasta cu atît mai mult, cu cît Skylitzes Cont. şi Zonaras se disting prin competenţa relatării fap-

---

11 N. Bănescu, *op. cit.*, p. 143.

12 V. N. Zlatarski, *История на българската държава през средните векове*, II, Sofia, 1934, p. 493—494.

13 *Ibidem.*

14 *Ibidem.*

15 Vezi desluşirea acestei probleme la N. Bănescu, *op. cit.*, p. 78—81.

16 V. N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 494.

17 *Ibidem.*

18 *Ibidem.*

19 *Ibidem.*

20 *Ibidem.*

telor, prin seriozitatea informaţiilor cum şi prin discernămîntul în alegerea izvoarelor [21]. De altfel, multe din ştirile lui Skylitzes Cont. şi Zonaras depăşesc prin valoarea informativă însăşi datele despre care ştim sigur că sînt luate din cronica lui Attaleiates.

Spre edificare, vom cita un exemplu privind chiar momentul năvălirii uzilor. După Attaleiates, numărul uzilor care au trecut Dunărea ar fi fost de 600 000 „συνεψηφίζετο γὰρ τὸ ἔθνος εἰς ἑξήκοντα μυριάδας ἀνδρῶν" [22] (deoarece acest popor număra cam 600 000). Desigur, cifra nu corespunde realităţii. Primul care şi-a dat seama că Attaleiates a exagerat numărul uzilor năvălitori a fost Skylitzes Cont., care, reproducînd cifra de 600 000, îşi exprimă totodată şi rezervele de rigoare prin expresia „ὡς οἱ εἰδότες διαβεβαιοῦντο" [23] (după cum asigurau cei care au văzut); iar Zonaras restrînge cifra, nici mai mult nici mai puţin, la circa 60 000, folosindu-se, în plus, şi de expresia ὡς λόγος (după cum se spune)[24].

Prin urmare, din compararea datelor celor trei cronicari rezultă că precizările lui Skylitzes Cont., dar mai ales cele ale lui Zonaras — privind numărul uzilor care s-au revărsat în imperiu în 1064 — sînt mai apropiate de realitatea istorică decît cele oferite de cronica lui Attaleiates. Exegeza textelor reproduse la începutul articolului nostru ne îndreptăţeşte să afirmăm că datele lui Skylitzes Cont. şi Zonaras sînt mai elocvente decît cele ale lui Attaleiates şi în ceea ce priveşte problema definirii conducătorilor militari ai regiunilor „oraşelor de la Dunăre" în momentul invaziei uzilor.

Înainte de orice însă se cuvine să subliniem că existenţa în textul lui Attaleiates a participiului ἐπάρχοντος la singular constituie o greşeală [25], datorată — după cît se pare — unui copist. Faptul n-ar trebui să ne mire de vreme ce acelaşi pasaj mai conţine încă o eroare. Astfel, în loc de τοῦ τε Βασιλείου, este consemnat τοῦ τε βασιλέως[26]. Oricum s-ar prezenta situaţia, construcţia frazei şi logica narării faptelor reclama ca ἐπάρχοντος să figureze la plural. De altfel, aceasta este impusă şi de claritatea precizărilor din textele lui Skylitzes Cont. şi Zonaras, care consemnează pluralul ἀρχόντων şi, respectiv, ἄρχοντες.

Din analiza şi aprecierea judicioasă a relatărilor lui Attaleiates, Skylitzes Cont. şi Zonaras reiese deci că regiunea „oraşelor de la Dunăre" avea în anul 1064 doi cîrmuitori: Vasile Apokapes şi Nikiphor Botaneiates.

Ce se înţelege însă în izvoarele bizantine prin regiunea *oraşelor de la Dunăre* (τῶν περὶ τὸν Ἴστρον πόλεων) sau a *oraşelor paristriene* (τῶν παριστρίων πόλεων)?

---

[21] Evident, aici este vorba despre continuatorul lui Skylitzes, dar şi acesta este apreciat ca un izvor serios (Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, 1958, p. 340—341, 344—347)

[22] Attaleiates, p. 83.

[23] Skylitzes-Cedren, p. 654.

[24] Zonaras, III, p. 678 „ἦσαν γάρ, ὡς λόγος, ὑπὸ ἑξήκοντα χιλιάδας οἱ αἴρειν ὅπλα δυνάμενοι" (cei care puteau să poarte arme au fost, *după cum se spune*, sub 60 000). V. G. Vasilevski, *Византия и Печенеги* in *Труды*, I, S. Petersburg, 1908, p. 26, nota 3, crede că cifra dată de Zonaras se datorează unei greşeli a cronicarului. Este puţin probabil însă ca bizantinologul rus să aibă dreptate. Zonaras nu înlocuieşte un semn (de cifră) cu altul, ci un cuvînt cu altul. În locul lui μυριάδας el pune χιλιάδας.

[25] Vezi şi precizările lui T. Wassilewski, *op. cit.*, p. 479—480, în special nota 41 unde se fac trimiterile de rigoare la lucrările privind critica textelor lui Attaleiates.

[26] Această greşeală este semnalată atît de Zlatarski, *op. cit.*, p. 493, nota 2, cît şi de N. Bănescu, *op. cit.*, p. 33, nota 1.

Din racordarea informaţiilor literare la situaţia geomorfologică şi geografică rezultă că regiunea „oraşelor de la Dunăre" corespunde, în fapt, părţii sudice a bazinului Dunării de jos, adică ţinuturilor dintre Istru şi munţii Balcani, inclusiv Dobrogea [27]. Cu alte cuvinte, zona *oraşelor de la Dunăre* este una şi aceeaşi cu regiunea Paradunavon, cunoscută în izvoarele vremii şi sub numele de Paristrion [28]. În acest caz, denumirea de „regiunea *oraşelor de la Dunăre*" are pe lîngă un sens geografic şi unul administrativ-militar.

După cum am văzut însă, anume învăţaţi admit existenţa a două regiuni cu numele de *Oraşele de la Dunăre*: una la Dunărea de jos, corespunzînd Paradunavon-ului, iar cealaltă la Dunărea de mijloc, incluzînd părţi din teritoriile iugoslave (Serbia) de azi [29]. O astfel de părere se încearcă a fi demonstrată prin interpretarea textelor (reproduse la începutul articolului nostru) precum şi a unor referinţe din cronicile lui Nikiphor Bryennios, Anna Comnena, Nikiphor Choniates, Ioan Kinnamos şi Mihail Attaleiates. Se citează, de pildă, un pasaj din Alexiada privind concentrarea „forţelor armate în thema Nişului, precum şi pe teritoriul Branicevei *paristriene*" (s. n.) [30] (καὶ εἰς τὸ θέμα τοῦ Νίσου μέχρι καὶ τῆς παρίστρας Βουρανιτζόβης) [31], precum şi relaţia lui Choniates referitoare la „itinerariul unei campanii care pornind de la Sofia s-a îndreptat spre regiunile *paristriene* (s. n.) cărora le aparţinea Branicevo şi Belgrad [32] (ἀφικνεῖται πρὸς τὰ παρίστρια, λέγω δὴ τὰ κατὰ Βρανίτζοβαν καὶ Βελέγραδα) [33]; se mai citează un pasaj din cronica lui Nikiphor Bryennios privind pe „cei care au făcut rău ţinuturilor de lîngă Sava şi oraşelor *paristriene* (s. n.) pînă la Vidin" [34] (καὶ τὰ περὶ τὸν Σαβίαν ποταμὸν χωρία καὶ αἱ παρίστριοι πόλεις αἱ μέχρι Βυδίνης κακῶς διε τίθεντο) [35], ca şi expresia de „oraşe

---

[27] Este foarte posibil ca în anumite momente stăpînirea bizantină la Dunărea de jos să se fi extins şi în ţinuturile de dincolo de fluviu, aşa cum opinia N. Iorga, *Histoire des Roumains*, III, Bucureşti, 1937, p. 79–90. Fireşte, aici nu este vorba de răstimpul dintre anii 971 şi 976, vreme în care bizantinii au controlat în chipul cel mai eficace Cîmpia munteană (vezi Petre Diaconu, *O informaţie a lui Skylitzes-Cedren în lumina cercetărilor arheologice*, în *RÉSEE*, 1, 1969 (sub tipar); vezi de asemenea şi articolul lui N. A. Oikonomides, *Recherches sur l'histoire du Bas-Danube aux X–XIe siècles. La Mésopotamie de l'Occident*, în *RÉSEE*, III, 1965, 1–2, p. 68–73 . În ce ne priveşte, socotim că bizantinii au stăpînit în decadele III-IV ale secolului al XI-lea regiunile de la gura Siretului, tot sudul şi centrul zonei dintre Siret şi Prut, precum şi regiunea imediat de la nord de gurile Dunării. Prin urmare, pecenegii — în vremea atacurilor din prima jumătate a veacului al XI-lea — nu aveau o legătură directă cu zonele din stepele nord-pontice.

[28] Vezi referinţe la Eug. Stănescu, *Denumirile bizantine ale regiunii de la Dunărea de jos — în secolele X—XII — şi sensul lor istoric*, în *SCIV*, 19, 1968, 3, p. 475–476.

[29] Aici nu este vorba de a pune la îndoială — aşa cum este demonstrată, mai ales, de V. Laurent (*Le thème byzantin de Serbie au XIe siècle*, în *Revue des études byzantines*, XV, 1957, p. 185–195) — şi nici de a discuta scurta ei durată în timp sau întinderea teritorială, ci de a sublinia inanitatea ipotezei că această themă s-ar mai fi numit: *thema oraşelor de la Dunăre* sau *Paristrionul Occidental*. Asupra limitelor unora dintre afirmaţiile lui T. Wassilewski în legătură cu thema sîrbească vezi şi V. Laurent în *BZ*, 1/58, 1965, p. 220.

[30] Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 478.

[31] Anna Comnena, *Alexiada*, III, p. 178.

[32] Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 478.

[33] Niketas Choniates, *Historia*, Bonn, 1835, p. 166.

[34] Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 478 ; cf. T. Wassilewski, *op. cit.*, p. 476.

[35] Nikiphori Bryennii, *Comentarii*, rec. A. Meineke, Bonn, 1836, p. 100.

paristriene" folosită de două ori de Ioan Kinnamos în relatările conflictului bizantino-maghiar de la începutul domniei lui Mihail Comnenul [36] (πόλεις τε τὰς παριστρίους ὡς ἐνῆν κρατυνάμενος) [37] şi (ταῖς παριστρίοις ἐπιτεθήσεσθαι πόλεσι διανοεῖσθαι μαθών [38] ca apoi să se tragă încheierea că toate aceste menţiuni privesc o „regiune" a *oraşelor de la Dunărea de mijloc* situată în Serbia şi cuprinzînd localităţile de-a lungul fluviului, între gura Savei şi gura Timocului (inclusiv Vidinul) [39]. Potrivit părerii aceloraşi cercetători, *regiunea oraşelor de la Dunărea de mijloc* era organizată într-o themă [40].

Este lesne de înţeles că atare concluzii se vor a fi întemeiate pe existenţa expresiei παρίστριον în toate textele citate. Pentru înţelegerea chestiunii discutate se cuvine — înainte de orice — să reamintim că adjectivul παρίστριος este folosit în izvoarele bizantine în diferite chipuri; atunci cînd este exprimat într-o formă substantivală [41], el indică numai şi numai thema Paradunavon. Exact aceeaşi valoare o are şi atunci cînd însoţeşte substantivul πόλις (la plural) [42]. De altfel, perifrazele αἱ περὶ τὸν Ἴστρον πόλεις sau αἱ παρίστριοι πόλεις nu trebuie considerate simple modalităţi de exprimare, de vreme ce thema Paradunavon (Paristrion) s-a numit — în unele împrejurări istorice — „regiunea *oraşelor de la Dunăre*" sau „regiunea *oraşelor paristriene*" [43], denumire impusă, desigur, de particularităţile vieţii social-economice a ţinuturilor de la Dunărea de jos în veacurile de contact cu lumea bizantină [44]. Exceptînd cazurile amintite, în toate celelalte situaţii, adjectivul παρίστριος are sens strict geografic, indicînd faptul că cutare sau cutare localitate se afla într-o zonă paristriană [45]. Iată de ce, credem noi, că din exemplele ilustrate trebuie să înţelegem că Branicevo şi Belgrad din pasajele cronicii Annei Comnena şi a cronicii lui Niketas Choniates se află într-o regiune dunăreană (paristriană) şi nicidecum că acolo, în ţinuturile amintitelor localităţi, a existat o themă a oraşelor de la Dunăre alta decît aceea a Paradunavon-ului. Expresia παρίστριος din pasajele cronicilor Annei Comnena şi N. Choniates are aceeaşi valoare ca şi expresia ἐν τῇ παριστρίῳ πεδιάδι din contextul: „καὶ ἐν Φιλιππουπόλει γενομένοι καὶ τὸν Αἷμον διαβάντες τὸ μὲν πλῆθος ἅπαν περὶ τὸν λεγόμενον Ὄσμον ποταμὸν κατεσκ ήνωσεν ἐν τῇ παριστρίῳ πεδιάδι" [46]. După cum se vede, ἐν τῇ παριστρίῳ πεδιάδι certifică existenţa nu a unei

---

[36] Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 478.

[37] Ioan Kinnamos, *Epitome*, sec. A. Meineke, Bonn, 1836, p. 118.

[38] *Ibidem*, p. 119.

[39] T. Wassilewski, *op. cit.*, *passim*; Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 478.

[40] Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 478.

[41] Spre exemplu, în cronica lui Skylitzes-Cedren, II, p. 710 (δοῦξ τῶν Παριστρίων) sau în *Alexiada* Annei Comnena, II, red. B. Leib. Paris, 1943, p. 43 (σπονδὰς μετὰ τῶν τὸ Παριστρίων νεμομένων Σκυθῶν ἐποιεῖτο).

[42] Spre exemplu, în contextul: „ἄρχων τῶν περὶ τὸν Ἴστρον πόλεων χωρῶν".

[43] Vezi în această privinţă referinţele adunate de Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 476 şi urm.

[44] Că această regiune se caracterizează prin mulţimea oraşelor reiese şi din menţiunea *Cronicii lui Nestor* (ed. G. Popa—Lisseanu, în *Izvoarele istoriei românilor*, VIII, Bucureşti, 1935, p. 71) că aici existau 80 de oraşe. Cf. şi Attaleiates, *Historia*, p. 204, care notează că în Paristrion existau numeroase şi mari oraşe (πολλαὶ καὶ μεγάλαι πόλεις).

[45] Din acest punct de vedere expresia παρίστριον nu se deosebeşte de expresiile: παραβαρδάρον, παρέβριον, παραστρύμονον etc.

[46] Skylitzes-Cedren, II, p. 589.

theme paristriene, ci a unor cîmpii aflate într-o zonă dunăreană (în cazul de faţă la Dunărea de jos).

Ajungînd aici am expus şi motivele care ne determină să reţinem din pasajele citate numai pe acelea aparţinînd lui Ioan Kinnamos şi Nikiphor Bryennios, adică pe acelea în care apare expresia de „oraşe paristriene".

Însă o dreaptă interpretare a contextelor din cronica lui Kinnamos în care este consemnată expresia *oraşe paristriene* ne duce la constatarea că în ele este vorba nu de o regiune din Serbia, ci de una situată în *aval* de Porţile de Fier. Astfel, într-unul din pasaje se descrie expediţia din anul 1151 a lui Manuel Comnenul, expediţie al cărei scop era preîntîmpinarea invaziei oştilor lui Geiza al II-lea în ţinuturile „oraşelor paristriene". Împăratul ajungînd pe malurile Istrului (desigur, în zona *oraşelor paristriene*) nu a putut traversa imediat fluviul spre a-i urmări pe unguri *pentru că nu-i sosise încă flota*. Dacă vom ţine seama de faptul că flota nu putea veni decît dinspre gurile Dunării [47], pe de o parte, şi de împrejurarea că în acele vremuri nici o corabie n-avea cum trece prin zona Porţile de Fier-Cazane, pe de altă parte, vom înţelege că locul din regiunea „*oraşelor paristriene*" unde erau cantonate oştile bizantine se găsea la răsărit şi nu la apus de Clisurile Dunării. Prin urmare, expresia ταῖς παριστρίοις πόλεσι din cronica lui Ioan Kinnamos se referă la un ţinut din Paradunavon, situat în platforma prebalcanică, după cît se pare, în părţile Vidinului [48].

Dar prin aceasta încă nu s-a rezolvat problema, cîtă vreme există părerea că Vidinul se integra în aşa-zisa regiune a Paristrion-ului occidental[49]. Un asemenea punct de vedere se vrea a fi întemeiat pe interpretarea (incompletă — după cum vom vedea) a spuselor lui Nikiphor Bryennios[52]. Acest pasaj poate — într-adevăr — sugera ideea că Vidinul se găsea într-o aşa-numită regiune a oraşelor dunărene din Serbia; apreciat însă în contextul său, acelaşi pasaj oferă o dovadă certă că Vidinul aparţinea singurei regiuni a *oraşelor dunărene*, adică Paradunavon-ului. Iată textul respectiv: „ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ φροντίσι μυρίαις ἐπάλαιε, τῶν τε Σκυθῶν Θρᾴκην τε καὶ Μακεδονίαν κατατρεχόντων, τοῦ τε Σθλαβίνων ἔθνους τῆς δουλείας Ῥωμαίων ἀφηνιάσαντος καὶ τὴν Βουλγάρων δῃοῦντός τε καὶ ληΐζομένου. Σκοῦποί τε καὶ Ναΐσος ἐπορθοῦντο, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ Σίρμιον καὶ τὰ περὶ τὸν Σαβίαν ποταμὸν χωρία καὶ αἱ παρίστριοι πόλεις αἱ μέχρι Βυδίνης κακῶς διετίθεντο" [51] (Pe atunci împăratul Mihail îmbătrînea de miile de griji, deoarece sciţii săvîrşeau incursiuni în Thracia şi Macedonia, populaţia slavilor a aruncat jugul romeic şi pustia şi jefuia thema Bulgariei, au fost devastate de asemenea Skoplie şi Niş; într-o stare dezastruoasă se găseau Sirmium şi ţinuturile de lîngă Sava şi oraşele paristriene pînă la Vidin[52]).

---

[47] O eventuală presupunere că flota ar fi putut veni dinspre Sava şi că în această situaţie ταῖς παριστρίοις ... πόλεσι s-ar referi la o regiune de-a lungul Dunării sîrbeşti nu beneficiază de nici un temei.

[48] O judicioasă interpretare a textului lui Kinnamos ne duce la concluzia că şi expresia πόλεις τε τὰς Παριστρίους de la p. 118 se referă tot la părţile Vidinului.

[49] T. Wassilewski, *op. cit.*, p. 476: Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 478.

[50] *Ibidem.*

[51] Vezi nota 35.

[52] Milan P. Seşan, *Împărţirea administrativă a Imperiului bizantin în timpul Comnenilor şi Angelilor (1081—1204)*, în *Candela*, 52, 1939—1941 (extras), p. 618, lasă să se înţeleagă faptul că pînă în vremea Comnenilor Vidinul făcea parte din Paristrion. În aceeaşi pagină autorul susţine că Vidinul este integrat la un moment dat „themei Sardika".

Precizările lui Nikiphor Bryennios reprezintă, după cum se vede, o imagine atotcuprinzătoare a situației tragice în care se afla toată Peninsula Balcanică în anii 1072—1073[53] și ele constituie o replică, în rezumat, a amplelor descrieri făcute aceleiași situații de alți cronicari[54]. Nikiphor Bryennios ține să precizeze că în anii 1072—1073 themele Thracia și Macedonia erau tulburate de sciți (adică pecenegi), că slavii (răsculații lui S. Voitech) jefuiau thema Bulgaria, că o soartă grea o aveau orașele Skoplie, Niș, Sirmium cu teritoriile de lîngă Sava, că aceeași soartă o avea și thema „orașelor paristriene” pînă la Vidin.

Prin urmare, din ultima parte a pasajului din cronica lui N. Bryennios rezultă două lucruri: a) regiunea *orașelor paristriene* (Paradunavon) se întindea în anii 1072—1073 spre vest, pînă înspre Vidin; b) în anii 1072—1073, printre regiunile care aveau de suferit vitregiile vremii era și aceea a „orașelor de la Dunăre”.

Dacă în acest pasaj ar fi vorba despre o regiune a „orașelor de la Dunăre” aflată în Serbia, ar însemna să admitem că din tabloul situației grele a Peninsulei Balcanice — în 1072—1073 — zugrăvit de Nikiphor Bryennios lipsește *tocmai* și *numai* ținutul Paradunavon-ului, în ciuda faptului că exact în aceeași vreme locuitorii orașelor de aici se răsculaseră împotriva Bizanțului[55].

Așadar, din cele spuse mai sus reiese că expresia de „orașe paritriene” din cronicile lui Nikiphor Bryennios și Ioan Kinnamos se referă la regiunea Paradunavon-ului și nu la aceea a Dunării mijlocii.

În sprijinul ipotezei existenței unei *theme a orașelor de la Dunărea de mijloc* este citat și următorul pasaj din cronica lui Attaleiates: „ἐμπιστευθεὶς οὖν ἐπὶ τέλει τοῦ βασιλέως τοῦ Δούκα τὴν τῆς Σαρδικῆς ἀρχήν, ἐβουλεύσαντο τοὺς Σαυρομάτας προσλαβέσθαι συνεργοὺς εἰς τὸ μελετώμενον καὶ εἰς προῦπτον αὐτὸ ἀγαγεῖν. ἐπείθοντο γὰρ ἐκεῖνοι τῷ ἀνδρὶ τούτῳ διὰ τὸ τῆς ἀγχιθύρου στρατηγίας προεπιγινώσκεσθαι τοῦτον αὐτοῖς ὁπότε τῶν περὶ τὸν Ἴστρον ἄρχων πόλεων τούτοις ἀντεπολέμησε καὶ πεσεῖν ἐκινδύνευσεν, εἰ μὴ ἐξείλετο τοῦτον ἀκανταγωνίστῳ ῥύμῃ καὶ ῥώμῃ Νικηφόρος μάγιστρος ὁ Βοτανειάτης”[56] (Cînd, în vremea împăratului Duka, i-a fost încredințată conducerea Serdicăi [Roman Diogene] s-a gîndit să ia pe sauromați ca aliați în acțiunea chibzuită și s-o anunțe fățiș. Și, într-adevăr, ei aveau încredere în acest om deoarece îl cunoșteau din cauza vecinătății themei lui, din vremea cînd conducînd *orașele de la Dunăre* s-a luptat împotriva lor și era să-și piardă viața dacă magistrul Nikiphor Botaneiates nu-l salva cu un elan invincibil și forță).

N. Skabalanovič, identificînd pe sauromați cu ungurii, crede că luptele în care era să fie omorît Roman Diogene ar fi, în realitate, războiul bizantino-maghiar din 1059 și că Roman Diogene ar fi fost katepan, în acel an, al așa-numitei regiuni a „orașelor de la Dunăre”, din Serbia[57]. După opinia lui N. Skabalanovič, Roman Diogene numai în această calitate (de katepan al Paristrion-ului occidental) putea să se facă cunoscut sarmaților (ungurilor).

[53] Cf. N. Bănescu, *op. cit.*, p. 147.
[54] Attaleiates, p. 204—209; Skylitzes-Cedren II, p. 714 și p. 719—720; Zonaras, p. 223.
[55] Attaleiates, p. 204 și urm.; Skylitzes-Cedren, II, p. 719—720; Zonaras, p. 223.
[56] Attaleiates, p. 97.
[57] N. Skabalanovič, *op. cit.*, p. 229, nota 3.

Punctul de vedere al învăţatului sîrb a fost însuşit în ultima vreme de Tadeusz Wassilewski[58] şi Eugen Stănescu[59]. Poziţia acestor istorici este determinată, ca şi la N. Skabalanovič, de convingerea că Attaleiates înţelegea prin sauromaţi numai pe unguri[60]. Că lucrurile nu se prezintă întocmai o subliniază însuşi — fapt curios — T. Wassilewski, cînd afirmă că Attaleiates „donne aussi le nom de Sauromates aux Allemands mercenaires dans l'armée de Romain IV Diogène en Asie"[61].

În ce ne priveşte, ne grăbim să amintim că Attaleiates designa prin sauromaţi nu numai pe unguri şi germani, ci şi pe pecenegi[62]. De altfel, în relatările cronicarului privind începutul războiului bizantino-maghiar din 1059 ungurii sînt numiţi *sauromaţii de apus* (τῶν δὲ πρὸς ἥλιον δύνοντα Σαυροματῶν)[63]. Evident, prin opoziţie cu sauromaţii de vest (ungurii) trebuie să mai fi existat şi alţi sauromaţi, aflaţi la răsărit, iar aceştia nu puteau fi la acea dată decît pecenegii.

Noi credem că la ajutorul acestor sauromaţi şi nu la cel al sauromaţilor de apus vroia să recurgă Roman Diogene. Din analiza pasajului (din cronica lui Attaleiates) reiese că sarmaţii au fost într-un atît de crunt război cu bizantinii[64], încît arhontele „oraşelor dunărene", Roman Diogene, era să-şi piardă viaţa dacă nu intervenea Nikiphor Botaneiates[65].

Din pasajul cronicii lui Attaleiates referitor la războiul din 1059 aflăm însă că bizantinii n-au apucat să intre bine în luptă cu ungurii că aceştia, speriaţi, au şi cerut pace[66]. În acest caz referinţele lui Attaleiates la calitatea lui Roman Diogene ca arhonte al *oraşelor paristriene* nu se raportează la evenimentele legate de războiul bizantino-maghiar din 1059.

Iată, aşadar, motivele care impun reconsiderarea concluziilor lui N. Bănescu. Potrivit părerii savantului român, katepanul Roman Diogene, în dorinţa de a ocupa tronul, se gîndise să apeleze la ajutorul pecenegilor, pe care-i cunoştea încă de prin anii 1050—1053 cînd era katepan al Paradunavon-ului[67].

De altfel, ce rost avea ca în 1066 Roman Diogene să recurgă la sprijinul ungurilor aflaţi în afara graniţelor imperiului, într-o vreme în care

[58] T. Wassilewski, *op. cit.*, p. 479—480.

[59] Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 477.

[60] T. Wassilewski, *op. cit.*, p. 479 scrie că „ungurii sînt numiţi totdeauna sauromaţi, în timp ce pecenegii nu figurează decît sub propriul lor nume". Noi vom reţine însă că Attaleiates îi numeşte pe pecenegi şi *sciţi* (vezi *infra*, nota 62).

[61] T. Wassilewski, *op. cit.*, 479, nota 74.

[62] Attaleiates, p. 66.

[63] Ce-i drept, aici se poate aduce obiecţia că Attaleiates — în continuarea pasajului citat — amintindu-i pe unguri nu-i mai numeşte *sauromaţii de apus*, ci, pur şi simplu, Σαυρομάτες. Aceasta pare a se explica prin necesităţi de ordin stilistic; se ştie doar că perifrazele şi apelativele repetate îngreuiază stilul şi modalităţile de exprimare.

[64] Attaleiates, p. 97.

[65] Cf. N. Bănescu, *op. cit.*, p. 28—30; V. N. Zlatarski ,*op. cit.*, II, Sofia, 1934, p. 113, nota 1, admiţînd ca şi N. Bănescu identificarea sauromaţilor cu pecenegii, se deosebeşte de savantul român prin aceea că plasează războiul în 1059 şi, în consecinţă, socotea că Roman Diogene a fost katepan al „oraşelor de la Dunăre" în acel an şi nu mai devreme.

[66] Attaleiates, p. 66.

[67] Menţiunea expresă din Attaleiates, p. 97, „din cauza apropierii de katepanat" (strategiei), poate fi înţeleasă numai în sensul apropierii geografice a regiunii pecenegilor de aceea condusă de Roman Diogene.

toţi pretendenţii la tronul Bizanţului se grăbeau să-şi asigure bunăvoinţa pecenegilor[68] aşezaţi în nord-estul Bulgariei[69].

Prin urmare, din cele relatate în legătură cu Roman Diogene reiese că regiunea „oraşelor de la Dunăre" pe care o conducea acesta se afla la Dunărea de jos.

Plecînd de la o asemenea constatare şi avînd în vedere textele reproduse la începutul articolului nostru, ar trebui să admitem că în 1064 una şi aceeaşi themă, adică Paradunavon-ul, era condusă de doi katepani. O atare situaţie contravine însă principiului, statornicit de veacuri, al conducerii unice a provinciilor (themelor) bizantine.

În consecinţă, sîntem nevoiţi să admitem că în anul 1064 regiunea „oraşelor de la Dunăre" era divizată în două theme.

Cînd s-a ivit noua situaţie ?

După indiciile de care dispunem, ea s-a produs în toamna anului 1059, cu prilejul expediţiei lui Isac I Comnenul în nord-estul Bulgariei de astăzi. La data cînd oştile constantinopolitane se îndreptau spre nord-vestul Bulgariei ca să se lupte împotriva ungurilor, Paradunavon-ul se reducea numai la teritoriul Dobrogei. Restul teritoriului paristrian, cuprinzînd suprafaţa podişului prebalcanic de la vest de Silistra şi pînă la Vidin, era controlat de pecenegi încă din anul 1049[70]. Ce-i drept, unii istorici au opiniat că în 1049 pecenegii au ocupat nu numai platforma prebalcanică ci şi Dobrogea[71] şi că toată această regiune ar fi fost recucerită deabia în anul 1059.

O asemenea părere însă intră în contradicţie cu stricta realitate. Nu este locul să repetăm aici strălucita demonstraţie a lui N. Bănescu, conform căreia Roman Diogene era în 1053 katepan la Dunărea de jos[72] (ceea ce înseamnă că această regiune era a bizantinilor), dar nu putem să nu atragem atenţia că din analiza datelor arheologice rezultă că regiunea de la Dunărea de jos, controlată de bizantini la mijlocul secolului al XI-lea, corespunde, aproximativ, teritoriului Dobrogei de azi şi că ea nu a cunoscut vicisitudinile războiului bizantino-peceneg din anii 1049—1059. De altfel, aşa se şi explică de ce vieţuirea în forme bizantine nu încetează în nici una din aşezările dobrogene cercetate în ultimii ani (ne referim aici la Noviodunum-Isaccea, Dinogetia-Garvăn, Carsium-Hîr-

---

[68] Vezi referinţele de rigoare la G. V. Wassilewski, *op. cit.*, p. 36—37.

[69] Despre aşezarea pecenegilor în nord-estul Bulgariei (în regiunea „O sută de movile"), vezi V. N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 96.

[70] Că bizantinii au pierdut în acele vremuri ţinuturi o aflăm chiar din *Strategikon*-ul lui Kekaumenos (ediţia Vassilevski-Jernstedt, S. Petersburg, 1896, p. 21, 50) unde se spune că sub Constantin al IX-lea Monomahul au fost pierdute anume ţinuturi din cauza excesivei fiscalităţi, ceea ce îi permite lui Eug. Stănescu, în *La crise au Bas-Danube byzantin au cours de la seconde moitié du XIe siècle*, în *Сборник радова византилошког института*, IX, Belgrad, 1966, p. 52, să sublinieze că „ce qui pourrait signifier que la population de ces régions à cause des exactions fiscales de l'administration byzantine n'a peut-être pas vu avec déplaisir arriver les Pétchénègues.

[71] V. N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 99, 110—112; Mathias Gyóni, *Zur Frage der rumänischen Staatsbildungen im XI. Jahrhundert in Paristrion*, Budapesta, 1944, p. 17; P. Mutafciev, *Добруджа*, IV, 1947, p. 333, susţine că prin tratatul de 30 de ani din 1053 bizantinii au lăsat pecenegilor regiunea de la nord de Balcani: „Dacă nu toate teritoriile, cel puţin partea răsăriteană a Paristrion-ului a fost pierdută de Bizanţ". De fapt, situaţia se prezintă exact invers. Nu partea răsăriteană, ci cea apuseană a fost pierdută de bizantini şi nu în 1053, ci încă din anii 1048—1049.

[72] N. Bănescu, *op. cit.*, p. 81—84.

şova, Păcuiul lui Soare). Mai mult decît atît, în amintitele aşezări, mărfurile bizantine au o largă răspîndire în perioada dintre anii 1049—1059, iar monedele circulă fără întrerupere.

Nu acelaşi lucru se poate spune despre zona de la apus de Dobrogea. Spre edificare vom cita exemplul Pliskăi, unde circulaţia monedelor bizantine încetează în anul 1048—1049[73] pentru o perioadă de timp ceva mai îndelungată.

Să rezumăm, deci. În toamna anului 1059 regiunea Paradunavonului (oraşele de la Dunăre) controlată de bizantini se reduce la Dobrogea, iar platforma prebalcanică[74], teritoriu care făcuse odinioară parte din thema paristriană, era stăpînită de pecenegi.

Din izvoare aflăm că bizantinii, după încheierea păcii cu ungurii în toamna anului 1059 s-au angajat în lupte violente cu pecenegii lui Selte, pe care de altfel i-au învins. Acesta este momentul care marchează data recuceririi de către bizantini a nord-vestului Bulgariei.

După opinia noastră, fostele teritorii ale Paristrion-ului, o dată recucerite, n-au fost reîncorporate themei cu capitala la Drista ci, dimpotrivă, ele au fost organizate într-o nouă themă. În cazul în care precizarea lui Attaleiates: „καὶ ὁ βασιλεὺς ἑλῶν τὸ κρησφύγετον, καὶ φρουρὰν καταλιπὼν καὶ στρατηγὸν ἐπιστήσας, τὴν ἐπάνοδον εὐθύμως ἐποιεῖτο"[75] (iar împăratul după ce a cucerit locul de refugiu a lăsat o garnizoană şi a aşezat un strateg şi s-a întors repede îndărăt) este rezultatul unei extrapolări[76] redacţionale, ea poate constitui o dovadă în sprijinul ipotezei noastre.

În măsura în care această provincie a luat naştere ca rezultat al înfrîngerii pecenegilor, este de presupus că în alcătuirea ei au intrat nu numai teritoriile din nord-vestul Bulgariei, aparţinînd Paristrion-ului, dar şi regiuni din thema bulgară, ca aceea a Serdicăi şi Nişului, populate în bună măsură de pecenegi încă din anul 1049[77].

Prin urmare, noi opinăm că în toamna anului 1059 regiunea „oraşelor de la Dunăre" a fost organizată în două theme, pe care le

---

[73] V. Beševliev, *Geographie Nord-Ost Bulgariens in der Spätantike und Mittelalter*, în *Linguistique balcanique*, IV, Sofia, 1962, p. 76, prezintă ca cele mai recente monede din secolul al XI-lea descoperite la Pliska exemplare din vremea lui Constantin al X-lea Ducas (1059—1067). Întrucît însă aceste exemplare aparţin potrivit noilor identificări (Margareth Thomson, *The Athenian Agora, II, Coins from the Roman through the Venetian Period*, Princetown, New Jersey, 1954) epocii lui Constantin al IX-lea Monomahul, căpătăm unul din indiciile sigure că vieţuirea în forme bizantine de la Pliska încetează în jurul anilor 1048—1049, o dată deci cu marea invazie a pecenegilor.

[74] Faptul că Selte, unul dintre conducătorii pecenegilor, nu este amintit în nici un chip ca participînd la luptele dintre anii 1049—1053 din regiunea Balcanilor răsăriteni s-ar putea explica prin aceea că acest han a rămas — în tot timpul războiului bizantino-peceneg — în nord-vestul Bulgariei. De altfel, este posibil ca în primăvara anului 1049, cînd trupele lui Constantin Arianites au părăsit Loveci, Selte să fi reintrat în stăpînirea acestei localităţi. În orice caz, este semnificativ faptul că în 1049 trupele bizantine s-au războit cu oştile lui Selte tot într-o regiune din apropierea Loveciului (Skylitzes-Cedren, II, p. 490).

[75] Attaleiates, p. 66.

[76] În sensul că Attaleiates, vrînd să se refere la instalarea unui strateg de Serdica, se mulţumeşte cu menţionarea instalării unui comandant la Loveci.

[77] Petre Diaconu, *Despre pecenegi la Dunărea de jos în prima jumătate a secolului al XI-lea*, în *SCIV*, 18, 1967, 3, p. 465. În zona Serdicăi mai existau pecenegi în anul 1066. Aceasta o aflăm din Skylitzes-Cedren, II, p. 663, care ne spune că Roman Diogene ajungînd la Sofia a trebuit să cureţe zona de pecenegi.

putem numi *în chip convențional:* Paristrion-ul de est și Paristrion-ul de vest[78].

Încercînd să precizăm capitalele celor două theme, nu vom întîmpina nici o dificultate atunci cînd este vorba de Paristrion-ul de est. Katepanul acestei provincii își avea reședința la Dorostolon (Drista) — Silistra de azi.

Este mai greu de reperat reședința katepanului Paristrion-ului de vest. După toate probabilitățile însă aceasta pare să se fi aflat la Serdica (Sofia de azi). Identificarea Serdicăi cu orașul-reședință al celei de-a doua theme paristriene este sugerată de titlul de δοὺξ Σαρδικῆς pe care-l are Roman Diogene în 1066[79].

De altfel, Roman Diogene ca δοὺξ Σαρδικῆς nu poate fi socotit drept katepan al Bulgariei, cum opiniau N. Skabalanovič[80] și V. N. Zlatarski[81], fie numai și pentru motivul că — în acest caz — ar fi trebuit să se numească δοὺξ Σκοπίων. În plus, viitorul împărat al Bizanțului n-avea cum să fie conducătorul Bulgariei în 1066, de vreme ce la această dată katepan al respectivei theme era Andronik Philokales[82].

N. Bănescu vede în Roman Diogene ca δοὺξ Σαρδικῆς nu un conducător de provincie, ci pe strategul unui oraș[83]. Este adevărat că multe din orașele Peninsulei Balcanice erau conduse în veacul al XI-lea de strategi[84], firește, subordonați katepanilor de themă, dar aici nu poate fi vorba despre așa ceva. Roman Diogene fusese deja, în 1050—1053, arhonte al „orașelor de la Dunăre", adică conducătorul themei Paradunavon (redusă în acea vreme, după cum am văzut, la teritoriul Dobrogei). Presupunînd că în 1066 Roman Diogene era strateg al unui oraș, fie chiar și Serdica, ar însemna să admitem că el fusese retrogradat. Or, o asemenea situație nu este conformă nici cu spiritul în care sînt narate faptele[85], și nici cu tradiționala uzanță în avansarea demnitarilor bizantini[86]. În sfîrșit, că Roman Dio-

[78] Ce factori au determinat împărțirea Paristrion-ului în două theme? Este foarte probabil ca această măsură să fi fost provocată nu atît de dorința de a administra mai eficace una dintre regiunile cele mai expuse atacurilor de dincolo de Dunăre, cît mai ales de împrejurarea că în aceste vremuri continua să existe în nord-estul Bulgariei o regiune ocupată efectiv de pecenegi și că această regiune cunoscută sub numele de „O sută de movile" împărțea *de facto* Paristrionul. De fapt, premisele împărțirii Paristrion-ului în două theme trebuie căutate în măsura împăratului Constantin al IX-lea Monomahul, din anul 1048, măsură constînd în atribuirea a trei cetăți lui Kegen, și, în plus, considerarea acestuia drept egalul lui Mihail — fiul lui Anastasie — (arhontele „orașelor dunărene") în acțiunea de apărare a frontierei danubiene.

[79] Attaleiates, p. 97; Skylitzes-Cedren, II, p. 663.

[80] N. Skabalanovič, *op. cit.*, p. 226.

[81] V. N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 113, nota 1 și p. 124.

[82] Cf. N. Bănescu, *op. cit.*, p. 83—85.

[83] *Ibidem*, p. 29.

[84] *Ibidem*, p. 37, 126. V. Laurent, *op. cit.*, p. 186, nota 2. Cf. N. Oikonomidès, *Recherches sur l'histoire du Bas-Danube aux X—XIe siècles. La Mésopotamie de l'Occident*, în *RÉSEE*, III, 1965, 1—2, p. 57, care înregistrează în *Takticon*-ul de la Escurial pentru anii 975—979 un număr de 70 de strategi cu atribuții de apărare a graniței.

[85] Roman Diogene ajungînd δοὺξ Σαρδικῆς a reclamat și titlul de vestarh (Skylitzes-Cedren, II, p. 693), ceea ce înseamnă că el, Roman Diogene, vroia să aibă satisfacția deplină a unei avansări. Altfel, ar fi însemnat ca la Sofia Roman Diogene să aibă aceeași calitate pe care o avusese în 1050—1053 cînd era „arhontele orașelor dunărene".

[86] Firește, este posibil ca în anumite împrejurări istorice unii katepani să fie numiți strategi de orașe, dar această situație nu este valabilă pentru Roman Diogene ca δοὺξ Σαρδικῆς; vezi și partea de text la care se referă nota următoare.

gene ca δοὺξ Σαρδικῆς nu era un simplu strateg de oraş, ci un veritabil conducător de themă o dovedeşte şi interpretarea unei ştiri din *Strategikon*-ul lui Kekaumenos. În acest izvor se menţionează, la un moment dat, prietenia dintre Roman Diogene şi Niculitză, mai marele vlahilor din Thessalia. Această prietenie, ţine să precizeze Kekaumenos, dura din timpul cînd Roman Diogene era katepan (ἦν γὰρ ὁ μακαρίτης Διογένης φίλος αὐτοῦ ἐξ ἀρχῆς ὁπότανἦν κατεπάνος)[87]. Desigur, aici este vorba despre vremurile cînd Roman Diogene era conducătorul Serdicăi (al Paristrion-ului de vest), pentru că în situaţia aceasta şi nu în aceea de katepan cu reşedinţa la Distra putea demnitarul bizantin să-l cunoască mai bine pe Niculitză.

Aşadar, din cele cîteva date pe care le avem la dispoziţie, ar rezulta că în anul 1066 Roman Diogene era katepanul unei provincii cu capitala la Serdica şi că această provincie era a Paristrion-ului de apus[88].

Deocamdată nu se poate şti care a fost primul conducător al noii theme dunărene. Sigur este însă că în toamna anului 1064, adică în momentul năvălirii uzilor, strategul acestei theme trebuia să fi fost unul din cei doi comandanţi: Vasile Apokapes sau Nikiphor Botaneiates[89].

Care dintre ei însă ?

După opinia noastră acesta nu poate fi decît Vasile Apokapes, deoarece Nikiphor Botaneiates trebuie să fi fost arhontele Paristrion-ului de est (Dobrogea)[90]. Presupunerea noastră se întemeiază pe interpretarea aceluiaşi text din Skylitzes-Cedren pe care l-a folosit şi N. Bănescu, spre a dovedi însă că Nikiphor Botaneiates a fost katepanul themei Bulgaria. Înainte de orice să dăm citire pasajului respectiv : „τοὺς διακωλύοντας τὴν αὐτῶν περαίωσιν στρατιώτας, Βουλγάρους τέ φημι καὶ Ῥωμαίους καὶ λοιποὺς τοὺς ὄντας σὺν αὐτοῖς κατηγωνίσαντο αἰφνιδίως, καὶ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν, τόν τε Ἀποκάπην Βασίλειον καὶ τὸν Βοτανειάτην Νικηφόρον αἰχμαλώτους ἀπήγαγον"[91] (ei (uzii) au atacat prin surprindere ostaşii care-i împiedicau la

---

87 Kekaumenos, apud *Fontes Graeci Historiae Bulgaricae*, XIV, (VII), Sofia, 1968, p. 30.

88 Ce-i drept, aici s-ar putea aduce obiecţia că Serdica n-avea cum să fie capitala Paristrion-ului de vest, de vreme ce acest oraş se afla într-o zonă montană şi la o apreciabilă distanţă de Dunăre. Ne grăbim să adăugăm însă că în optica scriitorilor bizantini zona oraşelor dunărene, adică Paradunavon-ul, se întindea pînă la lanţul munţilor Balcani. Aceasta rezultă din următorul pasaj al cronicii lui Attaleiates, p. 37 : „συναγηοχὼς οὗτος τοὺς ὅλους ἀδρᾷ δυνάμενει διαβαίνει τὸν ὑπερανεστηκότα κατὰ οἷον μεθόριον κείμενον τῆς τε Μακεδονικῆς καὶ τῶν περὶ τὸν Ἴστρον χωρῶν "(şi astfel [Mihail] după ce i-a adunat pe toţi a trecut cu o numeroasă armată înălţimea munţilor care se ridică drept graniţă între Macedonia şi ţinuturile de lîngă Dunăre). Că regiunea „oraşelor de la Dunăre" se întinde pînă la Balcani rezultă şi din spusele Annei Comnena (II, p. 96) privind poziţia topografică a Preslavului Mare. Cf. şi articolul nostru „*Autour de la localisation de la Petite Preslav*", în *RÉSEE*, III, 1965, 1–2, p. 50 şi urm.

89 Năvălirea din 1064 a uzilor s-a operat cu precădere prin Dobrogea (vezi Em. Condurachi, I. Barnea şi Petre Diaconu, *Nouvelles recherches sur le Limes byzantin du Bas-Danube aux X–Xe siècles*, în *Thirteenth International Congress of Byzantine Studies*, Oxford, 1966, p. 192. Într-o atare situaţie nu există nici o raţiune ca împotriva năvălitorilor să fie trimise trupele unei aşa-zise theme din Serbia. Iată aşadar încă un motiv pentru care este greu de admis ca unul dintre cei doi generali Nikiphor Botaneiates şi Vasile Apokapes să fie considerat katepan al themei sîrbeşti.

90 Primul dintre istorici care a sugerat ideea că Nikiphor Botaneiates a fost katepan al Dristrei este Tadeusz Wassilewski, *op. cit.*, p. 480. Istoricul polonez se deosebeşte de noi prin aceea că pe Vasile Apokapes îl consideră katepan al themei sîrbeşti şi nu al themei cu capitala la Serdica.

91 Skylitzes-Cedren, II, p. 654.

traversare (fluviului), bulgari, romei şi alţii[92] care erau cu ei, şi i-au luat în prizonierat pe conducătorii lor Vasile Apokapes şi Nikiphor Botaneiates). Din acest pasaj rezultă că la Dunăre erau două armate, una a bulgarilor şi alta a romeilor. Racordînd ordinea în care sînt prezentaţi ostaşii la ordinea în care sînt menţionaţi conducătorii acestora, ar reieşi că Vasile Apokapes avea sub conducerea sa trupe de bulgari, iar Nikiphor Botaneiates trupe de romei[93]. Admiţînd că fiecare din aceste două armate corespunde uneia din cele două theme, sîntem îndreptăţiţi să presupunem că oastea de bulgari aparţinea themei paristriene cu capitala la Serdica, iar oastea de romei aparţinea themei paristriene cu capitala Dristra. De altfel, este şi firesc să fie aşa, de vreme ce thema vest-paristriană era locuită prin excelenţă de bulgari, în timp ce thema est-paristriană era populată la acea dată de un veritabil mozaic de populaţii, în care elementele etnice romee aveau o oarecare preeminenţă.

Prin urmare, din spusele noastre ar rezulta că Vasile Apokapes a fost katepanul themei vest-paristriene cu capitala la Serdica, în timp ce Nikiphor Botaneiates era conducătorul themei est-paristriene cu capitala la Dorostolon.

Atunci menţionarea de către Attaleiates şi Skylitzes Cont. a conducătorilor ,,oraşelor de la Dunăre'' în ordinea Apokapes-Botaneiates şi de către Zonaras în ordinea Botaneiates-Apokapes nu este determinată nici de preferinţa sau simpatia pe care o aveau cronicarii faţă de amintiţii generali, şi nici de importanţa mai mare a unuia faţă de celălalt, ci de unghiul din care apreciau poziţia geografică a celor două theme paristriene. Attaleiates şi Skylitzes Cont. numindu-i pe conducătorii ,,oraşelor de la Dunăre'' în ordinea Apokapes-Botaneiates indicau totodată şi cele două theme paristriene începînd de la vest la est, în timp ce Zonaras prin menţionarea generalilor în ordinea Botaneiates-Apokapes indica aceleaşi theme dunărene, dar de la est la vest.

Ajungînd aici, noi înşine sîntem convinşi că soluţia pe care o preconizăm în problema desluşirii ştirilor din pasajele cronicilor lui Attaleiates, Skylitzes Cont. şi Zonaras — reproduse la începutul articolului nostru — nu poate fi socotită definitivă, pînă nu va fi verificată prin noi cercetări. În afară de aceasta, în măsura în care punctul nostru de vedere va fi confirmat de viitoarele investigaţii, va trebui să se urmărească şi problema datei de sfîrşit a existenţei celor două theme paristriene la Dunărea de jos.

---

[92] Expresia λοιπούς defineşte caracterul eterogen al populaţiei Dobrogei din a doua jumătate a veacului al XI-lea. Formularea lui Skylitzes este în concordanţă cu spusele lui Attaleiates, p. 204, cum că populaţia ,,oraşelor de la Dunăre'' este ἐκ πάσης γλώσσης.

[93] Aici este locul să se precizeze că Vasile μαγίστρου τοῦ Παραδούναβι (menţionat ca atare de călugărul Theodul într-un manuscris din prima jumătate a anului 1059 — vezi *Fontes Graeci Historiae Bulgaricae*, VI (XI), p. 89) pare a nu fi fost aceeaşi persoană cu Vasile Apokapes — aşa cum credea N. Bănescu (*op. cit.*, p. 84—90) —, ci un alt demnitar. Acelaşi punct de vedere l-a exprimat V. N. Zlatarski, în *Една датирана преписка на гръцки от средата на XI векъ*, în *Byzantinoslavica*, I, 1929, p. 22—34. Vezi şi părerile lui Bartikian, în *Известия Академия наук Армянской ССР*, 8, 1959, p. 80—86 şi în *Византииский Временник*, 19, 1962, precum şi replicile lui N. Bănescu, în *BZ*, 54/1961, p. 195 şi în *RÉSEE*, I, 1963, 1—2, p. 155—158.

BASILE APOKAPÈS ET NICÉPHORE BOTANIATÈS, KATÉPANÔ-S DE LA RÉGION DE PARISTRION

RÉSUMÉ

Cet article se propose de tirer au clair, en se fondant sur des textes d'Attaliatès, de Skylitzès-Cédrénus et de Zonaras, la signification de la mention conservée par les chroniqueurs, des katépanô-s Basile Apokapès et Nicéphore Botaniatès dans la région des « villes du Danube ».

Pour l'auteur, cette région — connue également sous le nom de Paradounavon ou de Paristrion (avec Dorostolon-Silistra comme capitale) — se réduisait après 1048 aux territoires qui constituent, avec une certaine approximation, l'actuelle Dobroudja. L'autre partie des territoires qui s'étendaient jusqu'aux Portes de Fer, tomba sous les Petchenègues dès 1048—1049. Elle fut libérée par les forces byzantines à l'automne 1059, lors de la campagne d'Isaac Ier Comnène contre les Hongrois et les Petchenègues. Une fois reconquis les territoires ne sont plus réincorporés au Paristrion avec capitale à Dorostolon, mais organisés en un nouveau thème de Paristrion ayant Serdica (Sofia) pour capitale. Dans ces conditions, on aurait donc affaire, en 1059, à deux régions des « villes du Danube », l'une orientale (capitale: Dorostolon), l'autre occidentale (capitale: Serdica). L'auteur est d'avis que Romain Diogène, mentionné par Attaliatès et par Skylitzès-Cédrénus comme δοὺξ Σαρδικῆς, doit être considéré comme l'un des Katépanô-s du Paristrion de l'Ouest.

Les sources du temps nous apprennent qu'en 1064, au moment de l'invasion des Ouzes, les villes du Danube avaient pour chefs Basile Apokapès et Nicéphore Botaniatès. Il faut voir dans cette précision l'indication que les deux dignitaires étaient Katépanô-s, l'un du Paristrion occidental, l'autre, de celui de l'est. Une stricte analyse des textes invite l'auteur à supposer que Nicéphore Botaniatès était Katépanô du Paristrion oriental, tandis que Basile Apokapès était celui du Paristrion occidental.

Basile Apokapès ne saurait plus être identifié, dans ce cas, avec le « magistros » Basile, mentionné par une autre source comme commandant du Paristrion au printemps 1059.

Pour finir, l'article conteste le point de vue qui affirme l'existence d'un thème serbe ayant porté à tour de rôle le nom de région « des villes danubiennes » ou « des villes paristriennes ».

UN PUMNAL SCITIC DESCOPERIT LA GHINDĂOANI (com. Bălţăteşti, jud. Neamţ)

DE

IOAN MITREA (Bacău)

Ca şi majoritatea descoperirilor scitice cunoscute pînă acum în Moldova, pumnalul la care ne vom referi a fost găsit tot întîmplător, la începutul lunii noiembrie 1968, cu ocazia lucrărilor agricole pe tarlaua de pe panta sudică a dealului Dumbrăvioara, situat la sud-est de satul Ghindăoani [1] (fig. 1).

După îndepărtarea stratului de rugină, s-a observat că pumnalul s-a păstrat destul de bine, avînd vizibile toate elementele caracteristice (fig. 2/*a*, *b*). Pumnalul, a cărui lungime totală este de 0,34 m, se încadrează, prin elementele sale caracteristice [2] — lama cu mîner, garda cordiformă şi bara transversală —, în seria pumnalelor scitice de tip „akinakes" cu două tăişuri şi cu bara transversală dreaptă. Lama pumnalului (căreia îi lipseşte foarte puţin din vîrf) se prezintă sub forma unui triunghi mult alungit, avînd două tăişuri. Chiar de sub gardă, pe ambele feţe ale lamei se reliefează o nervură mediană, flancată de cîte două mici canale, care se prelungeşte aproape pînă la vîrful pumnalului. Lama este puţin bombată, în secţiune prezentîndu-se sub forma unui romb alungit (fig. 2 *b*). Mînerul, care face corp comun cu lama, este de forma unei bare plate, dreptunghiulare, cu marginile ridicate puţin pe ambele feţe. Partea superioară a mînerului se termină printr-o mică tijă paralelipipedică în care s-a fixat bara transversală. Garda mînerului, de tip cordiform, este formată din două foi metalice puţin asimetrice, cu umerii rotunjiţi şi lăsaţi în jos. Fixarea celor două foi s-a făcut prin batere la cald. Aşa se explică faptul că marginile

[1] Cu ocazia unor lucrări agricole, un elev a scos cu sapa de la mică adîncime (0,15 — 0,20 m), lîngă o cioată de stejar, obiectul, care a fost luat de prof. Iuliu Savin aflat la faţa locului; d-sa ni l-a predat în decembrie 1968, dîndu-ne şi informaţiile necesare. Pentru toate îi mulţumim şi pe această cale. Pumnalul se află în colecţia didactică de arheologie a Institutului pedagogic de 3 ani din Bacău.

[2] Dimensiunile principalelor elemente caracteristice sînt: lungimea lamei — 0,245 m; lăţimea lamei sub gardă — 0,045 m; lungimea mînerului împreună cu tija de înmănuşare aflată în bara transversală — 0,095 m; lăţimea maximă a mînerului — 0,021 m; grosimea maximă a mînerului — 0,011 m; lăţimea gărzii cordiforme între umerii extremi — 0,08 m; lungimea barei transversale — 0,06 m; lăţimea barei transversale — 0,014 m.

sînt mai bine prinse. Porţiunea mediană a gărzii din dreptul nervurii lamei este uşor bombată. Bara transversală are braţele aproape egale şi capetele uşor rotunjite, unul dintre ele fiind şi puţin ascuţit.

Cum în zona descoperirii pumnalului nu au mai apărut şi alte elemente, vom recurge la o serie de analogii cu alte descoperiri similare pentru a putea încadra cronologic akinakes-ul în discuţie.

Cele mai apropiate analogii le găsim la pumnalele de la Boureni [3], Măcişeni [4] şi Văratec [5]. Asemănările dintre pumnalul de la Ghindăoani şi

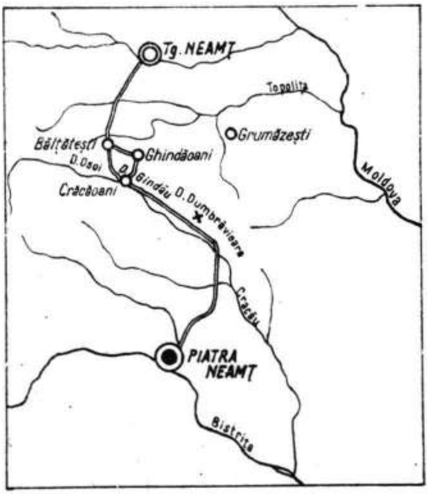
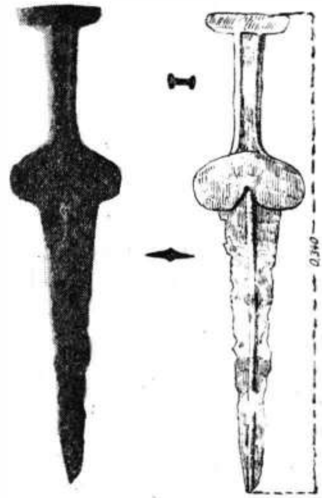

Fig. 1. — Schiţa împrejurimilor locului descoperirii pumnalului.

a b

Fig. 2. — *Ghindăoani*. Pumnal scitic de tip ,,akinakes'', din secolele VI—V î.e.n. (*a*, fotografie ; *b*, desen).

cel de la Măcişeni merg aproape pînă la identitate. Unele asemănări pot fi sesizate şi cu unul din pumnalele de la Bîrseşti [6], sau akinakes-urile de la Cristeşti [7], Ciumbrud [8] şi Vîrşeţ [9]. Apropieri se pot face şi cu unele pumnale de pe teritoriul U.R.S.S., cum ar fi cele de la Kurilovka, Kiev, Cighirina, Jurovka [10] etc. Elemente caracteristice pumnalului de la Ghin-

---

[3] G. I. Brăteanu, *Le poignard scythe de Boureni* (*Moldavie*), în *Dacia*, II, 1925, p. 417, fig. 1.

[4] V. Palade, *Un pumnal scitic descoperit la Măcişeni* (*raionul Bujor, reg. Galaţi*), în *Arheologia Moldovei*, II—III, 1964, p. 488, fig. 1 şi 2.

[5] Virgil Mihăilescu-Bîrliba, *Un ,,akinakes'' descoperit la Văratec* (*com. Agapia, jud. Neamţ*), în *SCIV*, 20, 1969, 2.

[6] S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrseşti-Vrancea* (*raionul Vrancea, reg. Galaţi*), în *Materiale*, VI, 1960, p. 234—235, fig. 3.

[7] A. Zrinyi, *Însemnări arheologice pe marginea a două morminte găsite în cimitirul scitic din Cristeşti*, în *Studii şi materiale*, I, Tg.-Mureş, 1965, pl. XI/30.

[8] Şt. Ferenczi, *Cimitirul scitic de la Ciumbrud*, in *Acta Musei Napocensis*, II, 1965, p. 88, fig. 7.

[9] V. Pârvan, *Getica*, Buc, 1926, p. 357, fig. 249.

[10] A. I. Meliukova, *Вооружение скифов*, în *Археология С.С.С.Р.*, fasc. D 1—4, 1964, pl. 15/10 ; 15/9 ; 15/4—5 ; 15/7.

dăoani întîlnim şi la altele descoperite pe teritoriul U.R.S.S. prezentate de A. I. Terenojkin[11] şi K. F. Smirnov[12]. Piesele de la noi indică o origine răsăriteană, indiferent dacă este vorba de o prezenţă efectivă a sciţilor sau de legături etno-culturale[13].

A. I. Meliukova datează pumnalele cu bară dreaptă şi gardă cordiformă cu umerii rotunjiţi, aparţinînd primului tip, în secolul al VI-lea î. e. n., în special în a doua jumătate a acestui secol. Cercetătoarea sovietică consideră această datare ca fiind acceptabilă şi pentru descoperirile similare din spaţiul carpato-danubian[14]. În cadrul tipologiei stabilite de A. I. Meliukova pentru zona nord-pontică, pumnalul de la Ghindăoani se încadrează în seria I, tipul I (cu bara dreaptă şi garda cordiformă rotunjită în partea superioară), serie plasată tot în secolul al VI-lea î. e. n., cu precădere în ultima jumătate a acestui secol. La rîndul său Alexandru Vulpe, pe baza cercetării materialelor din necropola de la Ferigile şi a celor din aria de aspect Ferigile, ajunge la concluzia că akinakes-urile din aria carpato-danubiană se datează în răstimpul dintre 550—450 î. e. n., cu precădere în prima jumătate a acestui interval[15].

Se observă că atît datarea cercetătoarei A. I. Meliukova (pentru pumnalele din seria I, tipul I), cît şi cea a lui Al. Vulpe, înclină spre a doua jumătate a secolului al VI-lea î. e. n. Avînd în vedere că singurele elemente de datare pentru pumnalul de la Ghindăoani sînt cele de ordin tipologic, situăm acest akinakes în răstimpul dintre a doua jumătate a secolului al VI-lea î. e. n. şi prima jumătate a secolului al V-lea î. e. n. Pumnalul de la Ghindăoani, alături de cele de la Boureni, Măcişeni, Văratec, Bîcu, Comarna[16], Bîrseşti şi Zăiceşti[17], formează o serie unitară pe teritoriul Moldovei, care se datează în secolele VI—V î. e. n. (după Al. Vulpe între 550—450 î.e.n.). Datarea acestei serii în secolele VI—V î. e. n. (mai exact între 550—450 î. e. n.) ni se pare cu atît mai plauzibilă, cu cît avem în vedere că în Moldova urmează probabil seria pumnalelor de tip Rădeni-Hilişeu, care se datează cel mai devreme în a doua jumătate a secolului al V-lea î. e. n. şi cel mai tîrziu în secolul al IV-lea î. e. n.[18].

Dacă pumnalele de pe teritoriul Moldovei, din seria datată în secolele VI—V î. e. n., sînt de factură scitică, cele din seria datată în secolele V—IV î. e. n. pot fi considerate ca fiind imitaţii ale unor prototipuri de pro c-

---

[11] A. I. Terenojkin, *Предскифский период на днепровском правобережье*, Kiev, 1961, p. 84, fig. 91/3.

[12] K. F. Smirnov, *Савроматы*, Moscova, 1964, p. 297, fig. 5; p. 303, fig. 11/A, 2, 3; p. 333, fig. 39/5 g. Aceste pumnale sînt din fier, cu două tăişuri, şi sînt datate în secolele VI—IV î.e.n.

[13] *Istoria României*, I, 1960, p. 157—158.

[14] A. I. Meliukova, *op. cit.*, p. 47—49.

[15] Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, Editura Academiei, Buc., 1967, p. 61.

[16] Pentru Bîcu şi Comarna, vezi A. Niţu, *Despre unele urme scitice în Moldova*, în *Materiale*, I, 1953, p. 6, fig. 2 şi p. 8, fig. 3.

[17] S. Raţă, *Noi urme scitice lîngă Botoşani*, în *SCIV*, 16, 1965, 3, p. 575, fig. 1/1.

[18] I. Mitrea, *O descoperire din Hallstattul tîrziu în nordul Colinelor Tutovei*, comunicare prezentată la sesiunea ştiinţifică a Institutului pedagogic de 3 ani din Bacău, din 25—26 mai 1968 (sub tipar; în volumul consacrat lucrărilor sesiunii).

nienţă răsăriteană (din seria datată în secolele VI—V î. e. n.) lucrate de meşteri locali [19].

Fireşte, presupunerile noastre privind existenţa a două serii de pumnale în Moldova vor trebui verificate, cu atît mai mult cu cît ele se bazează în special pe descoperiri întîmplătoare (din cele 14 pumnale cunoscute în Moldova pînă acum[20], 9 provin din descoperiri întîmplătoare şi numai 5 au fost găsite în complexe închise).

UN POIGNARD SCYTHE DÉCOUVERT À GHINDĂOANI
(comm. de Bălţăteşti, dép. de Neamţ)

RÉSUMÉ

Au début du mois de novembre 1968, on a découvert un poignard du type « akinakes » sur la pente méridionale de la colline Dumbrăvioara, située au sud-est du village de Ghindăoani. Le poignard est en fer, à deux tranchants et à barre transversale droite.

En comparant cette découverte avec celles similaires de l'espace carpato-danubien (par exemple, celles de Boureni, Măcişeni, Văratec, etc.), on propose la datation du poignard découvert à Ghindăoani aux VIe — Ve siècles av. n. è.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Carte du voisinage immédiat du lieu de la découverte du poignard.

Fig. 2. — *Ghindăoani*. Poignard scythe du type « akinakes » des VIe—Ve siècles av. n.è. (a, photo ; b, dessin).

---

[19] Mikuláš Dušek, argumentînd că nu a existat o ocupaţie permanentă a sciţilor în bazinul carpatic, ci numai influenţă culturală, conchide că obiectele ,,scitice'' din această regiune sînt în majoritatea lor imitaţii executate de meşteri locali. Cf. M. Dušek, *Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotín*, Bratislava, 1966, p. 36—38. Noi considerăm că pumnalele de tip Boureni-Măcişeni-Ghindăoani-Văratec (datate în secolele VI—V î.e.n.) sînt de tip scitic, iar cele din seria Rădeni-Hilişeu (datate în secolele V—IV î.e.n. sînt imitaţii lucrate de meşteri locali. Fireşte, aceasta nu înseamnă că imitaţii nu pot să apară şi în secolele VI—V î.e.n., cum de altfel se pare că şi sînt.

[20] În prezent, în Moldova se cunosc 14 pumnale scitice sau de tip ,,scitic''. Iată lista lor : Boureni (Gh. I. Brăteanu, în *Dacia*, II, 1925, p. 417, fig. 1); Bîcu şi Comarna (A. Niţu, în *Materiale*, 1, 1953, p. 6, fig. 2 şi p. 8, fig. 3); Bîrseşti, patru exemplare (S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrseşti...*, în *Materiale*, III, 1957, p. 221 ; idem, în *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 127, fig. 4/1 ; idem, în *Materiale*, V, 1959, p. 359, fig.6 ; idem, în *Materiale*, VI, 1960, p. 233, fig. 3 ; idem, în *Materiale*, VII, 1961, p. 203, fig. 2); Măcişeni (V. Palade, în *Arheologia Moldovei*, II—III, 1964, p. 488, fig. 1 şi 2); Zăiceşti, două exemplare (S. Raţă, în *SCIV*, 16, 1965, 3, p. 575, fig. 1 şi 2); Rădeni şi Hilişeu (I. Mitrea, v. *supra* nota 18); Văratec (V. Mihăilescu-Bîrliba, în *SCIV*, 20, 1969, 2 — sub tipar); şi Ghindăoani (în prezenta notă).

DOUĂ MONEDE ROMANE RARE ÎN COLECȚIILE MUZEULUI NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI DIN BUCUREȘTI

DE

MARIA CHIȚESCU

În colecțiile Muzeului național de antichități al Institutului de arheologie din București se află două monede romane rare, una de la sfîrșitul secolului I î. e. n. și a doua din secolul al II-lea e. n., înregistrate la nr. inventar 1 261/11 315 și 11 345.

Prima monedă este un as emis în timpul lui Augustus într-o monetărie colonial-romană din Spania, de către *C. Var. Rufus* și *Sex. Iul. Pollio, duumviri quinquennales.*

Av. AVGVSTVS DIVI F.
Capul lui Augustus laureat, spre dr.
Rv. C. VAR. RVF. SEX. IVL. POL. II. VIR. Q.
Apex, securis, aspergillum, simpulum.
As. 12,70 g ; 27 mm (fig. 1).

Singura problemă ridicată de acest exemplar este aceea a monetăriei emitente. Într-un studiu al lui, Jenkins consideră că tipul acesta monetar ca și altele au fost emise în monetăria din Ilici din Spania și nu în cele din Celsa sau Carthago Nova [1]. După o cronologie existentă în același studiu reiese că astfel de monede au fost bătute în anul 13 î. e. n. [2]. Întrucît piesa aflată în colecțiile noastre nu are indicat locul de proveniență și fiind, din cîte cunoaștem noi, singura din țară, acest tip de monede găsindu-se numai pe teritoriul Spaniei [3], nu ne îngăduim să facem nici o considerație de ordin numismatic-istoric.

A doua monedă pe care o luăm în discuție este un as cu două reversuri (hibrid), de la Commodus.

Av. TR. P. VII IM PII II COS III P.P.

---

[1] G. K. Jenkins, *Carthago Nova or Ilici*, în *Museum Notes*, VIII, New York, 1958, p. 71—74.

[2] *Ibidem*, p. 74.

[3] Pornind tocmai de la aceste considerente, ne vedem nevoiți să socotim exemplarul de față ca piesă achiziționată din străinătate, intrînd pe această cale într-o colecție particulară și nicidecum ca descoperită pe teritoriul patriei noastre.

Minerva cu coif, drapată, în picioare, în față, capul spre st., ține ramură în mîna dr. și mina st. sprijinită pe un scut rotund ce stă pe pămînt; lancea aproape verticală este tot în mîna st.

În cîmp stînga și dreapta S(enatus) C(onsulto).

Rv. TR.P.VII IM P IIII COS III P.P.

Ca mai sus, dar fără S. C. (fig. 2).

As. 10,04 g ; 27 mm. Moneda este bine conservată ; are o frumoasă patină verzuie.

Fig. 1. — Monedă de bronz emisă de monetăria Ilici din timpul lui Augustus.

Fig. 2. — Monedă de bronz, hibridă, de la Commodus.

Acest tip monetar se întîlnește numai la împăratul Commodus, iar atît legenda cît și efigia ajută la datarea monedei în anii 181—182 [4]. De altfel, în colecțiile de la British Museum se găsește tipul monetar descris de noi, avînd aceeași legendă și efigie, dar cu un element în plus față de moneda descrisă mai sus: *S(enatus) C(onsulto)* apare pe ambele fețe ale monedei nu ca la exemplarul prezentat de noi, unde apare numai pe una din părți [5].

După cum se vede, nici a doua monedă nu este un exemplar unic în lume, găsindu-se, e drept, cu alte legende și efigii, nu numai cu două reversuri, ci și cu două aversuri, în marile muzee din lume, cum sînt cele din Londra, Roma, Paris [6]. Aceste piese fac parte din categoria de monede numită de specialiști *hybride* și care după Babelon sînt în majoritate produse ale atelierelor false [7]. Aceste greșeli se întîlnesc la toate categoriile monetare grecești sau romane. Faptul că monedele *hybride* sînt rare nu înseamnă însă

[4] Acest tip se găsește pe reversul monedei din *RIC*, 338, anul 181—182 și Cohen², 818—820.

[5] Harold Mattingly, *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, vol. IV, 1940, Londra, p. 846, nr. 727 ; cf. *RIC*, nr. 653.

[6] Harold Mattingly, *op. cit.*, p. 846—849.

[7] E. Babelon, *Traité des monnaies grecques et romaines*, Paris, 1901, I, 1, p. 640—641.

că toate sînt falsuri. Este foarte posibil ca să fie rezultatul unor neglijențe din atelierele monetare oficiale.

Contribuția noastră se mărginește doar la prezentarea celor două monede, importante pentru specialiști, îmbogățind în acest fel numărul de exemplare identice sau asemănătoare existente în lume.

DEUX MONNAIES ROMAINES RARES APPARTENANT AUX COLLECTIONS DU MUSÉE NATIONAL DES ANTIQUITÉS DE BUCAREST

RÉSUMÉ

L'auteur présente deux monnaies romaines rares appartenant aux collections du Musée National des Antiquités de l'Institut d'Archéologie de Bucarest.

La première est un as frappé sous Auguste, dans l'atelier monétaire colonial romain d'Ilici, en Espagne, par *C. Var. Rufus* et *Sex. Iul. Pollio*, *duumviri quinquennales*, en 13 av. n. è., d'après la datation de G. K. Jenkins (fig. 1).

La deuxième monnaie, également un as, a été frappée sous Commodus, en 181—182. Cette dernière monnaie, ayant deux revers, entre dans la catégorie des hybrides (fig. 2).

Le type monétaire décrit dans cet article se trouve dans les collections du British Museum, et comporte un élément de plus en comparaison avec la monnaie susmentionnée : *S*(*enatus*) *C*(*onsulto*) qui apparaît sur les deux faces.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Monnaie en bronze frappée dans l'atelier monétaire d'Ilici, du temps d'Auguste.
Fig. 2. — Monnaie en bronze, hybride, de Commodus.

CU PRIVIRE LA ORGANIZAREA INTERNĂ A NECROPOLELOR DE TIP POIENEŞTI

DE

GÉZA BAKÓ

Într-o lucrare publicată cu cîţiva ani în urmă ne-am ocupat de structura socială a carpilor din secolul al III-lea e. n., folosindu-ne în acest scop de rezultatele analizei planului arheologic al necropolei de la Poieneşti [1]. În vremea aceea, pentru a nu complica problema şi a nu depăşi limitele obiectivului urmărit, am acceptat în mod ipotetic părerea lui Gh. Bichir, după care la Poieneşti existau două faze de înmormîntare din secolul al III-lea, una sarmatică de înhumaţie, mai veche, alta carpică de incineraţie, mai nouă [2]. Prin urmare în lucrarea noastră amintită am făcut abstracţie de mormintele de înhumaţie ale necropolei de la Poieneşti, ocupîndu-ne numai de cele de incineraţie, a căror origine carpică era dovedită cu toată certitudinea [3].

Nu de mult însă Ion Ioniţă şi Vasile Ursache au revizuit problema raportului cronologic dintre mormintele de incineraţie şi de înhumaţie ale necropolelor de tip Poieneşti-Gabăra, ajungînd la concluzia că ele sînt contemporane şi aparţin deopotrivă carpilor [4].

Posibilitatea contemporaneităţii celor două tipuri de morminte ale necropolelor amintite ridică unele întrebări şi cu privire la lucrarea noastră amintită, anume dacă includerea mormintelor de înhumaţie în cadrul necropolelor de incineraţie carpice nu modifică oare grupările interne stabilite de noi şi, prin urmare, concluziile la care am ajuns.

Necesitatea clarificării acestor probleme ne-a determinat să reluăm chestiunea necropolelor de tip Poieneşti, examinînd pe scurt situaţia mormintelor de înhumaţie în cadrul acestor cimitire.

În această analiză vom pleca de la ipoteza că la Poieneşti ar fi existat două faze de înmormîntare din secolul al III-lea, care se „suprapuneau".

---

[1] G. Bakó, *Date cu privire la structura socială a carpilor din secolul al III-lea pe baza analizei planului arheologic al cimitirului de la Poieneşti*, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 33—41.

[2] Gh. Bichir, *Unele observaţii cu privire la necropolele de tip Poieneşti din Moldova şi relaţiile acestor necropole cu lumea sarmată*, în *SCIV*, XII, 1961, 2, p. 262—263.

[3] G. Bakó, *op. cit.*, p. 33.

[4] Ion Ioniţă şi Vasile Ursache, *Noi date arheologice privind riturile funerare la carpo-daci*, în *SCIV*, 19, 1968, 2, p. 220—225.

S C I V, tomul 20, nr. 3, p. 461—469, Bucureşti, 1969

În ceea ce privește problema în principiu, este cunoscut că „suprapunerea" unor faze de înmormîntare, mai mult sau mai puțin distanțate din punct de vedere cronologic, se întîlnește destul de frecvent și în alte cimitire contemporane. Astfel la Tîrgșor de exemplu se succed mai multe faze de înmormîntare în decursul secolelor III—IV e. n.[5]. Chiar și la Poienești exista un cimitir mai vechi, din secolele II—I î.e.n., care a fost suprapus apoi de cel din secolul al III-lea e.n. [6].

Sub acest aspect succesiunea unor faze deosebite de înmormîntare din secolul al III-lea la Poienești nu ar constitui un fenomen care să dea de gîndit.

Studiind însă cazurile în care pe același teritoriu se succed cimitire din epoci diferite, constatăm că acestea niciodată nu se acoperă totalmente. Astfel la Poienești zonele de înmormîntări din secolele II—I î. e. n. și din secolul al III-lea e. n. se suprapuneau doar parțial [7]. De asemenea, în cimitirul de la Tîrgșor constatăm că mormintele sarmatice de pe la mijlocul secolului al III-lea și cele geto-dacice din jurul anului 300 se concentrau, cu excepția cîtorva, în sectoare deosebite. La fel, nici teritoriul ocupat de mormintele sarmatice amintite și cel al mormintelor de tip Sîntana-Cerneahov din secolul al IV-lea nu coincideau decît parțial [8]. Referindu-ne la exemple din alte părți putem aminti marele cimitir de la Keszthely, unde mormintele avarice tîrzii sînt prezente numai în zona nord-estică (zona a III-a) a cimitirului autohton [9], zona sudică fiind folosită în continuare, pînă în secolul al IX-lea, de populația romanică [10]. Tot în zona nord-estică, anume în partea sudică a acesteia, se concentrau și mormintele slave de incinerație din secolele VIII—IX [11].

Examinînd cimitirul de la Poienești aflăm că în zona săpată mormintele de incinerație și de înhumație acoperă perfect același teritoriu, adică mormintele de înhumație, deși au un număr redus, nu se concentrează într-un anumit sector, ci sînt răspîndite pe întreg terenul cuprins de incinerații (fig. 1). O poziție identică o au și mormintele de înhumație de la Gabăra-Moldoveni, care sînt și ele răspîndite pe întreaga suprafață a cimitirului de incinerație (fig. 2) [12].

Confruntînd situația cimitirelor cu faze de înmormîntare „suprapuse" și caracterul raportului dintre răspîndirea mormintelor de incinerație și de înhumație pe teritoriul necropolelor de la Poienești și Gabăra, concluzia firească este aceea că aceste morminte nu reprezintă faze cronologice deosebite, ci sînt contemporane.

Un alt lucru de care trebuie să ținem seama este faptul că în cimitirele epocii înmormîntările se făceau pe baza unor criterii precise, mormintele fiind grupate în funcție de legături gentilice și familiale. Aceasta rezultă

---

[5] Gh. Diaconu, *Tîrgșor. Necropola din secolele III-IV e.n.*, București, Edit. Academiei, 1965.

[6] Radu Vulpe, *Săpăturile de la Poienești din 1949*, în *Materiale*, I, 1953, p. 310—474.

[7] *Ibidem*, planul săpăturilor.

[8] Gh. Diaconu, *op. cit.*, pl. III.

[9] L. Kovrig Ilona, *Megjegyzések a Keszthely-kultúra kérdéséhez*, în *AÉ*, 85, 1958, 1, p. 50—71 și pl. XXVIII.

[10] L. Kovrig Ilona, *Újabb kutatások a keszthelyi avarkori temetőben*, în *AÉ*, 87, 1960, 2, p. 166.

[11] L. Kovrig Ilona, *op. cit.*, în *AÉ*, 85, 1958, 1, p. 70.

[12] Iulian Antonescu, *Săpăturile arheologice de la Gabăra*, în *Materiale*, VII, 1961, fig. 1.

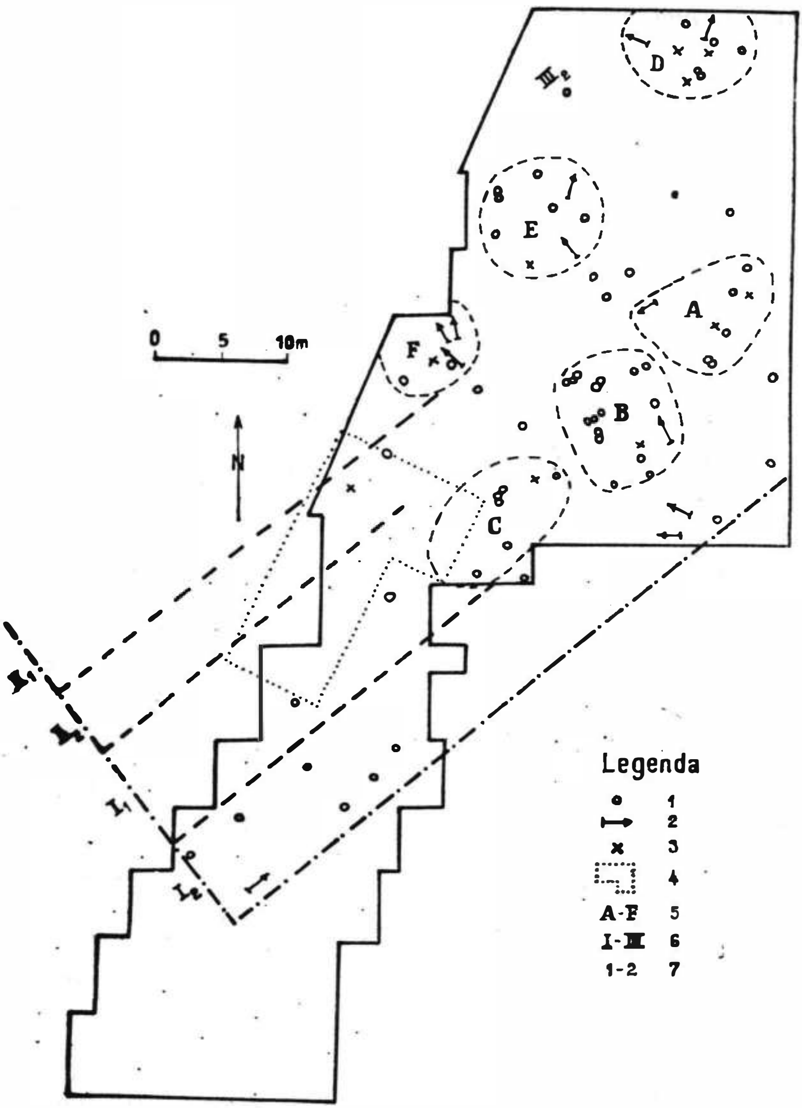

Fig. 1. — Planul analitic al cimitirului carpic de la Poieneşti. *1*, morminte de incineraţie; *2*, morminte de înhumaţie; *3*, morminte de înhumaţie deteriorate; *4*, suprafaţa dezvelită în anul 1936, unde mormintele descoperite nu au fost consemnate în planul săpăturilor; *5*, grupuri de morminte ale unor mari familii; *6*, unităţi „getilice"; *7*, generaţii.

clar atît din situația mormintelor de incinerație de la Poienești [13], cît și a cimitirelor de la Sîntana de Mureș [14], Tîrgșor [15], Bandu de Cîmpie [16] etc.

Firește, gruparea mormintelor, chiar dacă arată unele asemănări în privința formei, are în esență particularitățile sale în cazul fiecărui cimitir.

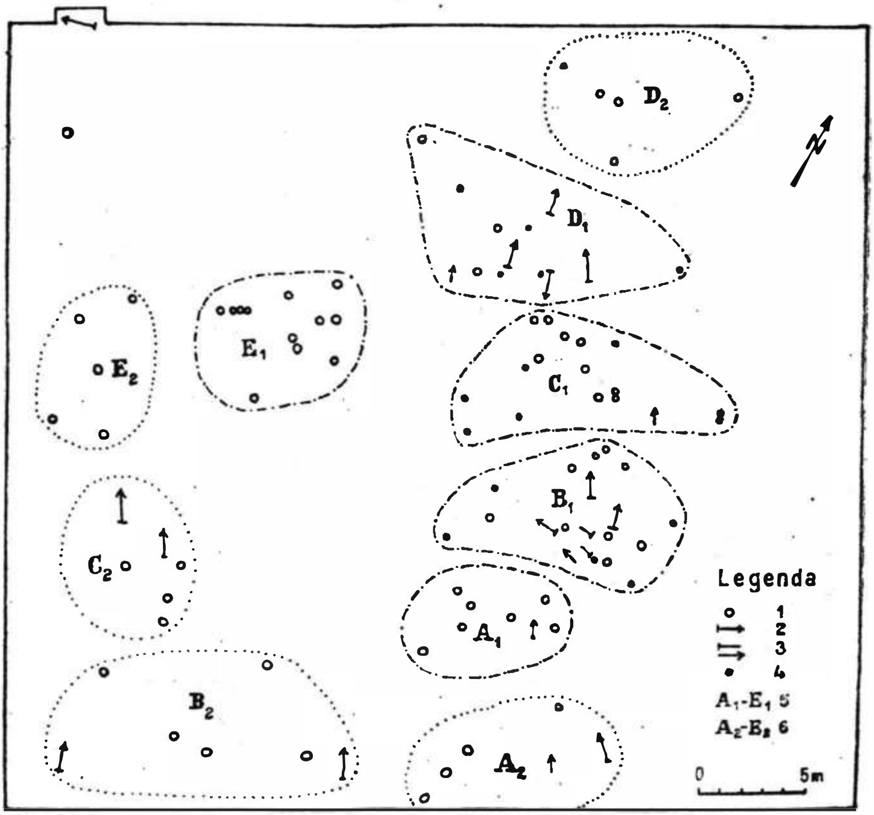

Fig. 2. — Planul analitic al cimitirului carpic de la Gabăra-Moldoveni. *1*, morminte de incinerație; *2*, morminte de inhumație; *3*, morminte de inhumație incomplete; *4*, cranii de copii; *5*, grupuri de morminte ale primei generații a cinci mari familii; *6*, grupuri de morminte ale generației a doua.

tir. Sînt convingătoare în această direcție analizele făcute de noi în cazul cimitirelor de la Bandu de Cîmpie, Sîntana de Mureș, Privolnoe [17], Petu-

[13] G. Bakó, *op. cit.*, p. 37—39 și p. 34, fig. 1.

[14] G. Bakó, *Date privind structura socială și apartenența purtătorilor culturii Sîntana-Cerneahov din Transilvania*, în *SCIV*, 19, 1968, 1, p. 65—70 și p. 64 fig. 1.

[15] *Ibidem*, p. 76 și p. 65 fig. 3.

[16] G. Bakó, *A mezőbándi temető népének és anyagi kultúrájának eredtéről*, în *AÉ*, 87, 1960, 1, p. 23—25 și fig. 1 ; idem, *Elemente slave în necropola de la Bandu de Cîmpie*, în *SCIV*, XIII, 1962, 2, p. 452, fig. 1, p. 454, fig. 2.

[17] G. Bakó, *op. cit.*, în *SCIV*, 19, 1968, 1, p. 76 și p. 66, fig. 4.

hovca [18], ori cele efectuate în cazul necropolelor germanice apusene şi nordice [19], avarice [20] şi maghiare [21].

În felul acesta, atunci cînd se succed pe acelaşi teritoriu înmormîntări din epoci diferite, gruparea mormintelor, precum şi sistemul orînduirii lor prezintă forme deosebite. Concludentă în acest sens este situaţia din cimitirul de la Ürbőpuszta (R. P. Ungară), unde s-au constatat două faze principale de înmormîntare; prima din epoca avară timpurie, iar a doua din epoca avară tîrzie. Deşi cele două faze aparţin unor populaţii înrudite, iar diferenţa cronologică dintre ele nu era decît 20 de ani, totuşi forma orînduirii lor se deosebeşte fundamental. Pe cîtă vreme mormintele din faza timpurie erau dispuse în grupuri concentrice, aparţinînd generaţiilor consecutive ale unei mari familii patriarhale, mormintele din faza tîrzie alcătuiau rînduri neordonate, atribuite a trei mari familii patriarhale [22].

Revenind la problema cimitirului de la Poieneşti, din analiza planului acestuia rezultă că mormintele de înhumaţie nu aveau un sistem de dispunere aparte, ci se integrau în mod organic în sistemul organizării interne a cimitirului de incineraţie, fiind încadrate în zonele de generaţii şi în grupurile familiale ale acestuia. Acelaşi lucru se evidenţiază şi în cimitirul de la Gabăra, întrucît mormintele de înhumaţie nu constituiau nici acolo grupuri independente, ci erau încadrate în grupurile familiale mari de incineraţie [23].

Situaţia arătată este deci încă un argument în plus în favoarea concluziei după care cele două rituri de înmormîntare din cadrul cimitirelor de tip Poieneşti nu reprezintă faze cronologice distincte, ci sînt contemporane şi se pot atribui aceluiaşi grup de populaţie.

Fireşte, aceasta nu exclude posibilitatea ca unele morminte de înhumaţie (puţine însă la număr) să reprezinte într-adevăr elemente sarmatice, asimilate de populaţia carpică.

Precum s-a văzut mormintele de incineraţie şi cele de înhumaţie se încadrau, atît la Poieneşti cît şi la Gabăra, într-un sistem unitar de orga-

---

[18] *Ibidem*, p. 69 şi p. 67, fig. 5.

[19] W. Veeck, *Die Reihengräber-Friedhöfe des frühen Mittelalters und die historische Forschung*, în *16. BerRGK*, 1927, p. 35—46; R. Hachmann, *Die Gliederung des Gräberfelds von Gross Romstedt*, în *Archaeologia Geographica*, I, 1950, 2, p. 17—20; A. Borchling, *Die Untergliederung der Stufe von Seedorf auf Grund des Fundstoffs vom Urnenfriedhof Hornbeck*, Kr. Hzgt. Lauenburg, în *Archaeologia Geographica*, I, 1950, 4, p. 49—52; R. Hachmann, *Das Gräberfeld von Rondsen (Radz), Kreis Graudenz (Grudziadz) und die Chronologie der Spätlatènezeit im östlichen Mitteleuropa*, în *Archaeologia Geographica*, II, 1951, 1—2, p. 79—96; idem, *Zur Gesellschaftsordnung der Germanen in der Zeit um Christi Geburt*, în *Archaeologia Geographica*, V, 1956, p. 7—24; M. Danuta-R. Wołagiewiczowie, *Uzbrojenie ludności Pomorza Zachodniego u progu naszej ery*, în *Materiały Zachodnio-Pomorskie*, IX, 1963, p. 67—98.

[20] Gy. László, *Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars*, în *ArchHung*, XXXIV, 1955, p. 21—133; Á. Cs. Sós, *Le deuxième cimetière d'Üllő*, în *ActaArch*, Budapesta, VI, 1955, 1—4, p. 223—224; I. Bona, *Az ürbőpusztai avar temető*, în *AÉ*, 84, 1957, 2, p. 155—174; I. Kovrig, *Das avarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán*, în *ArchHung*, XL, 1963, p. 177—188.

[21] Gy. László, *A honfoglaló magyar nép élete*, Budapesta, 1944, p. 125—161; I. Dienes, *A basahalmi (Szabolcs-Szatmár m.) honfoglaláskori magyar temető*, în *AÉ*, 85, 1957, 1, p. 28—29; K. Mesterházy, *Beszámoló az 1965. évi Biharkeresztes-ártándi ásatásról*, în *A debreceni Déri Múzeum évkönyve*, 1966, p. 63—65.

[22] I. Bona, *op. cit.*, p. 165 şi p. 167, fig. 7.

[23] Referitor la aceste grupuri: G. Bakó, *op. cit.*, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 37.

nizare. Prin urmare contemporaneitatea lor nu schimbă cu nimic felul în care am reconstituit sistemul organizării interne a cimitirului de la Poienești și nu modifică deci nici concluziile formulate pe baza acestuia. Dimpotrivă, încadrarea perfectă a mormintelor de înhumație în sistemul de înmormîntare identificat de noi, confirmă valabilitatea analizei noastre.

Desigur, ar fi greșit să ne închipuim că toate cimitirele carpice aveau aceeași formă de organizare. Pe măsura descoperirii unor noi necropole și a examinării acestora, se vor putea identifica diferite forme de organizare. Acest lucru rezultă limpede din confruntarea pe care o putem face între necropolele de la Poienești și Gabăra.

După cum am arătat cu altă ocazie, la Poienești se înmormîntau cel puțin trei unități gentilice. Mormintele erau dispuse în grupuri aparținînd unor mari familii patriarhale. Grupurile compacte ale primei generații alcătuiau cîteva rînduri, fiecare dintre acestea reprezentînd o unitate gentilică. În fața rîndurilor, spre sud-est, se aflau morminte răzlețe aparținînd generației a doua, în vremea căreia cimitirul a fost abandonat, deoarece grupurile sale au rămas incomplete. Este semnificativ faptul că în cadrul grupurilor de morminte ale marilor familii se detașează clar grupuri mai mici, ce pot fi atribuite familiilor individuale [24].

Necropola de la Gabăra avea o formă de organizare oarecum deosebită de cea constatată la Poienești. Aici majoritatea mormintelor se concentrau într-un cerc compus din opt grupuri de morminte. Patru dintre aceste grupuri erau compacte, iar patru înglobau morminte răsfirate. În afara cercului, dar lipit de el, se afla un al cincilea grup compact, iar spre nord de acesta încă un grup cu morminte răsfirate. Prin urmare, avem de-a face cu cinci grupuri compacte și cu cinci grupuri compuse din morminte răzlețe care, după cum arată caracterul lor, aparțineau unor mari familii patriarhale.

După cum s-a precizat, necropola de la Gabăra este aproximativ contemporană cu cea de la Poienești [25], putînd fi încadrată între anii 250—295. Astfel, înmormîntările au avut și aici o durată echivalentă cu răstimpul unei generații și jumătate.

Luînd deci în considerare caracteristicile cimitirului, precum și analogia de la Poienești, putem considera că grupurile compacte reprezintă o generație întreagă, a cinci mari familii patriarhale, iar grupurile cu morminte răzlețe provin de la o generație incompletă a acelorași familii. Întrucît, după cum arată inventarul, în grupurile compacte înmormîntările au început o dată cu înființarea cimitirului, este evident că acestea aparțineau primei generații, iar grupurile cu morminte răzlețe provin de la generația a doua, în vremea căreia necropola a fost părăsită [26]. Atribuirea aceasta este confirmată și de grupul nordic incomplet, a cărui poziție periferică, izolată arată că ne aflăm în fața unei formațiuni secundare, deci tîrzii.

---

[24] G. Bakó, *op. cit.*, p. 35—37.

[25] Gh. Bichir, *op. cit.*, p., 267.

[26] Vorbind de două generații consecutive nu trebuie să ne mire faptul dacă întîlnim și în grupurile compacte morminte tîrzii, deoarece unii membri ai primei generații, cu o longevitate mai mare, au putut viețui pînă în perioada finală a cimitirului.

De relevat este şi faptul că la Gabăra, ca şi la Poieneşti, în cadrul grupurilor de morminte ale marilor familii se disting clar grupurile mai mici ale familiilor individuale [27].

Pe lîngă cele arătate mai apar la periferia vestică a cimitirului de la Gabăra două morminte total izolate. Semnificaţia exactă a acestora nu se poate clarifica cu toată certitudinea, deoarece ne lipsesc încă analogiile necesare. Ca ipoteză de lucru pot fi însă formulate două presupuneri şi anume: fie că ele aparţin unor persoane înmormîntate, din motive încă necunoscute, în afara comunităţii, la periferia cimitirului, fie că reprezintă membrii unor familii individuale, care s-au desprins din cadrul marilor familii patriarhale, devenind unităţi economice separate. Cu privire la cea de-a doua posibilitate, putem menţiona că structura socială a carpilor, oglindită în caracterul organizării interne a celor două cimitire, corespunde într-adevăr unei trepte a evoluţiei social-economice pe care existau toate condiţiile favorabile desprinderii familiilor individuale din cadrul marilor familii patriarhale şi transformării lor în unităţi economice separate.

Din analiza sociologică a celor două necropole rezultă deci că, deşi forma lor de organizare se deosebea întrucîtva, totuşi conţinutul social oglindit în sistemul organizării lor interne pledează pentru aceeaşi treaptă a evoluţiei. În ambele cazuri se poate constata că nucleul de bază al societăţii era încă marea familie. De asemenea, atît la Poieneşti cît şi la Gabăra, se evidenţiază în mod clar că marea familie nu mai era de formă clasică, ci păşise pe o treaptă mai avansată a evoluţiei, caracterizată prin separarea familiilor individuale în cadrul ei şi transformarea lor în unităţi de consum aparte. Nu este exclus ca în unele cazuri să fi început chiar şi desprinderea familiilor individuale din sînul marii familii şi transformarea lor în unităţi economice separate.

Cu ocazia analizei cimitirului de la Poieneşti am subliniat faptul că, acesta fiind dezvelit parţial nu s-a putut stabili numărul marilor familii ale unităţilor gentilice [28]. În schimb la Gabăra constatăm cu toată certitudinea că unitatea care folosea acest cimitir avea cinci mari familii patriarhale.

În lucrările noastre precedente am insistat deja asupra faptului că unităţile compuse din cîte cinci mari familii, care se întîlnesc destul de frecvent în această epocă, denotă de obicei existenţa organizării gentilice decimale. La fel, am subliniat şi faptul că aceasta nu era organizarea gentilică născută pe cale naturală, ci era o formă de organizare creată artificial, după modelul ei [29]. Astfel, luînd în considerare mărturia cimitirului de la Gabăra putem admite că cel puţin la unele grupuri carpice organizarea gentilică s-a descompus încă în secolul al III-lea, locul ei fiind preluat de o organizare mai avansată, creată artificial. Fireşte, unităţile organizatorice de bază de acest tip, compuse din cîte cinci mari familii patriarhale,

[27] G. Bakó, *op. cit.*, p. 37.
[28] *Ibidem*, p. 36.
[29] G. Bakó, *op. cit.*, în *SCIV*, 19, 1968, 1, p. 70.

se pot numi gentilice doar convențional, pe temeiul că ele au luat ființă după modelul vechilor ginți, iar la baza lor stătea probabil cîte o unitate gentilică formată pe cale naturală. În ceea ce privește însă caracterul acestor unități, datele de care dispunem dovedesc că ele erau mai degrabă obști de vecinie, decît obști gentilice. În consecință, constatarea noastră confirmă concluzia recent formulată, după care dezvoltarea rapidă a forțelor de producție la carpii și dacii liberi în decursul secolelor II—III a avut „drept urmare înlocuirea treptată a obștii gentilice cu obștea sătească (teritorială)"[30].

În încheiere, menționăm că în lucrarea de față ne-am ocupat numai de necropolele reprezentative ale grupei Poienești-Gabăra, așa încît concluziile noastre privesc societatea carpică din cea de-a doua jumătate a secolului al III-lea. Pentru a vedea care a fost structura socială a carpilor în prima jumătate a secolului respectiv vor trebui analizate în viitor și necropolele aparținînd grupului Pădureni-Vîrteșcoiu.

SUR L'ORGANISATION INTERNE DES NÉCROPOLES DE TYPE POIENEȘTI

RÉSUMÉ

L'auteur reprend le problème de l'organisation interne des nécropoles de type Poienești, en étudiant surtout le rapport entre les tombes d'incinération et celles d'inhumation. Sur la foi de l'analyse du plan des nécropoles de Poienești et de Gabăra-Moldoveni on constate qu'aussi bien dans l'une que dans l'autre, les deux variantes funéraires sont répandues sur le même territoire; les tombes d'inhumation ne constituent pas des groupes séparés mais, tout au contraire, elles sont englobées d'une manière organique dans l'organisation interne des nécropoles d'incinération.

Ayant comme point de départ cette constatation, on conclut que les tombes d'incinération et celles d'inhumation des nécropoles de type Poienești ne représentent pas des phases différentes, mais qu'elles sont contemporaines, en appartenant au même groupe de populations.

L'auteur relève encore le fait que, malgré certaines différences dans la forme d'organisation de ces deux nécropoles carpiques analysées, elles plaident pourtant pour la même phase d'évolution sociale.

Il résulte du caractère de l'organisation interne des nécropoles que chez les Carpes de la seconde moitié du IIIe siècle, l'élément social de base était la grande famille. Mais à cette époque la grande famille carpique ne présentait plus la forme classique; elle s'était déjà engagée vers un degré plus avancé d'évolution caractérisé par la séparation des familles individuelles, pourtant reliées entre elles, et qui se sont transformées en des unités de consommation indépendantes.

---

[30] Maria Comșa, *Cu privire la caracterul organizării social-economice și politice pe teritoriul țării noastre în epoca migrațiilor*, în *SCIV*, 18, 1967, 3, p. 432.

Enfin, on souligne, selon le témoignage de la nécropole de Gabăra, qu' au moins chez quelques-uns de ces groupes carpiques, l'organisation gentilice se désagrège dès le IIIe siècle, étant remplacée par une autre organisation, plus évoluée, artificiellement créée, à base de division décimale. Par conséquent, les unités de base de cette organisation peuvent être considérées plutôt comme des communautés de voisinage que comme des communautés gentilices.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Plan analytique de la nécropole carpique de Poieneşti. 1, tombes d'incinération ; 2, tombes d'inhumation ; 3, tombes d'inhumation bouleversées ; 4, superficie fouillée en 1936 dont les tombes découvertes n'ont pas été mentionnées dans le plan des fouilles ; 5, groupes de tombes de grandes familles ; 6, unités « gentilices » ; 7, générations.

Fig. 2. — Plan analytique de la nécropole carpique de Gabăra-Moldoveni. 1, tombes d'incinération ; 2, tombes d'inhumation ; 3, tombes d'inhumation incomplètes ; 4, crânes d'enfants ; 5, groupes de tombes de la première génération de cinq grandes familles ; 6, groupes de tombes de la seconde génération.

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA ÎN ANUL 1968

DE

DORIN POPESCU

Continuăm, ca în fiecare an, publicarea foarte sumară a rezultatelor săpăturilor arheologice din anul precedent, în ordine cronologică, pe localități. În cazurile în care în același loc au fost descoperite resturi din epoci diferite, localitatea va fi menționată la problema pentru care au fost inițial întreprinse cercetările. Acolo unde nu se menționează instituția care a făcut cercetările, acestea au fost executate de Institutul de arheologie al Academiei Republicii Socialiste România, precizîndu-se însă, atunci cînd este cazul, dacă lucrările au fost executate în colaborare cu altă instituție. Pentru mai multă precizie, notele au fost întocmite de responsabilii săpăturilor sau de un membru al colectivului. Fiecare cercetare este trecută și pe harta alăturată, cu numărul de ordine din această dare de seamă.

I. STUDIEREA VIEȚII OMULUI PE TERITORIUL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA ÎNAINTE DE EPOCA DACICĂ

1. *Ripiceni* (jud. Botoșani). În continuarea cercetărilor din marea așezare Ripiceni-Izvor s-a săpat o suprafață de circa 425 m², pînă la adîncimea de 10—10,50 m. S-au descoperit mici complexe din pietre de calcar, numeroase piese de silex și resturi faunistice. Este vorba de un atelier de prelucrare aparținînd locuirii musteriene timpurii. (În colaborare cu Muzeul din Botoșani).

2. *Curteni* (jud. Vaslui). În vatra satului Curteni a fost efectuat un sondaj precizîndu-se existența unei așezări din paleoliticul superior cu unelte de silex specifice culturii aurignaciene. (Muzeul de istorie a Moldovei din Iași, în colaborare cu Muzeul de istorie din Bacău).

3. *Lespezi* (com. Gîrleni, jud. Bacău). S-au continuat săpăturile în așezarea paleolitică din punctul „Lutărie-pod”, descoperindu-se noi complexe cu vetre de foc și material litic și faunistic. S-au precizat limitele celor cinci niveluri de locuire din paleoliticul superior. (În colaborare cu Muzeul din Bacău).

4. *Românești* (com. Tomești, jud. Timiș). Au continuat săpăturile în punctul „Dumbrăvița" descoperindu-se numeroase ateliere pentru prelucrarea silexului, aparținînd paleoliticului superior.

5. *Pleșa* (com. Berești-Meria, jud. Galați). Așezarea aparținînd gravetianului final. Sondaj de 10 m², care a permis constatarea că straturile pleistocenului superior au fost distruse parțial prin deflație, materialul litic rămas găsindu-se în stratul vegetal actual. Roca folosită este silexul cretacic din Prut și șist negru. (Muzeul de istorie din Galați).

6. *Bicăjel* (com. Bicaz-Chei, jud. Neamț). S-a efectuat un sondaj pe terasa superioară a rîului Bicaz, descoperindu-se o nouă așezare swideriană. (Muzeul de istorie din Bacău).

7. *Puricani* (or. Berești, jud. Galați). Așezarea aparține gravetianului final, este bine conservată și bogată în material litic. Se întîlnește silexul cretacic de Prut, șistul negru de Audia și gresia silicifiată cu glaucomit. Tipologic este vorba de un facies foarte apropiat de cel de la Ceahlău. Stratigrafic, materialul litic se găsește la limita superioară a unui sol roșu de pădure. (Muzeul de istorie din Galați).

8. *Trestiana* (com. Grivița, jud. Vaslui). Au fost reluate săpăturile în așezarea de tip Criș; s-a dezvelit o suprafață de peste 200 m², cu care ocazie a fost descoperită o nouă locuință de suprafață aparținînd culturii Criș, de pe suprafața căreia au fost scoase cîteva lame din silex și obsidian, fragmente ceramice de la vase de dimensiuni mari, unele din ele fiind decorate prin impresiuni sau pictură. Determinarea exactă a fazei căreia îi aparține această locuință se va putea face abia după cercetarea ei în întregime.

Au apărut și un număr de 4 noi morminte în sectorul cu schelete îngropate în poziție chircită; mormintele sînt orientate pe direcția E—V cu mici devieri S—N. Două din morminte neavînd inventar, nu se poate stabili cărei etape aparțin. Celelalte două morminte, pe baza inventarului ceramic se datează în epoca bronzului. (Muzeul din Bîrlad).

9. *Șimnicu* (or. Craiova, jud. Dolj). S-au continuat lucrările în curtea stațiunii experimentale Șimnicu, făcîndu-se un sondaj între gropile de siloz. S-a descoperit un nivel cu materiale ceramice bogate aparținînd culturii Criș, precum și niveluri cu materiale de tip Sălcuța și Coțofeni. (Muzeul Olteniei, Craiova).

10. *Dudești* (municipiul București). În cuprinsul așezării purtătorilor culturii Dudești, în pămîntul de umplutură al unei gropi, s-au găsit materiale aparținînd culturii Dudești, la un loc cu cîteva cioburi specifice culturii ceramicii liniare.

11. *Cernica* (municipiul București). S-au continuat săpăturile în așezările neolitice, făcîndu-se noi observații asupra tipurilor de locuințe; s-a obținut un bogat material pentru cunoașterea culturilor Dudești și Boian (faza I).

12. *Gornea* (com. Sichevița, jud. Caraș-Severin). Sondaj în locul „Căimita de Sus". S-au descoperit patru bordeie neolitice de tip Vinča A, conținînd vase și figurine de lut precum și numeroase unelte de os. (Muzeul din Reșița).

13. *Almăjel* (com. Vlădaia, jud. Dolj). Deasupra carierei de pietriș, s-au început lucrări în așezarea neolitică distrusă în mare parte de carieră. Materialele indică o locuire din perioada Vinča și alta aparținînd culturii

Sălcuţa. S-au descoperit de asemenea fragmente ceramice de tip Verbicioara şi Basarabi (Muzeul Craiova).

14. *Vădastra* (jud. Olt). În 1968, săpăturile au fost efectuate la marginea de vest a Măgurii Fetelor. S-a dezvelit parţial o locuinţă de suprafaţă din faza Vădastra II, din care s-a păstrat intactă partea de jos a peretelui de nord, ceea ce a permis noi observaţii asupra sistemului de construcţie în neoliticul mijlociu.

15. *Căscioarele-Ostrovel* (jud. Ilfov). S-au degajat în cea mai mare parte resturile a trei mari construcţii din stratul de cultură de la circa 5 m adîncime, aparţinînd unei etape foarte tîrzii a culturii Boian. Una dintre aceste construcţii, situată aproximativ în centrul aşezării, avea o încăpere cu pereţii pictaţi la interior cu motive geometrice; cam în mijlocul încăperii a fost descoperită o coloană de lut, înaltă de circa 2 m, căzută la pămînt şi mult avariată din pricina căderii şi a incendiului care distrusese clădirea, pictată la rîndul ei cu alte motive geometrice, deosebite de acelea de pe pereţi. Ţinînd seama de întregul complex al descoperirilor, este foarte probabil că era vorba de o clădire destinată cultului (deci un fel de sanctuar) şi nu de o simplă locuinţă. (În colaborare cu Muzeul din Olteniţa).

16. *Tîrpeşti* (com. Petricani, jud. Neamţ). S-a săpat în continuare în aşezarea de la Rîpa lui Bodai, mai ales în zona şanţurilor de apărare, care au fost urmărite pînă la ieşirea în rîpă şi în zona vestică a terasei. Aici s-au descoperit mai cu seamă urme de locuire din secolele II—III e. n., resturi hallstattiene şi ceramică liniară. (În colaborare cu Muzeul Bacău).

17. *Suceveni* (jud. Galaţi). Săpături la punctul „Stoborăni" într-o aşezare aparţinînd neoliticului tîrziu. S-au identificat trei niveluri de locuire, caracteristice aspectului Stoicani-Aldeni. Deasupra lor s-au găsit resturi hallstattiene, altele din epoca romană, din perioada migraţiei (secolele III—IV e. n.), precum şi din toate perioadele feudale (Muzeul de istorie Galaţi).

18. *Ariuşd* (com. Vîlcele, jud. Covasna). Au fost reluate săpăturile în aşezarea neolitică de pe movila „Tyiszk", dezvelindu-se şase suprafeţe de diferite dimensiuni. Acestea au fost adîncite pînă la 80 cm, recoltîndu-se un bogat material ceramic. (În colaborare cu Muzeul din Sf. Gheorghe).

19. *Răcăciuni* (jud. Bacău). În punctul „Dealul Vrăbiilor" s-au efectuat săpături într-o aşezare Cucuteni B, identificîndu-se resturile unei locuinţe de suprafaţă cu ceramică pictată şi din categoria C. (În colaborare cu Muzeul judeţean Bacău).

20. *Erbiceni* (jud. Iaşi). S-au continuat săpăturile în aşezarea de tip Horodiştea-Folteşti de pe dealul Sărăturilor, unde s-a descoperit un bogat material ceramic caracteristic etapei Erbiceni. Concomitent cu lucrările de pe dealul Sărăturilor s-au început săpături într-o movilă de pe dealul Mănăstirea, din apropiere, unde s-au descoperit două morminte cu ocru, fără inventar. (Universitatea „Al. I. Cuza" Iaşi în colaborare cu Institutul de istorie şi arheologie Iaşi).

21. *Cerăt* (jud. Dolj). S-au continuat săpăturile în aşezarea neolitică, trasîndu-se un şanţ perpendicular pe cel făcut în 1967. S-au secţionat trei locuinţe aparţinînd fazei mijlocii a culturii Sălcuţa (Muzeul Craiova).

22. *Brăiliţa* (Municipiul Brăila). În continuarea săpăturilor din anul 1967, s-au urmărit în S XXIII resturile unei locuinţe aparţinînd culturii Gumelniţa, faza Bl. S-au descoperit mai multe rîşniţe primitive

de piatră, lame de silex, dăltiţe de piatră şi de os, precum şi un bogat material ceramic întreg şi fragmentar.

În necropolă, s-au descoperit în continuare alte 29 de schelete omeneşti în poziţie întinsă, numărul total al mormintelor din necropola de la Brăiliţa ridicîndu-se la 254. Unele schelete purtau pe ele urme de ocru roşu depus pe oase, sau sub formă de bulgăraşi. Inventarul funebru al acestor morminte este mai sărac (lame de silex sau cochilii de melci) în comparaţie cu cele din 1966—1967. În partea de sud a gropii cărămidăriei nr. 2, s-a efectuat o săpătură de control în aşezarea hallstattiană; s-au descoperit resturi ceramice aparţinînd culturii Babadag. (Muzeul Brăila).

23. *Rîmnicelu* (jud. Brăila). În raza comunei, în lunca Buzăului, se află o popină-măgură, pe care a existat o importantă aşezare aparţinînd culturii Cernavoda I. Săpăturile din 1968 însumează o suprafaţă de 970 m² în care s-a descoperit o mare cantitate de oase de animale domestice şi sălbatice, unelte de silex, de corn şi os, precum şi numeroase fusaiole şi strecurători de lut ars.

Vasele ceramice, în cea mai mare parte fragmentare, sînt lucrate din pastă fină, foarte multe cu degresant format din cochilii de melci şi valve de scoici pisate. Decorul este realizat cu şnurul înfăşurat şi numai pe un singur vas cu şnurul fin răsucit. Împreună cu materialul ceramic aparţinînd culturii Cernavoda I au fost descoperite foarte multe fragmente de vase (unele cu posibilităţi de reconstituire), aparţinînd culturii Cucuteni, etapa timpurie a fazei B (B1). Tot pe popină au mai fost descoperite un număr de şase morminte de înhumaţie, unele au inventar funerar, aparţinînd sarmaţilor (secolul al III-lea e. n.). (Muzeul Brăila).

24. *Cernavoda* (jud. Constanţa). În vara anului 1968 s-a procedat la efectuarea unui control stratigrafic în aşezarea culturii Cernavoda de pe dealul Sofia, atît în zona în care se afla faza I, cît şi în zona fazei a III-a. S-a dovedit stratigrafic că faza Cernavoda II este ulterioară fazei I.

25. *Crivăţu* (jud. Ilfov). În cursul anului 1968 au fost continuate şi încheiate cercetările de la Crivăţ. S-a controlat stratigrafia şi felul de dispunere a locuinţelor. S-a confirmat existenţa a două niveluri ale stratului cu cultură Glina şi infiltrări de elemente Cernavoda, pe baza cărora se poate stabili o sincronizare între cele două culturi.

26. *Dealu* (jud. Harghita). La 16 km nord de municipiul Odorheiu Secuiesc, pe un platou întins situat la circa 4 km spre nord-nord-est de comună, s-au efectuat săpături în două puncte denumite „Makvára", ambele fiind pe marginea platoului vulcanic al munţilor Gurghiului, la o înălţime de peste 940 m. În primul punct de săpătură s-a dat de o aşezare vremelnică, deschisă, de caracter Schneckenberg, de la începutul epocii bronzului, cu puţine unelte de piatră şi ceramică. Pe botul de deal cu aceeaşi denumire, la o depărtare de circa 650 m de primul, s-a secţionat şanţul şi valul de apărare care traversează şaua unei aşezări întărite, de refugiu de tip Wietenberg, etajată în două terase. Materialul ceramic şi litic aparţine fazei a II-a a acestei culturi (Muzeul municipal Odorheiu Secuiesc şi Muzeul de istorie Cluj).

27. *Deva* (jud. Hunedoara). În cartierul Viile Noi, situat în partea de vest a oraşului, cu prilejul săpării unei fundaţii, au ieşit la iveală vase de lut şi fragmente de vetre de foc, o brăţară şi un ac ornamental, ambele de bronz.

Vase ceramice şi fragmente ceramice, aparţinînd culturii Wietenberg au ieşit la iveală şi din secţiunile efectuate mai jos de nivelul roman al aşezării rurale din zona estică a Devei. (Muzeul judeţean Hunedoara-Deva).

28. *Cîndeşti* (jud. Vrancea). Săpăturile s-au concentrat pe terasele situate în imediata vecinătate a „Cetăţuii", unde s-au descoperit numeroase resturi de locuire aparţinînd secolelor II î.e.n. — I e.n. şi culturii Monteoru. Sondajul efectuat pe terasa „Coasta Nacului" a avut ca rezultat identificarea a opt gropi cu resturi menajere aparţinînd epocii Latène; în schimb, aşezarea Monteoru este mult mai intensă, descoperindu-se resturile a trei locuinţe şi 12 gropi cu resturi menajere. Spre deosebire de aşezările Monteoru de pe „Cetăţuie", unde predomină urmele de locuire din fazele timpurii Monteoru, aici acestea aparţin fazelor tîrzii Ib, IIa şi IIb ale aceleiaşi culturi. Prin sondajul efectuat pe terasa „Coasta Banului" s-a identificat o bogată aşezare aparţinînd fazei Ic_2 a culturii Monteoru, precum şi urmele unui cimitir datat în etapa I a fazei Monteoru Ic_2 şi faza Ic_3. S-au dezvelit 10 morminte de înhumaţie, unul în cutie de piatră, un mormînt dublu acoperit cu pietre, unul acoperit cu o lespede de piatră şi şapte morminte în gropi simple. Ca inventar amintim cercei de bronz şi ceşti cu două torţi. Pe terasa „Coasta Banului" resturile de locuire Latène sînt sporadice (Institutul de istorie şi arheologie Iaşi în colaborare cu Muzeul de istorie Focşani).

29. *Fitioneşti* (jud. Vrancea). Săpăturile efectuate în cursul anului 1968 pe „Cetăţuie" au avut ca scop cercetarea în continuare a pantelor de SE unde se indentificaseră resturi de locuire şi şanţul de apărare aparţinînd fazelor timpurii ale culturii Monteoru. Cu prilejul săpăturilor s-a constatat că locuinţele din fazele Monteoru Ic_2 şi Ic_3 au fost construite pe treptele amenajate în acest scop, ale pantei de SE. De asemenea s-a urmărit şi traseul şanţului de apărare şi s-au dezvelit în continuare locuinţele din etapa I a fazei Monteoru Ic_3, situate la piciorul pantelor „Cetăţuie". Pe platoul „Cetăţuie" s-au cercetat două locuinţe neolitice, descoperindu-se numeroase unelte din corn de cerb (săpăligi, împungătoare, ace etc.), precum şi piese de cult (măsuţă altar şi idoli). (Institutul de istorie şi arheologie Iaşi în colaborare cu Muzeul de istorie Focşani).

30. *Voineşti* (jud. Vaslui). Pe teritoriul comunei, în punctul „Bulbuceni", s-a efectuat un sondaj de salvare descoperindu-se un mormînt de înhumaţie în poziţie chircită, avînd ca inventar o mare cantitate de ceramică (vase întregi, numeroase fragmente ceramice) şi un topor din piatră, o dăltiţă, aşchii de silex etc. Pe baza analizei ceramicii descoperite, mormîntul a fost atribuit epocii bronzului — cultura Monteoru.

31. *Borleşti* (jud. Neamţ). S-a efectuat un mic sondaj pe Dealul Runcu, identificîndu-se resturi de locuire aparţinînd culturii Costişa, precum şi urme sporadice neolitice (Precucuteni I). (Institutul de istorie şi arheologie Iaşi).

32. *Bucşeneşti* (com. Ţiţeşti, jud. Argeş). S-a efectuat un sondaj într-o aşezare aparţinînd culturii Tei (fazele Stejar, Fundeni şi Fundenii Doamnei). Aşezarea se prezintă sub formă de concentrări de locuire (sălaşe) răspîndite pe terasa medie a Rîului Tîrgului, pe o lungime de circa 1,5 km. (În colaborare cu Muzeul din Piteşti).

33. *Grădiştea Coşlogeni* (com. Roseţi, jud. Ialomiţa). Au fost continuate săpăturile începute în 1966 în locul „La Clinci" . S-au obţinut noi

materiale care documentează o fază timpurie a culturii Hamangia şi aspectul final al culturii epocii bronzului de tip Coşlogeni. Cercetările făcute în marginea de vest a grădiştei atestă o locuire hallstattiană de tip Babadag. (În colaborare cu Muzeul din Călăraşi).

34. *Cruceni* (jud. Timiş). Săpăturile executate în perioada 15 august — 1 septembrie 1968 reprezintă o completare a săpăturilor efectuate în vara anului 1958, săpîndu-se porţiunile care în 1958 erau ocupate de unele construcţii ale G.A.P.-ului. Acestea fiind demolate, s-au putut descoperi încă 26 de morminte de incinerare cu circa 50 de vase (urne şi vase de ofrandă) databile în epoca bronzului şi în Hallstatt. (Muzeul Banatului, Timişoara).

35. *Susani* (com. Traian Vuia, jud. Timiş). S-au continuat săpăturile din sanctuarul de la începutul primei epoci a fierului. S-au făcut precizări de ordin stratigrafic, stabilindu-se patru orizonturi în folosirea sanctuarului. De asemenea, s-au adus noi argumente care să definească obiectivul de la Susani ca fiind un sanctuar. Importantă este descoperirea unei gropi-ofrandă din ultimul nivel ce conţine circa 250 de vase întregibile (În colaborare cu Muzeul Lugoj).

36. *Tancu* (jud. Vaslui). Pe teritoriul comunei, la punctul „Ştiubeeni" a fost efectuat un sondaj, descoperindu-se un bogat material osteologic şi ceramic, caracteristic culturii Noua.

Un alt sondaj, la punctul „Piscul ulucilor", a dat la iveală importante resturi arheologice aparţinînd perioadei de sfîrşit a epocii bronzului şi Hallstattului timpuriu. (Muzeul de istorie a Moldovei din Iaşi, în colaborare cu Muzeul de istorie din Bacău).

37. *Babadag* (jud. Tulcea). Au fost continuate săpăturile în aşezarea hallstattiană. S-au făcut noi observaţii asupra sistemului de fortificare a tipului de locuinţe şi asupra stratigrafiei (În colaborare cu Muzeul din Tulcea).

38. *Cozia* (com Costuleni, jud. Iaşi). S-au continuat săpăturile începute în anii precedenţi, precizîndu-se existenţa a două straturi suprapuse, cel inferior de tip Cucuteni AB iar cel superior aparţinînd primei epoci a fierului. Ambele niveluri de locuire au fost afectate de lucrările de plantaţii de viţă. De asemenea, s-au mai descoperit încă două bordeie hallstattiene şi trei gropi cu resturi menajere din aceeaşi perioadă. Materialul ceramic descoperit în aceste complexe arheologice reprezintă un aspect al fazei mijlocii a culturii Babadag. (Institutul de istorie şi arheologie Iaşi în colaborare cu Muzeul de istorie a Moldovei din Iaşi).

39. *Izvorul Bîrzii* (jud. Mehedinţi). La circa 400 m nord-vest de satul Puţinei, s-au efectuat săpături de salvare într-o necropolă hallstattiană, datînd din a doua jumătate a secolului al VI-lea î.e.n., distrusă în cea mai mare parte. S-au recuperat materiale din morminte de incineraţie: obiecte de metal şi ceramică. La Cetatea Grădeţului s-au continuat săpăturile din anii trecuţi, dezvelindu-se incinta de sud-vest şi golindu-se turnul circular din mijloc. De asemenea, s-a degajat parţial turnul semicircular adosat laturii vestice. (Muzeul „Porţile de Fier" din Turnu Severin).

40. *Tigveni* (jud. Argeş). S-au continuat săpăturile în necropola tîrzie hallstattiană, de tip „Ferigile". S-a săpat un tumul de dimensiuni mari, în care s-au găsit 10 morminte. S-au putut face interesante obser-

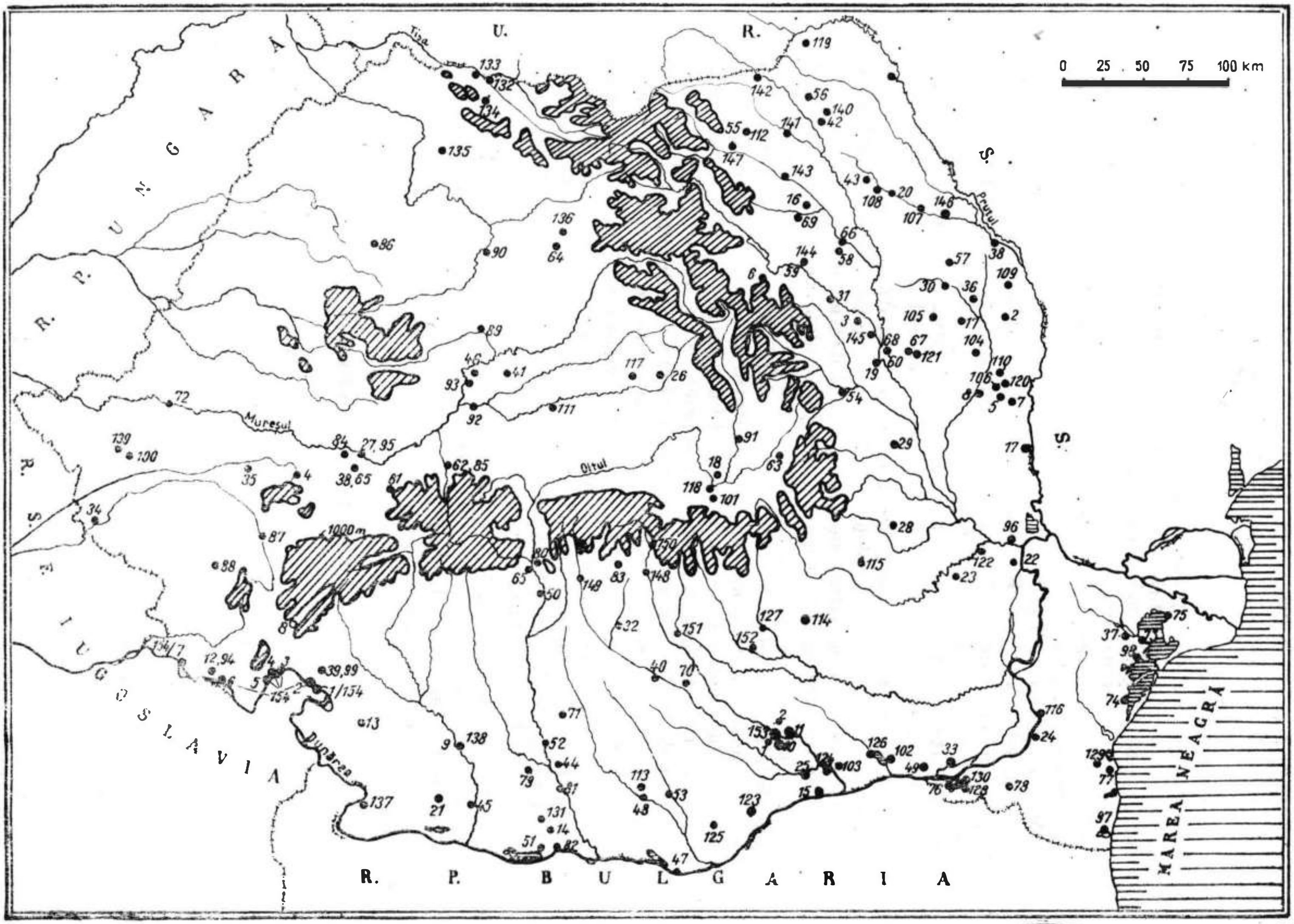

Fig. 1. — Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1968.

vații cu privire la raportul stratigrafic și tipologic între aceste morminte. Importantă este descoperirea unui nou akinakes într-un bogat mormînt de luptător. De asemenea, anul acesta s-a găsit primul fragment de vas din grupul Ferigile, lucrat cu roata.

41. *Ozd* (com. Bichiș, jud. Mureș). S-au continuat și încheiat săpăturile la cimitirul scitic. Au fost dezvelite ultimele morminte, stabilindu-se limitele aproximative ale necropolei. (Institutul de istorie și arheologie Cluj și Muzeul județean Tg. Mureș).

42. *Stîncești* (jud. Botoșani). S-a continuat sondajul în Cetatea II. S-au descoperit alte nouă locuințe de suprafață din secolele V—IV î.e.n., dintre care a fost cercetată numai una. Cu acestea numărul locuințelor de suprafață identificate pînă în prezent în Cetatea II se ridică la 11. (Institutul de istorie și arheologie din Iași și Muzeul din Botoșani).

43. *Cotnari* (jud. Iași). S-au continuat săpăturile începute în 1967, în cetatea traco-getică (secolele V—III î.e.n.) de pe *Dealul Cătălina*. S-a secționat valul de pe latura de vest a cetății, dezvelindu-se zidul de armătură pe o lungime de 9 m. Cu acest prilej s-au identificat și parii unei palisade, pe panta anterioară a valului, dispuși la distanță de 1,20—1,50 m unul de altul. În afară de secționarea valului, s-au mai descoperit trei locuințe de suprafață și un bordei. (Institutul de istorie și arheologie Iași).

44. *Bălănești* (jud. Olt). S-au continuat săpăturile în așezarea hallstattiană tîrzie (respectiv Latène-timpurie). S-au identificat mai multe complexe de locuire din această vreme și o depunere din epoca de tranziție eneolitic-bronz de tip Dobrotești. (În colaborare cu Muzeul din Pitești).

45. *Padea* (jud. Dolj). Cercetare de verificare la locul unor descoperiri de caracter celtic. Într-o așezare neolitică, de tip Dudești, suprapusă parțial de o locuire Verbicioara III, s-au găsit mai multe morminte din secolele II—I î.e.n., de caracter daco-celtic. Toate erau distruse, deplasate din loc din cauza plantării viței de vie.

46. *Silivaș* (jud. Alba). Sondaj în locul în care s-a găsit, după informațiile existente, cunoscutul coif celtic într-un mormînt de incinerație. Rezultatele sînt negative. S-au găsit doar resturile unei locuințe aparținînd culturii de tip Petrești.

II. CULTURA GETO-DACĂ

47. *Zimnicea* (jud. Teleorman). Săpături în continuare. În cetatea getică s-au cercetat sectoarele NE și NV. În ambele sectoare primul nivel este bine reprezentat, în special prin ceramică; în sectorul NV și nivelul IV.

La necropolă s-a săpat în continuare în sectorul C 10, descoperindu-se trei morminte getice de incinerație în urne, două înmormîntări de cai din aceeași vreme și 12 morminte cu schelete chircite din epoca bronzului — cultura Coșlogeni.

S-a început cercetarea zonei cuprinse între Cetate și limita vestică a orașului actual. Și aici se întindea necropola getică. Au fost descoperite șapte morminte de incinerație. Necropola getică în acest sector a fost precedată de o necropolă cu morminte de înhumație din prima epocă a fierului și din epoca bronzului. În același sector au mai fost descoperite șase

morminte feudale, precum şi urme sporadice de ceramică din secolul al VIII-lea. S-a constatat de asemenea că aşezarea din secolul al XIV-lea se întinde pînă aproape de limita actuală a oraşului. Din această vreme au fost degajate două bordeie (În colaborare cu Muzeul de istorie Giurgiu).

48. *Albeşti* (com. Vedea, jud. Teleorman). Au fost continuate săpăturile din cetatea dacică de pe dealul Panait, săpîndu-se încă trei şanţuri în zona fortificaţiei. S-au confirmat observaţiile făcute anul trecut asupra sistemului de construcţie al fortificaţiei şi s-au făcut noi observaţii asupra tehnicii de construcţie a acestei fortificaţii. Cetatea datează din secolele IV—III î.e.n.

La nord de cetate au fost cercetate cîteva gropi dintr-o aşezare geto-dacică distrusă prin scoaterea pămîntului galben. S-a găsit ceramică ce datează din secolele II—I î.e.n.

49. *Grădiştea Călăraşi* (jud. Ialomiţa). S-a efectuat un sondaj de salvare pe locul unde anterior au fost descoperite patru morminte de incineraţie geto-dacice din secolul al IV-lea î.e.n. Au mai fost găsite doar resturile unui al cincilea mormînt de incineraţie distrus. S-a sondat şi aşezarea contemporană cu mormintele descoperite întîmplător, în care au fost descoperite doar cîteva gropi cu puţină ceramică tot din secolul al IV-lea î.e.n.

Au mai fost găsite două monede bizantine care sînt în legătură cu cele cîteva fragmente ceramice aparţinînd culturii Dridu, descoperite pe Grădişte. (În colaborare cu Muzeul din Călăraşi).

50. *Ocniţa* (jud. Vîlcea). În vara anului 1968 au fost continuate săpăturile de la Ocniţa (Ocnele Mari). S-a lucrat în zona numită Fundul Cosotei, unde au fost trasate trei secţiuni. Au fost completate observaţiile stratigrafice, iar descoperirea unor monede romane în cele trei niveluri reprezentative au adus precizări cronologice importante. Au fost începute săpăturile pe înălţimea întărită cu palisada nr. 3. Săpăturile continuă şi în 1969. (În colaborare cu Muzeul din Rîmnicu-Vîlcea).

51. *Orlea* (jud. Olt). În cursul săpăturilor de pe grindul „Iancu Muşat”, s-au descoperit cîteva gropi funerare din secolele II-I î.e.n. Într-o groapă, partea inferioară conţinea numeroase fragmente ceramice din vase getice, iar deasupra, în aceeaşi groapă era un schelet omenesc. S-au făcut sondaje şi în grindurile „Răcarul Mare” şi „Răcarul Mic”, în care s-au găsit foarte puţine materiale arheologice, din perioada de tranziţie la epoca bronzului şi din epoca dacică. (În colaborare cu Muzeul comunal Orlea).

52. *Ipoteşti* (com. Milcov, jud. Olt). Săpături de informare în aşezarea geto-dacă de pe terasa dreaptă a Oltului. S-a descoperit un nivel geto-dacic din care s-au recoltat numeroase fragmente ceramice. Aşezarea geto-dacică este suprapusă de o aşezare şi o necropolă feudală din secolele XV-XVI, în care au fost dezvelite 17 morminte (Muzeul de istorie din Slatina).

53. *Lăceni* (com. Orbeasca, jud. Teleorman). La „Uzina de apă” s-a efectuat un sondaj pentru a stabili apartenenţa culturală a unui mormînt de înhumaţie avînd ca inventar brăţări de bronz şi un colier de scoici descoperit întîmplător în 1962. S-a stabilit existenţa unui strat aparţinînd culturii Glina, suprapus de un strat Latène, din secolul II—I î.e.n.

În punctul „La Pălimar", s-a sondat o așezare în care s-au descoperit două locuințe de suprafață aparținînd culturii Basarabi, resturi de locuire Latène și un bordei cu cuptor din secolul al XVIII-lea.

În punctul „La Boldul cu Nisip" a fost descoperit un mormînt de înhumație datînd din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. (În colaborare cu Muzeul din Alexandria).

54. *Poiana* (com. Nicorești, jud. Tecuci). S-a practicat, în continuarea planului de săpături anterioare, la nord de secțiunile H.I, o secțiune M pe toată lărgimea stațiunii (80 m × 5 m). Profilul stratigrafic confirmă depunerile arheologice stabilite anterior, de la epoca Monteoru pînă la epoca provincială romană. Cele mai groase depuneri aparțin perioadei Latène III, cu un nivel de locuire din epoca lui Burebista și patru niveluri de locuire din epoca lui Burebista pînă la cucerirea Daciei (secolul I î.e.n. — secolul I e.n.). Bogăția depunerilor din toate epocile a dat la iveală material ceramic, unelte, podoabe și monede. S-a achiziționat, de asemenea, un tezaur de monede de argint romane, din secolul I î.e.n. — I e.n. descoperit lîngă Poiana, pe teritoriul satului Diaconi. (Muzeul de istorie a Moldovei în colaborare cu Institutul de istorie și arheologie Iași).

55. *Botoșana* (jud. Suceava). Au fost efectuate săpături arheologice în așezarea geto-dacică (secolele III—II î.e.n.) și prefeudală (secolele V—VII e.n.). Cu prilejul cercetărilor întreprinse, s-au descoperit trei complexe de locuințe din epoca geto-dacică, precum și două locuințe-bordei prefeudale. (Muzeul de istorie a Moldovei din Iași în colaborare cu Muzeul județean Suceava).

56. *Medeleni-Cucorăni* (jud. Botoșani). S-au continuat săpăturile atît în așezarea geto-dacică din secolele III—II î.e.n., precum și în așezarea din secolele II—III e.n. care o suprapune. Din ambele așezări s-au descoperit patru bordeie și cinci gropi, cu material ceramic și diferite obiecte din metal. (Institutul de istorie și arheologie Iași în colaborare cu Muzeul de istorie Botoșani).

57. *Scînteia* (jud. Iași). Au început săpăturile în așezarea „bastarnă" de pe dealul Boroșeștilor. S-a găsit o cantitate relativ mare de ceramică tipic germanică, atît în stratul de cultură, cît și în cîteva gropi. Ceramica dacică reprezintă un procentaj foarte redus. La baza depunerii se află un nivel datînd din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului.

58. *Gheldăiești* (com. Bîrgăuani, jud. Neamț). Sondaj preliminar într-o așezare „bastarnă", în vederea definirii mediului de descoperire al unei „fibule pomeraniene". Stratul de cultură, astăzi suprapus de depuneri aluvionare, conține ceramică în majoritatea ei germanică (secolele II—I î. e. n.). Alăturat s-au cercetat șapte morminte dintr-o necropolă medievală. (În colaborare cu Muzeul arheologic din Piatra Neamț).

59. *Bîtca Doamnei* (or. Piatra Neamț, jud. Neamț). În vara anului 1968 s-au cercetat cele două terase dinspre partea de răsărit, marginea de nord a terasei III vest și marginea de nord a platoului. S-au descoperit locuințe cu temelie de piatră, pereți de chirpic și vetre de foc (uneori de formă pătrată). Nu s-a putut stabili conturul locuințelor. Materialul arheologic constă din fragmente ceramice dacice, printre care și un fragment pictat și puține obiecte de metal. Concomitent s-a cercetat latura dinspre interior a zidului de incintă de pe panta de vest. S-au mai descoperit cîteva obiecte de fier medievale, printre care un lacăt și puține fragmente

ceramice. (Institutul de istorie și arheologie Iași în colaborare cu Muzeul arheologic din Piatra Neamț).

60. *Răcătău* (com. Horgești, jud. Bacău). La punctul „Cetățuie", a fost descoperită o cetățuie dacică din secolele II—I î. e. n. S-a trasat un șanț lung de 140 × 2 m, recoltîndu-se un bogat material aparținînd Latènului dacic. (Muzeul județean Bacău în colaborare cu Muzeul din Roman).

61. *Grădiștea Muncelului* (jud. Hunedoara). Au continuat cercetările pe terasa „Șesul cu brînză", pe înălțimea „Fețele Albe" dezvelindu-se complet zidurile A, A_1, A_2 B și C, locuința circulară din fața zidului B și nivelul superior al construcțiilor din fața zidului A. (Institutul de istorie și arheologie Cluj, Univ. „Babeș-Bolyai" Cluj și Muzeul de istorie Cluj).

62. *Căpîlna* (com. Săsciori, jud. Alba). S-a cercetat porțiunea dinspre zidul de incintă a construcției rituale și s-a ridicat planul general al cetății dacice. (Institutul de istorie și arheologie Cluj și Muzeul de istorie Sebeș).

63. *Covasna* (jud. Covasna). Cetatea impozantă din valea Zînelor a fost cercetată în anul 1942 de către Ferenczi Sándor de la Muzeul din Sf. Gheorghe. Rezultatul cercetării este necunoscut, tot materialul a dispărut în timpul războiului. Terenul, începînd de la platoul de sus pînă la ultima terasă a fost secționat cu un șanț lung de 110 m, observîndu-se că platoul și terasele au fost înconjurate cu ziduri de piatră, legate fără var. A fost găsit un bogat material ceramic, arme de fier și șapte monede romane, șase republicane, una imperială. S-a constatat că cetatea a fost făcută în secolul I î. e. n. și a fost arsă cu ocazia cuceririi romane la începutul secolului al II-lea e. n. Cetatea aparține populației dacice și a furnizat un material prețios pentru cunoașterea culturii materiale a populației dacice. (Muzeul din Sf. Gheorghe).

64. *Sărățel* (com. Șieu-Măgheruș, jud. Bistrița-Năsăud). Continuîndu-se săpăturile începute în 1959 la „Cetate", peste fortificațiile hallstattiene au fost surprinse fortificații dacice de pămînt cu palisade. Au fost identificate două turnuri de apărare, din piatră legată cu mortar. Grosimea zidurilor depășește 3 m. În întregime a fost dezvelit turnul de est. În partea de vest a cetății s-a executat un șanț lung de peste 100 m, cuprinzînd toate elementele de apărare, atît cele hallstattiene, cît și cele dacice de pe ambele laturi. Ceramica aflată este de tip hallstattian, dacic și roman. S-au găsit și cîteva fragmente ceramice elenistice precum și un fragment de oglindă. (Muzeul din Bistrița și Muzeul de istorie din Cluj).

65. *Cozia* (com. Cîrjiți, jud. Hunedoara). S-au continuat săpăturile pe dealul Piatra Coziei, loc în care se află o așezare dacică (secolul I î.e.n. — secolul I e. n.). S-au descoperit vase din lut ars lucrate la mînă și la roată, piese de fier (cuie, piroane, cuțite curbe etc.). Marea cantitate de cenușă și fragmentele de vase arse pînă la vitrifiere, pledează pentru ipoteza distrugerii prin incendiu a așezării. (Muzeul județean Hunedoara-Deva).

66. *Văleni* (com. Botești, jud. Neamț). S-au continuat săpăturile în cimitirul carpic nr. 1, dezvelindu-se încă 57 de morminte cu bogat inventar ceramic și diferite obiecte de podoabă și toaletă din secolele II—III e.n. Majoritatea mormintelor (circa 80%) sînt de incinerație, cu oasele puse în urne sau direct în groapă. Mormintele de înhumație (circa 20%) sînt

toate de copii. (Institutul de istorie şi arheologie din Iaşi în colaborare cu Muzeul de istorie din Roman).

67. *Bărboasa* (com. Onceşti, jud. Bacău). S-au continuat săpăturile în necropola de incineraţie daco-carpică, descoperindu-se pînă în prezent un număr de 290 de morminte de incineraţie. Necropola aparţine secolului al III-lea e. n. Tot aici au fost surprinse şi materiale aparţinînd secolelor IX—X e. n. (În colaborare cu Muzeul din Bacău).

68. *Sohodor* (com. Horgeşti, jud. Bacău). Săpături de salvare într-o necropolă daco-carpică din secolul al III-lea e. n. Au fost identificate un număr de 38 morminte de incineraţie depuse în urne funerare şi în gropi. (Muzeul din Bacău).

69. *Ghindăoani* (com. Bălţăteşti, jud. Neamţ). În urma descoperirii unui tezaur de denari imperiali romani (secolul al II-lea e. n.) s-a făcut un sondaj pentru lămurirea stratigrafiei şi obţinerea a cît mai multe monede din acest tezaur. (În colaborare cu Muzeul arheologic din Piatra Neamţ).

70. *Mătăsaru* (jud. Dîmboviţa). Au continuat săpăturile în aşezarea de pe ,,Tinoasa'', dezvelindu-se noi complexe arheologice (bordeie şi gropi de provizii) din secolele II—III e. n. Materialul arheologic descoperit contribuie la o mai bună cunoaştere a culturii materiale de tip Chilia-Militari.

71. *Scornicești* (jud. Olt). Au fost efectuate săpături arheologice în două aşezări dacice, identificîndu-se urme de locuire din Latène-ul geto-dacic tîrziu şi din secolul al III-lea e. n.

Una dintre aşezări a fost suprapusă de un cimitir feudal.

72. *Cicir* (com. Vladimirescu, jud. Arad). În campania 1968 s-au continuat săpăturile la punctul ,,Gropi''. Au mai fost dezvelite încă şase bordeie. Cinci dintre ele aparţin nivelului datat în secolele II—III e. n. Majoritatea materialului descoperit îl formează ceramica dacică lucrată cu mîna şi ornamentată în maniera binecunoscută. S-a găsit şi ceramică cenuşie, lucrată cu roata şi ceramică roşie de factură romană. În al şaselea bordei, care se datează în secolele III—II î. e. n., s-au descoperit pe lîngă materiale dacice şi materiale de factură celtică : ceramică, o fibulă şi alte obiecte de podoabă. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj).

73. *Enisala* (jud. Tulcea). Au continuat săpăturile în necropola birituală daco-romană, fiind cercetate încă 23 morminte. Astfel, numărul total al mormintelor descoperite se ridică la 47. În acelaşi loc au mai fost constatate complexe getice timpurii (secolul al V-lea î. e. n.), precum şi morminte feudale.

III. EPOCA GRECO-ROMANĂ

74. *Histria* (jud. Constanţa).

1. *Sectorul Templu*. S-a trasat o mare suprafaţă, la sud de aceea dezvelită în campaniile precedente, în vederea stabilirii stratigrafiei definitive a depunerilor arheologice care suprapun nivelul de distrugere din secolul I î. e. n. Din această suprafaţă a fost cercetată o porţiune, reprezentînd circa jumătate din totalul ei, urmărindu-se numai ultimele două niveluri de vieţuire ale cetăţii (sfîrşitul veacului al VI-lea şi veacul al VII-lea). S-a descoperit un interesant nivel de locuire, bogat în material ceramic, întreg sau întregibil, datat cu monede de la împăratul Phocas.

2. *Sectorul Domus*. S-a efectuat o nouă secţiune perpendiculară pe cea din 1967. Au apărut cu această ocazie aceleaşi trei niveluri datînd din secolele VI—VII e. n., primele două avînd construcţii în interiorul cărora s-a găsit un bogat material ceramic.

3. *Sectorul ER*. În acest an s-a continuat săpătura la edificiul termal din epoca romană timpurie (secolele II—III e. n.), epuizîndu-se suprafaţa începută în 1967. S-au degajat în felul acesta mai multe camere de baie şi bazinul din *frigidarium*, precum şi canalele de aducţiune şi evacuarea apei adiacente acesteia.

4. *Sectorul Z*. S-a continuat degajarea edificiului din secolul al III-lea e. n., delimitîndu-se spre nord şi vest, rămînînd a se cerceta unele anexe dinspre est şi sud. Existenţa unor vetre (?) mari, circulare în interiorul edificiului cît şi unele particularităţi în concepţia planului construcţiei pun problema stabilirii funcţiunii lui. Prin demontarea nivelului din prima jumătate a secolului al IV-lea e. n. s-au mai descoperit cîteva morminte de înhumaţie, fără inventar.

5. *Sectorul S*. S-a efectuat, pe limita de sud a platoului, un sondaj (20 × 1 m) pentru verificarea unor profile electromagnetice, efectuate de un grup de specialişti din cadrul Institutului de studii şi proiectări hidrotehnice.

6. *Sectorul X*. Au continuat cercetările în nivelul elenistic descoperit în 1966, cercetîndu-se un mare complex elenistic, un edificiu ale cărui fundamente sînt aşezate pe aşa-numitele „temelii olbiene". În dărîmături s-au descoperit fragmente de figurine de terracotă ale zeiţei Kybele. În 1966 se descoperise în acelaşi complex o statuie de marmură a aceleiaşi zeiţe.

75. *Sarinasuf* (com. Murighiol, jud. Tulcea). S-au continuat săpăturile iniţiate în 1964, pentru cercetarea aşezării greco-indigene de pe malul lacului Razelm, precizîndu-se stratigrafia (a doua jumătate a secolului al VI-lea — a doua jumătate a secolului al IV-lea î. e. n.). De asemenea a fost cercetat exhaustiv un mormînt tumular getic, de incineraţie în urnă, din secolul al II-lea î. e. n. S-au mai făcut o serie de cercetări de teren în preajma aşezării, descoperindu-se o serie de puncte şi de documente, printre care menţionăm un portret roman de marmură din veacul al III-lea e. n.

76. *Bugeac* (com. Ostrov, jud. Constanţa). Săpătură de salvare în necropola geto-dacică de la punctul *Gheţărie*. Au fost descoperite mai multe morminte de incineraţie în urnă şi în „cutie" de piatră, cu inventar caracteristic secolului al IV-lea î. e. n. (Muzeul de arheologie din Constanţa).

77. *Constanţa*. Au mai fost cercetate circa 60 de morminte de înhumaţie şi de incineraţie în necropolele elenistice şi romane datînd din secolele II î. e. n. — IV e. n. (Muzeul de arheologie din Constanţa).

78. *Tropaeum Traiani* (com. Adamclisi, jud. Constanţa). Au fost reluate săpăturile atît pe dealul monumentului, cît şi la cetate.

Pe dealul monumentului s-a săpat pe locul fostului altar militar roman, unde au fost descoperite mici fragmente din inscripţia de la faţadă şi ceramică din epoca respectivă.

La cetate s-a săpat în zona porţii de est, între aceasta şi primele două bazilici situate spre vest de ea, de o parte şi de alta a străzii principale (bazilica „simplă" şi bazilica cu transept). La N de strada principală s-au

dezvelit în continuare temelii de ziduri din secolul al VI-lea, piese sculpturale din secolele IV—VI, ceramică, obiecte mărunte și cîteva monede din aceeași perioadă de timp. Descoperirea cea mai importantă o constituie trei altare cu inscripții în limbile greacă și latină, din secolele II—III, refolosite în secolele V—VI, în fața clădirii ce mărginea strada principală, imediat la N de poarta de E a cetății.

La S de strada principală s-a urmărit dezvelirea în întregime a ruinelor situate imediat la E de bazilica cu transept și determinarea cu precizie a etapelor de construcție a încăperilor din acel loc, pe baza observațiilor stratigrafice. În interiorul încăperilor s-au descoperit fragmente sculpturale din secolele V—VI, un fragment de inscripție din secolul al II-lea e. n., ceramică, bucățele (*tesserae*) de mozaic ș. a.

79. *Romula* (satul Reșca, com. Dobrosloveni, jud. Olt). Cercetările s-au efectuat în următoarele sectoare:

1. Sectorul fortificației centrale a orașului roman, unde s-a descoperit poarta de răsărit și un bogat material ceramic și numismatic din secolele II—III.

2. Sectorul necropolei plane unde s-a continuat dezvelirea cimitirului din secolele II—III, cu numeroase morminte de incinerație și înhumație.

3. Sectorul zidului lui Filip Arabul, unde s-au săpat zece morminte din bermă ce au fost tăiate sau deranjate de construcția fortificației.

4. Sectorul cuptoarelor de ars cărămidă și țigle, unde s-au descoperit într-o bună stare de conservare un cuptor de ars țigle.

5. Sectorul castrului din punctul Biserica Veche, unde s-au aflat bogate resturi ale unei așezări de tip Sălcuța, urme dacice și resturi de zidării romane. (În colaborare cu Muzeul din Caracal și cu Muzeul militar central).

80. *Arutela-Bivolari* (oraș Călimănești-jud. Vîlcea). S-a continuat dezvelirea zidului de nord al castrului și al clădirilor din interior (pretoriul, barăci, bazilici (?) etc.). În același timp, zidurile au fost restaurate provizoriu cu lespezile de piatră căzute în jurul lor. După monede, castrul își încetează existența pe la 230—240 e. n. S-au descoperit arme din fier, ceramică și un fragment de inscripție de la Traian. (În colaborare cu Muzeul militar central).

81. *Slăveni* (com. Gostavăț, jud. Olt). S-a săpat numai în *praetentura dextra* din castrul roman, unde s-a dezvelit complet o mare baracă militară (45 × 9 m) și s-au sondat și alte trei. Se constată două epoci de locuire. Monedele descoperite se opresc la Filip Arabul. În afară de arme sînt de notat ca descoperiri un inel de argint cu inscripția *Ittacus*, o lance votivă din fier și un vîrf de plug, toate găsite în barăcile soldaților. (În colaborare cu Muzeul Olteniei, Craiova).

82. *Sucidava* (com. Celei-Corabia, jud. Olt). Lucrările au avut loc în următoarele sectoare:

1. Sectorul zidului bizantin de SV, unde s-a continuat restaurarea lui, degajarea de dărîmăturile exterioare și dezvelirea în interior. Ca materiale importante sînt două tezaure cu monede de bronz (secolele IV—V) găsite în stratul de incendiu hunic.

2. Sectorul „Fîntîna secretă”, unde s-a terminat restaurarea acestui monument şi s-au făcut sondaje în jurul lui, descoperindu-se zidul de apărare sudic al cetăţuii.

3. Sectorul „Portalul podului roman”, unde s-a dezvelit complet şi consolidat capătul podului lui Constantin cel Mare, cu unele noutăţi de construcţie, necunoscute lui Tocilescu.

4. Sectorul *necropola plană*, la nord de oraş, unde au apărut 20 morminte de înhumaţie şi de incineraţie, databile după monede şi fibule din secolele II—IV e. n.

În toate sectoarele s-a descoperit un bogat material ceramic, numismatic şi epigrafic. (În colaborare cu Muzeul din Corabia).

83. *Jidava* (oraşul Cîmpulung-Muscel). Au continuat săpăturile în castrul roman. S-a săpat la est şi sud de *horreum*, dezvelindu-se în întregime clădirea cu hypocaust ce a servit probabil la cazarea ofiţerilor, şi parţial *via principalis*. S-a început a se cerceta *via decumana* (în capătul de nord) şi *porta principalis dextra*. (În colaborare cu Muzeul din Piteşti).

84. *Veţel* (jud. Hunedoara). S-au continuat săpăturile pe cuprinsul aşezării romane Micia.

La castru s-a efectuat o secţiune perpendiculară pe zidul de E, la 15 m de colţul de NE al incintei. S-a constatat că şanţul de apărare din faţa laturii estice a castrului avea lăţimea de 18 m şi adîncimea de 3,5 m. Sub bermă şi parţial sub panta scurtă a şanţului a fost sesizat, la fel ca pe laturile de N şi S, conturul unui şanţ de apărare, anterior castrului de piatră.

La termele situate pe malul stîng al Mureşului, cercetate parţial în campania anului 1967, au fost dezvelite aripile de E şi S. Corpul de est al termelor se compune din mai multe încăperi. Latura de sud constă dintr-un şir de încăperi dreptunghiulare prevăzute cu cuptoare pentru încălzit (*praefurnium*). S-au identificat trei bazine mici semicirculare, dintre care două sînt bine conservate.

De la colţul de NE al castrului, la 179,5 m spre est s-a descoperit un mic amfiteatru militar (*amphitheatrum castrense*). Arena, uşor ovală (31,60 m × 29,50 m) e marcată de un zid gros de 0,80 m, de piatră nefasonată. Pe axul lung (E—V) se află porţile principale, prevăzute cu o uşă de serviciu. Alte două intrări mai mici, secundare, sînt plasate, diametral opuse, pe axul N—S. La exteriorul zidului de împrejmuire au fost clar sesizate gropile în care erau înfipţi stîlpii ce susţineau tribunele (*cavea*), acestea fiind construite de lemn. Capacitatea aproximativă a tribunelor era de 1 000—1 200 de locuri. (Muzeul Hunedoara-Deva în colaborare cu Institutul de istorie şi arheologie Cluj).

85. *Căpîlna* (jud. Sălaj). În cursul anului 1968 s-au început cercetările pentru lămurirea problemei sistemului defensiv dintre castrele de la Tihău şi Iliuşa, din nordul provinciei Dacia. Cu ocazia unor periegheze, urmate de săpături de verificare, în sectorul castrului de la Căşei, între localităţile Fălcuşa (com. Gîlgău) şi Rogna (com. Ileanda Mare), la est de Someş, pe o distanţă de 19 km în linie aeriană, au fost descoperite în total 11 turnuri de semnalizare, cu plan pătrat, dintre care două sînt dublate. S-a aflat material abundent: ceramică, obiecte de bronz, fier şi os, două monede din două puncte diferite, de la Septimius Geta (!). Din aşezarea

turnurilor se poate conchide că linia principală a fost, probabil, pe culmea Brezei. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj şi Muzeul de istorie Cluj).

86. *Buciumi* (jud. Sălaj). S-au continuat săpăturile în castrul roman, cu o secţiune diagonală de încercare peste *retentura* şi peste colţul de nord-vest. S-a excavat şi interiorul unei jumătăţi dintr-o baracă din *praetentura*. (Muzeul de istorie Cluj şi Muzeul judeţean Zalău).

87. *Jupa-Tibiscum* (or. Caransebeş, jud. Caraş-Severin). Cercetările din 1968 au dus la dezvelirea integrală a laturilor de est şi nord ale castrului. Aproape de colţul nord-estic, pe latura estică, a fost cercetată parţial o nouă poartă. Lîngă latura de est a castrului, între poarta amintită şi colţul nord-estic, s-au descoperit 12 inscripţii şi fragmente de inscripţii funerare şi onorare, care contribuie la o mai bună cunoaştere a acestei importante aşezări. Două dintre acestea arată că teritoriul rural al Ulpiei Traiana cuprindea şi aşezarea Tibiscum. (Muzeul Banatului, Timişoara).

88. *Berzovia* (jud. Caraş-Severin), În continuarea explorării din anii trecuţi (1965—1967), în castrul de pămînt al legiunii IV Flavia Felix, săpăturile din anul acesta s-au concentrat numai la *praetorium*, constatîndu-se că el fusese o clădire impunătoare în formă de U (100 × 80 m), construită din piatră şi acoperită cu ţigle. Pretoriul are orientarea către latura de vest unde a fost identificat şi locul porţii pretoriene. Ştampilele aplicate pe ţigle aparţin în exclusivitate legiunii IV Flavia Felix (LEG IIII F F). Inscripţii pe piatră nu s-au găsit. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj, în colaborare cu Muzeul din Reşiţa).

89. *Bologa* (com. Poieni, jud. Cluj). Au fost continuate săpăturile în castrul roman, dezvelindu-se poarta de vest (*porta principalis sinistra*) precum şi turnurile de colţ din sud-vest, nord-est şi nord-vest. La *praetorium* a continuat cercetarea pentru precizarea dimensiunilor şi planului său. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj).

90. *Gherla* (jud. Cluj). Săpăturile executate la castrul roman de aici, cunoscut de peste un secol şi jumătate în literatura de specialitate, au precizat îndeosebi amănuntele sistemului de fortificaţie, în mica porţiune care a rămas neafectată de Combinatul industrial amplasat în 1960 pe locul acestui lagăr roman.

Astfel, s-a putut stabili că peste un castru de pămînt mai vechi, al cărui şanţ şi val au fost surprinse pe latura de sud şi est, s-a ridicat castrul cu ziduri de piatră, înconjurat cu *două* şanţuri de apărare. Toate urmele epigrafice descoperite se referă numai la *ala II Pannoniorum*, trupa care a construit castrul (de pămînt şi de piatră) şi a staţionat permanent la Gherla pînă la părăsirea oficială a Daciei. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj în colaborare cu Muzeul din Gherla).

91. *Olteni* (com. Bodoc, jud. Covasna). La capătul nordic al satului, pe malul drept al Oltului se află castelul Mikó. Castelul şi clădirile anexe se află în interiorul unui castru roman, a cărui existenţă a fost stabilită de muzeul din Sf. Gheorghe încă din 1949. A fost săpat colţul nord-vestic al castrului, de unde cu ocazia construirii castelului feudal, au fost scoase pietrele zidului roman de pe latura vestică. S-au păstrat numai ultimele pietre din fundaţia zidului ; pe latura nordică zidul gros de 1 m s-a păstrat la o înălţime de 40—60 cm. Lîngă zidul vestic s-au descoperit resturile unui cuptor de copt pîine cu fund pavat cu cărămizi pătrate. În afară de cărămizi şi ţigle de acoperiş au fost găsite fragmente de vase romane. Colţul

castrului este rotunjit, fără contraforţi şi arată construirea castrului într-o perioadă timpurie. Zidul dezvelit a fost restaurat. (Muzeul din Sf. Gheorghe).

92. *Obreja* (com. Mihalţ, jud. Alba). Continuînd săpăturile din anul 1967, în cimitirul aşezării daco-romane au fost dezvelite alte 56 de morminte, toate de incineraţie; în total 92 morminte. În 25 din cele 56 de morminte resturile funerare (oase umane calcinate, cărbune, cenuşă) erau depuse în urne (cu şi fără capac); în 28 acestea se aflau aşezate direct pe fundul unei gropiţe rotunde, iar în trei cazuri ele se găseau împrăştiate în gropi ovale-alungite, cu profil în formă de albie. Indiferent de tipul mormîntului, arderea morţilor s-a făcut, fără excepţie, în alt loc (comun sau individual), încă neidentificat.

Adînci de 50—80 cm, mormintele sînt repartizate în spaţiul cercetat fără nici o ordine vizibilă acum. În afară de trei-patru morminte, în care s-a aflat şi ceramică dacică modelată cu mîna, olăria descoperită în cimitir este, toată, de factură romană, de culoare roşie, cenuşie fină şi negricioasă-brună, zgrunţuroasă.

Ca piese de inventar funerar, în general de fabricaţie romană, s-au descoperit: 8 fibule de bronz şi fier, o oglindă cu ramă de plumb pătrată, mărgele de forme şi culori diferite făcute din sticlă, pastă şi chihlimbar, cuţitaşe de fier, catarame mici de centură, inele de bronz cu piatra aparţinătoare, cercei etc. Monede, opaiţe romane sau inscripţii, nu s-au găsit. După inventar, ceramică, rit şi practici funerare, mormintele aparţin comunităţii de populaţie autohtonă de la Obreja şi, se datează, pe baza fibulelor, cu precădere în secolul al III-lea. Se pare că porţiunile explorate pînă acum se situează într-o zonă periferică a cimitirului. (Institutul de istorie şi arheologie din Cluj).

93. *Ciumbrud* (jud. Alba). În partea de hotar numită „La Ic", cercetările au arătat că nivelul din epoca romană a fost complet răvăşit de arăturile adînci cu tractorul. S-au găsit materiale obişnuite printre ruinele caselor romane: ceramică, fragmente de ţiglă, obiecte de fier şi un fragment de seceră.

În partea de hotar „Bokk-Pista", s-a identificat un bordei din epoca tîrzie a bronzului. Cercetările vor continua. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj şi Muzeul de istorie Aiud).

94. *Gornea* (com. Sicheviţa, jud. Caraş-Severin). S-a cercetat conturul şi interiorul unei locuinţe romane cu mai multe încăperi, datînd din epoca ocupaţiei romane în Dacia. Locuinţa avea un caracter rural, în jurul ei depistîndu-se urmele unor bordeie-anexe. Materialul ceramic şi numismatic întăreşte această datare.

De asemenea, a fost cercetat, în două campanii (aprilie-mai şi octombrie), un castru roman tîrziu (necunoscut se pare, pînă acum în literatura arheologică), de tipul celor construite în epoca lui Diocleţian sau Constantin. Au fost stabilite dimensiunile lui (41 × 41 m) şi s-a urmărit conturul exterior la trei dintre turnurile de colţ care sînt păstrate şi ieşite în exterior faţă de zidul de incintă. S-a excavat interiorul a două din aceste turnuri. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj şi Muzeul Reşiţa).

95. *Deva* (jud. Hunedoara). Campania din anul 1968 a încheiat cercetarea complexului gospodăresc agricol roman, situat în partea de sud-est a Devei. Zidul de incintă din piatră nefasonată, gros de 0,70 m, închidea o suprafaţă dreptunghiulară (64 × 35 m). În interior exista o clădire cen-

trală şi alte edificii cu rosturi gospodăreşti (grajduri, magazii, camere pentru lucrători). În sondajele întreprinse în afara zidului de împrejmuire s-au identificat urme de ziduri aparţinînd altor două construcţii separate de complexul cercetat. După răspîndirea pe suprafaţa solului actual a fragmentelor ceramice, se pare că a fost depistată în acest loc o aşezare rustică din epoca romană. În această zonă s-a identificat şi o necropolă din care s-a scos, pînă în stadiul actual al cercetărilor, ulcioare funerare şi un monument sculptural reprezentînd pe Eros încadrat de doi lei. (Muzeul din Deva).

96. *Barboşi* (Municipiul Galaţi, jud. Galaţi). În toamna anului 1968 s-au întreprins cercetări în necropola romană de pe panta dinspre apus de dincolo de castelul roman de pe înălţimea Tirighina. Au fost descoperite cîteva morminte de incineraţie şi înhumaţie cu inventar sărac. Puţin mai spre nord de necropolă s-a aflat o locuinţă adîncită, cu chirpic, cu vatră de foc şi material ceramic roman (circa 70 %) şi dacic lucrat cu mîna (circa 30 %). Vatra a fost refăcută cu bucăţi de ţigle romane. (Institutul de istorie şi arheologie Iaşi în colaborare cu Muzeul de istorie din Galaţi).

97. *Mangalia* (jud. Constanţa). Săpătură de salvare în necropola romană situată spre Albeşti. S-au descoperit 9 morminte paleo-creştine, în plăci de piatră, datînd din secolul al IV-lea e. n. (Muzeul de arheologie din Constanţa).

98. *Jurilovca-Argamum* (jud. Tulcea). Cercetările au continuat pe promontoriul numit Capul Dolojman, în sectorul II de pe terasa de sud din afara zidului de apărare. S-a constatat existenţa unui strat de cultură de la sfîrşitul primei epoci a fierului, un strat subţire din epocile greacă şi romană şi complexe de locuire din secolele V—VI e. n. Acest ultim nivel de locuire a fost contemporan cu un val de apărare prevăzut cu două şanţuri, care mai apoi au fost astupate.

S-a efectuat şi un mic sondaj pe suprafaţa din vestul cetăţii, la circa 300 m distanţă de zid, constatîndu-se existenţa unui strat de locuire din epoca romană şi o necropolă de îmhumaţie dintr-o epocă imediat următoare. (În colaborare cu Muzeul din Tulcea).

99. *Puţinei* (com. Izvorul Bîrzii, jud. Mehedinţi). Săpături de salvare la nord-est de sat, pe teritoriul castrului roman, pe care s-a construit un grajd al C. A. P. Malovăţ. S-au identificat zidurile de incintă în partea de est şi de vest. Materialul ceramic descoperit este de factură romană tîrzie, secolul al IV-lea e. n. (Muzeul „Porţile de Fier" din Turnu Severin).

100. *Pişchia* (jud. Timiş). La 4 km nord-vest de comună, în liziera pădurii, s-a săpat o secţiune transversală prin valurile care se disting foarte bine la suprafaţa terenului. S-a stabilit existenţa a 3 valuri paralele din lut şi pămînt şi a 4 şanţuri. Nu a ieşit la iveală nici un fel de material care să permită datarea valurilor. (Muzeul Banatului, Timişoara).

IV. EPOCA FEUDALĂ TIMPURIE ŞI DEZVOLTATĂ

101. *Hărman* (jud. Braşov). S-au continuat săpăturile arheologice în raza comunei, care s-au soldat cu depistarea şi dezvelirea unui complex de 12 gropi conţinînd fragmente ceramice şi obiecte de fier, os şi lut datînd

din secolul al IV-lea e. n., complex situat doar la 800 m de așezarea din secolul al IV-lea, cercetată parțial în anii trecuți.

Sondajele, care au fost făcute în continuare pe aproape toată suprafața terenului de la poalele dealului Lempeș, nu au reușit să identifice necropola așezării din secolul al IV-lea, ci pe baza lor s-a putut doar stabili aria întinsă a locuirii din prima epocă a fierului. (În colaborare cu Muzeul din Brașov).

102. *Dorobanțu* (jud. Ialomița). Sondaj în locul în care, în 1964 s-a descoperit un mormînt de înhumație de tip Sîntana de Mureș. S-au descoperit încă două morminte de înhumație și două de incinerație în urnă, stabilindu-se astfel că la Dorobanțu a existat o întinsă necropolă birituală din secolul al IV-lea e. n. (Muzeul de istorie din Călărași).

103. *Curcani* (jud. Ilfov). Săpături în punctele „Via C. A. P.", „Moara" și „Potcoava", în complexe arheologice din secolele IV și X e.n. S-au găsit cărămizi antice fragmentare, avînd urme de mortar și fărămituri de cărămidă în compoziție. (În colaborare cu Muzeul din Oltenița).

104. *Bogdănești* (com. Fălciu, jud. Vaslui). Aici s-a continuat cercetarea în necropola birituală din secolul al IV-lea e. n. (Sîntana de Mureș), identificîndu-se alte 18 morminte dintre care 11 de înhumație și 7 de incinerație. În total au fost identificate pînă acum în necropolă 83 de morminte din care 44 de incinerație și 39 de înhumație.

Biritualismul și unele elemente ceramice specifice populației băștinașe (forme, decor etc.) ne îndreptățesc să identificăm și pe autohtoni în această necropolă. (În colaborare cu Muzeul din Bîrlad).

105. *Rădeni* (com. Dragomirești, jud. Vaslui). S-au efectuat săpături de salvare într-o necropolă aparținînd secolului al IV-lea e. n. A fost salvat un singur mormînt de înhumație cu inventar. (Institutul pedagogic din Bacău).

106. *Obîrșeni* (com. Voinești, jud. Vaslui). S-a efectuat un sondaj de salvare într-o necropolă distrusă aproape în întregime. Materialele rezultate din morminte : ceramică, fibule, mărgele, pieptene, ne atestă prezența unei necropole din secolul al IV-lea e. n. în care se întîlnește atît înhumația cît și incinerația. (Muzeul Bacău).

107. *Lețcani* (jud. Iași). În vara anului 1968 s-au continuat săpăturile în necropola birituală prefeudală aparținînd culturii Sîntana de Mureș. Cu acest prilej s-au descoperit încă 26 morminte (șapte de incinerație și 19 de înhumație) cu bogat inventar ceramic și de obiecte. (Institutul de istorie și arheologie Iași în colaborare cu Muzeul de istorie a Moldovei).

108. *Cucuteni-Băiceni* (jud. Iași). În cadrul șantierului arheologic Cucuteni-Băiceni au fost efectuate săpături în trei sectoare : 1. Pe dealul „Laiu", la circa 300 m sud de „Cetățuia" neolitică, s-au efectuat săpături în vederea depistării necropolei corespunzătoare așezării de pe Cetățuia. Nu au fost descoperite nici un fel de resturi arheologice ; 2. în sectorul „Siliște" au fost continuate săpăturile în așezarea din secolele II—IV e. n., descoperindu-se două semibordeie și o groapă din secolul al IV-lea e. n., precum și un bordei și o groapă pentru păstrat proviziile, din secolul al XV-lea ; 3. În cel de-al treilea sector, la punctul „Dîmbul lui Pletosu", s-au dezvelit încă opt locuințe, dintre care cinci de suprafață și două semi-

bordeie, cu materiale caracteristice pentru secolele IX—X. (Înstitutul de istorie şi arheologie Iaşi în colaborare cu Muzeul de istorie a Moldovei).

109. *Valea Seacă* (com. Tătărani, jud. Vaslui). Au fost reluate săpăturile din aşezarea aparţinînd culturii de tip Sîntana de Mureş-Cerneahov din secolele al IV-lea e. n., în perimetrul căreia apăruseră pînă în 1967 un număr de cinci bordeie, toate amenajate ca ateliere de confecţionat piepteni.

În această campanie au apărut încă două locuinţe de suprafaţă şi un bordei amenajat ca atelier de confecţionat piepteni în tehnica deja cunoscută în atelierele precedente la Bîrlad. Bordeiul-atelier are o suprafaţă de circa 40 m^2; în interior, pe podeaua de călcare, au fost identificate multe resturi de corn de cerb în diferite faze de lucru, precum şi cîteva bucăţi de pieptene. Bucăţile de metal şi sîrmă din bronz folosite la încheierea pieptenilor abundă în acest atelier. Au fost aflate fragmente ceramice lucrate la roată şi cu mîna. Un exemplar de ceaşcă dacică a fost găsit aproape întreg.

Într-o groapă din apropierea locuinţei nr. 2 a apărut o monedă din bronz probabil din sudul Dunării reprezentînd pe Marcus Iulius Filipus, bătută de către cetatea Mesambria (MECAMBRIANΩN). Moneda şi unele fragmente ceramice descoperite într-o altă groapă ca şi unele culese din cadrul aşezării fac să indice un nivel de locuire anterior secolului al IV-lea e. n. (Muzeul din Bîrlad).

110. *Dodeşti* (com. Viişoara, jud. Vaslui). S-au continuat săpăturile în punctul „Şipot" în aşezările prefeudale suprapuse din secolele IV—V e. n. şi secolul al IX-lea e. n. Cu acest prilej s-au descoperit şapte semibordeie din secolele IV—V e. n. şi o groapă, conţinînd materiale ceramice şi obiecte din metal. Resturile de tip Dridu în acest sector sînt destul de sporadice. (Institutul de istorie şi arheologie Iaşi).

111. *Bratei* (jud. Sibiu). S-au făcut săpături numai în cimitirul nr. 3, cimitir de înhumaţie care aparţine gepizilor. S-a ajuns la un număr de 275 morminte, anul acesta începîndu-se cu nr. 161. Sînt morminte singulare şi duble, adulţi sau adult şi copil. Datorită inventarului foarte bogat, ceramică, podoabe (mărgele, coliere, fibule, catarame etc.) şi arme (săbii, săgeţi, cuţite) se desprind concluzii foarte importante şi noi de ordin istoric care privesc pe gepizi, pe autohtoni, avari şi relaţiile acestora cu Imperiul roman de răsărit.

În afara mormintelor gepidice, s-au mai găsit un mormînt hallstattian de înhumaţie şi resturi din două morminte celtice, unul din acesta fiind sigur de incineraţie. (În colaborare cu Muzeul Brukenthal din Sibiu).

112. *Botoşana* (jud. Suceava). S-au continuat săpăturile în aşezarea prefeudală (secolele V—VII e. n.), dezvelindu-se încă 2 semibordeie cu „pietrar", numeroase vase şi unelte caracteristice. (Institutul de istorie şi arheologie Iaşi în colaborare cu Muzeul judeţean Suceava).

113. *Dulceanca* (jud. Teleorman). Au fost continuate săpăturile în cuprinsul aşezărilor din perioada de trecere la feudalism (secolele III şi VI e. n.). S-a urmărit delimitarea aşezării spre vest, degajîndu-se noi complexe arheologice, dintre care merită menţionate următoarele : degajarea unui bordei de mari dimensiuni din secolele V—VI e. n., cu inventar format din ceramică, fragmente de tipare de piatră şi obiecte de bronz, avînd

un cuptor cu o structură deosebită de tipurile obişnuite. În zona cercetată au mai apărut două complexe aparţinînd culturii neolitice vechi Criş, conţinînd o mare cantitate de ceramică de tipuri variate, ornamentată, şi toporaşe de piatră.

114. *Budureasca* (satul Vadu Săpat, com. Fîntînele, jud. Prahova). În continuarea cercetărilor din anii precedenţi (1959—1965), în 1966—1968 au fost identificate încă trei aşezări de tip Ipoteşti-Cîndeşti. Săpături s-au efectuat în aşezările Budureasca 4. Budureasca 5, Budureasca 7 („La Hulă") şi Budureasca 9 („Puţul lui Burciu"). Au fost descoperite bordeie, ateliere meşteşugăreşti, cuptoare de redus minereu. Din inventarul mărunt amintim podoabe (inclusiv rebuturi şi deşeuri), tipare pentru turnarea acestora, precum şi importuri bizantine. În straturile mai vechi : materiale Latène, Hallstatt (Ferigile), epoca bronzului (Monteoru, Glina III), neolitic (Cucuteni B, Gumelniţa, Criş); resturi paleolitice, sporadic. (Muzeul de istorie din Ploieşti).

115. *Pruneni* (Vadu Soreşti, com. Zărneşti, jud. Buzău). La hotarul satului Pruneni cu cătunul Corneanca (com. Blăjeni), a fost cercetat în decembrie 1967 şi martie 1968 un cimitir aproape total distrus de eroziune, surpări de teren şi excavaţii. Au mai putut fi identificate şase morminte de înhumaţie în poziţie întinsă orientate aproximativ E—V, cu inventar (ceramică, fibulă digitată, cercei, mărgele) care le datează din a doua jumătate a secolului al VI-lea e. n., pînă la începutul secolului al VII-lea e. n. La circa 500 m, o aşezare de tip Ipoteşti-Cîndeşti, din care, printr-un sondaj, au fost date la iveală trei bordeie. (Muzeul de istorie din Ploieşti, în colaborare cu Muzeul de istorie din Buzău).

116. *Capidava* (com. Topalu, jud. Constanţa). Săpătura s-a efectuat în interiorul bazilicii din colţul de N al cetăţii, bazilică degajată parţial la exterior în săpăturile anterioare cu ocazia dezvelirii incintei şi a intrării în turnul de colţ. Cercetările s-au limitat la jumătatea de N a bazilicii, precizînd traseul zidului lateral (de N) şi a zidului de faţadă (V), săpătura coborînd pînă la ultimul nivel de călcare din interior. Materialul ceramic recuperat în cantitate foarte mică din secolele V—VI e. n. (În colaborare cu Direcţia monumente şi muzee a C. S. C. A.).

117. *Şimoneşti* (jud. Harghita). Lucrările începute în anul 1965 au fost continuate şi terminate, dezvelindu-se şapte bordeie cu pietrar, cu un inventar bogat mai ales în ceramică. În total au fost dezgropate 26 de bordeie şi se poate considera că aşezarea, în mare parte, a fost dezvelită. Aşezarea a furnizat un material preţios pentru cunoaşterea vieţii populaţiei romăno-slave din secolul al VIII-lea e. n. (Muzeul din Sf. Gheorghe).

118. *Codlea* (jud. Braşov). Între 24 iunie şi 3 august 1968 s-au continuat săpăturile la cetatea medievală de pe Măgura Codlei. Această campanie, ultima la obiectivul amintit, a urmărit identificarea eventualelor construcţii de piatră din incintă, linia exactă a zidurilor şi a sistemului de fortificare din capul nordic al cetăţii. S-a descoperit şi zidul avansat de apărare. S-au mai săpat şi 16 secţiuni în perimetrul cetăţii. Toate obiectivele urmărite au fost realizate, s-a recoltat o cantitate mare de material arheologic, material care permite încadrarea acestei fortificaţii în rîndul celor existente în Transilvania în perioada feudalismului timpuriu şi la începutul celui dezvoltat. Materialele se datează din secolele X—XIV. (Muzeul judeţean Braşov).

119. *Fundul Herței* (com. Cristinești, jud. Botoșani). S-au continuat cercetările în horodiștea prefeudală (secolele IX—X) din punctul „La redute" și în siliștea din imediata apropiere. Cu acest prilej s-au făcut observații suplimentare privind sistemul de construcție al horodiștei. În horodiște s-au descoperit încă trei semibordeie adosate valului lateral, conținînd un numeros material ceramic, iar în siliște un semibordei din aceeași vreme. (Institutul de istorie și arheologie Iași în colaborare cu Muzeul județean Botoșani).

120. *Epureni* (jud. Vaslui). S-au continuat cercetările în așezarea de tip Dridu din secolele IX—X, dezvelindu-se un bordei, 5 cuptoare circulare în aer liber, de copt pîine și un cuptor de ars oale, cu parte din șarja de vase în el. (Institutul de istorie și arheologie Iași).

121. *Oncești* (jud. Bacău). S-au continuat săpăturile în așezarea prefeudală aparținînd secolelor IX—X, fără a se fi putut identifica vreun bordei. (Muzeul Bacău).

122. *Sihleanu* (com. Scorțaru Nou, jud. Brăila). Pe terasa superioară a Buzăului, la distanța de aprox. 5 km spre sud de satul Sihleanu, s-au efectuat săpături arheologice în mai multe puncte, unde s-au descoperit:

— o așezare neolitică aparținînd culturii Boian II (Giulești);

— o așezare, aproape în întregime distrusă de lucrările agricole, aparținînd epocii bronzului — cultura Tei (faza tîrzie IV);

— o așezare autohtonă din secolul al IV-lea e.n. în care se găsește, de lîngă materialul ceramic de factură locală, și un bogat material ceramic roman.

La aproximativ 300 m spre sud-est de așezarea din secolul al IV-lea, a fost descoperită o necropolă birituală, aparținînd culturii Dridu (secolele X—XI e.n.). În campania din acest an au fost descoperite 39 morminte din care 35 de incinerație, iar 4 de înhumație, acestea din urmă de copii (Muzeul din Brăila).

123. *Frătești-Giurgiu* (jud. Ilfov). Săpătura efectuată a avut ca scop recuperarea resturilor unei necropole situată pe o terasă înaltă rezultată prin exploatarea unei mari cariere de piatră și nisip. Au fost degajate 12 morminte, dintre care șase de incinerație și șase de înhumație. Mormintele de înhumație sînt orientate est-vest dar și vest-est. Mormintele de incinerație prezintă două variante: îngroparea în gropi simple a oaselor umane calcinate și așezarea lor în vase. O parte din mormintele descoperite posedă ca inventar ceramică, obiecte de bronz și cuțite de fier. După caracteristicile inventarului și prin practica birituală se poate aprecia că această necropolă a aparținut unor grupuri diferite din punct de vedere etnic și poate și cronologic. Probabil că necropola datează din secolele VIII—IX e.n. (În colaborare cu Muzeul de istorie din Giurgiu).

124. *Radovanu* (jud. Ilfov). Au fost cercetate 18 morminte de înhumație, o locuință de suprafață, patru bordeie și trei complexe cu gropi de bucate din epoca feudalismului dezvoltat, părți din două construcții de suprafață din epoca feudalismului timpuriu (secolul al X-lea), precum și un complex din epoca prefeudală (secolul al VII-lea). (În colaborare cu Muzeul din Oltenița).

125. *Izvorul* (jud. Ilfov). Au fost continuate săpăturile în necropola feudală timpurie, dezvelindu-se alte 51 de morminte, dintre care 34 erau de înhumaţie şi 17 de incineraţie.

Mormintele de înhumaţie au oferit un preţios material de inventar din care amintim: oale de lut, cuţite de fier, cercei, inele, mărgele, tuburi de ace etc. precum şi oase de ovine, bovine, păsări şi peşte. Mormintele de incineraţie, aflate printre cele de înhumaţie sînt lipsite în general de obiecte de inventar.

126. *Sultana* (com. Mănăstirea, jud. Ilfov). Au fost reluate săpăturile în necropola feudală timpurie din această localitate. În cursul lucrărilor au fost dezvelite în total 15 morminte, dintre care 10 sînt de incineraţie iar cinci de înhumaţie. Cu acest prilej au fost descoperite unele elemente de inventar care ne vor ajuta să propunem o nouă dată pentru începuturile necropolei. (În colaborare cu Muzeul de istorie din Călăraşi).

127. *Bucov* (Municipiul Ploieşti, jud. Prahova). Au fost continuate săpăturile în aşezarea Bucov-Tioca. Au fost descoperite cinci locuinţe de suprafaţă din epoca feudalismului timpuriu, dintre care două au fost cercetate în întregime iar trei numai parţial, precum şi un bordei din aceeaşi perioadă dar anterior locuinţelor de suprafaţă. În cursul săpăturilor au apărut mai multe gropi avînd diferite destinaţii, din epoca feudalismului dezvoltat, secolele IX—X.

128. *Gîrliţa* (com. Ostrov, jud. Constanţa). Săpătură de salvare în necropola feudală timpurie. Au fost cercetate 12 morminte de incineraţie în urnă (secolele VIII—IX). (Muzeul de arheologie din Constanţa).

129. *Poarta Albă* (jud. Constanţa). Anul acesta de asemenea au fost efectuate săpături în punctul „Roata", fortificaţie „legată" de Valul mare de pămînt. În interiorul „ringului" au fost descoperite urmele unei locuinţe-bordei din secolul al IX-lea. Ringul datează din secolul al IX-lea.

130. *Galiţa* (com. Ostrov, jud. Constanţa). Săpăturile din insula Păcuiul lui Soare au constat cu precădere în cercetarea zonei centrale a cetăţii, urmărindu-se dezvelirea unor locuinţe din secolele XIII-XV. În această zonă au fost descoperite resturile unei instalaţii de morărit înzestrată cu două pietre de rîşniţă. În zona portului au fost continuate săpăturile începute în anul 1967, sesizîndu-se un nivel de vieţuire din secolul al XII-lea. Săpăturile de pe dealul Dervent au dat la iveală trei locuinţe din secolele X—XI, avînd fiecare — drept vatră de foc — cîte un cuptor hemisferic. (În colaborare cu Muzeul din Călăraşi).

131. *Obîrşia Nouă* (com. Obîrşia, jud. Olt). În urma săpăturilor de salvare în punctul „Coada bălţii", a fost depistată o aşezare dacică, deasupra căreia s-a săpat numai un semibordei, cu ceramică specifică acestei perioade.

În curtea locuitorului Marin Stoica au fost săpate patru morminte, care fac parte dintr-o necropolă de înhumaţie. Obiectele de inventar descoperite în morminte (cercei, pandantive, mărgele, cuţite etc.) datează necropola la finele secolului al VIII-lea şi începutul secolului al IX-lea. Ritul şi ritualul de înmormîntare dovedeşte că populaţia care folosea această necropolă era o populaţie creştină, care se deosebeşte de restul populaţiilor care au trăit în această vreme pe teritoriul României. După ceramica descoperită în aşezarea prefeudală şi în necropolă, între acestea există o legătură indisolubilă. Ele nu pot fi atribuite decît populaţiei băştinaşe.

Pe raza satului Obîrşia Nouă au mai fost descoperite numeroase urme de locuire din epoca romană (ceramică, ţigle şi cărămizi) şi un fragment de amforă romano-bizantină datînd din perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului al V-lea şi finele secolului al VI-lea. (Catedra de istorie a Universităţii din Craiova în colaborare cu Muzeul din Corabia).

132. *Sighet* (jud. Maramureş). La marginea de sud-est a oraşului, în punctul „Valea Mare" a fost sondată o aşezare din secolele XII—XIII, anterioară întemeierii oraşului, situată pe terasa Ronişoarei. S-a recoltat material ceramic. (În colaborare cu Muzeul judeţean Maramureş).

133. *Sărăsău* (jud. Maramureş). Au continuat săpăturile iniţiate în 1966 în vatra satului din secolele XII—XIII, din livada C.A.P. din comună. A fost secţionat un bordei şi s-au dezvelit două locuinţe de suprafaţă, recoltîndu-se ceramică şi diferite unelte. Numărul urmelor de locuire surprinse şi cercetate a ajuns la nouă. (În colaborare cu Muzeul judeţean Maramureş).

134. *Giuleşti* (jud. Maramureş). Au continuat săpăturile iniţiate în 1966, încheindu-se cercetările din sectorul „Biserică", unde s-au dezvelit integral temeliile monumentului ctitorit de cnezii giuleşteni în secolele XIII-XIV. Numărul mormintelor cercetate a ajuns la 113, găsindu-se şapte inele-pecete şi 2 inele-podoabă, din secolele XIV—XVIII. La sfîrşitul campaniei au fost consolidate temeliile monumentului. S-au efectuat noi sondaje pe teritoriul comunei, pentru delimitarea vetrei satului din veacul al XIV-lea. (În colaborare cu Muzeul judeţean Maramureş).

135. *Chioar* (com. Remetea Chioarului, jud. Maramureş). Au început cercetările arheologice de la cetatea Chioarului, una dintre cele mai importante fortificaţii medievale din Transilvania. S-au executat defrişări şi sondaje în mai multe puncte de pe teritoriul cetăţii: în curtea exterioară, în castelul princiar, pe platoul din faţa cetăţii şi în curtea dintre cetatea veche şi castel. S-au dezvelit turnul porţii şi cîteva porţiuni de zidărie, identificîndu-se totodată alte două şanţuri de apărare pe lîngă celelalte două vizibile azi pe teren. În molozul rezultat din distrugerea suferită de cetate la începutul veacului al XVIII-lea, s-au găsit numeroase piese de sculptură în piatră din secolele XVI—XVII, arme, ceramică şi monede. (În colaborare cu Muzeul judeţean Maramureş).

136. *Bistriţa* (jud. Bistriţa-Năsăud). Au fost continuate săpăturile începute în anul 1967. La nord de oraş s-a identificat existenţa unei cetăţi feudale, cu ziduri de incintă şi şanţuri de apărare. Cetatea are axul mare lung de aproximativ 650 m, iar axul mic de aproximativ 100 m. În interiorul cetăţii au fost dezvelite două locuinţe şi identificată o a treia, datate cu material ceramic şi piese de metal în secolele XIII—XIV. În partea de sud a cetăţii s-a identificat un turn de apărare. Cetatea îşi încetează activitatea pe la mijlocul veacului al XV-lea. (Muzeul din Bistriţa şi Muzeul de istorie din Cluj).

137. *Basarabi-Calafat* (jud. Dolj). S-au efectuat săpături de salvare în vara anului 1968, în zona de la nord de satul Basarabi, pe malul înalt al Dunării. A fost cercetată parţial o aşezare medievală datînd din secolul al XIV-lea. Aproximativ o treime din suprafaţa acestei aşezări a fost, la un moment dat, fortificată cu un sistem de val şi şanţ de apărare. Locuirea medievală suprapune un puternic strat de cultură Coţofeni. La nord-est de aşezarea medievală, în apropierea acesteia s-au cercetat resturile

unei necropole de înhumaţie, cu rit creştin, datînd din secolul al XVI-lea. La aproximativ 2 km tot spre nord-est, pe terasa inundabilă a Dunării, s-au identificat şi cercetat parţial urmele unei aşezări neolitice aparţinînd culturii Criş. (În colaborare cu Centrul de cercetări al Academiei din Craiova).

138. *Craiova* (jud. Dolj). În punctul „Cimitir" de pe raza comunei suburbane Branişte, de lîngă Craiova, a fost efectuată o săpătură de salvare, descoperindu-se un cimitir din secolul al XVI-lea, a cărui datare este asigurată de monedele (aspri de la Selim al II-lea) şi de piesele de podoabă (inele şi cercei) descoperite în morminte. Necropola a deranjat o aşezare formată din bordeie, care după ceramica şi restul materialelor descoperite în acest nivel, aparţine unui puternic nivel de locuire dacică. (Catedra de istorie a Universităţii din Craiova).

139. *Corneşti-Jadani* (jud. Timiş). În vecinătatea satului, pe teritoriul C.A.P. a fost descoperită o bogată aşezare otomană (Muzeul Banatului, Timişoara).

140. *Hudum* (com. Mihai Eminescu, jud. Botoşani). Pe dealul Hudum la 3 km vest de Botoşani, s-au descoperit patru locuinţe de tipul bordeielor şi semibordeielor din epoca feudală, documentînd o aşezare rurală, neîntărită, din secolele XII—XIII şi XIV—XV, care prezintă importanţă în problema continuităţii poporului român. (Institutul de istorie şi arheologie Iaşi).

141. *Suceava* (jud. Suceava). S-au descoperit şi cercetat în curtea bisericii Sf. Dumitru din oraş resturile a două biserici. Prima avea planul în formă de cruce şi absidele rectangulare. Ea datează din ultimul sfert al secolului al XIV-lea şi a fost abandonată în urma deteriorării zidurilor, la începutul secolului al XV-lea.

A doua biserică datează de la finele secolului al XV-lea şi are plan treflat.

În afara celor două biserici, au mai fost cercetate resturi de construcţie, din zid, datînd din secolele XVI şi XVII. (În colaborare cu Muzeul militar central şi cu Muzeul din Suceava).

142. *Siret* (jud. Suceava). Sondaje în apropierea bisericii Sf. Treime şi în curtea spitalului unificat. S-au descoperit şi cercetat resturi de locuinţe din secolele XIV—XV în vatra oraşului. (În colaborare cu Muzeul Suceava şi cu Muzeul militar central).

143. *Baia* (jud. Suceava). S-au continuat săpăturile în aşezarea de caracter urban de la Baia, efectuîndu-se cercetări în sectorul bisericii catolice. Au fost identificate resturi de locuire din secolele XIV—XVII. A fost recoltat un bogat şi variat material ceramic de factură orăşenească, diverse obiecte de metal precum şi un tezaur risipit de monede medievale. (Institutul de istorie şi arheologie Iaşi în colaborare cu Muzeul de istorie din Fălticeni).

144. *Piatra Neamţ* (jud. Piatra Neamţ). S-a efectuat un sondaj în aşezarea paleolitică din punctul Poiana Cireşului, identificîndu-se trei niveluri de locuire aparţinînd gravetianului. Au fost reluate săpăturile din cimitirul medieval timpuriu, efectuate încă cu un deceniu în urmă, din curtea fostei şcoli normale din cartierul Dărmăneşti. S-au descoperit şapte morminte de înhumaţie, avînd ca inventar obiecte de podoabă şi monede moldoveneşti, care asigură datarea necropolei în a doua jumătate a seco-

lului al XIV-lea. S-a identificat şi o bogată aşezare din epoca provinciei romane, distrusă în cea mai mare parte de lucrări agricole. (Institutul de istorie şi arheologie din Iaşi în colaborare cu Muzeul arheologic din Piatra Neamţ şi cu Muzeul judeţean Bacău).

145. *Bacău — Curtea Domnească* (jud. Bacău). S-au continuat săpăturile dezvelindu-se o mare parte din zidurile Curţii domneşti. Cu ocazia şanţurilor de control s-au descoperit şi resturi arheologice aparţinînd secolelor V—VI e.n. (Muzeul judeţean Bacău).

146. *Iaşi —„Casa Dosoftei"* (jud. Iaşi). În iunie 1968 s-au efectuat săpături arheologice în interiorul „Casei Dosoftei", obţinîndu-se date preţioase cu privire la construcţia monumentului şi la fazele lui de refacere. (Institutul de istorie şi arheologie Iaşi în colaborare cu Muzeul de istorie a Moldovei şi Direcţia monumentelor istorice).

147. *Mănăstirea Humorului* (jud. Suceava). Au continuat cercetările arheologice la ruinele bisericii vechiului Humor. S-au descoperit resturi de podea provenind de la o locuinţă din a doua jumătate a secolului al XV-lea, fragmente ceramice şi cahle. S-a descoperit un cuptor de ars ceramică şi fragmente ceramice cu scriere cu caractere slavone. (În colaborare cu Muzeul judeţean Suceava).

148. *Cetăţeni* (jud. Argeş). S-au continuat săpăturile din anii precedenţi, avînd ca prim obiectiv vestigiile unei biserici de piatră, năruită pe la mijlocul secolului al XIII-lea. Monumentul, cu urme bogate de frescă, fusese supus restaurării, probabil după marea invazie tătară, lucrări ce nu au putut fi duse la capăt din cauza prăbuşirii unor stînci ce au acoperit-o în mare parte (biserica nr. 3). Degajarea parţială şi anevoioasă ne arată un plan bazilical cu două contraforturi de colţ, pe latura de apus, treptele intrării în partea de sud urmate imediat de alt contrafort şi, în sfîrşit, în latura de răsărit, absida în formă de potcoavă. Dimensiunile interioare ale monumentului 6,10 × (circa) 12,70 m. Zidul despărţitor dintre naos şi altar la 7,50 m depărtare de faţa lăuntrică a zidului dinspre apus.

Săpăturile au dat şi peste un zid sec de lespezi şi bolovani care pare a fi incinta dinspre sud a aşezării geto-dace. (În colaborare cu Muzeul din Piteşti).

149. *Curtea de Argeş* (jud. Argeş). În continuarea cercetărilor întreprinse pe teritoriul fostei Curţi domneşti, în 1968 au fost practicate săpături atît în cuprinsul incintei nr. 1, cît şi în incinta nr. 2. Prin noi observaţii stratigrafice, cum şi cu ajutorul materialului arheologic (inclusiv al monedelor), s-au lămurit definitiv următoarele: a) casa domnească de pe latura sud a incintei nr. 1 datează din prima jumătate a secolului al XIV-lea (datări cu monede de la ţarul bulgar Ioan Alexandru 1331—1355 şi de la regele ungar Carol Robert de Anjou, 1338); b) incinta nr. 1, contemporană cu casa domnească, este posterioară unui nivel de locuire, datat cu monede bizantine din secolul al XIII-lea (inclusiv una, emisă între 1295 şi 1320 de împăratul bizantin Andronic II Paleologul); c) acestui nivel (anterior deci lui Basarab I) îi aparţine şi zidul care se păstrează azi în stare de ruină şi înconjură actuala biserică domenească; d) în sfîrşit, s-a dovedit că locuinţa de pe latura de nord (incinta nr. 1) datează de la începutul secolului al XVI-lea (Neagoe Basarab). (În colaborare cu Muzeul din Curtea de Argeş).

150. *Podul Dîmboviței* (com. Dîmbovicioara, jud. Argeș). S-au făcut cercetări la cetatea de pe „Oratia", în interiorul micului fort și pe platoul de la est de cetate. Atît în interiorul cît și în afara cetății s-au găsit materiale arheologice constînd în special din fragmente ceramice și obiecte de fier, predominînd piesele de armament — bolți de arbaletă și vîrfuri de săgeți, datate în secolul al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, datare susținută de două monede de la Mircea cel Bătrîn, găsite în Cetate.

Pe platoul din fața cetății, pe lîngă materiale din secolele XIV—XV, s-au mai descoperit materiale precum și două bordeie din secolul al III-lea e.n. Materialele constau din ceramică, cute de ascuțit din gresie, un fragment mic de opaiț, o fibulă de bronz cu piciorul întors pe dedesubt, precum și două monede romane imperiale din argint, una de la Marcus Aurelius, cealaltă de la Commodus. (În colaborare cu Muzeul Militar central și cu Muzeul Pitești).

151. *Tîrgoviște* (jud. Dîmbovița).

1. În luna iunie 1968 s-a executat un sondaj în marginea orașului Tîrgoviște la punctul „Grădina Polizu", urmărind o moară din secolul al XIV-lea amintită de documente pe malul iazului morilor, în locul unde cu prilejul unui mic sondaj din 1962 s-a dat peste o groapă cu ceramică de la sfîrșitul aceluiași secol.

Într-una din secțiunile din acest an s-a întîlnit un cuptor de suprafață pentru ars ceramică, cu o mare cantitate de cioburi sub dărîmături, printre care două oale aproape întregi, un buton ornamental (ciupercuță) smălțuit și cîteva unelte de fier: un răzuitor de vatră, un satîr pentru lemne și un lanț. Întreaga ceramică și uneltele din fier datează din prima jumătate a secolului al XV-lea. S-a mai întîlnit de asemenea ceramică din secolele XV—XVI în cea mai mare parte neîntregibilă.

2. Săpăturile inițiate în 1967 au continuat la fosta biserică Stelea Veche. S-au descoperit integral temeliile bisericii, care indică două faze de zidire: prima de la sfîrșitul secolului al XV-lea iar a doua spre sfîrșitul secolului al XVI-lea. În secțiunea II a apărut un cuptor de ars la 3 m adîncime, datînd din secolele XV—XVI. În secțiunea III s-au descoperit: o parte din clopotnița bisericii și 12 morminte contemporane cu biserica.

3. S-au efectuat o serie de sondaje arheologice la mănăstirea Gorgota, ctitoria lui Pătrașcu cel Bun (1554—1557). S-au constatat două faze de construcție: prima la întemeiere, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și a doua cea mai actuală în 1623 sub Radu Mihnea, în forma crucii înscrise, fără pridvor. Mormintele din pronaosul mănăstirii au fost degajate în așa fel încît nu sînt concludente în ceea ce privește identitatea celor înmormîntați. În secțiunea 3,4 și 5 s-au urmărit temeliile unui vechi zid peste care s-a suprapus cimitirul. (Muzeul din Tîrgoviște).

152. *Tîrgșor* (jud. Prahova). Cercetările au continuat în așezarea prefeudală situată pe partea dreaptă a pîrîului Leaota. Au fost dezvelite patru bordeie din secolele III—IV e.n.; două din secolele V—VII e.n.; două din secolele IX—X și patru locuințe de suprafață din secolele XV—XVI. În același sector au fost cercetate o serie de gropi aparținînd perioadelor înșirate mai sus și două cuptoare de ars oale (de tip Coconi) datînd din secolul al XV-lea. În sectorul termelor au fost dezvelite două încăperi situate pe latura de est. Rolul acestor încăperi și a două canale de drenaj, aflate pe aceeași latură, urmează a fi precizat în campania viitoare. Pe

latura de sus a incintei voievodale au fost executate două secţiuni cu caracter stratigrafic. (În colaborare cu Muzeul de istorie din Ploieşti).

153. *Bucureşti*. Săpături efectuate de Muzeul de istorie a Municipiului Bucureşti:

1. *Bragadiru* (sectorul 6). În spatele morii, pe un teren aparţinînd I. A.S. Bragadiru, s-au întreprins cercetări într-o aşezare Latène (secolele II—I î.e.n.) şi într-una din feudalismul timpuriu (secolul al X-lea e.n.). Din prima aşezare au fost studiate şase bordeie cu vetre deschise, iar din aşezarea a doua cinci bordeie cu cuptoare.

2. *Băneasa-Străuleşti* (sectorul 8). Săpăturile arheologice s-au desfăşurat în două sectoare. La Măicăneşti au fost cercetate în continuare complexe aparţinînd aşezării dacilor liberi din secolul al III-lea e.n., printre care o locuinţă de suprafaţă şi două bordeie, iar din aşezarea de tip Ciurel (secolele VI—VII), un bordei conţinînd mult material ceramic.

În vecinătatea staţiunii Măicăneşti, în punctul „La Nuci", a fost continuat sondajul în aşezarea dacilor liberi din secolul al III-lea. Cele trei secţiuni practicate în ambele sensuri ale terenului au scos la iveală opt gropi de provizii, patru bordeie, o locuinţă de suprafaţă şi un puţ cu 10 vase întregi sau întregibile. În afară de un bogat material ceramic au fost găsite două fibule în D şi două monede din bronz, una a coloniei Ulpia Pautalia iar cealaltă de la Alexander Severus.

3. *Zona istorică Curtea Veche*. În cadrul măsurilor iniţiate de Consiliul popular al municipiului Bucureşti în vederea conservării şi valorificării superioare a edificiilor păstrate în vechiul nucleu al Capitalei, au fost iniţiate ample cercetări arheologice la Palatul voievodal, Hanul Manuc, Hanul cu Tei, Hanul Gabroveni.

a) *Palatul voievodal*. În vederea stabilirii planului şi a vestigiilor palatului domnesc din Bucureşti au fost reluate cercetările arheologice pe str. Soarelui şi str. 30 Decembrie. Secţiunile deschise în perioada septembrie 1967— decembrie 1968 au permis scoaterea la iveală a zidurilor „Cetăţii Bucureştilor", înălţată din bolovani de rîu la mijlocul secolului al XV-lea. Anterior acestei construcţii a funcţionat, începînd din secolul al XIV-lea, în acelaşi perimetru, o fortăreaţă patrulateră făcută din ziduri de cărămidă. Cercetările arheologice au creat posibilitatea precizării etapelor de refacere a cetăţii şi apoi a palatului domnesc. Printre cele mai însemnate au fost lucrările datorate domnitorilor : Mircea Ciobanul, Matei Basarab, Grigore Ghica şi Constantin Brâncoveanu.

Un interes ştiinţific deosebit prezintă baia Curţii domneşti alcătuită din conducte, bazine, cuptorul pentru cazanul de apă ş.a.

Cu ocazia cercetărilor recente au fost descoperite noi bordeie din secolele III, VI—VII, precum şi locuinţe şi gropi de cereale datînd din secolele XI—XII.

b) La *Hanul Manuc*, s-a dovedit că edificiul cunoscut în zilele noastre este rezultatul a trei mari faze de construcţie. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea a fost iniţiată o casă pătrată cu pivniţă, parter şi cat dotat cu un larg foişor. Către sfîrşitul aceluiaşi veac s-a zidit o altă clădire de formă dreptunghiulară. Meşterii marelui negustor Manuc au legat aceste clădiri, adăugînd laturile de est, sud şi vest ale construcţiei patrulatere ce a alcătuit Hanul Manuc şi apoi Hotelul Dacia.

c) La *Hanul cu Tei* s-au descoperit urme de locuire feudală din secolul al XVI-lea, precum şi unele instalaţii de drenare a apei spre lacul din apropiere. Urme ale unor construcţii din secolul al XVII-lea au fost semnalate şi sub fundaţiile Hanului Gabroveni. Cu ocazia săpăturilor a fost descoperit un bogat material arheologic alcătuit din obiecte ceramice, monede, obiecte de podoabă etc.

154. *Porţile de Fier.*

1. *Şimian* (or. Turnu-Severin, jud. Mehedinţi). Pe Ostrovul Şimian, unde se reconstituie cetatea feudală de la Ada-Kaleh, cercetările arheologice în continuare au întărit constatarea celor două niveluri de locuire dacică cu locuinţe suprapuse, din secolele II—I î.e.n., deranjate de cimitirul vechiului sat, care a existat în Ostrov pînă la mijlocul secolului trecut.

Cercetările au adus de data aceasta precizări în ceea ce priveşte necropola de incineraţie pe care o suprapune aşezarea dacică. În două morminte cu gropi tronconice, s-a găsit cîte un vas cu decoruri incizate caracteristice culturii Coţofeni, care dau posibilitatea încadrării necropolei în perioada eneolitică.

2. *Schela Cladovei* (or. Turnu Severin, jud. Mehedinţi). S-au continuat cercetările în aşezarea epipaleolitică de la SV de localitate, descoperindu-se un complex de locuire cu indicii sigure de sedentarizare, înmormîntări rituale, unelte de silex, cuarţit şi corn şi cîteva piese de os, ornamentate.

3. *Orşova* (jud. Mehedinţi). Cercetările începute în campaniile precedente au fost continuate în partea estică a oraşului, unde s-a constatat că locuirea romană a aşezării Dierna se întindea mult de-a lungul Dunării. În partea sud-estică, niveluri de locuire cu resturi de construcţie, materiale ceramice şi monede documentează cuprinderea şi a acestei părţi în perimetrul aşezării romane din secolul al II-lea e.n. şi apoi în secolul al III-lea e.n.

În partea centrală a oraşului, cercetările au întîlnit o locuire mult mai întinsă care, după monede, ar putea începe cu sfîrşitul secolului I e.n., dar sînt numeroase materialele ceramice şi din metal şi monedele secolelor II—III e.n., aflîndu-se şi o locuinţă-atelier de meşteşugar în metale(?).

În apropiere de cetatea constantiniană descoperită în campania precedentă, s-a aflat un fragment al unui zid de piatră; după materialul reîntrebuinţat indică secolul al III-lea e.n.

4. *Eşelniţa* (jud. Mehedinţi). S-au continuat cercetările la gura Văii Mala, la sud de comună, în necropola hallstattiană unde s-au dezvelit morminte de incineraţie sub tumuli de piatră aparţinînd culturii Basarabi şi o altă grupă de morminte tumulare care documentează o fază hallstattiană tîrzie.

În acelaşi perimetru au fost întîlnite şi bordeie prefeudale (secolele VIII—IX), unele avînd cuptoare amenajate în pămînt cu partea superioară de piatră, iar altele integral din piatră.

Pe valea Criviţei, la circa 6 km de localitate, s-au întreprins cercetări în siliştea vechiului sat, dîndu-se de rămăşiţe de locuire de la începutul secolului al XVIII-lea şi care nu depăşesc ca vechime sfîrşitul secolului al XVII-lea.

5. *Dubova* (com. Plavişeviţa, jud. Mehedinţi). În Cazane, la adăpostul de sub stîncă, Cuina Turcului, s-au continuat cercetările în aşezarea epipaleolitică; pe baza materialului litic şi de os s-a ajuns la concluzia că locuirea romaneliană aparţine unei populaţii epipaleolitice de la sfîrşitul glaciarului, venită din sud-vestul Europei. Menţionăm descoperirea unor resturi osteologice aparţinînd unui om de tip actual, precum şi un obiect mic de os, fragmentar, cu decor punctat.

Bogata locuire Criş, care suprapune locuirea epipaleolitică, aparţine grupului neolitic timpuriu Starčevo-Criş, după cum documentează materialul ceramic cu decor, aflat în cele trei niveluri cu vetre. Tot aici au fost găsite niveluri de locuire din perioada eneolitică aparţinînd culturii Coţofeni, Hallstattului timpuriu, precum şi epocii feudale tîrzii.

— La *Peştera lui Climente*, cercetările au documentat prezenţa paleoliticului, prin uneltele caracteristice culturii gravetiene, care aduc elemente noi pentru ţara noastră, cum este vîrful de forma frunzei de salcie şi o gamă întreagă de unelte micro-gravetiene. Peştera a fost locuită în epoca neolitică (documentată cu nivelul Criş), în perioada eneolitică (nivelul Coţofeni), în Hallstatt ca şi în epoca feudală secolul al XIV-lea.

— La *Peştera de la Drum*, în apropiere de Cuina Turcului, de dimensiuni reduse, s-au obţinut materiale arheologice de la epipaleolitic pînă la feudal inclusiv. Menţionăm descoperirea unui mormînt cu scheletul chircit şi acoperit cu ocru roşu, cea mai veche înmormîntare rituală din ţara noastră, care aparţine epipaleoliticului.

— Tot în Cazane, la punctul *Răzvrata* s-au continuat cercetările în aşezarea epipaleolitică de terasă, cu material arheologic de aceeaşi factură cu cel de la Ostrovul Banului, Schela Cladovei şi punctul „Icoana" din Cazane. Menţionăm cîteva piese de os decorate.

— La punctul *Icoana*, reluarea cercetărilor a precizat trei niveluri de locuire epipaleolitică, cu unelte de os şi cuarţit, rare cele de silex. În nivelul al III-lea s-au găsit două schelete întregi în poziţie întinsă şi un craniu. Locuirea neolitică Criş este documentată şi în acest punct.

— La *Peştera Veterani* s-au făcut cercetări asupra zonei exterioare, unde se află un sistem de fortificaţie feudală, cu ziduri de incintă, turnuri, amenajarea terenului în terase, sprijinit pe folosirea peşterii ca adăpost. S-a constatat că o primă fortificare a fost făcută în secolul al XV-lea, poate chiar secolul al XIV-lea, după cum indică locuirea în semibordeie, ceramica din secolele XIV-XV şi un atelier de fierărie din secolele XV—XVI. Sînt şi materiale ceramice din secolul al XIII-lea. Punctul a fost refortificat în secolul al XVIII-lea, în timpul conflictului austro-turc.

6. *Liubcova* (com. Berzasca, jud. Caraş-Severin). S-au continuat cercetările în aşezarea neolitică de la punctul Orniţa. Se remarcă în special descoperirea unui şanţ de îngrădire din prima etapă a aşezării, astupat apoi şi suprapus de extinderea locuirii. Pe lîngă materialul caracteristic culturii Vinča, se menţionează un scăunel (fragment) de la o figurină şezîndă.

7. *Moldova Veche* (or. Moldova Nouă, jud. Caraş-Severin). S-au făcut cercetări în continuare pe Ostrovul din faţa comunei, dezvelindu-se un tumul funerar cu vase Vučedol, în apropierea înălţimii Humca.

— În punctul *Groblia* s-au dezvelit cîteva morminte tumulare pe lîngă cele din campania precedentă, cu inventar caracteristic epocii hallstattiene. Menţionăm prezenţa a două rituri de înmormîntare aflate aici.

8. *Băile Herculane* (jud. Caraş-Severin). În Peştera Hoţilor săpăturile au fost adîncite pînă la patul peşterii, fiind descoperite urme de locuire aparţinînd musterianului întîrziat, datate la începutul stadiului Würm II.

În continuarea cercetărilor începute s-a dezvelit o nouă suprafaţă în care se confirmă situaţiile stratigrafice anterioare, privitoare la cultura Coţofeni şi eneoliticul tîrziu. Menţionăm importuri Baden în niveluri Coţofeni tîrzii şi păstrarea picturii (crudă) în niveluri eneolitice tîrzii. (Grupul de cercetări complexe de la Porţile de Fier al Academiei, în colaborare cu C.S.C.A., Ministerul Învăţămîntului şi Ministerul Energiei Electrice).

I. D. Evans și Colin Renfrew, *Excavations at Saliagos*, Londra, ed. Thames and Hudson, 1968, 226 p. + LIX pl. și 91 fig. în text sau pe pagini separate.

Faptul că pînă de curînd în Ciclade nu se cunoșteau antichități mai vechi decît epoca bronzului a determinat pe cel de-al doilea dintre autorii cărții aci recenzate să întreprindă acum cîțiva ani, pe cînd era încă membru al școlii engleze din Atena, susținute cercetări de teren în diferitele insule ale acestui arhipelag din Egeea, încununate în cele din urmă de succes. Într-adevăr, așezarea descoperită pe mica insulă Saliagos, situată între insula Antiparos și Paros, s-a dovedit a fi, pe baza materialelor ceramice culese la suprafață, mai veche decît începutul perioadei cunoscute sub numele de Early Cycladic și astfel s-a hotărît întreprinderea unor săpături care au și avut loc în anii 1964 și 1965 sub conducerea unui colectiv în frunte cu autorii cărții. Dintre cei doi autori, primul este profesor de arheologie europeană la Institutul de arheologie al Universității din Londra și conduce de cîțiva ani noile săpături de la Knossos, în Creta, al căror scop este precizarea și cunoașterea diferitelor straturi neolitice de sub vestitul palat minoic, iar cel de-al doilea a fost numit de curînd lector la Universitatea din Sheffield.

Datorită faptului că mica insulă Saliagos nu are decît 100 m lungime și cîteva zeci de metri lățime, ea a fost în bună parte cercetată prin săpăturile din 1964 și 1965, care au dovedit că aci se afla o așezare neolitică înconjurată cu un zid de piatră, ale cărei locuințe rectangulare aveau și ele temelia de piatră, deși suprastructura va fi fost din material mult mai ușor. Săpăturile de pînă acum nu au descoperit și morminte, dar întrucît cercetările specialiștilor au dovedit că nivelul mării s-a ridicat cu cîțiva metri, s-ar putea foarte bine ca necropola așezării să fi fost situată în zona ce se află acum sub apă, deși, ținînd seama de mica depărtare față de celelalte insule (cîteva zeci de metri de Antiparos !), n-ar fi exclus ca locuitorii neolitici de pe Saliagos să-și fi îngropat morții în insula vecină.

S-au putut preciza trei niveluri de locuire, sau trei straturi, aparținînd însă toate aceleiași epoci și aceleiași culturi, cu mici deosebiri între ele.

Elementul caracteristic al culturii neolitice din așezarea cercetată pe Saliagos îl constituie o ceramică de culoare închisă, decorată în special cu pictură albă mată, iar dintre formele ceramice se remarcă marele număr de vase cu picior și de fructiere cu picior înalt. Deși motivele sînt bogate și variate — toate geometrice (zig-zaguri, șiruri de triunghiuri, romburi pătrate etc. etc.) —, lipsesc atît spiralele, cît și meandrele.

Observațiile stratigrafice au arătat că această ceramică pictată cu alb pe fond sau înveliș lustruit de culoare închisă este mai frecventă în stratul cel mai vechi (I) și în declin vizibil în ultimul strat (III). Cu toate că decorul pictat cu alb pe suprafețele închise apare în Anatolia încă din chalcoliticul tîrziu (Beycesultan) și în Tesalia el constituie una dintre caracteristicile speciei Larissa a neoli-

ticului tîrziu, autorii nu cred că se pot stabili legături directe cu acestea.

O a doua categorie ceramică o formează un număr redus de fragmente de culoare pală, decorate uneori cu pictură de culoare închisă, pe care autorii le socotesc importate, deoarece își au paralele în centrul și sudul Greciei continentale. Nu lipsesc însă nici benzi roșii crude pe buza unor vase și mai rar benzi incizate umplute cu împunsături pe alte fragmente.

Uneltele de piatră cioplită sînt lucrate mai ales din obsidiană (dar nu în tehnica lamelară) și au fost făcute la fața locului, cum arată procentul foarte ridicat de deșeuri. S-au găsit și puține toporașe de piatră șlefuită (nici un topor perforat) și unelte de os, scoicile fiind și ele frecvent folosite ca mici unelte. Pe lîngă alte obiecte de utilitate zilnică (greutăți, fusaiole, rîșnițe și frecătoare etc.) s-au găsit două fragmente de vase de marmură. Lipsește însă cu desăvîrșire orice obiect metalic, după cum lipsesc și cîrligele de undiță — ceea ce dovedește că pescuitul se făcea cu plasele, oasele de pește descoperite în așezare fiind foarte numeroase; s-ar putea însă ca numeroasele săgeți de obsidiană să fi folosit ca vîrfuri de harpună, căci nu s-au găsit în insulă decît foarte puține oase de animale sălbatice care să indice că locuitorii neolitici s-ar fi îndeletnicit și cu vînatul. Cîteva figurine de marmură, unele schematice și altele naturaliste, ridică interesante probleme. Într-adevăr, aceea schematică este tăiată în formă de vioară și ar fi, după părerea autorilor, cea mai veche statuetă de acest tip din Egeea și Asia Anterioară, deoarece acest tip — cunoscut în Ciclade pînă acum numai din culturile epocii bronzului — n-ar apărea nici în Anatolia decît în Bronzul timpuriu. Cert este că, așa cum spun autorii, această figurină este un precursor al binecunoscutei serii din Early Cycladic.

Întrucît cercetările lui Renfrew din Ciclade au dus la descoperirea altor trei așezări cu ceramică similară, autorii socotesc potrivit să vorbească de o *cultură Saliagos*, puternic deosebită de culturile perioadei Early Cycladic care îi urmează, singura legătură cu acestea fiind tocmai figurina mai sus amintită. Neexistînd legături nici cu celelalte culturi ale epocii bronzului din Egeea, autorii au afirmat — chiar înainte de a se cunoaște rezultatele examenelor C 14 — că, desigur, cultura Saliagos trebuie să fi fost anterioară tuturor culturilor epocii bronzului din Egeea și de pe continentul grecesc și că probabil n-a dăinuit pînă la sfîrșitul mileniului IV î. e. n. De aceea, ei sînt înclinați să situeze această cultură în neoliticul mijlociu și tîrziu, și anume între data de sfîrșit a culturii Hacilar din Anatolia (sfîrșitul mileniului VI, pe baza datelor C 14) și începutul etapei Kum Tepe I b și anume între circa 4 500—3 500 î. e. n. Aceste concluzii sînt în linii generale confirmate de rezultatele examenelor C 14, care se situează toate între 4 300—3 700 sau 4 500—3 900 (după noua „half life").

Socotind deci că pot lua ca dată medie pentru cultura Saliagos anul 4 000, autorii cred că ea ar putea fi contemporană cu cultura Vinča veche din Iugoslavia (căci există rezultatul Gro. 1546 indicînd data de 4010 pentru Vinča A tîrzie) situîndu-se între cultura Veselinovo (4 410 î. e. n.; Bln 158 pentru stratul Karanovo III) și Gumelnița veche (3 890 î. e. n. Bln. 136 și 3 879 Bln. 151 pentru stratul Karanovo V) din Bulgaria; aci este însă probabil vorba de o confuzie, deoarece stratul Karanovo V conține materialele culturii Marița, în timp ce abia stratul Karanovo VI din vestita așezare de lîngă Novo Zagora aparține culturii Gumelnița. Toate examenele C 14 făcute la Berlin pentru probele din așezarea de pe ostrovelul de la Căscioarele, pe care o cercetăm de cîțiva ani, arată că datele în preajma lui 4 000—3 900 se referă la ultimul strat al culturii Boian și nu la cea mai veche fază a culturii Gumelnița, pentru care avem date în a doua jumătate a mileniului IV î. e. n. Oricum ar fi, ținînd seama de faptul că data cea mai veche obținută prin C 14 pentru Saliagos este circa 4 400, ni se pare că începuturile acestei culturi ar trebui situate totuși ceva mai devreme decît socotesc autorii. În orice caz, concluzia că datele C 14 situează cultura Saliagos în neoliticul tîrziu al Egeei, precedînd astfel cu mai bine de un mileniu dezvoltarea metalurgiei egeene și începutul epocii bronzului de aci, este inte-

meiată, ca şi concluzia că este vorba de o cultură indigenă, avînd sigur antecedente locale şi în acelaşi timp trăsături comune cu strămoşii neoliticului mijlociu şi tîrziu din Grecia şi ai chalcoliticului din Anatolia. Dar autorii nu merg mai departe — şi nu încearcă să precizeze care au fost aceşti strămoşi.

Rezultatele săpăturilor din aşezarea de la Saliagos — publicate cu o promptitudine care a devenit o regulă în ceea ce priveşte săpăturile întreprinse de cercetătorii englezi, promptitudine care ar trebui să constituie un exemplu bun de urmat şi pentru alţii... —, au şi darul de a fi început să umple un gol pe harta neoliticului sud-estului Europei şi al Asiei Anterioare, punînd la dispoziţie cercetătorilor un nou punct de reper în marea problemă a originii şi dezvoltării neoliticului în această parte a lumii vechi. Faptul că autorii s-au mulţumit să precizeze numai poziţia cronologică a culturii Saliagos faţă de culturile neolitice de la nord de Grecia, fără să încerce stabilirea unor posibile legături culturale cu acestea, se datoreşte desigur unei prudenţe oarecum explicabile. Aş aminti însă că într-una dintre şedinţele celui de-al VI-lea Congres de ştiinţe pre- şi protoistorice de la Praga din 1966, atunci cînd autorii cărţii au prezentat o comunicare prealabilă asupra săpăturilor de la Saliagos, am întrebat dacă nu cumva unele dintre fragmentele ceramice pictate cu alb de aci n-ar putea fi puse în legătură cu ceramica pictată cu alb a culturii Veselinovo, impresie care — judecînd numai după motivele pictate, nu şi după formele ceramice — pare a se confirma acum şi în acelaşi timp este într-o anumită măsură susţinută şi de sincronismul indicat prin datele C 14.

Volumul se încheie cu nu mai puţin de 11 apendice, privind: schimbarea nivelului apelor mării; cercetarea mineralogică a pieselor descoperite; observaţii geologice şi mineralogice; provenienţa obsidianei din aşezarea de la Saliagos (aproape exclusiv din insula Melos, numai cîteva piese indicînd că materia primă provine din Antiparos şi trei sau patru din insula Giali din acelaşi arhipelag cicladic); probele de pămînt; analiza polenică; oasele de animale; oasele de peşti; moluştele, crustaceele şi echinodermatele; resturile de cereale (*Hordeum distichum*, *Triticum diococcum*, *Triticum monococcum* şi *Lolium*) şi, în sfîrşit, folosirea fotogrametriei. Precum se vede deci, toate studiile anexe strict necesare unei complete situări a descoperirilor şi unei depline înţelegeri a vieţii agricultorilor primitivi şi crescătorilor de vite (caprine, bovine, porcine, alături de resturile cărora s-au găsit oase de cîine, fireşte domestic, dar şi de vulpi) din aşezarea neolitică de pe insula Saliagos; nu lipseşte nici indexul complet, atît de necesar unor asemenea lucrări. Este vorba deci de o monografie arheologică întocmită cu toată seriozitatea şi care face faţă cu succes cerinţelor stadiului actual al ştiinţei noastre, putînd fi un bun model şi pentru alte lucrări de acest fel.

Pe de altă parte, atît importanţa descoperirilor în sine, cît şi felul cum sînt tratate şi adîncite problemele legate de ele — fără a se trece totuşi dincolo de limitele permise de însuşi materialul descoperit — fac din acest volum o lucrare deosebit de utilă tuturor cercetătorilor neoliticului sud-estului Europei.

Vladimir Dumitrescu

Michael H. Crawford, *Roman Republican coin hoards*, Royal Numismatic Society, Special publication, No. 4, Londra, 1969, 170 p. + 3 pl. în afară de text.

În ultimii patruzeci de ani două au fost problemele cardinale care au reţinut atenţia cercetătorilor din domeniul numismaticii romane republicane: aceea a datei de început a emisiunilor denarilor Romei republicane, iar ca o urmare logică, cea de-a doua, precizarea cronologică a fiecărei emisiuni monetare în parte în cadrul noului sistem. În ceea ce priveşte prima problemă, data de 268 pe care tradiţia literară ne-a păstrat-o ca docu-

mentînd prima emisiune de denari, este astăzi părăsită, deşi nu fără obiecţii, şi în locul ei au fost propuse alte date. Aşa spre pildă E. A. Sydenham propune ca dată iniţială a emisiunilor denarilor romani republicani anul 187 î. e. n. [1], în urma unor îndelungate studii. Rezultatul investigaţiilor cercetătorului amintit, cu noua datare şi deci succesiune a denarilor emişi de diferiţi magistraţi, este cristalizat într-o lucrare ce se întrebuinţează în mod curent în cercetarea numismatică actuală. Studiile continuă şi azi în acest domeniu şi lucrările lui Rudi Thomsen [2] încearcă să ducă cercetarea mai departe.

În încercarea de a stabili o cronologie absolută a succesiunii denarilor emişi de diferiţi magistraţi, pe lîngă alte izvoare, Sydenham a folosit şi criteriul tipologic. I se reproşează însă acestui cercetător că nu a utilizat ca izvor de datare descoperirile de tezaure de monede romane republicane, aflate în cadrul lumii romane şi chiar în afara ei. Această obiecţie este doar în parte valabilă, deoarece Sydenham [3], ca de altfel şi predecesorul său în asemenea studii, H. A. Grueber [4], au întrebuinţat şi unele descoperiri de tezaure monetare romane republicane în încercarea lor de a preciza cronologic seria magistraţilor monetari din timpul republicii romane. Autorul lucrării pe care o recenzăm îşi propune ca scop să utilizeze din plin, pentru datarea diferitelor emisiuni de denari ai Republicii romane, tezaurele aflate în cursul timpului atît în cadrul lumii romane cît şi în afara ei. În acest scop el a strîns în lucrarea mai sus amintită toate descoperirile de tezaure de denari romani republicani ce i-au fost cunoscute, constituind *primul Corpus al tezaurelor de denari romani republicani*, ce va rămîne de aici înainte o lucrare de bază pentru multiple şi variate referinţe.

Autorul acestei lucrări este un cunoscut cercetător în acest domeniu, prin diferite studii asupra problemelor ridicate de denarii Republicii romane, iar recent, la Congresul internaţional de numismatică de la Copenhaga a întocmit şi publicat un referat asupra cercetărilor din domeniul numismaticii romane republicane [5].

În ceea ce priveşte planul autorul îşi organizează materialul în patru capitole principale. În primul capitol sînt prezentate principalele rezultate ale datării diferitelor emisiuni pe baza observaţiilor scoase din analiza diferitelor tezaure monetare. În capitolul următor care este şi cel mai cuprinzător, este prezentat *„Inventarul descoperirilor''*, care şi el la rîndu-i este împărţit în două : tezaurele şi, apoi alte descoperiri monetare. Urmează apoi bibliografia, indicii şi cîteva planşe. Ne vom opri puţin asupra fiecărei părţi. Inventarul este împărţit în două părţi : una cuprinzînd tezaurele de monede romane republicane propriuzise (p. 43—141), în care sînt strînse şi publicate 549 de tezaure. În continuare mai sînt publicate *Alte descoperiri monetare* (p. 142—147), în total 18 descoperiri, aflate în morminte sau depozite votive etc. Capitolul bibliografie e împărţit şi el în două : periodice şi cărţi. Lucrarea se încheie cu un foarte util indice din care notăm în primul rînd pe acela al localităţilor de descoperire, aranjate alfabetic, apoi a altui indice nu mai puţin folositor, pe ţări.

În ceea ce priveşte ordinea de înscriere a tezaurelor din *Corpus*, autorul, potrivit obiectivelor pe care le urmăreşte, le expune în ordinea descrescîndă a datei de îngropare a lor, oprindu-se cu cel mai recent la anul 2 î. e. n.

Am amintit mai sus că M. Crawford a realizat primul *Corpus* al descoperirilor de tezaure de denari romani republicani din lume. Evident că o asemenea lucrare, de asemenea dimensiuni şi de o astfel de importanţă este chemată să răspundă la diferite folosiri ulterioare pentru variate domenii de cercetare,

---

[1] E. A. Sydenham, *The coinage of the Roman Republic*, Londra, 1952.

[2] Rudi Thomsen, *Early Roman coinage*, Copenhaga, 1957—1961, 3 vol.

[3] E. A. Sydenham, *op. cit.*, p. L şi urm.

[4] H. A. Grueber, *Coins of the Roman Republic in the British Museum*, Londra, 1910, vol. I, p. CVII şi urm.

[5] Michael H. Crawford, *Roman Republican Numismatic*, în *A surrey of numismatic research* 1960—1965, vol. I, *Ancient Numismatic*, Copenhaga, 1967, p. 153—161. În această lucrare sînt menţionate şi principalele lucrări ale lui Crawford.

de la cel economic pînă la cel cultural, cu toată gama de nuanţe intermediare. Aici însă Corpus-ul nu scuteşte pe cel care-l consultă de a se duce la publicaţia de bază. Şi eu sînt de părere că în ediţiile viitoare, pe care le văd îmbunătăţite prin colaborări regionale (pe ţări), să se caute „formula" ca să se redea întreg conţinutul descoperirii, în mod cît mai sintetic sau succint, dar cu toate aspectele şi problemele pe care ea le pune, spre a scuti pe cercetător de a se mai duce la lucrările originale, publicate de cele mai multe ori în publicaţii şi limbi greu accesibile. Evident că o asemenea poziţie pune problema unor întinse lucrări preliminare, de redatare a monedelor după un singur sistem cronologic, general acceptat astăzi. Evident, aceasta e o problemă de viitor şi care nu scade cu nimic valoarea Corpus-ului Crawford, care va rămîne pentru o vreme o lucrare de bază.

Pentru noi se pune problema cum se reflectă descoperirile de tezaure de monede romane republicane din ţara noastră în lucrarea despre care referim. În această privinţă trebuie să evidenţiem din capul locului efortul pe care l-a făcut autorul de a se informa cu privire la descoperirile de tezaure de denari romani republicani din ţara noastră, consultînd cea mai mare parte din lucrările de specialitate, mai vechi sau mai noi, ce i-au fost cunoscute şi desigur, ce i-au stat la îndemînă. De asemenea este cazul să amintim de acurateţa şi acribia cu care sînt redate numele localităţilor româneşti, fapt care face cinste atît autorului cît şi editurii.

La capitolul „geografie" amintim doar cîteva mici corecturi. Astfel, la tezaurul nr. 411 (p. 119), este de corectat Cadea, România, ca fiind în jud. Bihor, iar indicele „*Place of discovery*", p. 161. „La Poiana", este de trecut simplu la litera P, Poiana. De asemenea la nota marginală de la tezaurul nr. 412, p. 120, este de corectat simplu Braşov.

Ar mai fi de amintit că la tezaurul descris sub nr. 378, p. 115, „Hunedoara", 1906, mai sînt de menţionat şi denari romani imperiali din secolele II—III, precum şi monede de bronz mai tîrzii. Cf. *ED*, X, 1945, p. 105, nr. 36. Cf. şi I. Winkler, în *JNG*, 17, 1967, p. 147, nr. 67.

Fireşte, aceste mici corecturi, şi mai sînt şi altele de aceleaşi dimensiuni, nu fac decît să evidenţieze mai clar metoda şi spiritul de obiectivitate cu care autorul şi-a întocmit lucrarea.

Cercetătorul român este interesat, printre altele, de felul cum se reflectă în lucrarea de faţă descoperirile de monede aflate în România comparativ cu cele descoperite în alte ţări. Pentru urmărirea acestui aspect, care pentru istoria noastră veche are o importanţă majoră pe care am interpretat-o într-un anumit sens în ultimii doi ani, sîntem ajutaţi de indicele „pe ţări" de la finele lucrării. Din acest indice constatăm că România figurează cu cel mai mare număr de descoperiri de tezaure de denari romani republicani. Să dăm şi cîteva cifre: România 58 de descoperiri, Spania 46, Franţa 37, Germania 10, iar din ţările vecine nouă amintim că Ungaria figurează cu patru (de fapt doar trei), Bulgaria cu patru (dar numărul lor este sensibil mai mare), Cehoslovacia cu două, iar Iugoslavia cu 22. Pentru moment reţinem faptul, de o deosebită importanţă şi cu adînci implicaţii de ordin istoric şi numismatic pentru noi, că ţara noastră se situează pe primul loc, potrivit Corpusului întocmit de către Crawford. Mulţimea acestor tezaure eu am explicat-o prin baterea de către geto-daci a denarului roman republican [6].

Cu tot efortul făcut de către autor pentru a se informa şi nota descoperirile monetare din ţara noastră, totuşi i-au rămas unele necunoscute. Fără a căuta să epuizăm acest fel de descoperiri am întocmit şi redăm mai jos un număr de 45 de astfel de descoperiri menite să completeze Corpus-ul amintit şi în felul acesta să se întregească imaginea răspîndirii tezaurelor de denari romani republicani, în Dacia.

Supliment la tezaurele monetare menţionate de către M. H. Crawford.

---

[6] B. Mitrea, *Moneda republicană romană şi unitatea lumii geto-dace*, în vol. *Unitate şi continuitate în istoria poporului român* sub redacţia lui D. Berciu, Bucureşti, 1968 p. 53—64. Cf. acelaşi, *Unitatea geto-dacă reflectată în monetăria dacă*, în *AUB*, seria istorie, 1969 (sub tipar).

1. *Sălașuri* (jud. Mureș). Tezaur. Recuperate doar patru exemplare. Cel mai recent denar de la *A. Albinus, L. Metellus, C. Malleolus*, tip Sydenham, 611, anul 92-91.
2. *Amărăștii de Jos* (jud. Dolj). Tezaur. 1966; recuperați patru denari. Cel mai recent, *C. Licinius Macer*, Sydenham, 732, anul 83.
3. *Inuri* (jud. Alba). Tezaur, 1950. Examinate 37 exemplare. Cea mai recentă *P. Satrienus*, Sydenham, 781, anul 75—74. Muzeul din Deva 31, Muzeul Alba Iulia patru, Muzeul Cluj două.

O. Floca, în *Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*, Deva, 1956, p. 11—38.
4. *Moisei* (jud. Maramureș). Tezaur. 1918. Salvate cinci exemplare. Cel mai recent denar *L. Procilius Filius*, Sydenham, anul 78—77. Risipit, *SCIV*, 20, 1969, 1, p. 166—167, nr. 29.
5. *Suhaia* (jud. Teleorman). Tezaur. 1964. Circa 200. Examinați 15; imitații Thasos două, drahme Dyrrhachium cinci, denari romani republicani opt. Cel mai recent, *C. Naevius Balbus*, Sydenham, 769, anul 78—77. Împrăștiate.

M. Chițescu, în *SCN*, IV, 1968, p. 453—454.
6. *Zătreni* (jud. Vîlcea). Tezaur. Înainte de 1914. 37 monede recuperate. Cea mai recentă, *C. Egnatius Maxsumus*, Sydenham, 786, anul 73.
Muzeul național de antichități al Institutului de arheologie = MNA. V. Pârvan, în AA, 1914, col. 433.
7. *Năsăud* (jud. Bistrița Năsăud). Tezaur. Salvate doar opt monede. S-ar data între anii 90—74. Cabinetul Bibliotecii Academiei. I. Winkler, în *SCȘCluj*, VI, 1955, 1—2, p. 140, nr. 116.
8. *Mihai Bravu* (jud. Ilfov). Tezaur. 1958. Recuperate 57 exemplare, inclusiv o imitație. Cea mai recentă, *L. Farsuleius Mensor*, Sydenham, 789, anul 73.
Toate la MNA.
9. *Amărăști* (jud. Dolj). Tezaur. Înainte de 1906. Recuperate patru exemplare. Cea mai recentă, *Man. Aquilius*, Sydenham, 798, 68.

MNA, dosar 1948, inventar 233.
10. *Beiuș* (împrejurimi) (jud. Bihor). Tezaur. iData neprecizată. 21 denari și 64 drahme și mitații de tip Apollonia, Illyria. Cel mai recent denar. *L. Axsius Naso*, Sydenham, 794, anul 71.
11. *Bonțești* (jud. Vrancea). Tezaur. 1952. Neprecizat numărul total recuperate 36 (una imitație). Cea mai recentă, *Paullus Lepidus*, Sydenham, 926, anull 55 Toate la Muzeul de istorie Focșani.

Informație: Gh. Untaru, prof. Focșani și Gh. Constantinescu, Muzeul de istorie Focșani.
12. *Brîncoveanu* (jud. Dîmbovița). Tezaur. 1968. Recuperate 14 (între care două imitații). Cea mai recentă, C. Iulius Caesar, Sydenham, 1006, anul 54—51. Cab. Num., Biblioteca Academiei 13 și MNA 1. SCIV, 20, 1969, 1, p. 166, nr. 25.
13. *Bîrzești* (jud. Arad). Tezaur, 1862. Examinate 19. Cea mai recentă anul 50.

Fr. Kenner, în *AKOG*, 38, 1867, p. 296—297. Cf. Iudita Winkler, în *JNG*, 17, 1967, p. 143, nr. 15.
14. *Dăești* (jud. Vîlcea). Tezaur, 1907—1908. Împrăștiat. Examinați 18; din prima jumătate a secolului I î.e.n.

Dacia, N.S., V, 1961, p. 587.
15. *Albești* (jud. Maramureș). Tezaur. 1946. Recuperate 10; datate între 125—49 î.e.n.

Székely Z., *Jegyzetek Dacia tört.*, Sf. Gheorghe, 1946, p. 48—49. Cf. Iudita Winkler, în *JNG*, 17, 1967, p. 142, nr. 1.
16. *Tîrnave* (jud. Ilfov). Tezaur. 1912—1913? Recuperați doar 21 denari și o drahmă din Histria. Cel mai recent denar, *D. Postumius* Albinus, Sydenham, 942, anul 49—48. Împrăștiați.

B. Mitrea, în *SCN*, IV, 1968, p. 381—384.
17. *Căpruța* (jud. Arad). Tezaur. Sfîrșitul secolului al XIX-lea. Examinate opt exemplare, databile între circa 100—48 î.e.n.

S. Márki, *Aradm. Mon.*, II/1, 1893, p. 21, nota 1, apud I. Winkler, în *JNG*, 17, 1967, p. 144, nr. 29.
18. *Stupini* (jud. Bistrița Năsăud). Tezaur. 1899. Descoperite aproximativ 400 monede, identificate 251. Cea mai recentă, anul 45.

ED, X, 108, nr. 60, cu bibliografia, Cf. și I. Winkler, în *JNG*, 17 1967, 153, nr. 149.
19. *Curtici* (jud. Arad). Tezaur. 1962. Recuperate doar cinci exemplare. Cea mai recentă pare a fi de la *C. Iulius Caesar*.

S. Márki, *Aradm. Mon.*, II/I, 1893, p. 26, nota 3, apud I. Winkler, în *JNG*, 17, 1967, p. 145, nr. 43.

20. *Bord* (jud. Mureş). Tezaur. 1932. Descoperite 190 exemplare. Cea mai recentă monedă de la *C. Iulius Caesar*. Muzeul liceului din Blaj, 182; Cluj, Muzeu, 8.

Al. Borza, în *ACMIT*, 1930—1931, p. 315—316. *ED*, X, p. 110, nr. 73.

21. *Senereuş* (jud. Mureş). Tezaur, 1878. Cu obiecte de podoabă geto-dace 10 denari, cel mai recent de la *Caesar*.

C. Gooss, în *KVSL*, I, 1878, p. 85. Apud I. Winkler, în *JNG*, 17, 1967, p. 152, nr. 138.

22. *Moroda* (jud. Arad). Tezaur. 1866. Cu podoabe geto-dace şi 10 denari. Cel mai recent de la *C. Iulius Caesar*.

F. Rómer, în *Arch. Közl*, VI, 1866, p. 175.

23. *Suhaia* (jud. Teleorman). Tezaur, 1945—1946. Recuperaţi 10 denari. Cel mai recent, *Q. Caepio Brutus*, Sydenham, 1287, anul 43—42.

M. Chiţescu în *SCN*, IV, 1968, p. 452—453.

24. *Ilieni* (jud. Covasna). Tezaur. 1877. Circa 2—300 monede, recuperate 107 (una imitaţie). Cea mai recentă e din anul 43/42.

L. Révay, în *A Székely nemzeti múzeum értesitöje*, II, 1891, 3—8. Cf. *ED*, 1945, p. 108, nr. 56.

25. *Satu Mare* (jud. Satu Mare). Tezaur. 1880 ? 151 denari (inclusiv unul de la *Severus Alexander* considerat spuriu ?). Dintre denarii republicani, cel mai recent *Petilius Capitolinus*, Sydenham, 1149, anul 37. Parţial, la Magyar Nemzeti Múzeum, Budapesta.

J. Hampel, în AÉ. XIV, 1880, p. 232. Cf. şi I. Winkler, în *Tezaure monetare din judeţul Satu Mare*, 1968, p. 19—36. De bază.

26. *Cerbăl* (jud. Hunedoara). Tezaur. 1874. Obiecte de podoabă geto-dace şi 491 denari, inclusiv cîteva imitaţii. Cel mai recent, anul 40.

H. Finály, în *ErdMúz.*, 1874, 144—146. Cf. *ED*, *X*, 106, nr. 41.

27. *Roeşti* (jud. Vîlcea). Tezaur, 1912. Aproximativ 70 denari, recuperaţi 34. Cel mai recent din anul 38. Risipit.

Const. Moisil, în *BSNR*, XIII, 1916, p. 43. Cf. şi B. Mitrea, în Dacia, IX-X, 1941—1944, p. 385—386, lista monedelor identificate.

28. *Nicolae Bălcescu* (jud. Teleorman). Tezaur. 1966. Numărul monedelor neprecizat; recuperate 29. Cea mai recentă de la *P. Clodius*, anul 41.

M. Chiţescu, în *Materiale*, IX (sub tipar). O notă preliminară în *SCIV*, 19, 1968, 1, p. 175, nr. 38.

29. *Cornii de sus* (com. Tătăreşti, jud. Bacău). Tezaur. 1967, Recuperate 23, cea mai recentă monedă, *Sex. Pompeius*, Sydenham, 1345, anul 42—38.

Gh. Poenaru-Bordea, MNA, dos. inv.1389. Monedele la MNA.

30. *Jegălia* (jud. Ialomiţa). Tezaur. 1967. 460 denari, toţi recuperaţi. Cel mai recent, *Accoleius Lariscolus*, Sydenham, 1148, anul 37. Muzeul din Călăraşi.

Informaţie: M. Chiţescu, Institutul de arheologie. Cf. şi *SCIV*, 19, 1968, 1, p. 175 nr. 37.

31. *Cernatu* (jud. Covasna). Tezaur. 1941. Circa 1 kg. Recuperaţi patru denari, databili între 124—36.

Székely Z., *Jegyzetek Dacia tört.*, Sf. Gheorghe, 1946, p. 16—17. Alte exemplare din aceeaşi descoperire, cf. Székely Z., în *SCIV*, 20, 1969, 1, p. 166, nr. 27.

32. *Biled* (jud. Timiş). Tezaur. 1965. Recuperaţi patru denari din anii 32/31. *Dacia*, N.S., X, 1966, p. 406, nr. 13.

33. *Dolj* (judeţ). Tezaur, descoperit la o dată necunoscută, conţinea 139 monede, din care 135 drahme din Dyrrhachium, 1 din Apollonia şi trei denari romani republicani, cel mai recent de la *M. Antonius*, anul 32—31.

I. E. Dimian, în *SCIV*, VI, 1955, 1—2, p. 305, nr. 8.

34. *Peretu* (jud. Teleorman). Tezaur. Înainte de 1960. Recuperate şapte exemplare, cea mai recentă monedă e de la *M. Antoniu*, 32—31. *Dacia*, N. S., V, 1961, p. 587, nr. 24. Cf. şi *Dacia* N.S., IX, 1965, p. 495, nr. 33.

35. *Tulcea* (jud. Tulcea). Tezaur. 1946. Circa 150—200 exemplare, recuperate doar 17. Cea mai recentă *M. Antoniu*, de tip Grueber, Est 141, anul 38-37.

C. Preda şi G. Simion, în *SCN*, III, 1960, p. 515—516.

36. *Gura Padinii* (jud. Olt). Tezaur. 1962. 248 exemplare, recuperate 234, inclusiv o drahmă de la *Alexandru cel Mare* şi două

imitaţii după tetradrahmele thasiene. Cea mai recentă monedă de la *M. Antoniu*, anul 32—31. Muzeul de istorie din Corabia.

Dacia N.S., VII, 1963, p. 592, nr. 14.

37. *Drăgeşti* (jud. Bacău). Tezaur. 1944. Număr necunoscut, recuperaţi 5 denari. Cel mai recent, de la *Octavian*, anul 36—29.

SCIV, 19, 1968, 1, p. 175, nr. 34.

38. *Fîntînele-Sascut* (jud. Bacău), Tezaur. 1913. 73 denari databili între 127—20 î.e.n.

V. Pârvan, *AA*, 1914, col. 432—433, Cf. C. Moisil, în *BSNR*, XI, 1914, p. 57, nr. 49.

39. *Remetea Mare* (jud. Timiş). Tezaur. 169 denari şi şapte tetradrahme thasiene. Cel mai recent denar e din anul 16—15.

I. Bleyer, AÉ, 26, 1906, p. 363.

40. *Tg. Ocna* (jud. Bacău). Tezaur. 1936. Recuperaţi doar 13 denari, inclusiv o imitaţie. Cel mai recent *L. Vinicius Augustus*, anul 16 î.e.n.

Inedit. MNA, dos. Inv. 26 şi 38. Se păstrează la MNA.

41. *Bujoru* (jud. Dolj). Tezaur, recuperat şi şase denari. Cel mai recent anul 12 î.e.n.

I. Winkler, în *JNG*, 17, 1967, p. 143, nr. 23.

42. *Scurta* (jud. Bacău). Tezaur. 1927. Examinaţi 14 denari (inclusiv 2 imitaţii). Cel mai recent de la *M. Sanquinius*, anul 12.

Inedit. Informaţie şi cercetări, Ion Nestor.

43. *Sf. Gheorghe* (jud. Covasna). Tezaur. 1963. 63 exemplare. Cel mai recent denar, *M. Agrippa* şi *P. Sulpicius Platorinus*, anul 8 î.e.n.

Székely Z., în *SCN*, IV, 1968, p. 363—372.

44. *Ciupercenii Noi* (jud. Dolj). Tezaur. 1920, 161 denari. Cel mai recent din anul 6 î.e.n. Se află la Cabinetul numismatic al Bibliotecii Acad., *Dacia*, N.S., III, p. 603—604, nr. 5.

45. *Poiana* (jud. Vrancea). Tezaur. 1950. 194 denari, complet şi studiat. Cel mai recent denar cu *C. L. Caesares*.

R. Vulpe, *SCIV*, 1951, 1, p. 192. B. Mitrea, în *SCIV*, VIII, 1957, p. 166, nr. 4.

B. Mitrea

LISTA PRESCURTĂRILOR

AA	— Archäologischer Anzeiger.
ActaAnt	— Acta Antiqua.
ActaArch—Budapesta	— Acta Archaeologica Budapesta.
AÉ	—Archaeologiai Értesitö.
AJPh	— American Journal of Philology.
ArchHung	— Archaeologia Hungarica. A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Kiadványai. Acta Archaeologica Musei Nationalis Hungarici.
BerRGK	— Deutsches Archäologisches Institut. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission.
BZ	— Byzantinische Zeitschrift.
CAH	— Cambridge Ancient History.
Dacia	— Dacia, recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, Bucureşti, I—XII, 1924—1947 ; N.S., I, 1957 ; II, 1958 ; III, 1959 ; IV, 1960 ; V, 1961 ; VI, 1962 ; VII, 1963 ; VIII, 1964 ; IX, 1965 ; X. 1966, XI, 1967.
Ebert,RL	— M. Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte.
FHG	— Fragmenta Historicorum Graecorum.
Izvestiia-Institut	— Izvestiia-Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare.
Materiale	— Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R., vol. I (1953) ; Materiale şi cercetări arheologice, vol. II (1956) ; vol. III (1957) ; vol. IV (1957) ; vol. V (1959) ; vol. VI (1959) ; vol. VII (1960) ; vol. VIII (1962).
MIA	— Материалы и исследования по археологии СССР
RE	— Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft.
RÉSEE	— Revue des études sud-est-européennes.
RIC	— H. Mattingly and E. A. Sydenham, Roman Imperial Coinage, London, 1924, sq.
SCIV	— Studii şi cercetări de istorie veche, Bucureşti.

La publication „Studii şi cercetări de istorie veche" paraît 4 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de £ 3.6.0 ; — FF 39, — DM 32, — Toute commande à l'étranger sera adressée à CARTIMEX. Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger. En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

E R A T A

Pag	rîndul :	în loc de :	se va citi :
438	26 de sus	τῶν παριστρίων πόλεων ἄρχοντες	τῶν παριστρίων ἄρχοντες
442	nota 42	πόλεων χωρῶν	πόλεων καὶ χωρίων

SCIV, tomul 20, nr. 3, Bucureşti, 1969, p. 355–512

I.P.I. – c. 3567

43828

Lei 25.–